

LAIKMETS UN PERSONĪBA

AIVARS LORENCS

ANNA LAURE

ERNA RUBENE

ŽANIS LEJA

STEPONS SEIĻS

JĒKABS PORUKS

PAULS DĀLE

JŪLIJS ROZĪTIS

AUGUSTS RUDĪTIS

175411

2002-4
6

L

Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts
Latvijas Skolu muzeju asociācija

LAIKMETS UN PERSONĪBA

Rakstu krājums

2

RaKa

Rakstu krājums "Laikmets un personība" ir turpinājums darbu sērijā par spilgtām personībām Latvijas pedagogijas un kultūras vēsturē dažādos laikmetos. Raksti tapuši pedagogiskās pētniecības rezultātā. Tie var būt noderīgi vecāko klašu skolēniem, studentiem, maģistrantiem, doktorantiem – visiem, kurus interesē skolu, pedagogijas un kultūras vēstures, kā arī personības attīstības jautājumi.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore --
LU asoc. prof. Dr. paed. AĪDA KRŪZE

Recenzentes:

LU prof. Dr. habil. paed. Ausma Špona

LU doc. Dr. paed. Iveta Keštere

Vāku zīmējis Kristians Drande

Literārā redaktore Rita Cimdiņa

Datorgrafiķe Daina Harčenoka

Izmantoti fotomateriāli no

Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja,

Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas,

Jaunpiebalgas vidusskolas novadpētniecības muzeja,
personīgajiem arhīviem.

ISBN 9984-318-45-5

© Aīda Krūze

© RaKa, 2001

IU "RaKa" Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471

Realizācijas daļa – tālr. 7291875

Iespiests IU "RaKa" tipogrāfijā, tālr. 7602049

SATURS

<i>Aīda Krūze</i>	Priekšvārds	4
<i>Inta Kraukle</i>	Augusts Rudītis – tautskolotājs un sabiedriska darbinieks	10
<i>Anna Līduma</i>	Pedagogs un mūziķis Jūlijs Rozītis	40
<i>Jānis Vaivars</i>	Pauls Dāle – filozofs, psihologs, pedagogs	82
<i>Ruta Jākobsone</i>	Jēkaba Poruka daudzveidīgā dzīvesdarbība .	106
<i>Lidija Polukejeva</i>	Latgales dvēseles sargātājs Stepons Seiļš	132
<i>Maruta Priede</i>	Tautskolotājs Žanis Leja	172
<i>Vineta Stūpniece</i>	Ernas Rubenes vizuāli radošā darbība	198
<i>Dace Greiža</i>	Annas Laures dzīves aicinājums	216
<i>Ludmila Alne</i>	Zinātnieks Aivars Lorencs	250

PRIEKŠVārds

Rakstu krājums "Laikmets un personība", 2000. gadā uzsācis ceļu pie lasītāja, turpina to, jo Latvijā ir daudz cilvēku, kuri interesējas par audzināšanas un kultūrvēstures jautājumiem. Un Latvijā ir ne mazums cilvēku, kuri šos jautājumus pētī. Šādu pētījumu centrā vienmēr ir personības – radošas, darbīgas, savdabīgas, tādas, kuru dzīvesdarbība var būt par paraugu un no tās var smelties padomus šodienai un nākamībai dažādās dzīves jomās. Šis rakstu sērijas uzdevums ir stāstīt par personībām, kurām ir ievērojama vieta arī pedagogiskās domas vēsturē – par skolotājiem, augstskolu pedagogiem, mūziķiem, zinātniekiem.

Pētījumu par vienu no ievērojamākajiem 20. gadsimta pirmās pusē tautskolotājiem un sabiedriskajiem darbiniekiem Augustu Rudīti piedāvā bioloģijas doktore, LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūta docente **Inta Kraukle**. I. Krauklei raksturīga dziļa ieinteresētība latviešu kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšanā un atklāto atziņu popularizēšanā attīstības un ģimenes psiholoģijas studiju kursos.

A. Rudīša pedagogiskā darbība galvenokārt saistās ar Jaunpiebalgu, kur viņš nostrādājis gadsimta ceturksni. Viņa darbi var interesēt skolotājus, vecākus un plašu sabiedrību, jo satur daudz vērtīgu atziņu, kas aktuālas arī šodien: vecāku un bērnu savstarpējo attiecību un kultūrvides ietekme uz topošās personības attīstību, skolas un ģimenes sadarbības nozīme audzināšanā, atturīgas, tikumiskas un brīvas personības veidošanās priekšnosacījumi. "Cildens skolas tēvs," tā A. Rudīti

raksturojis Indriķis Rītiņš. “Šodien es viņa pasniegšanas metodes nosauktu par dvēseles atklāsmes brīžiem,” – tā dzejniece Olga Lisovska. Taču pašu būtiskāko – attieksmi pret skolēnu, kas ir skolotāja darba pamatā, atklāj pats A. Rudītis, uzsverot, ka skolotājs ir “radošs dzīves mākslinieks, kura jaunradošā aktivitāte iedarbojas visdārgākā un vienreizējākā materiālā: katra atsevišķa bērna dvēselē”.

Pirmoreiz lasītājam tiek piedāvāts izvilkums no plaša pētījuma par komponistu, mūzikas kritiķi, diriģentu, pianistu, ērgelnieku, pedagogu, Latgales sabiedrisko darbinieku Jūliju Rozīti, ko veikusi Bērnu un jauniešu nama “Rīdze” skolotāja, LU doktorante **Anna Līduma**. Pētījumu atzinīgi novērtējusi Luda Bērziņa prēmijas žūrija, 2000. gadā piešķirot A. Līdumai laureātes nosaukumu.

Par dzīves galveno uzdevumu J. Rozītis izvirzīja jaunās paaudzes audzināšanas darbu. Viņa plašajā garīgajā mantojumā nozīmīgu vietu ieņem mūzikas mācīšanas metodika. Tās pamatā viņš licis gadsimtos izkoptās tautas audzināšanas tradīcijas. Muzikālā audzināšana, tautas pedagogijas atziņu izmantošana audzināšanas darbā – šī tematika ir J. Rozīša daudzo publikāciju pamatā, tā caurstrāvo viņa pedagoģisko darbību skolā, to viņš realizē, strādādams Skolotāju institūtos, kur muzikālā audzināšana bija neatņemama skolotāju izglītības sastāvdaļa. Pedagoģijā īpaši nozīmīga ir J. Rozīša atziņa, ka mūzika ir “tikumisks spēks, ne ar ko neatvietojams audzināšanas un rakstura veidošanas faktors”.

J. Rozītis dzimis Vidzemē, bet, ilgus gadus kalpodams Latgalei, iemīlējies to, pretī saņemdams nedalītu latgaliešu mīlestību. Ar savu radošo un ražīgo darbu viņš atstājis neizdzēšamas pēdas Latgales kultūras vēsturē.

Pauls Dāle – viens no izcilākajiem latviešu filozofiem, psihologiem, pedagogiem, Latvijas universitātes profesors, Eksperimentālās psiholoģijas laboratorijas (vēlāk Psiholoģijas institūta) dibinātājs un vadītājs, kura raženākais dzīves periods bija 1920. – 1930. gadi. Viņa

zinātniskā un profesionālā darbība pedagoģijā un psiholoģijā varētu piesaistīt ne viena vien pētnieka interesi arī turpmāk. LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Psiholoģijas nodaļas 3. kursa students **Jānis Vaivars** ir pētījis P. Dāles atstāto mantojumu psiholoģijā, sevišķi pievēršoties personības tipoloģijas problēmām. Pētījuma zinātniskie konsultanti – profesors Imants Plotnieks un docente Kristīne Martinsone. Darbs izpelnījās atzinību 2000. gada L. Bērziņa prēmijas konkursā. P. Dāles darbu “Gara problēmas”, “Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru” analīzes rezultātā autors J. Vaivars secina: “Viņa ideāls ir personība, individualitāte, kas izjūt un saprot sevi kontekstā ar tautu, kam Dievs un Tēvzeme ir augstākās vērtības.”

Pētījumu par Jēkabu Poruku **Ruta Jākobsone** sākusi Latvijas Mūzikas akadēmijā profesora Oļģerta Grāvīša vadībā. Turpinot šo pētījumu maģistra darba ietvaros, F. Brīvzemnieka Rīgas pamatskolas mūzikas skolotājas Rutas Jākobsones personā sastapu ļoti ieinteresētu, precīzu un talantīgu pētnieci. Jā, Poruka uzvārds ir labi pazīstams katram latvietim, taču par Jēkabu Poruku šis ir pirmais plašākais pētījums. Jēkabs Poruks – komponists, mūzikas kritiķis, publicists, mūzikas pedagogs, Nacionālās Operas dramaturgs, vēlāk direktors. Interesi par Jēkabu Poruku varētu rosināt arī Marisa Vētras rakstītais: “Jēkabs Poruks tiešām nekad nepapūlējās un necentās sev taisīt skanošu vārdu vai karjeru. Viņa ētika viņam to neļāva, un viņam tā arī nevajadzēja. Viņa ētika tomēr prasīja, lai katru darbu, ko viņš dara, veiktu ar skaidru sirdsapziņu un tīru pienākuma izjūtu. Pat savās kritikās viņš nekad nemeloja, bet pieklājības dēļ paslēpās aiz “odziņām”. Šī nostāja J. Porukam iemantoja drīz vien ļoti daudz draugu starp mūziķiem, un viņa autoritāti mūzikā pat naidnieki vēl nav apšaubījuši.”

Jau trešo gadu Luda Bērziņa prēmijas konkursam pētījumus par Latgales kultūras vēsturi iesniedz Rēzeknes rajona Makašānu amatu vidusskolas skolotāja **Lidija Polukejeva**. 2000. gadā godalgotais darbs

atklāj spilgtu personību – Steponu Seiļu, kurš savu dzīvi veltījis Latgales kultūras vērtību saglabāšanai un popularizēšanai. Viņš vācis kopā visu, kas attiecas uz latgaliešu literatūru, kultūru un vēsturi, pārvērdams savas dzimtās mājas par Latgales vērtību krātuvi. Te bez latgaliešu grāmatām pajumti rada arī sadzīves priekšmeti, avīzes, žurnāli, dažādi manuskripti, tematiski vākumi. Skolotājs, žurnālists, literatūrkritiķis un rakstnieks S. Seiļš, Valdemāra Ancīša vārdiem raksturojot, “bija Latgalei apmēram tas pats, kas visai Latvijai Jānis Misiņš”. Bet Ojārs Zanders viņa viesu grāmatā 1969. gadā ierakstījis: “Mēs, ZA Fundamentālās bibliotēkas darbinieki, jutāmies patīkami pārsteigti par to bagātību, ko darbīgais Stepons Seiļš savācis gadu laikā.” L. Polukejevas pētījums pārlicina – ja gribam iepazīt un izjust Latgales garīgās vērtības, ir jāsāk ar S. Seiļa atstātā mantojuma apzināšanu.

Dzīves gaitās katrs reizēm atceras savus skolotājus, domās viņiem pasakot “paldies”. Bet aizkustinoši ir gadījumi, kad bijušie skolēni iemūžina vēsturē sava skolotāja vārdu. Tā rīkojusies arī Rīgas 148. pirmskolas izglītības iestādes vadītāja **Maruta Priede**, maģistra darbam pedagoģijā izvēloties savu vecāku, kā arī sava skolotāja Žaņa Lejas personības un pedagoģiskā devuma izpēti. Darba zinātniskā vadītāja Aīda Krūze. M. Priedes raksts aizved mūs uz Liepājas rajona Kalētu pagastu, kur skola pastāv kopš 1882. gada un tajā vairāk nekā 40 mūža gadus aizvadījis skolotājs, direktors Žanis Leja. Viņš ir bijis audzinātājs vairākām kalētnieku paaudzēm, kuras joprojām atceras gudro, stalto, mazliet skarbo skolotāju. Kalētu pagastā ciena savu vēsturi, ciena skolotāju. Šogad paies 10 gadi, kopš Ž. Lejas nav šajā saulē, taču daudzi viņa skolēni atmiņās izsaka to pašu domu, ko meita Austrā dzejas rindās:

“Nu tik daudz gadu neesi vairs starp mums,

Bet dzīvs arvien ir palicis tavs vēlējums:

Ir jāizpilda katrs solījums,

Un sirdis allaž jābūt skaidriem mums.”

Pedagoģijas maģistre, Cēsu pilsētas ģimnāzijas un Mākslas skolas skolotāja **Vineta Stīpniece** zinātniskās vadītājas pedagoģijas doktores Valentīnas Hibneres vadībā pētījusi mākslinieces un skolotājas Ernās Rubenes dzīvi un darbu, akcentējot viņas vizuāli radošo darbību, kas var interesēt rokdarbu, mājturības un vizuālās mākslas skolotājus. "Rubenes stils" lietišķās mākslas jomā var bagātināt ikvienu pedagoģu, kas rosina skolēnus radošai darbībai, veicina viņu latviskās pašapziņas nostiprināšanos. E. Rubenes devumu atzinīgi novērtējusi arī latviešu daiļamatnieku apvienība Austrālijā, rakstot, ka "Ernās Rubenes darbi, kuriem raksturīga funkcionāla skaidrība, augsta kolorīta kultūra un liela gaumes izjūta, ir pieminekļi, kas saglabāsies arī nākošo paaudžu atmiņā". Jāpiebilst, ka V. Stīpniece ir Ernās Rubenes mantiniece. Viņa ne vien pētījusi E. Rubenes atstāto mantojumu, bet arī ievieš praksē viņas darba metodes un popularizē tās skolotājiem un plašai sabiedrībai.

Iecavas vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotāja **Dace Greiža** maģistra studiju laikā (zinātniskais vadītājs I. Plotnieks) pētījusi LU docētājas Annas Laures dzīvi un darbu. A. Laure turpat 40 gadus veikusi pedagoģisko darbu gan dažādās Rīgas skolās, visilgāk L. Paegles Rīgas 1. vidusskolā, gan Latvijas Valsts universitātē, taču viņas veikums līdz šim nebija pētīts un sistematizēts. Apraksts veidots, balstoties uz A. Laures darbiem, arhīva materiāliem, atmiņām, autores novērojumiem studiju laikā. Dzimtās valodas kopšana – šim darbam pakļauta visa A. Laures dzīve gan zinātnē, gan pedagoģiskajā darbā. Izcilā latviešu valodas metodiķe sarakstījusi daudzas mācību grāmatas, rakstus par metodikas jautājumiem pedagoģiskajā presē. A. Laures dzīves vadlīniju visizteiksmīgāk raksturojis viņas kursa biedrs dzejnieks Andris Vējāns: "Annas Laures dzīves aicinājums – būt skolotājai. Tas atmodās jau agrā bērnībā, kura bija mezglu mezglas sametusies. Un, šķetinot, raišot šos samezģojumus, varbūt meitenē arī radās pirmās alkas kļūt par pedagoģi, audzinātāju, lai zēniem un meitenēm gaišāku pašķirtu mūža ceļu. Katrā ziņā nekādu ilgu un domu par citu profesiju viņai nav bijis."

Ar īpašu gandarījumu nododam lasītājam Aivara Lorenca dzīves stāstu, ko pētījusi pedagogijas maģistre Strazdumuižas internātskolas skolotāja **Ludmila Alne**. Pētījuma zinātniskā vadītāja docente Inta Kraukle.

Habilitētā matemātikas doktora, Latvijas Universitātes profesora A. Lorenca dzīves gājums ir apliecinājums cilvēka neierobežotām spējām sevis pilnveidošanā. Var tikai apbrīnot cilvēku, kurš, bērnībā zaudējis redzi, spējis tik mērķtiecīgi apgūt zināšanas, pievērsties zinātnei un, pārvarot dažādas grūtības, sasniegt dzīvē nosprausto mērķi. Darba kolēģi par Aivaru Lorencu saka: "Ar darba biedriem viņam vienmēr bijušas labas un korektas attiecības", "Viņa galvenā īpašība ir cieša neatlaidība, viņš ir gudrs, neatkarīgs cilvēks." A. Lorenca sasniegumi ir apliecinājums tam, ka redzes trūkums nav šķērslis pilnvērtīgai dzīvei. Viņa panākumi zinātnē augstu novērtēti pasaulē – A. Lorenca biogrāfija 1990. gadā iekļauta starptautiskā biogrāfiju centra enciklopēdijā "International Who's Who of Intellectuals", 1995. gadā par sevišķiem nopelniem profesionālajā un sabiedriskajā darbībā A. Lorencam piešķirts goda nosaukums "Gada cilvēks" un Zelta medaļa.

Paldies visiem, kas veicinājuši šī krājuma tapšanu!

Īpaša pateicība recenzentēm profesorei Ausmai Šponai un docentei Ivetai Ņesterei par ieguldīto darbu un vērtīgiem padomiem.

Lai krājumu "Laikmets un personība" iemīl arī lasītāji!

Aida Krūze

A. Ruolita

AUGUSTS RUDĪTIS – TAUTSKOLOTĀJS UN SABIEDRISKS DARBINIEKS

(1880 – 1948)

“Vecāku un bērnu savstarpējā pieķeršanās ir viens no tiem dzidrajiem avotiem, kas slacina un veldzē audzinātāja darba lauku, dara to auglīgu un nodrošina zelta graudu birumu.” [16, 3]

Pagājušā gada 27. jūnijā apritēja Augusta Rudīša 120. dzimšanas diena. A. Rudītis bija viens no ievērojamākajiem Latvijas tautskolotājiem, kurš audzināšanas darbā nostrādājis 39 gadus (1901 – 1940), no tiem vairāk nekā 25 gadus Jaunpiebalgā.

A. Rudīša sabiedriskā un pedagogiskā pieredze veidojās latviešu tautai nozīmīgā, strauji mainīgā vēsturiskā laikmetā, sarežģītos pārmaiņu laikos: Krievijas ķeizariskās valdības laiks, 1905. gada revolūcija, Pirmais pasaules karš, Latvijas Republikas proklamēšana 1918. gada 18. novembrī, Latvijas atbrīvošanas cīņas u. c. Piemērošanās mainīgajām situācijām prasīja no A. Rudīša lielu fizisko un garīgo spēku skolas materiālās un garīgās dzīves sakārtošanā un nostiprināšanā. Tas deva stimulu arvien aktīvāk iesaistīties skolu organizēšanas darbā un audzināšanas koncepcijas pilnveidošanā.

Ar 1928. gada 14. novembra Domes lēmumu Jaunpiebalgas draudzes skolotājs Augusts Rudītis apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeņa V pakāpi [26, 228]. Ar pilnu atdevi A. Rudītis piedalījās jaunatnes audzināšanas un skolu reformas darbā Latvijā.

Pēc manām domām, A. Rudīša mūža devums jaunās paaudzes audzināšanā nepietiekami novērtēts un maz zināms mūsdienu vecākiem, skolotājiem un plašākai sabiedrībai. Tāpēc priecājos par iespēju iepazīstināt lasītājus ar Augusta Rudīša personību un viņa darbos izteiktajām pedagoģiskajām atziņām, kuras savu nozīmību nav zaudējušas mūsdienās un būs aktuālas arī nākotnes sabiedrībā Latvijā.

Dzīve un darbs

Augusts Rudītis dzimis 1880. gada 27. jūnijā Valkas apriņķa Ērgemes pagasta "Mežjāņos", kur tēvs Indriķis bija zemkopis rentnieks. "Rudīšu dzimta bija turīga un inteliģenta. Darbs un Dieva bijība bija likti šīs dzimtas pamatā. Blakus Bībelei un sprediķu grāmatai mājās lasīja "Mājas Viesi" un citas laicīga satura grāmatas" [24, 305].

Augusta Rudīša skolas gaitas sākās Ērgemes pagasta un draudzes skolās, turpinājās Baltijas skolotāju seminārā no 1887. līdz 1901. gadam. Seminārā Rudītis pievērsās dabaszinībām, iespējams, ka šādu izvēli noteica iemīļotais dabaszinību skolotājs E. Līcītis, par kuru Rudītis 1926. gada IMM 9. numurā publicējis rakstu "Eistaķeus Līcītis kā skolotāju skolotājs un audzinātājs." No raksta gūstam priekšstatu par tā laika gaisotni seminārā. "Seminārā uzņēma jaunekļus 16 – 18 gadu vecumā ar rūpīgu izlasi, apdāvinātus un bez kādiem fiziskiem un garīgiem defektiem, veselus un pilnīgi darba spējīgus. Bet kāda bija tā garīgā bagāža, ko viņi varēja stādīt līdzās savām dabas dāvanām? Ciešama krievu valodas prašana, bezklūdains diktāts, lielas spējas orientēties diezgan sarežģītos un viltīgi sapītos aritmetikas uzdevumos un bezgala detaļu no krievu vēstures un ģeogrāfijas..." [14, 202]. "Ja Kuldīga tapusi latvjiem par nacionālu spēka avotu, neraugoties uz apdāvinātā pārkrievotāja Strahoviča un viņam padevēģo pedagoģisko algādžu pūliņiem, kā arī augsti apdāvināto patieso krievu pedagogu – revolucionāru aizraujošo varu uz vispasaules revolūcijas ūdeņiem, tad te ieraugāms Līciša neatmaksājamais upuris uz tautas un tēvijas altara." [14, 205]

“Līcīša lielās zināšanas un pedagoģiskais talants iedarbojās neatvairāmi uz audzēkņiem un padarīja daudzus no viņiem uz visu mūžu par dabas zinātņu cītīgiem kopējiem un dzimtās zemes dabas pētniekiem” [14, 203].

Seminārā Rudītis piedalījās nelegālos audzēkņu pašdarbības pulciņos, sāka nodoties literāram darbam, sarakstīdams audzēkņu žurnālam poēmu “Suņu kūti”. Kultūrvēsturisku apcerējumu “Bursa” par skolotāju semināru publicēja Fišbahā Vācijā 1947. gadā.

Skolotāja darba gaitas

Pēc skolotāju semināra beigšanas 1901. gada pavasarī A. Rudītis pieņēma skolotāja vietu Lugažu pils pagasta skolā pie skolotāja Kārļa Ozoliņa. Turpat Valkā dzīvoja arī Rudīša vecāki. Vecāki, lai gan bija ieguvuši nelielu īpašumu, dažādu apstākļu dēļ dzīvoja trūcīgi. Mazākie bērni bija vēl skolā sūtāmi, bet māmuliņa slimoja. Šajā laikā vecāku mājā dzīvojis krievu rakstnieks Mordvinovs, pie kura pulcējušies revolucionāri noskaņoti krievi un igauņu jaunatne. Notikuši dispute, tajos aktīvi piedalījies arī Rudītis. Mordvinovs uzstājies kā visu cietēju aizstāvis un savos rakstos nesaudzīgi atmaskojis krievu ierēdņu un muižnieku patvarības pret mazākuma tautām; lasījis priekšā savus jaunākos darbus un ierosinājis uz literārisku darbu arī savus cienītājus. Turpat tiek pārrunāts dzeršanas posts, ko muižnieki uzvēluši latviešu un igauņu tautai.

1905. gadā pagasts sūtījis Rudīti kā delegātu uz revolucionāro skolotāju kongresu, par ko vēlāk Rudītim bijušas nepatīkšanas. A. Rudītis iesaistījies Valkas sabiedriskajā dzīvē.

Jaunais skolotājs sarakstījis krievu valodā plašu apcerējumu par latviešu tautas apdzirdināšanu. Rakstu ievietoja žurnālā “Vestņik Trezvostji”, bet vēlāk atturības darbinieks Brīvzemnieks latviešu tulkojumā “Latviešu cīņa ar alkoholu” nodrukāja to “Balsī”. Faktiski ar to arī sākās A. Rudīša atturībnieka darbība. Vēl Rudītis rakstīja dzīves novērojumus “Pēterburgas Avīzēm”, dažādus apcerējumus Rozena “Jau-

nības Draugam” un tulkoja Nečajeva, Dodeļa u. c. zinātniskus rakstus žurnālam “Apskats”. Tomēr pirmajā vietā bija skolotāja – audzinātāja darbs, kam A. Rudītis no pat jaunības gadiem parādījis sevišķu cienību un mīlestību [9, 240].

No 1903. līdz 1905. gadam A. Rudīša skolotāja darba gaitas turpinājās Jaunpiebalgas draudzes skolā.

“Jaunpiebalgā nebija pilsētas trokšņa un skaļuma, sabiedriskā dzīve noritēja vienīgajā dziedāšanas biedrībā, kur skolotāji spēlēja teātri, vadīja kursus un lasīja priekšlasījumus. Šajā darbā dzīvi piedalās A. Rudītis ar savu principiālu A. Avotiņu. Arī skolas darbā abiem labi sakrīt, tāpēc skola un audzinātāji iemanto atzinību pie draudzes gana Jēkaba Ozoliņa un patiesu mīlestību pie vecākiem.” [9, 239] Sekoja darbs Smiltenes – Blomu pagasta skolā (1905 – 1912). Blomos A. Rudītis nodibināja ģimenes dzīvi, par mūža draugu izvēloties matemātikas skolotāju Emmu Dukuri. Ģimenes dzīve saistījās ar jauniem pienākumiem, bet līdz ar to vairojās darba prieks un enerģija. No 1912. līdz 1915. gadam A. Rudītis strādājis Madonas – Biržu izglītības zēnu proreālskolā par pārzini. Šis darbs saistīts ar daudzām grūtībām, jo privātai biedrībai trūka līdzekļu un piemērotu telpu, bet ticība audzināšanas darbam arī šeit palīdzēja pārvarēt grūtības un ar prieku strādāt skolā un sabiedrībā. Bēgļu laikā 1915. gadā kopā ar ģimeni A. Rudītis aizbrauca uz Vjazņiku pilsētu Vladimiras guberņā, bet tā paša gada rudenī atgriezās Madonā [1, 362].

1915. gada rudenī A. Rudītis tagad jau kā ģimenes tēvs atgriezās Jaunpiebalgas draudzes skolā, kur līdz 1940. gada septembrim strādāja par skolas pārzini.

Atgriežoties Jaunpiebalgā, A. Rudīti sagaidīja skolas bērnu mīlestība un vecāku, sabiedrības uzticība un sirsnība kā drošs pamats no pirmā darba posma Jaunpiebalgā.

Ar parasto enerģiju un uzupurēšanos Augusts Rudītis uzsāka skolas izveidošanas un skolas apkārtnes izdaiļošanas darbu. Nodibināja skolotāju biedrību un jau 1917. gada vasarā no 17. līdz 23. jūlijam sarī-

koja skolotāju kursus, kuros lekcijas lasīja :1) T. Zeiferts “Latviešu valoda un literatūra latviešu tautskolā”, 2) Dr. J. Ozoliņš “Skolas higiēna un pirmās palīdzības sniegšana”, 3) Doc. K. Kundziņš “Reformētās ticības mācības programma”, 4) I. Bickijs “Dabas mācības tautskolā” un 5) K. Dēķens “Tagadnes skolas mācības paņēmieni un audzināšanas principi”. Jaunpiebalgas skolotāju biedrības biedriem kursi bija par brīvu, pārējiem – 5 rbļ. uz visu laiku vai 1 rbļ. dienā; kursi bija ļoti labi apmeklēti un deva pat mazu atlikumu [18, 32]. 1918. gadā A. Rudītis pieņēma ērgelnieka vietu Jaunpiebalgas draudzē un kalpoja draudzes garīgajām vajadzībām visos pārmaiņu laikos, uzsvērdams reliģijas nozīmi tautas tikumu audzināšanā.

“Pirmais mācību gads patstāvīgajā Latvijā vēl nelīdzens un grūts, jo pāri mierīgam skolas darbam stāv Dzimtenes atbrīvošanas un patriotiskie pienākumi. “Skolas darbs gadu pēc gada kļūst izlīdzinātāks un noskaņotāks. Pateicoties vecāku atsaucībai un skolas padomes rosībai, vairojas skolas materiālā labklājība, uzkrājas atkal jauni mācību līdzekļi un bibliotēku grāmatas; 1922. gadā saņem skolu departamenta pabalstu Ls 200, – zēnu rokdarbu darbnīcas ierīkošanai. Gadu vēlāk iekārto skolas dārza pulciņu un cītīgi strādā pie kara laikos nopostītā skolas dārza atjaunošanas un skolas tuvākās apkārtnes izkopšanas.

Ar skolas padomes atbalstu skola gādājusi nevien mācības līdzekļus, bet arī mēbeles un iekārtojusi lielu mācības grāmatu bibliotēku, tā ka gandrīz visi skolēni lieto skolas grāmatas par brīvu,” raksta A. Rudītis par savu skolu. [18, 37]

Jaunpiebalgas draudzes skolā vienā no pirmajām Latvijā 1924. gadā nodibināja “Cerību pulciņu”, tajā aktīvi darbojās skolēni un skolotāji skolas pārziņa A. Rudīša vadībā. Agronoma O. Eiduka vadībā darbojās 14. mazpulks. [18, 65]

A. Rudītis necentās izmēģināt savā skolā visu to, kas trīcināja sapulču gaisu, bet strādāja un audzināja ar savu priekšzīmi. Skaidrs, ideāls darbs, ticība dzīvei un darbam, laba priekšzīme un mīlestība uz cilvēku – A. Rudīša ieroči skolas audzināšanas darbā. Skolas darbs vi-

ņam bija pirmajā vietā. Audzināšanas darbu A. Rudītis saprata plašāk un ar saviem audzēkņiem izgāja sabiedriskajā darbā ārpus skolas, pulcinādams cilvēkus uz populāriem priekšlasījumiem, koru dziedāšanu un katra radoša darba darīšanu.

“Caur labu priekšzīmi audzināt atturīgu, darbīgu jaunatni, kas nešķiestu spēkus seklās izpriešanās pilsētu tvanā, bet nāktu tēva sētā un savas dzimtenes sabiedrībā ar prieku kalpotu augstākai cilvēcībai un mūsu tautas uzplaukšanai” – šis ieskats vijas cauri visai A. Rudīša darbībai un pedagoģiskajiem rakstiem [9, 241].

Paralēli pedagoģiskajam darbam skolā A. Rudītis veica plašu sabiedrisko darbu draudzēs, izglītības biedrībās, kooperatīvos, kultūras biedrībās, Latvijas Pretalkohola biedrībā u. c. Kā līdzstrādnieks darbojies “Dzimtenes Vēstnesī”, “Latvijas Vēstnesī”, “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”.

LAB reto rōkrakstu un grāmatu nodaļā glabājas A. Rudīša vēstules žurnālu redaktoriem un citiem atklātības darbiniekiem. Ilustrācijai pievienoju atklātnes tekstu IMM redaktoram T. Zeifertam par sagatavoto rakstu publicēšanas iespējām.

“Jaunpiebalgā, 8. 12. 28.

A. g. Redaktora kungs.

Man pašreiz gatavs darbs “Skolotāja vieta pretalkohola kustībā” (lapas 2 – 3). Bet, tā kā man jau uz rindu gaida “Skolas ārsts” un “Skolas sodi”, bet kāds raksts “Jaunatne un tabaka” jau ļoti ilgi, tad nezinu, vai ar šo pēdējo ir cerības tikt pie rindas. Padevīgi lūgtu, ja tas nebūtu par apgrūtinājumu, mani informēt šai lietā.

Ar cienīšanu A. Rudītis”

Sarakste liecina par Rudīša mērķtiecību un neatlaidību, tanī pat laikā taktu, pieklājību un cieņu pret sarakstes partneri.

Par godu Augusta Rudīša 25 gadu pedagoģiskajai darbībai 1926. gada 15. augustā Jaunpiebalgas sabiedrība sarīkoja skaistus darba svētkus. Svētkus ievadīja mācītājs J. Ozols ar korāli “Teici to Kungu” un runu, bet apvienoto biedrību koris nodziedāja “Tas Kungs ir

mūsu cerība”, A. Jurjāna “Lūgšana”, J. Vītola “Tu, kas mīti debesīs”, garīgo aktu noslēdza kopīgi dziedātais korālis “Pie rokas ņem un vadi”. Svētku rīcības komitejas vārdā jubilāru un svētku viesus apsveica skolotājs J. Ozoliņš, norādot uz audzināšanas darba svarīgumu tautas dzīvē un A. Rudīša ieguldījumu tajā, nolasīja un pasniedza adresi līdz ar vērtīgu balvu – grāmatu skapi. Sekoja daudz sirsnīgu, mīļu apsveikumu.

“Pēc neliela pārtraukuma sekoja priekšnesumu daļa, kuru atklāja jubilāra meita Austrā (inst. audz) ar studenti Kalniņas j-kdzi, nospēlējot četrocīgi garāku klavieru gabalu; pēc tam viens pēc otra uzstājās četri kori ar sajūsmu dziedot gan mākslas, gan tautas dziesmas, pa starpām apberot jubilāru puķēm. Priekšnesumus noslēdza jubilāra meitas Austrā un Ilga (6 g. v.) ar kopīgu klavieru spēli, kas ieguva svētku viesu vislielāko atzinību” [9, 242].

Augusts Rudītis kopā ar dzīvesbiedri Emmu, spējīgu matemātikas skolotāju, ģimenē audzināja piecus bērnus – četras meitas: Austru, Ainu, Veltu un Ilgu un dēlu Jāni, kuru dzīves ceļi bija atšķirīgi. Agri ģimene zaudēja meitas Ainu un Veltu. Ģimene tomēr neizsamisa, bet panesa to ar nopietnību un klusu lūgšanu. Ģimenes dzīvē valdīja kluss, sirsnīgs mājas gars.

A. Rudīša personības raksturīgākās iezīmes bija stipra griba, mērķtiecība un neatlaidība izvirzīto mērķu sasniegšanā, plašas daudzpusīgas zināšanas un cenšanās tās arvien paplašināt, lielas darba spējas, labestīga mierīga attieksme pret līdzcilvēkiem ģimenē, darbā un plašākā sabiedrībā, mīlestība pret bērniem, prieks darboties kopā ar skolēniem un gandarījums par kopā paveikto darbu, uzticēšanās skolēnu vecākiem un darba kolēģiem, vēlēšanās un gatavība ar savu pieredzi dalīties ar citiem. A. Rudītim bija lielas organizatora spējas, kas lieti noderēja skolas pārziņa darbā, kā arī plašajā sabiedriskajā darbībā ārpus skolas. Minētās personības iezīmes arī nodrošināja A. Rudīša audzinātāja darba panākumus.

Mūsdienīgi skan A. Rudīša daudzkārt atkārtotā doma: “Dziņā vienīgi pēc personīgā labuma dvēsele top kropla. Dzenoties pakalī sīkiem

mērķiem, topam paši sīki. Nevaldāmā apetīte žņaudz mūsu dzīvi un apdraud mūsu valsts pastāvēšanu, kurš tiek pie varas, kurš tiek pie valsts "pīrāga", tas savas intereses noliek pirmā vietā. Nebūsim tādi!" [21, 105]

Pēc Jaunpiebalgas draudzes skolas atstāšanas 1940. gadā A. Rudītis ar ģimeni pārcēlās uz Rīgu un turpināja darbību audzināšanas druvā, strādādams par referentu radiofonā. Nepilnu četru gadu laikā Rudītis nolasīja 142 priekšlasījumus par bērnu un jaunatnes audzināšanas jautājumiem.

Trimdā Vācijā

1944. gada rudenī A. Rudīša ģimene atstāja mīļoto Latviju un devās svešumā, kur mājvietu atrada Vācijā Fišbahas bēgļu nometnē. "Neraugoties uz vājo veselību, A. Rudīts arī trimdā nestāvēja dīkā. Eihštetes nometnē viņš divas vasaras cītīgi strādāja, iepazīstoties ar turienes floru, un sakrāja prāvu herbāriju, kā arī strādāja pie praktiskās botaņikas "Tāli radi", kur vāca ziņas par nozīmīgiem augiem, kas rada Latvijas sugām." [11, 33]

Fišbahā A. Rudītis uzrakstījis pedagoģisko apcerējumu ciklu "Brīvības doma audzināšanā", kurā apkopojis savu audzināšanas darba pieredzi un vērojumus trimdā Vācijā. Fišbahā prof. K. Kārkliņa redakcijā izdotajā "Metodisko rakstu krājumā" piedalījies arī ar vērtīgu rakstu "Mūsu bērnu un jaunatnes lektīra".

"Bagāta bija A. Rudīša pieredze, daudz veselu gaudu viņš sējis gara un siržu druvā un tā godam izpelnījies cildena skolas tēva nosaukumu," par A. Rudīti raksta Indriķis Rītiņš [11, 33].

Īss bija A. Rudīša dzīves laiks trimdā – 1948. gada 7. jūlijā A. Rudītis uzsāka Mūžības ceļu.

Profesors E. Pētersons laikrakstā "Latvju Vārds" 1948. gada 24. jūlijā ievietojis nekrologu: "1948. gada 7. jūlijā Nirnbergā miris mans idejiskais jaunības draugs, skolu organizētājs un vadītājs, paidagoģiskā rakstu autors – Augusts Rudītis.

(Aiz kalna palika saule

Un blāzmas purpura liesmas)” [10].

Augusta Rudīša un dzīvesbiedres Emmas pelnu urnas pārvestas uz Jaunpiebalgu, kur puse mūža kopā pavadīta [5, 140].

Audzēkņu atmiņās

Sirsnīgiem vārdiem A. Rudīti raksturo Jaunpiebalgas draudzes skolas absolventi. Piebalgas folkloras zinātātāja un kultūras dzīves pētniece Alise Damroze (Robežniece) atmiņās stāsta: “Mūsu skolas pārzinis Augusts Rudītis (mīļi saukts “Skolas tēvs”) bija mums liela autoritāte. Viņš teica: “Mācieties visu saprast un izprast, ejiet tālākās skolās, jo mūsu mīļajai tēvijai vajadzīgi gudri un stipri dēli un meitas.” Rudītis lika mums saprast, ka ikvienam pašam jāveido sava dzīve, vecāku un skolas dotās iemaņas un zināšanas paņemot līdzi. Skolotājs nemēdza skolēnu nedarbus un neveiksmes izklāstīt citiem dzirdot. Vainīgos rāja un mācīja vienatnē, tāpēc netikumi nevairojās.” Tādējādi skolotājs virzīja skolēnus uz veiksmīgu darbību, paaugstināja viņu motivāciju derīgam darbam.

“Toreiz skolā nebija svarīgas tikai atzīmes, visi Rudīša skolas skolotāji prasīja pamatīgas zināšanas. Skolas slava bija tālu aizskanējusi. Kad 1937. gadā ierados uz iestājeksāmeniem lauksaimniecības vidusskolā, mani no tiem atbrīvoja, teikdami, ka es taču nākot no Rudīša skolas” [4].

Vēl Alise Damroze stāsta: “Viņš mācīja ētiku un līdzi skaitījās ticības mācība. Atceros, Rudītis mums neprasīja iekalt Bībeles stāstus, bet tā vietā centās iepazīstināt ar mūsu tautas gara mantojumu – sakāmvārdiem, parunām un arī tautas dziesmām. Mudināja vākt šos materiālus no vecmāmuļām un vecākiem.” [3, 93]

Un skolēni labprāt to darīja. Skolā pieejamā vietā atradās albums, kurā katrs skolēns varēja ierakstīt to, ko bija dzirdējis no veciem ļaudīm. Skolēni arī paši vāca materiālus par dažādām tēmām, un skolo-

tājs Rudītis palīdzēja tos apkopot un novērtēt. Šodien mēs šo darbu sauktu par piedalīšanos projektu nedēļā un projektu izstrādāšanu.

Jaunpiebalgas skolēnu vākums tagad glabājas LRZA Folkloras nodaļas fondos. Albumā ir skolotāja Augusta Rudiša novēlējums un vēstule.

Alise Damroze atceras: “.. skolotāja stalto augumu, īsi nocirptos matus. Arī skolotāja mājas dzīvē valdīja kluss, sirsnīgs mājas gars, izkopta galda kultūra. Ēdiena reizes sākās ar īsu klusuma brīdi. Visiem, kājās stāvēt, saliktām rokām. Tad sēdās pie galda. Neviens neskrēja, nesteidzās. Pēc azaida pateica kopīgi “paldies”, un tad visi aizgāja savos darbos.”

Gleznotājs Kārlis Miesnieks atcerējās: “Par draudzes skolu, tāpat skolotājiem Rudīti, Šubi un Ozoliņu tikai to labāko un sirsnīgāko gribas pateikt. Mācījos pie Rudiša spēlēt klavieres, bet skaidrs, ka slinks vien jau biju.”

Dzejniece Olga Lisovska savās atmiņās raksta: “Kad skolas pārziņis parādījās koridora galā, kņada noklusa, skolēni pierāvās malā, apstājās miera stājā. Viņu bijāja. Taču esmu pārliecināta, ka nebiju vienīgā, kas ar nepacietību gaidīja ticības mācības stundas. Rudīškungs pārliecinoši prata iedzīvināt Bībeles leģendas, daudz dziedājām viņa stundās. Šodien es viņa pasniegšanas metodes nosauktu par dvēseles atklāsmes brīžiem.” [4]

“Pabeidzu draudzes skolu 1936./ 37. mācību gadā. Zinu, ka pirmos mazpulcēnus nodibināja skolotājs Rudītis. Viņš arī bija skolas dvēsele. Pasniedza ticības mācību, vēsturi, tā saukto – dzimtenes mācību. Un Rudītim gribējās klausīt vairāk kā miesīgam tēvam. Tā bija svētlaime, ka Rudītis pienāca un noglaudīja galvu. Viņš arī pastāstīja, kā pēc nedrīkst dzert. Pats agrā jaunībā bija no tā cietis. “Cerību pulciņu” vadīja kopā ar dakteri Liepiņu, kam runas dāvanu bija mazāk nekā Rudītim,” atceras Antons Plinka. [4]

Jaunie skolotāji atzina: “Strādāt pie Rudiša praksē, tas ir vairāk nekā beigt institūtu.”

Darbos izteiktās pedagoģiskās atziņas

Iepazīstoties ar Augusta Rudīša publicētajiem darbiem “Vecāki un bērni”, “Domas par tikumu audzināšanu”, “Alkoholisms latvju daiņu gaismā”, “Latvju daiņu gudrais padomiņš”, “Latvijas daba latvju tautas gara mantās”, “Rūpju bērni mājā un skolā”, “Jaunpiebalgas dziedāšanas biedrības 50 gadi”, “Skolas Jaunpiebalgā un Rankā”, “Brīvības doma audzināšanā” un rakstiem periodiskajos izdevumos “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”, “Nākotnes Spēks”, “Mūsu Nākotne”, “Jaunā Balss”, “Māja un Ģimene” u. c., varam izdalīt šādus pedagoģiskās domas virzienus, atziņas, kas savu aktualitāti nav zaudējušas arī mūsdienās un būs nozīmīgas arī nākotnes Latvijā:

- Vecāku un bērnu savstarpējā mīlestība – audzināšanas panākumu pamats
- Skolotāju un vecāku sadarbība audzināšanā
- Skolas un skolēnu higiēna
- Atturīgas jaunatnes audzināšana
- Tikumīgas personības audzināšana
- Rūpju bērni skolā un mājā
- Kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšana un glabāšana
- Brīvības doma audzināšanā

Vecāku un bērnu savstarpējā mīlestība – audzināšanas panākumu pamats

Mūsdienu modernajā psiholoģijā, īpaši personības attīstības psiholoģijā lielu vērību pievērš pētījumiem par mātes un bērna emocionālo kontaktu, savstarpējo mīlestību agrīnās attīstības stadijās, ir izstrādāti īpaši pieķeršanās modeļi (piemēram, Dž. Boulbija), ar kuru palīdzību skaidrojam bērnu veiksmīgu vai mazāk veiksmīgu attīstību. Tādēļ jo īpaši interesanti, ka Jaunpiebalgas draudzes skolotājs A. Rudī-

tis “pieķeršanās” jēdzienu lietojis jau 30. gados, rakstot: “Vecāku un bērnu savstarpējā pieķeršanās ir viens no tiem dzidrajiem avotiem, kas slacina un veldzē audzinātāja darba lauku, dara to auglīgu un nodrošina zelta graudu birumu” [16, 3]. Kad bērniem tēvs, māmuliņa, tad viņi jūtas droši, paglābti un laimīgi. Vecāku un bērnu savstarpēja mīlestība, kopīga darbība rotaļās un darbā lielā mērā nosaka bērna personības veidošanos, bērna fizisko un garīgo attīstību. “Esi saviem bērniem tas, ko tu vēlies no viņiem izaudzināt,” saka Rudītis.

“Cilvēks nāk pasaulē visai nebrīvs un atkarīgs. Vispirms pie miesas. Viņš tik vārgs un nevarīgs, ka bez citu palīdzības nevar iztikt ne acumirkli. Rūpes par viņa miesu un, protams, arī dvēseli uzņemas vecāki un ved to solīti pa solītim pretim neatkarībai un brīvībai, kas arī ir katras audzināšanas īstais un vienīgais mērķis” [15, 14].

A. Rudītis uzsver, ka vecākiem, mīlot un saprotot savus bērnus, “jāpalīdz viņiem iet to ceļu, ko nosprauduši viņiem daba un neiespaidota, brīva viņu pašu izvēle (...) bērni aug un attīstās, lai veidotu savu dzīvi, un mūsu dzīves uzdevums – būt viņiem izpalīdzīgiem. Ja nu viņi pie tam jutīsies spiesti arī par mums domāt un meklēt mūsu tuvumu, tad tā mūsu laime un salda alga par laimīgi veiktu audzināšanas uzdevumu. Audzināšana beidzas ar to, ka topam saviem bērniem par vienkāršiem padoma devējiem.” [15, 20]

Cik bieži vecāki pielaiž kļūdas audzināšanā, uzskatot bērnus par savu īpašumu, no kura var veidot to, ko iecerējuši, vai, aklā mīlestībā izdabādami saviem bērniem, liedz tiem iespēju veidoties par brīvām personībām vai pat iznīcina viņus garīgi un fiziski. Piemēram, Krustiņš R. Blaumaņa “Pazudušajā dēlā”. A. Rudītis savā pedagoga mūžā daudz vērojis, lasījis, domājis un rakstījis par vecāku izturēšanos pret saviem bērniem. “Cik pilnīgi mēs būsim savā dzīvē un attiecībās pret savu apkārtni, tik svētības krāsim sev pie mūsu bērniem. Tikai nekad neaizmirsīsim, ka mūsu bērni ir mums līdzvērtīgi brīvi cilvēki, kas nav mūsu manta, nedz apakšnieki, bet kam esam audzināti par izpalīdzētājiem un atbalstītājiem viņu attīstības un atbrīvošanās gaitās” [15, 17].

“Stingrība dod audzināšanai atbalstu, bet laipnība loka bērna gri-
bu uz labu un auž tos metus no bērnu uz vecāku dvēselēm, kas nesa-
trūkst līdz kapam. Tātad līdz pilnam sestam gadam jāatrisina paklau-
sības jautājums, kas ir pamats neatkarībai un brīvībai, līdz kurai vecā-
kiem savi bērni jānovada” [15, 16]. Tātad, “Ja līdz pilnam sestam ga-
dam būs pareizi atrisināts paklausības un līdz pilnam desmitam gadam
dzimuma jautājums, tad var teikt, ka vecāki un bērni atrodas normā-
lās attiecībās un bērnu tikumiskās dzīves ceļš diezgan manāmi nosprausts.
Pilnīga vaļširdība starp vecākiem un bērniem nepieciešama visos miesas
un gara jautājumos. Ar to vecāki iegūst savu bērnu nedalītu uzticību un
iespēju stāvēt viņiem tuvu grūtos un izšķirošos dzīves brīžos.” [15, 14]

“Pievērtšanās audzināšanas ikdienai visgalvenā vērība piegriezta
mātes skolas laikmetam, no bērna dzimšanas līdz 6. – 7. gadam. Šajā
laikā bērns nostaiģā milzīgu attīstības un izglītības ceļu. No vecāku mā-
jas uz skolu viņš aiziet ar lielu pieredzi, augstu inteligenci un bagātīgu
praktiskās dzīves pazīšanu. Skolā daudzreiz to pienācīgi nenovērtē un
neturpina tālāk no tās vietas, kur māja beigusies, bet ņem lielu gaba-
lu atpakaļ un zaudē daudz no sava tuvuma ietekmes. Tāpat vecāki
daudzreiz nesaskata bērna īsto garīgo briedumu. Viņa sastrēgumus uz-
vedībā tie notura par saprašanās trūkumu, gaida, kamēr bērnam nāk-
šot prāts, respektīvi, kad varēs nodot viņu skolā, lai skola viņu izaudzi-
na. Kāda pašapmānīšanās. Par to kādreiz gauži dārgi jāmaksā.” [21, 4]

A. Rudītis savos rakstos daudz runā par skolas un ģimenes sadarbību.

Interesantu viedokli Rudītis izsaka par dzimumaudzināšanu. Mūsu
dienās daudz diskutē par to, kas ir labākie bērnu dzimumaudzinātāji.
Rudītis viennozīmīgi uzskata, ka vislabāk dzimumaudzināšanas noslē-
pumos ievadīt var vecāki atbilstoši bērna interesei par šiem jautāju-
miem. “Laika posmā no 6 – 10 gadiem, kad bērniem rodas bezgala
daudz jautājumu par apkārt notiekošo, par cilvēku savstarpējām at-
tiecībām, par bērnu un jauno dzīvnieku rašanos, vecāku galvenais uz-
devums ir nezaudēt savu bērnu uzticību. Ar saviem paskaidrojumiem
mums nav jāsteidzas dabai priekšā, mums jāstāsta tas, kas bērna sa-

prašanā jau nogatavojies un nav vairs bez atbildes atstājams.

Mūsu laikos visi nopietni audzinātāji domā, ka informācija par bērnu un dzīvnieku rašanos sniedzama no vecāku mutes. Tam lielas priekšrocības – mīloši vecāki atradīs gadījumu un vārdus, kā visnevainīgākā un tīrākā kārtā pamazām ievadīt savu bērnu šī dabas noslēpuma izpratnē. Bērns sajutīs viņam dāvāto lielo uzticību no vecāku puses. Tagad viņi ar saviem vecākiem būs kopīga noslēpuma līdzzinātāji, kas noderēs kā jaunas, nesaraujamās saites starp vecākiem un bērniem. Tas lielā mērā papildinās un kopā ar paklausību un nedalītu uzticību veidos tās saites, kas pastāvēs uz visiem laikiem.” [15, 18]

Domājot par vecāku un bērnu attiecībām, gribu citēt vēl dažas A. Rudīša atziņas, kurās derīgi ieklausīties mūsdienu vecākiem: “Maldīgas ir jūsu domas un nožēlojami jūsu pūliņi, ja jūs domājat nodrošināt savu bērnu laimi, krādami viņiem mantu, skriedami agri un vēlū darbos un veikalos, raudami un plēzdami kur un ko vien var. Ne manta un īpašumi, bet tie augstie tikumi un spējas, ko sniedz mūsu bērniem viņiem piemērota, mīlestības un pašizliedzības apgarota darba dzīve, nodrošinās viņu nākamību. Bērns rāda, kāds vīram būs tikums. Ko nu sagaidīsim no tiem pusaudžiem, kas bez darba klīst, uzlasa savas apkārtnes pikanterijas un nododas slepeniem netikumiem?... Bezdarbīgs zēnu bars, kas iet, kaķu sizdams, garāmgājējus aiztikdams, bezkaunīgus vārdus un piezīmes mētādams, tas ne tikai mūsu kauns, bet arī nopietnas briesmas mūsu tautas un kultūras nākamībai.

Mēs ieskatām, ka nevienam pilsonim nav tiesība mūsu zemes gaisu elpot, ja viņš nestrādā kādu derīgu darbu. Tas ne tikai valsts, bet arī privātas dzīves interesēs. Vecāku pienākums ir gādāt, lai viņu bērni var nodibināt savu darba dzīvi. Kas bērnus tikai “paskolojis”, bet nav sagādājis viņiem iespēju pildīt kādu noteiktu amatu un darbu, tas palicis pusceļā un sniedzis sliktu pakalpojumu savam bērnam un valstij” [15, 34].

Skolotāju un vecāku sadarbība bērnu audzināšanā

A. Rudītis uzskatīja, ka skolotājam jāmeklē sakari ar bērna mājas dzīvi, jāiepazīst bērna situācija ģimenē, ģimenes materiālais nodrošinājums, ģimenes locekļu savstarpējās attiecības un jācenšas bez liela lūzuma turpināt vecāku ievadīto audzināšanas darbu.

“Ne katrreiz skolai tas izdodas, ne katrreiz tas iespējams. Skola daudrreiz maldās un kļūdās. Bet viņa grib audzināšanas mērķus sekmet, un vecākiem šai ziņā jānāk skolai pretīm. Laimīgi tie bērni un svētītas viņu pirmās gaitas pasaulē, kuru mājās skola un skolotāji tiek apspriesti ar vajadzīgo iecietību un mieru. Ja vecāki spēj pacelties pār parasto paviršo nokritizēšanu, bet pūlas savu bērnu acīs modināt cieņību pret viņu skolotājiem, tad viņi kaisa tādu sēklu savu bērnu sirdīs, kas nesīs labus augļus vispirms viņiem pašiem.” [15, 19]

Nepareiza audzināšana ģimenē var kaitēt arī šķietami veselam bērnam. Vecāki reti pūlas izprast skolas nodomus. Līdzko skolai nākas meklēt atbalstu kāda nelabojama skolēna audzināšanā, tad vecāki uzreiz meklē vainu skolotājos. Bērni visu to redz un saprot. Viņi redz savu vecāku nepatiesību un nostiprinās savos melos un netikumus. Vecākiem vajadzētu mācīties objektīvāk spriest un dot iespēju patiesi nodibināt to kontaktu starp skolu un ģimeni, bez kura tiešām nekāda audzināšana nav iespējama.

A. Rudītis uzskatīja: “Bērns nāk skolā tādā vecumā, kur daudzi svarīgi audzināšanas jautājumi jau ir izšķirti un nav vairs otrreiz izšķirami, tādēļ skolai ir tikai palīgnozīme, kamēr īstie audzinātāji ir vecāki. Viņi arī nes visu atbildību par savu bērnu dvēseles dzīvi un bauda tos priekus un laimi, ko sniedz ģimenei laimīgi atrisināti audzināšanas uzdevumi.” [15, 13]

Protams, ka skolotājam iepazīt savu skolēnu mājas dzīvi nav viegli. Katra bērna mājas apstākļi un audzināšanas iespējas bijušas atšķirīgas, tādēļ arī Rudītis pasvītvoja individuālo pieeju katram bērnam. Mūsdienās ir izstrādātas zinātniskas teorijas par bērna fizisko un psiholoģisko gatavību skolai, par tās novērtēšanas kritērijiem. Rudīša laikā

daudz ko noteica skolotāja pieredze, intuīcija, kas palīdzēja skolēniem pielāgoties skolas dzīvei.

Domāju, ka A. Rudītis pārspilē ģimenes nozīmi audzināšanā, norādot, ka skolai ir tikai palīgnozīme. Iejūtīgi un saprotoši skolotāji var labot daudzas vecāku audzināšanas kļūdas, labot un pat novērst, tādēļ tik svarīga skolas un ģimenes sadarbība bērnu audzināšanā, īpaši sākumskolas un pamatskolas laikā. Maldīgs ir daudzu vecāku uzskats, ka līdz ar skolas gaitu uzsākšanu visu atbildību par bērna audzināšanu uzņemas skola.

Skolas un skolēnu higiēna

Daudz uzmanības audzināšanas darbā un pedagoģiskajos rakstos A. Rudītis pievērta skolas un skolēnu higiēnas jautājumiem, veselīgam dzīvesveidam ģimenē un skolā, ar to saprotot sakārtotu skolas vidi, bērniem piemērotu apģērbu, racionālu uzturu, darba un atpūtas režīmu, dzīvi bez kaitīgiem ieradumiem. A. Rudītis uzsvēra, cik svarīgi skolā organizēt labu kopgaldu un vecākiem to atbalstīt, lai viņu bērni skolā varētu paēst siltas pusdienas. Svarīgi, lai skolā darbotos skolas ārsts, kurš kopā ar audzinātājiem rūpētos par bērnu veselību un censtos nodrošināt tai optimālus priekšnosacījumus.

Jaunpiebalgas draudzes skolā jau 1920. gadā izdalīta alga skolas ārstam, un šos pienākumus pilda dakteris J. Liepiņš.

Katram bērnam vajadzīga spēcīga barība un laba audzināšana. Jaundzimušajam vislabākā barība – mātes krūts.

“Par nenormālu uzskatāma parādība, ka mūsu skolās vēl aizvien nevar noorganizēties kārtīga bērnu kopēdināšana, ka vienmēr vēl ir bērni, kas iztiek no savas skolēnu kulītes, kur parasti iekšā rupjas maizes dona un bieziens. Nevajag domāt, ka tie katrreiz bāreņi un nabaga rokpeļņu bērni. Taisni jābrīnās, kā daža laba atraitne un nabaga rokpeļnītis māk savus bērnus labi apgādāt un apģērbt, kamēr viena otra gluži turīgas dzimtas atvase ar skaudību noraugās uz siltās, garšīgās zupas strēbējiem un mierina savu izsalkumu ar cieto maizes klaipu un

sasmakušo biezpienu, arī grauzdētu cūkgaļu.” [16, 7] Jautājums par siltām pusdienām skolā aktuāls arī mūsu dienās, jo daudzi bērni pusdienu naudu notērē dažādos našķos, tādējādi palielinot saslīmšanu ar gremošanas orgānu slimībām skaitu jau skolas laikā.

A. Rudītis uzskatīja, ka dienā audzēkņi pietiekami fiziski un garīgi jānoslogo, veselīgi, bet vienkārši jāēdina, tad arī atpūta, nakts miegs būs pilnvērtīgs un atjaunosies enerģija nākamās dienas darbam, kā arī neradīsies neirotiski traucējumi. Šo principu Rudīša skolā realizēja praktiskā dzīvē, jo skolas dzīvē darāmā bija daudz un netrūka arī darāmā ārpus skolas.

Rudīša skolā arvien domāja un daudz darīja skolas telpu un skolas apkārtnes sakārtošanā un izdaļošanā, un šajā darbā aktīvu dalību ņēma paši audzēkņi. Tas palīdzēja viņiem sagatavoties praktiskajai dzīvei pēc skolas beigšanas.

Atturīgas jaunatnes audzināšana

A. Rudītis, vērodams dzeršanas postu Latvijā, jau no jaunības gadiem pievērsās pretalkohola kustībai. Aktīvi darbojās Latvijas Pretalkohola biedrībā (LPB), piedalījās konferencēs un kongresos, kā arī daudz rakstīja par atturīgas jaunatnes audzināšanu un alkohola problēmu. Kā LPB pārstāvis A. Rudītis 1928. gadā komandēts uz ārzemēm piedalījās Vispasaules pretalkohola kongresā Antverpenē Beļģijā. Izmantodams šo iespēju, viņš apceļo Beļģiju un Vāciju, iepazīdams arī turienes skolu dzīvi. Jaunpiebalgas draudzes skolā vienā no pirmajām Latvijā 1924. gadā nodibināja “Cerību pulciņu”, tajā aktīvi darbojās skolēni un skolotāji skolas pārziņa A. Rudīša vadībā.

A. Rudītis uzskatīja, ka pieaugušos cilvēkus grūti ietekmēt un izmainīt, bet nozīmīgs ir atturīgas jaunatnes audzināšanas darbs, un šeit vecāku un skolotāju pūliņi nav jāžēlo: “Pārrunas ar skolēniem par alkoholismu mūs allaž noveda pie jautājumiem, kāpēc tauta dzer un apdzeras, vai tiešām viņa atzīst dzeršanu par labu lietu un dzer apzinīgi,

gribēdama ar to veicināt savu laimi un labklājību? Kur gan citur rast izsmeļošākas atbildes uz šiem jautājumiem? Jā, kur gan citur kā tautas dziesmās, tur taču atspoguļojas tautas gars un tautas dvēsele!" [12, 7] A. Rudītis iesaistījis skolēnus tautasdziesmu vākšanā un apkopojis 620 oriģināldziesmas par alkoholu, gan tādas, kas slavē, gan tādas, kur līdzās dzērāja bravūrai ir nesaudzīga dzeršanas kritika un dzērāja ironija. Šeit gribu minēt tikai dažas tautasdziesmas, kuru salīdzinājumiem bagātā valoda runā pati par sevi, komentārus neprasa un kuras ir aktuālas mūsu sabiedrībā šodien.

Tā dzerdami mēs, brālīši,
Mēs godā neiesim,
Tā mēs savu tēva zemi
Drīz citam atdosim.

Alutiņa putiņām
Vairāk gudra padomiņa
Nekā tēva dēliņam,
Alutiņa dzērājam.

Pasarg, Dievs, mani jaunu
No trijām nelaimēm:
No vilciša, no lāciša,
No dzērāja tēva dēla.

Tādi vīri kungam tika,
Kas dzer alu, brandavīnu,
Kas nedzēra, tie netika
Ne labam vagaram.

Kam, māmiņa, man'auklēji,
Kam tik daiļu audzināji,
Kad tu mani atvēlēji
Tādam krogu dzērājam.

Nedod, Dievs, vītolam
Baltiem ziediem noziedēt;
Nedod, Dievs, dzērājam
Noņemt manu vainadziņu.

Vairākos darbos autors atzīmē alkohola lietošanas ietekmi uz tikumisko dzīvi, garīgo un fizisko veselību un pēcnācējiem.

Augusts Rudītis vērsās pret šodien populāro uzskatu, ka mērena alkohola baudīšana un vāju alkoholisko dzērienu lietošana pieļaujama un pat veicināma, lai ar to ierobežotu degvīna dzeršanu. Pēc Rudīša domām, šī mācība ļoti noderēja alus brūžu un augļu vīna fabriku īpašniekiem. Ir zināms, ka alkoholiskā dzēriena kaitīgumu noteic vienīgi tīrā alkohola daudzums neatkarīgi no tā, vai tas izdzerts degvīna,

vīna vai alus veidā (5 pudeles 4% alus satur tikpat daudz alkohola kā 250 ml 40% degvīna). Cik nozīmīgs šis jautājums ir mūsdienās, par to lieki šeit atgādināt.

A. Rudītis vēroja skolas bērnus, kuru vecāki bija dzērāji, un savus darbu ilustrēja ar piemēriem no reālās dzīves. “Tas bija aukstā ziemas vakarā, kādā Vidzemes mazpilsētiņā. Skolēni man ziņoja, ka netālu no skolas sniegā guļot kāds cilvēks. Ar mokām ienesām iekšā galīgi piedzērušos kādas skolnieces tēvu. Atmodies viņš laužās iekšā klasē, lai nezin ko pateiktu savai meitiņai, gāzās zemē un uzvedās necienīgi. Mūžam neaizmirsīšu nelaimīgā bērna tikumiskās mokas, ko viņam sagādāja tēva baudkāre.” [16, 6]

“Mums jāzin, ka vecāku alkoholisms var būt par cēloni nelaimīgu un nevērtīgu cilvēku nākšanai pasaulē. Še nav izslēgta arī tā saucamā mērenā alkohola lietošana, sevišķi tas zīmējas uz sievietēm.

Daudzreiz vecāki savu bērnu neveiksmju cēloņus meklē pie skolotājiem, grāmatām, skolu sistēmas un pie visa kā, bet grūti tos pārliecināt, ka viņu bērnu nelaimes cēlonis ir vecāku “mērena” alkohola lietošana.” [16, 7]

“Lielu postu saviem bērniem nodara tie vecāki, kas dod tiem iespēju jau no mazām dienām pierast pie alkoholisku dzērienu lietošanas. Mēs zinām, ka visu narkotisko vielu bīstamākā īpašība ir tā, ka katrs lietots konzums prasa jaunu un palielinātu konzumu. Bērns šai ziņā ir īpaši apdraudēts.” [16, 10]

“Atturīga ģimene un skola sagādā bērniem ļoti labvēlīgus apstākļus augt raksturā un gribasspēkā vispārīgi un tam, it kā blakus ejot, pievienot atturības jēdzienu kā pašu par sevi saprotamu un neapstrīdamu dzīvesveidu.” [15, 56]

“Tikpat svarīga, kā spēja savas iekārošanas savaldīt un vadīt, ir arī pretošanās spēja modei, apkārtnes aizspriedumiem, sava laika elkiem. Vislabāk pretalkohola ieradumus un patstāvību dzeršanas jautājumos audzina pati jaunatne savās organizācijās un pulciņos. Veseļīga klases atklātā doma – drošākais sargs vēl ieradumos nenostiprinā-

tiem atturīgas dzīves nodomiem.” [15, 56]

Ar šo domu un darbību “Cerību pulciņā” A. Rudītis par pusgad-simtu ir apsteidzis dāņu, norvēģu un angļu specialistus, kuri ir izstrādājuši metodes un projektus vienaudžu grupu iesaistīšanā narkomānijas profilaksei un rehabilitācijai.

“Droši vien nebūs neviena tēva, nedz mātes, kas vēlētos savu bērnu izaudzināt par dzērāju, pazudušu posta cilvēku. Bet savā neprātā viņi tomēr to dara un prieka vietā piedzīvo asaras un nopūtas. Rūdolda Blaumaņa drāmā “Pazudušais dēls” Roplainu Krustiņš paceļ roku pret savu māti un izsaka tai rūgtus pārmetumus par viņas mīlestību un uzpurēšanos. Izdabādama visām sava dēla iegribām un vājībām, dodama tam slepeni naudu un slēpdama no tēva visus zēna nedarbus un vieglprātību, viņa bija cerējusi nodrošināt sev dēla mīlestību, piedzīvot no viņa cieņā un godā turēšanu, bet ieguva nicināšanu un atgrūšanu un piedzīvoja dēla morālisku un fizisku bojā eju. Mūsu dienās tādi Roplainu Krustiņi nav reta parādība. Velti še visi sprediķi un pāтари: alkohols valda pār vecākiem, apmiglo viņu acis un dzen bērnus postā un izmisumā. Vienīgā izeja un glābšanās še vecāku un audzinātāju pilnīga atteikšanās no alkohola lietošanas sevis, savu bērnu un audzēkņu labā, lai kaut vienā dzīves momentā saskanētu mūsu vārdi ar darbiem. Mūsu bērni šo patiesības stariņu ieraudzīs un pie tā glābsies.” [16, 11 – 12]

Kopā ar pretalkohola audzināšanu A. Rudītis iekļāvis arī pretnikotīna audzināšanu, viņš ir izstrādājis mācību programmas šajos jautājumos atbilstoši bērnu un skolēnu vecuma grupām, kas nopublicētas IMM, 1927. gada 3. burtnīcā, kā arī atsevišķā izdevumā “Pretalkoholiskās audzināšanas problēma mūsu tautskolā” 1927. gadā.

A. Rudītis ne tikai izstrādājis programmu, bet pēc labākās sirdsapziņas centās to realizēt audzināšanas darbā pats un mudināja to darīt visus Latvijas skolotājus.

Tikumīgas personības audzināšana

Darbā "Domas par tikumu audzināšanu" A. Rudītis pievērsies tikumu audzināšanai ģimenē, skolā un sabiedrībā. Ievadvārdos viņš raksta: "Mūsu tauta pārdzīvo strauju progresu politikas un saimnieciskās attīstības jomā. Ja mēs spēsim arī tikumiskajā ziņā tikpat spēji augt, tad mūsu sapņi nebūs velti, mēs ieņemsim cienījamu stāvokli kultūras tautu saimē. Tas aicina mūs uz darbu un rosību tikumiskās audzināšanas un pašaudzināšanas laukā". [15, 3] Ar šo akcentu autors griebējis pateikt, ka tikumiskā audzināšana notiek ne tikai vienas ģimenes ietvaros: daudz būtiskāk ir audzināt un veidot tikumisku sabiedrību, kurā veidojas vispār pieņemtas normas un sabiedrībai kopumā pieņemami pamatpostulāti. Tas nozīmē – jo stiprāka ir sabiedrības "morāle" (šī jēdziena plašākā nozīmē), jo vieglāk katram atsevišķam vecākam dot morālo vērtību pamatu saviem bērniem.

Runājot par tikumu vispārējo nozīmi sabiedrības un atsevišķas personības veidošanās procesā, A. Rudītis kā piemēru min Aristoteli, kurš "uzsver mērenību, jo tikai mērenais izturēšanās veids visās dzīves attiecībās ved pie tikuma. Mērenība ir darbība ar prātu, darbība, kas nodrošina nepieciešamo minimumu un palīdz atņemt visu lieko. Trāpīgi A. Rudītis izvēlējies I. Kanta rakstīto: "Dzīvo un izturies tā, kā ikvienam, nostādītam tavā vietā, vajadzētu dzīvot un izturēties." Ja mēs ikviens dzīvotu pēc šī principa, tad dažādu cilvēku līdzāspastāvēšana sabiedrībā būtu daudz vienkāršāka.

A. Rudītis uzsver, ka tikums un morāle audzināmi ne tikai ģimenē, bet apgūstami kā zinātniska kategorija. Viņš atzīst, ka zināšanu apguve sekmē morālo vērtību veidošanos – un izglītotam cilvēkam par tikumiem un morāli īpaši nav jādomā – tie vienkārši pastāv viņā pašā.

Autors citē K. Valdemāra tēzi: "Tiem vien prieki gavilē, visā plašā pasaulē, kas ar prātu dedzīgu, dzenas iekrāt gudrību." A. Rudītis uzskata, ka arī zināšanas var kalpot par vienu no personības morāles šķautnēm, kas liek pamatu tikumiskām darbībām.

A. Rudītis pievēršas abu dzimumu attiecībām un arī tajās saskata morālos aspektus. Viņš uzsver, ka, meklējot ideālas attiecības, cilvēkam ne tik liela uzmanība jāpievērš pretējā dzimuma rakstura īpašībām vai izskatam, cik morālajiem un tikumiskajiem principiem. A. Rudītis uzskata, ka tikai morālo vērtību saskaņa nodrošina pārim saskanīgas attiecības, piebilstot – morālo vērtību pamatam abiem cilvēkiem vajadzētu būt kopīgam, taču ideālas attiecības nav domājamas bez savstarpējā papildinājuma. Autors raksta: “Īstais “tu”, pēc kā jaunais cilvēks neapzināti ilgojas un kam pretim viņš gatavojas, atrodas otrā dzimumā. Mostas dzimumdziņas, un cilvēka “es” tiecas atrast papildinājumu otrā cilvēkā.” [15, 36]

Grāmatas sesto nodaļu “Baudi acumirkli?” komunikācijas zinātņu specialitātes studente Ilze Veģe savā referātā attīstības psiholoģijas kursā [27] vērtē kā vismūsdienīgāko. A. Rudītis raksta: “Pēc baudas ir dzinušies un dzenas visi cilvēki. Un dzenas arī jaunatne. Vai mēs viņai to liegsim? Nē! Tikai jādombā, kāda vieta baudai ir jaunieša dzīvē, kādu baudu viņi izvēlas.” [15, 52] Studenti pārsteidza A. Rudīša lojālā attieksme un precīzais spriedums – bauda nav netikums. Bauda ir nepieciešama un ļoti pozitīva, sniedz apmierinājumu un gandarījumu, taču netikums sākas tad, kad cilvēks ar baudām par daudz aizraujas. Tā, piemēram, grieķu filozofs Epikūrs sludināja mācību, pēc kuras bauda tika atzīta par augstāko labumu. Bauda klausoties labu mūziku, bauda lasot grāmatas, bauda no mīlestības, dabas skaistuma u. c. Cilvēkam svarīgi saprast, kad viņi sāk ar baudas izjūtu spekulēt. Pēc I. Veģes domām, tieši šeit sāk darboties morāles principi un tikums, kas šo momentu cilvēkam palīdz noteikt.

A. Rudītis raksta, ka audzināšanas papildījums ir tikumīga personība. Audzināšanu var uzskatīt par veiksmīgu tikai tad, kad ir izaudzināta tikumīga personība, kurai ir stabils dzīves vērtības, dzīves principi un alkas pēc augstāka mērķa.

Rūpju bērni skolā un mājā

“Ilggadīgais darbs dažāda tipa skolu vadībā man sagādājis bagātīgu izdevību nākt tuvos sakaros arī ar garīgi nevarīgiem bērniem, kas grūti mācāmi un audzināmi. Bieži vien tie ir bērni ar smagām ļaunas iedzimtības pazīmēm, vairāk vai mazāk nojaušamiem psihiskiem traucējumiem. Tie būtu uzskatāmi par slimiem un īpašās iestādēs audzināmi un ārstējami. Citreiz bērns nes kā smagu krustu kļūmīgas mājas audzināšanas sekas. Vienīgi audzinātāju nezināšana un paviršība ierindo viņus rājamo un sodāmo kategorijās. Nevarīgajam bērnam tiesība uz lielāku rosību viņa likteņa izprašanā un labošanā” [17, 3].

Ar mērķi iepazīstināt skolotāju sagatavošanas iestāžu audzēkņus, skolotājus, vecākus, tautas izglītības un sabiedriskās audzināšanas vadītājus A. Rudītis raksta darbu “Rūpju bērni mājā un skolā”. (Bērna gara dzīves traucējumu konkrēti tēli.) Šajā darbā autors apraksta dažādus bērnu gara dzīves traucējumus: garīgo slimību pirmsākumus, garīgas slimības skolas dzīvē, skolas dzīves neurozes un valodas traucējumus, to izpausmes, meklē cēloņus iedzimtībā, ģimenē un mājas audzināšanā. A. Rudītis sniedz ieteikumus skolotājiem, kā, sadarbojoties ar skolas ārstu un vecākiem (šodien mēs teiktu – skolas psihologu), šos traucējumus mazināt vai pat novērst. Kā garīgo slimību pirmsākumus autors min maldu maņas, priekšstatu sasaistes un norises, atmiņas traucējumus, slimīgu fantāziju, jūtu un gribas traucējumus.

Garīgo slimību grupā Rudītis iekļauj konstitucionālās psihozes (plānprātība, kretinisms) un funkcionālās psihozes (mānija, melanholija un paranoja). Skolas dzīves neurozes autors iedala: neirastēnija, histērija, Sv. Vita deļa, epilepsija, rakstīšanas krampji. Kā raksturīgākos valodas traucējumus skolēniem Rudītis min stostīšanos, šļupstēšanu un pat valodas trūkumu.

Rudītis uzskata, ka mierīga dzīve bez satraukumiem un bagātīga atpūta šos rūpju bērnus spēcina un slimīgās parādības pamazām izzūd. “Visiem zināms, ka ne katrs sēklas grauds izaug par ozolu un ne katrs

pumpurs dod rozes ziedu. Skolēns aug un attīstās savas individualitātes robežās.” [17, 6] Tāpēc skolā jābūt individuālai pieejai katra bērna psihei un dabas dotajām spējām. Mūsdienās bērnu ar attīstības traucējumiem ir daudz vairāk nekā Rudīša laikā un to skaits ar katru gadu pieaug. Tagad mēs šos bērnus saucam par bērniem ar “īpašām vajadzībām” un daudz darām, lai iespēju robežās viņus integrētu vispārizglītojošās skolās un sabiedrībā, bet nepietiekami darām, lai izpētītu un mazinātu bērniņu ar īpašām vajadzībām nākšanas pasaulē cēloņus.

Kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšana un saglabāšana

A. Rudītis bija arī novada vēstures, kultūras, dabas izziņātājs, sistematizētājs un atspoguļotājs, savu skolēnu nacionālās pašapziņas veidotājs. Tas atspoguļots darbos “Jaunpiebalgas dziedāšanas biedrības 50 gadi (1885 – 1935)” un “Skolas Jaunpiebalgā un Rankā (1694 – 1935)”. Ar lielu precizitāti A. Rudītis apraksta skolas ēkas, skolēnu skaitu, skolotāju kolektīvu, audzināšanas un mācību procesu, skolu attīstību un reformas laikmetu griežos, sabiedrisko dzīvi ap skolu kā kultūras centru. A. Rudītis ir arī atbalstījis skolu muzeju izveidi Latvijā.

Darbā “Skolas Jaunpiebalgā un Rankā” A. Rudītis atspoguļo skolu attīstību gandrīz 250 gadu periodā no 1694. līdz 1935. gadam. Ievadā autors norāda: “Esmu pēc iespējas turējies pie rakstītiem dokumentiem un aculiecinieku sniegtām ziņām un pūlējies būt pilnīgi objektīvs... [18, 3].”

No šī darba varam gūt pilnīgu priekšstatu par skolu attīstību Jaunpiebalgas draudzē, jo 17. gs. Zviedrijas karaliene Hedviga Eleonore apvienojusi Jaunpiebalgas un Rankas pagastu Jaunpiebalgas draudzē. Varam lasīt par to, ka pie iecienītā Jaunpiebalgas draudzes skolotāja P. Ulpes pēc nobeigtas dievkalpošanas pulcējās kaimiņu draudžu skolotāji, to skaitā Vecpiebalgas A. Rātminders. “Tie bija patīkami brītiņi, kur draugi pārrunāja savus piedzīvojumus skolas darbos, un šādi vakari pacildināja viņu sirdis un tos ierosināja atkal jauniem spēkiem tālāk darboties.” [18, 15]

Uzzinām par jauno, tautiskās atmodas laika garā noskaņoto semināra audzēkņu grūtībām sadzīvot ar mācītāja Kēlbranta ieviesto un uzturēto režīmu draudzē, kas vērojama no pārlieku biežajām "palīgu" maiņām. Tā pazīstamais tautiskā laikmeta dzejnieks Auseklis Jaunpiebalgā spējis noturēties tikai pāra mēnešus 1871. gada rudenī. Daudz interesantu faktu šeit uzzinām par paša A. Rudīša gadsimta ceturksni vadīto Jaunpiebalgas draudzes 6-klasīgo pamatskolu, kurus izmantoju, stāstot par Rudīša skolotāja darba gaitām. Ļoti noderīgs A. Rudīša darbs "Skolas Jaunpiebalgā un Rankā" varētu būt Latvijas skolu vēstures pētniekiem.

"Jaunpiebalgas dziedāšanas biedrības 50 gadi (1885 – 1935)" mūsdienā lasītājam sniedz precīzu ieskatu tā laika Jaunpiebalgas sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Dziedāšanas biedrība dibināta 1884. gada 16. decembrī. Interesanti atzīmēt, ka biedrības dibinātāju vidū un tās pirmais priekšnieks ir luterāņu baznīcas prāvests Emīls Kēlbrants. 1897. gadā dziedāšanas biedrības statūti papildināti ar noteikumu, ka biedrībai ir tiesības izriņķot pamācošus priekšlasījumus, teātrus un ģimenes vakarus. Un visos šajos virzienos biedrība darbojas, iegūtos līdzekļus izmantojot biedrības darbības veicināšanai un labdarīgiem mērķiem: Krievijas trūkcūcietējiem, krusas piemeklētiem Vietalvā, atbalstot skolēnus, studentus, slimus un citādi trūkcūcā nonākcūsus. "1898. g. biedrība sarīko pirmo bazāru kurlmēmās Elfrīdes Vāvers skološanai, 1900. g. izsniedz pabalstu E. Dārziņam 100 rbļ. u. c. " [19, 9]

1922. gada 14. janvārī valdes sēdē pirmoreiz tika izvirzīts jautājums par biedrības nama celšanu kopīgi ar citām vietējām biedrībām. Nama celtniecības smagumu uz saviem pleciem iznesa Jaunpiebalgas lauksaimniecības un dziedāšanas biedrības. 1925. gada 25. oktobrī svinēja jaunā nama spāru svētkus. Ēkas pamatos iemūrēja piemiņas rakstu ar ziņām par biedrībām – nama cēlējām – un izmaksām, kas aprēķinātas ap Ls 70 000. [19, 19]

Rezumējot Jaunpiebalgas dziedāšanas biedrības darbu, kurā aktīvu dalību ņēmis pats A. Rudītis, autors atzīmē:

"Kur un kad vien ir iespējams, biedrība pūlējusies noturēt priekš-

lasījumus, veselības kopšanas izstādes, īsus kursus, izglītības un kultūras dienas. Priekšlasījumi noturēti biedrības telpās un skolās. Aprobežoto telpu dēļ nevaru šeit uzrakstīt lektoros un telpas. Arī labdarība vienmēr bijusi sirdslieta. Sākot ar 1927. g., atkal atdzīvināta nespējnieku eglīte, kuru notura 6. janvārī kopīgi ar draudzes darbiniekiem. – It sevišķu vērību biedrība piegriezusi patriotiskai audzināšanai ar atiecīgiem priekšlasījumiem, 18. novembra svinībām, piedalīšanos brīvības cīnītāju pieminekļa celšanā un dažādās manifestācijās pie pieminekļa, dievnamā un savās telpās. Pilnīgu biedrības viesmīlību baudījušas visas patriotiskās organizācijas. Biedrība centusies viņas atbalstīt arī ar naudu, ciktāl to ļāvuši ierobežotie līdzekļi. – Kā vecai organizācijai, biedrībai nācies daudz uzmanības un naudas līdzekļu ziedot savu biedru ģimenes dienām un gadījumiem; šai ziņā sevišķi nodarbināts bijis koris, kā tas jau aizrādīts.” [19, 22]

Brīvības doma audzināšanā

20. g. s. sākumā, bet īpaši pēc Pirmā pasaules kara Eiropā plaši izplatījās idejas par nepieciešamību būtiski reformēt bērnu un jauniešu audzināšanu ģimenē un skolā, nostādot audzināšanu uz stingri demokrātiskiem pamatiem, centrā izvirzot uzdevumu no aizspriedumiem brīvas, demokrātiskām idejām un demokrātiskām sadzīves normām atvērtas bērna personības attīstīšanu. Vērtīgas atziņas Rudītis izteicis savā pēdējā lielākā darbā “Brīvības doma audzināšanā”, kuru autors sarakstījis trimdā un kura izdota 1948. gadā Fišbahā.

Neatkarīgās Latvijas laikā tā sauktie progresīvie skolotāji, kas grupējās ap Skolotāju savienību, nosauca šo pedagoģisko novirzienu par jauno skolu. Tai bija jāatsķiras no visa, kas līdz šim bērnu audzināšanā darīts ar brīvības, pašdarbības un bērna individualitātes respektēšanas principiem.

“Mums nav bērns jāpakļauj viņa dabīgajām dziņām, iekārēm un iedomām, jo brīvība nav patvaļa, brīvību nevaram viņam pasniegt kā gatavu augli, bet mums bērns jāaudzina un jāgatavo brīvībai, proti,

spējai patstāvīgi uzlikt sev pienākumus saskaņā ar viņa ētisko ideālu un šiem paša izvēlētiem imperatīviem mierīgi un droši sekot.” [21, 100]

Augusta Rudīša pedagoģisko uzskatu stūrakmens ir pārliecība, ka bērna un jaunieša audzināšanai ir būtisks virsmērķis – vest audzēkni pie laba un ļauna atziņas, ievadīt viņu pareizā dzīves parādību vērtēšanā, lai viņš, kļūdams par radošu ētisku jeb tikumisku un patiesi brīvu personību, patstāvīgi un droši katrā atsevišķā gadījumā orientējas un izšķir, kas labs, kas ļauns, kas vērtīgs vai nevērtīgs, un spēj savam labajam konsekventi sekot. A. Rudītis pasvītēja, ka tikumiskā audzināšana cieši saistīta ar bērnu un jauniešu iepazīstināšanu ar vērtībām. Rudītis atzina, ka vērtību konkrēto raksturu mūsu dzīvē bieži noteic apkārtne: “.. vecāki, skola, citi skolēni, dzimtais pagasts un pilsēta, grāmatas, baznīca, tauta, kulturālā cilvēce... Mainās apkārtne, un mainās arī uzskati par to, kas vērtīgs un kas nevērtīgs. Bet nemainās jēdziens par pašām vērtībām. Tas vispār cilvēka dabā – atzīt, ka ir un objektīvi pastāv neatkarīgi no mūsu ieskatiem patiesas vērtības, kuras mums tikai jāatklāj un jāpazīst. Vērtības ir mērķi vispārībai...” [21, 101]

“Pieskaroties konkrētām vērtībām, ko gribam likt mūsu bērnu audzināšanas un skološanas pamatā, mums vispirms jādomā par savas tautas garīgo mantu, viņas tikumiem un gudriem padomiem. Ne lai izolētos no citām tautām, bet lai pamatā būtu tuva, laba un krietna manta.” [21, 106]

“Vērtības nevar kā vienkāršas zināšanas bērnam iemācīt. Audzēknim brīvas izšķiršanās ceļā tās jāpadara par savām. Viņš tās neiemācās, bet pārdzīvo. Un te nu mēs sastopamies ar dīvaino parādību, ka tas, ko viens audzinātājs panāk viegli, bez nekādām grūtībām, to cits nevar panākt nekādiem līdzekļiem. Kur viens audzinātājs atrod audzēknī dzīvu atsaucību, un viņu vērtējumus labprātīgi atzīst un pieņem, tur dažs labs aktīvs un patiesīgi domājošs tēvs nevar itin nekā panākt pie sava dēla.... Audzināšana nav vienkārši vērtību skalas pastāstīšana audzēknim, tāpat kā īsta zinātniskā izglītība nav panākama ar gatavu zināšanu iemācīšanu. Daudz lielāka nozīme modināt audzēknī brīvu tiekšanos pēc pēdējās un augstākās objektivitātes, kas vienmēr gatava labot līdzšinējās kļūdas.

Skolas problēma vispirmā kārtā skolotāja problēma, viņa pedagoģiskās apdāvinātības un mākslinieciskā gara jautājums. Tagad vairs nešaubās, ka audzināšana nav amats, nav profesija, bet gan māksla, cildenāko jūtu un gaišāko domu vadīta. Skolotājs nav vienkāršs intelektuāls darbinieks, lietpratējs, speciālists. Viņš radošs dzīves mākslinieks, kura jaunradošā aktivitāte iedarbojas visdārgākā un vienreizīgākā materiālā: katra atsevišķa bērna dvēselē.” [21, 105]

Novērtējot A. Rudīša mūža darbu un ieklausoties viņa audzēkņu atmiņās, jāatzīst, ka tieši tāds radošs dzīves mākslinieks bija skolotājs Augusts Rudītis.

Literatūra

1. Baltijas skolotāju seminārs. 1870. –1919. – R., 1940. – 362. lpp.
2. Es viņu pazīstu. – R., 1939. – 424. lpp.
3. Ērglis A. Skolas tēvs// Divpadsmit mēneši. – R.: Liesma, 1989. – 92. – 94. lpp.
4. Johansone V. Jaunpiebalgas draudzes skola (Skolotāju un audzēkņu piemiņai). – Jaunpiebalga, 1991.
5. Johansone V. ... un Jaunpiebalga, 1996.–139.–140. lpp.
6. Kraukle I. Tautskolotāju Augustu Rudīti atceroties// Izglītība un Kultūra. – 1995, – 17. 08.
7. Kraukle I. Ko varam mācīties no tautskolotāja Augusta Rudīša?// Druvas kultūrvēsturiskais pielikums “Novadnieks” – 1995. – 09.
8. Latvju enciklopēdija. – Stokholma: apgāds “Trīs Zvaigznes”, 1953. – 2201. lpp.
9. Ozoliņš J. Augusta Rudīša 25 gadu pedagoģiskā darba jubileja// IMM – 1926. – 09. – 239. – 242. lpp.
10. Pētersons Ed. Augusta Rudīša nekrologs// Latvju Vārds. – 1948. – 24. 07.
11. Rītiņš I. Augusts Rudītis// Trimdas skola. – 1954. – Nr. 1 – 33. lpp.
12. Rudītis A. Alkoholisms latvju daiņu gaismā – R.: LPB, 1924. – 40. lpp.

13. Rudītis A. Latvijas daba latvju tautas gara mantās. (T. dz. par ūdeņiem) – Cēsis: Skola, 1924. – 74. lpp.
14. Rudītis A. Eistaķeus Līcītis kā skolotāju skolotājs un audzinātājs// IMM – 1926. – 03. – 201. – 209. lpp.
15. Rudītis A. Domas par tikumu audzināšanu (Vecākiem, skolotājiem un atklātības darbiniekiem) – R.: autora izdevums, 1927. – 68. lpp.
16. Rudītis A. Vecāki un bērni. (Audzinātāja pārdomas un dzīves skatījumi) – R.: autora izdevums, E. Pīpiņa un J. Upmaņa spiestuve, 1933. – 13. lpp.
17. Rudītis A. Rūpju bērni mājās un skolā. (Bērnu gara dzīves traucējumu konkrētie tēli) – R.: autora izdevums, 1933. – 63. lpp.
18. Rudītis A. Skolas Jaunpiebalgā un Rankā. (1694. – 1935.) – R.: Valtera un Rapas akc. sab. izd., 1935. – 69. lpp.
19. Rudītis A. Jaunpiebalgas dziedāšanas biedrības 50 gadi. (1885 – 1935) – R.: E. Pīpiņa un J. Upmaņa spiestuve, 1935. – 34. lpp.
20. Rudītis A. Latvju dainu gudrais padomiņš (Grāmata jaunatnei un viņas audzinātājiem) – R.: LPB izdevums, 1938. – 64. lpp.
21. Rudītis A. Brīvības doma audzināšanā (Pedagoģisko apcerējumu cikls) – Fišbaha, 1948. – 146 lpp.
22. Rudītis A. Audzināšanas virsmērķis// Trimdas skola – 1957 – Nr. 12 – 461.– 463. lpp.
23. Rudītis A. Atklātne T. Zeifertam. LAB Rokrakstu un reto gr. nod. f. 477, 12.
24. Rudzītis R. Kritika par A. Rudīša darbu “Domas par tikumu audzināšanu.” LAB Rokrakstu un reto gr. nod. f. 10,7.
25. Širmanis J. Augusts Rudītis// Madonas ģimnāzija. –Toronto, 1990. – 305. lpp.
26. Triju Zvaigžņu gaisma (1924 – 1949). – R.: Latvijas Vēstnesis, 1997. – 228. lpp.
27. Veģe I. Referāts par A. Rudīša grāmatu “Domas par tikumu audzināšanu”/LU, 2000., 5. lpp.

J. M. F. J. J.

PEDAGOGS UN MŪZIĶIS JŪLIJS ROZĪTIS

(1880 – 1952)

“Gribi, ko vari, un vari, ko gribi”

Šie vārdi pieder Jūlijam Rozītim – izcilai personībai Latvijas pedagogijā un kultūrā (Mazpulku misija, 807. lpp.). Viņš bija komponists, pedagogs, kritiķis un recenzents, metodiķis, diriģents, pianists, ērģelnieks, sabiedrisks darbinieks, lektors, publikāciju autors un Komponistu savienības biedrs.

Jūlijam Rozītim vienlīdz labi padevās viss, kam viņš ķērās klāt, taču par galveno dzīvesdarbības uzdevumu J. Rozītis uzskatīja jaunās paaudzes audzināšanu – pedagogisko darbu. Jūlija Rozīša muzikālo audzināšanu saņēma daudzi Valsts Centrālā Pedagoģiskā institūta audzēkņi, Rēzeknes Valsts Skolotāju institūta skolēni, pēckara periodā Daugavpils Mūzikas vidusskolas audzēkņi, tādēļ skolotāja Rozīša pedagoģiskās idejas un atziņas turpināja dzīvot viņa skolēnu darbā Latvijā un ārpus tās.

Valsts Centrālajā Pedagoģiskajā institūtā plecu pie pleca kopā ar J. Rozīti strādāja daudzi Latvijas pedagoģiskās domas veidotāji 20. gs. sākumā, piemēram, Ģederts Odiņš, Jānis Grete, Mārtiņš Soste, Reinis Liepiņš, Eduards Reiziņš, Ernests Nagobads, Kārlis Dēķens, Gustavs Šķilters u. c. Līdzīgi daudziem citiem tā laika Latvijas intelīģences pārstāvjiem Jūlija Rozīša dzīves ceļš ir bijis sarežģīts un uz laiku (1906 – 1921) aizvedis Rozīti tālu prom no Latvijas.

Bērnība

Jūlijs Rozītis dzimis 1880. gada 25. novembrī Vidzemē, Valmieras apriņķa Rencēnu pagasta "Salzemniekos".

Roziņu-Rozīšu dzimta no 1861. līdz 1883. gadam dzīvojusi Sauļu muižas "Dančos". J. Rozīša tēvs Indriķis dzimis "Dančos" 1831. gada 17. jūlijā, laulāts Burtnieku baznīcā 1858. gadā ar Annu Balodi, dzimušu "Melačos" 1842. gada 16. maijā. Indriķa Rozīša dzīve aprāvusies 1894. gada 3. jūlijā. Rozīšu ģimenē bijuši 9 bērni: pieci bērni dzimuši "Dančos": Kristīne (dz. 1860. gadā), Jānis (dz. 1861. gadā), Pēteris (dz. 1863. gadā), Anne (1866 – 1867), Marija (1867 – 1946). Rencēnu pagasta "Salzemniekos" dzimuši 4 bērni: Mārcis (1869 – 1870), Karlīna (dz. 1871), Augusts (1877 – 1879). Jūlijs Rozītis bija pēdējais – devītais bērns Rozīšu ģimenē [20].

Jūlija Rozīša tēvs bija zemkopis bezzemnieks – rentēja apmēram 20 ha muižas zemes, ko apstrādāja kopā ar ģimenes locekļiem. J. Rozītis agri uzsāka darba gaitas un iemācījās strādāt: "Arī man bija jāstrādā, sākot ar 7. dzīves gadu – jāgana cūkas un jāpalīdz mātei sīkos mājas darbos" [1, 7]. Pirmos ierosinājumus mūzikā viņam devušas ērģeles baznīcā un harmonikas, "ko iemācījies spēlēt jau 6 gadu vecumā, un cūku bars, ko tas ganījis, bijusi tā pirmā auditorija" [47, 4]. Sākot ar 8. dzīves gadu, vispirms mācījies pagasta skolā, vēlāk Valmieras pilsētas skolā, kuru "pabeidzu 1891.gadā" [4, 2]. Privāti mācījās mūziku: "vijoli pie kāda puiša laukos" [47, 4] un klavieru spēli. Mūzikas teoriju un harmonijas mācību no sākuma apguvis patstāvīgi, bet vēlāk, "starp citu, pie Emīla Dārziņa" [1, 7] "pēc Jurjāna ieteikuma" [47, 4].

Studijas Drēzdenē

Emīls Dārziņš pamanīja jauno talantu un mudināja J. Rozīti mūzikas studijām. J. Rozītis devās uz latviešu iecienīto Vācijas muzikālo

pilsētu Drēzdeni un no 1902. līdz 1904. gadam mācījās Drēzdenes Karaliskajā konservatorijā, beidza speciālo mūzikas teorijas klasi: mūzikas teoriju apguva pie profesora Fēliksa Drēzkes, bet “pie Gotholda Knauta mācījās klavierspēli” [50, 7].

Drēzdenē – senā un ievērojamā Vācijas kultūras centrā – skolojies Emīlis Melngailis 1896./97. m. g. “Zīmīgi, ka Drēzdenē mitis un pat šejienes konservatorijā mācījies arī rakstnieks Jānis Poruks, kaislīgs mūzikas, sevišķi Mocarta, Bēthovena un pāri visam Vāgnera dievinātājs”. “Te mūzika tapa par vajadzību, nepieciešamu garīgu barību, nevis laika kavēkli” [46, 28]. Fēlikss Drēzeke bija tā saucamās “jaunās vācu skolas pārstāvis”, un viņa “kompozīcijas stils atšķirībā no Vācijā tolaik dominējošā Vāgnerisma nosvērās vairāk uz vecā klasicisma tradīcijām” [46, 29].

Drēzdenē Rozītis iepazinās ar Romas katoļu baznīcas mūziku, kuru dzirdēja toreizējā Saksijas karaļgalma baznīcā: “Tur katru svētdienu un citās svētku dienās aizvienam bija iespēja noklausīties kādu klasiskā autora mesu, pie tam pirmšķirīgā izpildījumā, jo muzikālās daļas izpildītāji bija karaliskās operas solisti, koris un orķestris” [21, 2]. Drēzdenes konservatoriju beidzis kā komponists - diriģents [1, 11].

Pēterpils konservatorijā

Pēc studijām Drēzdenē J. Rozītis “uz savu roku sarīkojis koncertu, saņēmis 40 rubļu un devies uz Pēterpili” [47, 4].

1905. – 1906. gadā Pēterpils konservatorijas ērģeļu klasē Rozītis apguva ērģeļspēles prasmi pie profesora Luija Homiliusa kā brīvklauštājs [29]. Pie Homiliusa mācījušies daudzi nākamie latviešu mūziķi: komponisti, ērģelnieki, pedagogi: A. Jurjāns, P. Jurjāns, E. Dārziņš, Alfr. Kalniņš u. c. “Dārziņš mīlēja ērģeļu stundas pie Homiliusa, šī reti smalkā lieliskā pedagoga, ko visi cienīja, godbijībā pieminēja. Arvien viņš labprāt palīdzēja saviem padomiem, ar laipnību pieņēma “apbēdinātos”, arvienu centās visiem izdarīt labu” [43, 36]. “Homiliuss bija ērģel-

nieka augsta prestiža paraugs”, no viņa A. Kalniņš ieguva “prasmī pie ērģelēm ar visu (t. i., ar spēlēšanu, reģistru pārslēgšanu, nošu šķiršanu) tikt galā vienam bez palīgiem; jūtami romantisku attieksmi pret baroka un klasicisma ērģelmūziku”; “improvizatora iemaņas, bet kā galveno izpildītājmākslinieka atbildīgo, godprātīgo attieksmi pret darbu – precīzu mūzikas atskaņošanu” [22, 47 – 48]. Bindu Atis rakstīja, ka studiju gados J. Rozītis papildinājies kompozīcijā pie konservatorijas profesora Alekseja Ļadova [15]. Jau konservatorijas laikā Rozītis uzrakstījis 2 “trauslas dziesmiņas” – “Mīlas ziedonis” un “Rieta stundā”, par kurām 63. dzimšanas dienas svinībās Rozītis teica, ka tās joprojām ir “viņa mīlules” [48, 4]. Materiālo līdzekļu trūkuma dēļ bija jāpamet konservatorija [1, 12].

J. Rozītis daudzko apguva pašmācības ceļā. Noklausījies pilnu vācu literatūras kursu Drēzdenē, J. Rozītis kā eksterns nokārtoja vācu valodas skolotāja eksāmenu pie Pēterpils mācības apgabala pārbaudījumu komisijas [1, 7] un 1906. gada 23. jūnijā saņēma Sanktpēterburgas mācību apgabala mājskolotāja apliecību [58].

Darba gadi Sibīrijā

Tā kā Latvijā viņam nebija piemērota darba, pieņēmis skolotāja vietu, Rozītis devās uz Sibīriju, kur strādāja:

- no 1906. gada 7. augusta līdz 1918. gada 7. augustam – Kroņa ģimnāzijā Jeņiseiskā;
- no 1918. gada 7. augusta līdz 1919. gada 28. septembrim – Krasnojarskas reālskolā – vācu valodas skolotājs;
- 1919. gada 28. septembrī ar pedagoģiskās padomes lēmumu iecelts par mūzikas un dziedāšanas skolotāju Krasnojarskas reālskolā, strādājis līdz 1920. gada 16. martam;
- 1920. gada 13. martā iecelts par bibliotekāru;
- 1920. gada 16. martā iecelts par audzināšanas un saimniecības komisijas locekli.

Jeņiseiskā J. Rozītis veica klases audzinātāja pienākumus, saņēma algas pielikumus un apbalvojumus:

- 1912. gada 5. decembrī ar Irkutskas ģenerālgubernatora pavēli Nr. 4164 algas pielikums par 187 rubļiem 50 kap.;
- 1913. 01. 02. – “Par teicamu darbu un īpašām pūlēm apbalvots ar Svētā Staņislava 3. pakāpes ordeni”;
- 1913. 21. 02. apbalvots ar gaišas bronzas medaļu “atmiņai par Romanovu valdīšanas 300-gadi” [2,5].

Sibīrijā J. Rozītis aktīvi darbojās mūzikas jomā: 1907. gadā viņš komponēja mūziku viencēliena operai – vodeviļai “Tiesas spriedums”, rakstīja mūziku bērnu izrādēm, kora un solo dziesmas, arī garīgo mūziku [13, 5]. Viņš bija mūzikas dzīves dvēsele: kā solists atskaņoja L. Bēthovena sonātes, E. Grīga klavierminiatūras, citu komponistu un savus klavierskaņdarbus [14, 3], bija pianists – koncertmeistars, atskaņoja harmonija pavadījumus [27].

Paralēli vācu valodas skolotāja darbam Rozītis pasniedza privātstundas klavierspēlē, bija mūzikas konsultants Jeņiseiskas vietējā teātra trupā, bija Latviešu biedrības kora diriģents; Krasnojarskā viņš vadīja Latviešu Izglītības biedrības “KRĪVS” kori, izpildīja ērgelnieka pienākumus latviešu luterāņu draudzē Krasnojarskā (1918 – 1921) [52, 199] un [1, 11]. J. Rozītis komponējis skolotāju himnu Jeņiseiskas guberņas skolotāju kongresam [17, 20]. Par tālāko J. Rozītis dienesta formulārā rakstīja: “Laikā no 20. gada līdz atbraukšanai Latvijā strādāju piespiedu kārtā Krasnojarskas guberņas mācību līdzekļu darbnīcās kā fizikas matemātikas nodaļas pārzinis. Pierādījumu nav, tika uz robežas atņemti” [2, 2]. “Turpināju strādāt kā ērgelnieks un biju koncertmeistars vietējā kara apgabala korī” [1, 11].

Brīvajā Latvijā. Jelgavā

“Kara vētrai aprimstot un nodibinoties BRĪVAI LATVIJAI, R. (R. – Jūlija Rozīša uzvārda saīsinājums Ata Kauliņa recenzijā) pārnāk

Dzimtenē, kur atrod darbu un maizi,” – tā par Rozīti 1923. gadā rakstīja Bindu Atis [15]. 1921. gadā J. Rozītis atgriezās Latvijā un īsu laiku strādāja par mūzikas un dziedāšanas skolotāju Madonas ģimnāzijā [1, 11], no 1921. gada 1. novembra līdz 1922. gada 1. jūlijam strādāja Izglītības ministrijas Skolu departamenta mācību līdzekļu nodaļā kā mācību līdzekļu konstruktors uz brīva līguma pamata ar algu pēc X kategorijas [2, 13]. Savu darbu viņš veica labi, “caur ko deva nodaļai iespēju sniegt Latvijas skolām ļoti vērtīgus, mūsu apstākļiem piemērotus mācību līdzekļus” [9, 169].

No 1922. gada 1. jūlija J. Rozītis sāka strādāt 2. Jelgavas valsts vidusskolā kā pilntiesīgs vidusskolu skolotājs ar augstskolas izglītību ar tiesību mācīt mūziku un vācu valodu. Krievijā iegūto izglītības dokumentu pielīdzināšana Latvijas prasībām radīja pārpratumus, kuru rezultātā 1923. gada 21. novembrī J. Rozītim atņēma vācu valodas skolotāja tiesības vidusskolā, kaut gan Krievijā viņš bija pilntiesīgs vācu valodas skolotājs ģimnāzijā kopš 1911. gada 31. oktobra [6, 52]. Paralēli vācu valodas skolotāja darbam Rozītis aktīvi darbojās arī mūzikas jomā. Saglabājušās vairākas programmas no koncertiem Jelgavā.

- 1923. gada 16. februārī 2. Jelgavas vidusskolā notika “Vastlāvu vakars”, kurā orķestris atskaņoja J. Rozīša priekšspēli bērnu lugai “Burvju spogulītis” un koris izpildīja dziesmu “Eņģelītis”;
- 1924. gada 17. novembrī notika muzikāli vokāls vakars, klatvīeru pavadījumus atskaņoja J. Rozītis.

Komponists Atis Kauliņš (publicējās ar pseidonīmu Bindu Atis) 1924. gadā rakstīja: “Latvijā Rozīša mūza nesnauž. Īsā laikā viņš paspējis, blakus savam parastam pedagoga darbam, izdarīt jau lielo pakalpojumu mūsu teātrim ar savu “Maijas un Paijas” mūziku” [15]. Turpat Atis Kauliņš rakstīja, ka “līdzīgi citiem latvju censoņiem, arī R., tālā svešumā dzīvodams, neaizmirst savu dzimto sētu. Tā jau 1908. gadā viņš sāk ņemt aktīvu dalību žurnālā “Mūzikas Druva”, kurā tiek ievietotas viņa pirmās kompozīcijas un muzikāli–zinātniskie darbi: dažas miniatūras (korim un solo) un, starp citu, interesantus, saistošus apcerē-

jumus par MUZIKĀLISKO AKUSTIKU. Jau toreiz R. sevi izrāda par nopietnu mūziķi, kurš neapmierinās ar reiz sasniegto, bet cenšas panākt arvienu vēl ko augstāku, labāku" [15]. 1923. gada 25. decembrī lugas izrādē Jelgavas Latviešu biedrības telpās muzikālo atskaņojumu "ar lietpratību izpildīja uz klavierēm pats autors" [26, 59]. "Ja R. neiet gluži jaunus ceļus un viņa mūzika kustās šaurās robežās, tērpta mazākās mūzikas formās, tomēr viņa skaņu gleznas ir interesantas, saistošas un sniedz arī nopietnas mūzikas cienītājiem estētisku baudu" [26, 59]. Jelgavā J. Rozītis veica arī citus ar mūziku saistītus pienākumus:

- bija skolotāju biedrības kora diriģents;
- vietējā Jelgavas teātra mūzikas konsultants;
- laikraksta "Zemgalietis" mūzikas recenzents (1922 – 1925). Kā kritiķim J. Rozītim nav līdznieka, jo viņa rakstītās atsauksmes (1923 – 1924) ir ļoti taktiskas, saistošas, interesantas, optimistiskas un ietver ieteikumus priekšnesuma uzlabojumam.

Skolotāju skolotājs

IM Skolu departamenta darbības rezultātā secināja, ka skolotāju izglītības līmenis nepietiekams pilnvērtīgai jaunās paaudzes audzināšanai (1925. gada Skolotāju institūtu direktoru apspriedē) [10, 1 – 7]. Direktori atzina, ka sevišķi grūts darbs ir kora diriģentiem. Tieši tas traucē atrast labus skolotājus, nepieciešams palielināt mūzikas stundu skaitu un palielināt kredītus speciālajiem priekšmetiem (E. Felsbergs) [10, 1 – 7].

20. gados pret mūziku izdarīts spiediens: samazināts atalgojums mūzikas skolotājiem par ¼ daļu. Motivācija – dziedāšana esot mazvērtīgs blakus priekšmets, neprasot nekādu pūļu pasniegšanā, neesot rakstu darbu un skolotāji tikai pastaigājoties [30, 17 – 18]. 1925. gadā dziedāšana svītrotā no vidusskolas mācību saraksta, atstātas tikai 4 kora stundas nedēļā. "Dziedāšana un zīmēšana ievietotas "luxus" priekšmetu sarakstā" [16, 15 – 18].

Šādas attieksmes pret mūziku apstākļos 1925. gada 1. augustā Jelgavā atvēra 2-gadīgu Valsts Centrālo Pedagoģisko institūtu vidusskolu beidzējiem [28, 171]. VCPI bija lielākā mācību iestāde, kas nodibinājās un uzplauka Skolu viršvaldes laikā, kuru 4 gadus (1924 – 1928) vadīja Reinis Liepiņš. Ap VCPI koncentrējās skolu reformas piekritēji, skolotāji izmēģinātāji. 2. vidusskolas direktors Ģ. Odiņš bija arī VCPI direktors. Viņa vadībā strādāja daudzi izcili pedagogi: Jānis Grešte, Reinis Liepiņš, Teodors Celms. Ernests Nagobads, Eduards Reiziņš, Kārlis Dēķens, Jānis Straubergs, Mārtiņš Soste, Gustavs Šķilters un citi izcili pedagogi [52, 188 – 201]. Pēc Ģ. Odiņa uzaicinājuma 1925./26. m. g. Rozītis uzsāka pedagoga darbu VCPI, vienu mācību gadu apvienojot pedagoga darbu vidusskolā un institūtā, bet ar 1926./27. m. g. līdz VCPI slēgšanai 1930. gadā J. Rozītis strādāja tikai VCPI [12, 22 – 23]. J. Rozītis mācīja dziedāšanu un mūzikas teoriju, metodiku, 2 kora dziedāšanas, klavieru spēli, bija klases audzinātājs humanitāro zinību nozarē [12, 133 – 134].

J. Rozītim daudz kopīga ar Jāni Gresti. Līdzīgi, kā J. Grešte cīnījās par savu izglītību Pēterburgā, J. Rozītis cīnījās par vācu valodas skolotāja tiesībām Jelgavā. 1930. gada 17. jūnijā J. Rozītis saņēma IM Skolu departamenta APLIECĪBU ar TIESĪBU VIDUSSKOLĀ MĀCĪT MŪZIKU un VĀCU VALODU [3, 19 – 22]. J. Rozītis bija labi atalgots skolotājs, saņēma algu pēc VII kategorijas; par 36 stundām – Ls 533,83 [7, 8], par 32 stundām – Ls 476,06 [8, 8]. Latvijas izglītotāko pedagogu augstais atalgojums bija liels stimuls izglītības iegūšanai un sniedza gandarījumu par smagā pedagoģiskā darba rezultātu.

Laika periodā (1925 – 1930) Latvijā nomainījās 6 izglītības ministri. Šādos apstākļos sekmīgi strādāt VCPI bija grūti, ko vēl padziļināja domstarpības par VCPI darbības lietderību starp divām pedagogu grupām: Latvijas Skolotāju savienību un Latvijas Nacionālo skolotāju centru [28, 12 – 13], kas jau bija radušās pirms VCPI dibināšanas E. Felsberga laikā, padziļinājušās Arvīda Kalniņa laikā, saasinājušās E. Ziemeļa laikā. Īsu, bet spožu uzplaukumu VCPI piedzīvoja Raiņa laikā.

1928. gadā par ministru kļuva Augusts Tentelis, IM notika lielas izmaiņas: likvidēja skolu virsvaldi, tās vietā nodibināja SKOLU departamentu. Kaut gan VCPI pedagoģiskajā darbā bija labi panākumi, IM bija neapmierināta ar VCPI darba kvalitāti, direktora Ģ. Odiņa kandidatūru, skolotāju pārprodukciju, lielo attālumu no Rīgas: neizdevīgo ģeogrāfisko stāvokli, tādēļ 1930. gadā VCPI slēdza un skolotāju kolektīvu izformēja. Šis bija viens no iemesliem, kāpēc J. Rozītis nonāca Rēzeknē.

1930. gadā notikušajā Dziedāšanas skolotāju kongresā Rīgā par nepelnīti nicinošo attieksmi pret muzikālo audzināšanu apspriedās izcilākie Latvijas mūzikas pedagogi un komponisti, atzīstot, ka māksla – mūzika ir “dienišķa maize, bez kuras nav daiļas gara dzīves”, mākslas priekšmeti “jānodod labu speciālistu rokās” [45, 302 – 303]. Maz muzikāli izglītotu skolotāju, kas varētu mācīt mūziku skolā. J. Rozīša domubiedrs, mūzikas metodīķis J. Graubiņš runā par to, ka “dziedāšana apvieno skolēnus tādā disciplīnā, kā neviens cits priekšmets. Tā attīsta prāta disciplīnu, uzmanību .., veicina sabiedrisko kopības izjūtu, .. veicina mīlestību pret savu tautu” [IMM, 1930., Nr. 2., 198 – 200].

Šajā laikā par mūzikas audzināšanas nepieciešamību un nozīmi cilvēka harmoniskā attīstībā iestājās Jūlijs Rozītis. 1927. un 1928. gadā Latvijas Skolotāju savienības mēnešrakstā “Mūsu Nākotne” (atbildīgais red. R. Liepiņš) ievietotas J. Rozīša publikācijas, bet 1929. gadā izdota “Dziedāšanas mācības metodika”. Jāatzīst, ka 30. gados pedagoģiskā doma Latvijā sniedza daudz lielāku atbalstu mūzikai, nekā tas ir mūsdienās, kad, kompetentus mūzikas pedagogus neuzklausot, pieņem pārsteidzīgus un nepārdomātus lēmumus, kuru rezultātā mūzikas mācību uzskata par nevajadzīgu un ierindo to interešu izglītībā, tāpat kā 1930. gadā, kad samazināja skolotāju atalgojumu un grāva mūzikas pedagoga – skolotāja prestižu.

Latgales sirdī – Rēzeknē

1929. gadā no Rēzeknes Valsts Skolotāju institūta slimības dēļ bija aizgājis mūzikas skolotājs Nikolajs Vidulejs, tādēļ pēc IM ieteikuma par RVSI mūzikas skolotāju pieņēma Jūliju Rozīti, kur viņš nostrādāja no 1930. gada līdz 1944. gadam, kad bombardēšanā iznīcināja Rēzeknes pilsētu. Sākot ar 1929. gadu, RVSI bija notikušas izmaiņas. Par direktoru iecēla Romas katoļu baznīcas garīdznieku monsinjoru Nikodemu Rancānu (1870 – 1933). Ar institūta vadību – garīdzniekiem RVSI atšķīrās no pārējiem Latvijas Skolotāju institūtiem. N. Rancāns bija spilgta personība, mācīja psiholoģiju un pedagogiju [63, 40]. Visus savus līdzekļus viņš ziedoja nabadzīgajiem skolēniem, bieži veda viņus uz ēdamzāli, lai viņi saņemtu siltu ēdienu, deva naudu braukšanai uz mājām, pat nesaņemot to atpakaļ. Viņam bija cēla sirds un dāsna dvēsele, viņš bija gudrs cilvēks, progresīvs mācību iestādes vadītājs, nekad neuzspieda savu gribu, bet katram pašam ļāva pieņemt lēmumu savai attīstībai.

Rēzeknes periods bija pats ražīgākais un nozīmīgākais Jūlija Rozīša pedagoga darbā. Viņš mācīja dziedāšanu, mūziku, vadīja kori un orķestri, veica daudzus citus viņam uzticētus pienākumus: aizvietoja RVSI direktorus to atvaļinājuma laikā. RVSI saņēma pieredzējušu, izglītotu, gudru, prasībās nepieķāpīgu un neatlaidīgu pedagogu, kas ienesa jaunas vēsmas Latgales novada jauno skolotāju sagatavošanā. Viņa darbs bija sevišķi sekmīgs, jo viņam izveidojās laba sadarbība ar direktoru N. Rancānu. J. Rozītis ar izciliem panākumiem turpināja labi uzsākto Nikolaja Viduleja muzikālās audzināšanas darbu. N. Rancāns palīdzēja noorganizēt Latgales Tautas universitāti un Tautas konservatoriju, kuras pirmais direktors 1932./33. mācību gadā bija Jūlijs Rozītis, papildskolu un Latgales Tautas universitātes ģimnāzijas kursus pieaugušajiem. N. Rancāna raksturīgas cilvēciskās īpašības bija lielā enerģija, cilvēku mīlestība, nesavtība, izpalīdzība, optimisms, labsirdība, cēls humors. 1925. gadā Latvijas valdība apbalvojusi N. Rancānu ar Triju Zvaigžņu ordeni. N. Rancāns izprata mūzikas neaizvietojamu nozīmi cilvēka garī-

gajā audzināšanā. Sākot ar 30. gadiem, par skolotāju varēja mācīties vislabāk sagatavotie skolēni, tikai muzikāli apdāvināti cilvēki. Iestājoties RVSI, pirmais eksāmens bija mūzikā, pēc tam tikai citos priekšmetos. N. Rancāns bija J. Rozīša padomdevējs, rosinātājs un atbalstītājs katoļu garīgo dziesmu vākšanas un kārtošanas darbā, jo J. Rozītis Rēzekni bija izvēlējis par savu darba un dzīves vietu, muzikālo tieksmju un interešu vadīts:

- cerēja tuvāk iepazīt Latgales novada tautasdziesmu [21, 2], kas viņam izdevās ļoti labi – uzrakstītas daudzas tautasdziesmu apdares, kas vēl tagad ir populāras to sabalsojuma dēļ;
- cerēja, ka Latgalē Rēzeknē – katoliskās Māras zemes centrā – būs iespēja nodarboties ar klasiskās Romas katoļu baznīcas mūziku, kuru bija iepazinis un novērtējis Drēzdenē Saksijas karaļgalmā [21, 2].

N. Rancāna pēkšņā nāve izjauca uzsākto sadarbību, tik dziļi iespaidoja J. Rozīti, ka viņš uz ilgu laiku pārtrauca iesākto darbu, kuru atjaunoja tikai pēc Rēzeknes dekāna B. Grišāna ierosinājuma. 1937. gadā Rēzeknē Katoļu labdarības biedrības grāmatu un nošu spiestuve “Darbs un zinātne” izdeva katoļu garīgo dziesmu krājumu “Musica Sacra”. 1934. – 1935. gadā ar izciliem panākumiem J. Rozītis vadīja 17. Rēzeknes aizsargu pulka kori, taču no tā atteicās pedagoģiskā darba slodzes dēļ [10, 91].

Par nopelniem pedagoģiskajā un sabiedriskajā darbā 1937. gada 15. novembrī Jūlijs Rozītis saņēma Triju Zvaigžņu ordeņa V šķiru [11, 15 – 16].

Labi izveidotā un nostiprinātā skolotāju sagatavošana tika pārtraukta 1940./41. m. g. Straujās pārmaiņas administratīvajā un ideoloģiskajā darbībā nespēja skolotāju mācību un audzināšanas darba procesu ne sekmēt, ne pilnveidot [31, 56].

1941. gada 1. septembrī J. Rozītis atsāka darbu RVSI, jo “no 25 markām pensijas nevarēju dzīvot” [1, 12] vācu karaspēka okupētajā teritorijā. “Pilsētas bombardēšanas dēļ 1944. g. 14. aprīlī tiku evakuēts”. Līdz 1944. gada septembrim Rozītis dzīvoja Salaspilī Šocka dārzniecībā pie radiem, vēlāk Rīgā.

Daugavpilī

Kad Rīgu atstāja vācieši, J. Rozītis ar Izglītības Tautas komisariāta komisāra pavēli tika iecelts par dziedāšanas mācības metodikas un mūzikas skolotāju Valsts Daugavpils Skolotāju institūtā un Pedagoģiskajā skolā [1, 8]. Paralēli pedagoģiskajam darbam viņš bija Daugavpils latviešu teātra mūzikas konsultants. No sākuma J. Rozīša dzīves apstākļi bija slikti, jo nācās dzīvot Pedagoģiskās skolas telpās, nebija mūzikas instrumenta, tādēļ viņa radošais darbs kavējās. Kad radās iespēja iestāties Komponistu savienībā, Rozītis pateicās rektoram A. Kalniņam par palīdzību, aizsūtīja nepieciešamos darbus, un 1945. gada 14. maijā kopā ar Pāvulu Jurjānu, Jēkabu Graubiņu, Oskaru Stroku un Kārli Martinovski tika uzņemts Komponistu savienībā [1, 1]. J. Rozīša dzīves apstākļi Daugavpilī uzlabojās, viņam bija dzīvoklis Saules ielā 17, dz. 4; dzīvoklī bija arī pianīns. [27]

- Par aktīvu sabiedrisko darbību Daugavpils Pedagoģiskajā vidusskolā 1946. gadā J. Rozītim izteikta pateicība ar ierakstu personīgajā lietā [49];
- 1947. gada 1. septembrī Rozītis uzsāka mācību daļas vadītāja darbu Daugavpils mūzikas vidusskolā; par teicamu darbu mācību iestādes organizēšanā un par pedagoģiskā darba kvalitātes paaugstināšanu 1947. gada 7. novembrī J. Rozītis tika apbalvots ar Goda rakstu [1, 15];
- no 1949. gada Rozītis strādāja pedagoģisko darbu; bija kora diriģents, skolotājs; pasniedza teorētiskos priekšmetus, kompozīciju, diriģēšanu.

Daugavpils periodā J. Rozītis sarakstījās ar savu skolnieci Annu Ķerzumu. 1946. gada 26. decembrī viņš rakstīja: "Par savu dzīvi nevaru žēloties: esmu Komponistu savienības biedrs un kā tāds baudu zināmas privilēģijas, .. tikai sakarā ar visu to darbu ir diezgan daudz, pat stipri daudz. Ir jāstrādā ne tikai kārtējais darbs, bet arī "jāsaražo" un laiku pa laikam jāšūta uz KS" [42].

Kādā citā vēstulē 1947. gadā Rozītis raksta: “Jāstrādā, ļoti daudz jāstrādā – 54 stundas nedēļā”, “pelnu diezgan daudz naudas, saņemtu labu, pat ļoti labu pārtikas kartiņu”. 1952. gadā 1. jūnijā: “Darba tiešām ir atkal daudz.” Viņam ir 32 stundas nedēļā. Kopš 1948. gada viņš ir deputāts, skolu komisijas un mākslinieciskās pašdarbības pārbaudes komisijas loceklis, politisko zināšanu un zinātņu izplatīšanas biedrs (kopš 1947. gada), lektors.

Daugavpilī pie J. Rozīša mācījušies: V. Osenenko, R. Petkeviča, M. Duboka–Ketlere, P. Māliņš, V. Krimelis, habilitētais doktors pedagoģijā Leonīds Keirāns u. c. Pēc Rozīša izstrādātās metodikas ilgu gadus Daugavpils kora diriģentus gatavoja viņa audzēkne un palīdzēja nošu pārrakstīšanā Vanda Osenenko [49].

Daugavpilī Rozīša dzīve bija ļoti pieticīga, jo visu savu mantu viņš bija pazaudējis Rēzeknē. Visvairāk zēl viņam bija sadegušās nošu bibliotēkas un savu kompozīciju rokrakstu [42].

Jūlijs Rozītis savas kompozīcijas zaudējis vairākkārt:

- izskatīšanai tās atņemtas uz robežas ar Krieviju, pārbraucot mājās no Sibīrijas 1921. gadā. Atpakaļ viņš tās nesaņēma [LVA, 423. f., 4. apr., 49.1., 89 lp. 16. lp.];
- 1944. gadā Rēzeknē uzlidojuma laikā.

Saglabājušās ir “Dziesmu krājums skolām”, “Dziedāšanas mācības metodika”, “Musica Sacra”, kompozīcijas Komponistu savienības arhīvā, daudz koncertu programmiņu un visas publikācijas tā laika Republikas presē: žurnālos-mēnešrakstos un avīzēs.

Dzīves nogalē J. Rozītis strādāja pie otrās mūzikas metodikas grāmatas pilnveides. Republikas mūzikas skolotāji taujāja pēc viņa metodikas, taču jaunajos vēsturiskajos apstākļos nederēja Rozīša rietumu mūzikas piemēri, tādēļ viņam nācās pārstrādāt mūzikas piemērus. Rozīša nedraugi nevēlējās sev konkurenci, tādēļ grāmata netika izdota. Tā uz ilgu laiku tika aizkavēta mūzikas mācības metodikas pilnveide, līdz labi izstrādātās Rozīša metodikas vietā 1958. gadā izdeva J. Mediņa un

I. Jākobsones “Dziedāšanas mācīšanas metodiku”, un vairāk nekā 50 gadu Rozītis tika aizmirsts.

Jūlijs Rozītis miris 1952. gada 14. novembrī pēc smagas slimības. Viņš atdusas Daugavpils Luterāņu kapos blakus savai māšai Marijai, kas dzīvoja pie brāļa Rēzeknē un Daugavpilī un palīdzēja mājas darbos. Tā kā ģimenes un tuvu radu viņam nebija, pēdējā gaitā Rozīti pavadīja Daugavpils mūzikas vidusskolas pedagogi, bet par viņa atdusas vietu rūpējas V. Osenenko.

Jūlija Rozīša skolēni neaizmirsu savu skolotāju: 1970. gada 25. un 26. jūlijā Rēzeknē notikušajā RVSI absolventu salidojumā savāca līdzekļus J. Rozīša kapa piemineklim. RVSI absolventiem pievienojās Jelgavas Skolotāju institūta absolventi. Pieminekli uzlika 1976. gada 8. jūlijā Daugavpils kapos. Pēc ziedu nolikšanas nodziedāja J. Rozīša tautasdziesmas apdari “Stōvēju, dzīdōju”. “Granīta plāksne ar aizlauzta liras siluetu paliks kā veltījums Jūlijam Rozītim, diriģentam un komponistam (1880. 25. 11. – 1952. 14. 11.) no viņa audzēkņiem un liecinās par viņa nozīmīgo devumu LATGALES KULTŪRAS ATTĪSTĪBĀ [31, 186].

Pedagoģiskās idejas Jūlija Rozīša publikācijās

Jūlijs Rozītis atstājis bagātu mantojumu publicistikā (1908 – 1940), kam bija liela nozīme Latvijas pedagoģiskās domas veidošanā 20. gs. 1. pusē. Publikācijās stāstīts par laikmeta norisēm un aktuālo mūzikas pedagoģijā, muzikālo audzināšanu vēsturiskā kontekstā. J. Rozīša publikācijas ievietotas tā laika bagātajā periodikā: laikrakstos: “Patiesība”, “Brīvā Zeme”, “Rīts”, “Zemgalietis” un mēnešrakstos: “Mūsu Nākotne”, “Zīdūnis”, “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”, “Mūzikas Apskats”, “Mūzikas Druva”, “Daugava”, “Sējējs”, “Daugavas Gada Grāmata”.

Jūlijs Rozītis publicējās visos pedagoģiskās darbības periodos, tādēļ viņa publikācijas hronoloģiski iedalās 3 periodos. Esmu savākusi un apkopojusi tematiski visas J. Rozīša publikācijas un iedalījusi tās 5 nodaļās:

- Muzikāli teorētiskās problēmas.
- Muzikālā audzināšana.
- Sociālās problēmas.
- Jūlija Roziša recenzijas.
- Intervijas ar Jūliju Rozīti un raksti par Jūliju Rozīti.

1908. un 1909. gadā publicēto zinātnisko apcerējumu "Par muzikālisko akustiku" kā pirmo zinātnisko darbu par šo tēmu E. Dārziņš un vēlāk A. Kauliņš vērtējuši ļoti atzinīgi.

Pēc pārtraukuma 1923. un 1924. gadā kā laikraksta "Zemgaliētis" mūzikas kritiķis J. Rozītis rakstīja atsauksmes par kultūras dzīvi Jelgavā. Viņš rakstīja par Skolu jaunatnes dziesmu svētkiem, ar prieku atzīmēdams mazo dziedātāju dziedātprasmes uzlabošanos un dziedātprieku. Aizrādījis uz pārāk lielo diriģentu skaitu svētkos, J. Rozītis iesaka par lietderīgāku nākotnē samazināt kopkora vadītāju skaitu, jo tas bērniem atvieglinātu koncentrēšanos un nesadalītos bērnu nenoturīgā uzmanība. Jūlijs Rozītis bija apveltīts ne tikai ar lielu atbildību pret pienākumu, viņš bija gudrs psihologs un taktisks oponents ar aristokrātiskām manierēm, tādēļ viņa rakstītās kritikas sniedza objektīvu notikuma izvērtējumu, kas noslēdzās ar optimistisku uzmundrinājumu un labvēlīgiem ieteikumiem tālākās darbības uzlabošanai. Tajās nepavid vēlme pazemot vai psiholoģiski ietekmēt cilvēka personību. Recenziju valoda ir tēlaina, neuzmācīga, tādēļ tās sniedz pozitīvas enerģijas lādiņu. J. Roziša atstātās recenzijas ar objektīvu pārskatu par tā laika mūzikas kultūras līmeni un tendencēm jaunajā Latvijas valstī neapšaubāmi varētu būt paraugs mūsdienu mūzikas kritiķiem. Sākot ar 1925. gadu, par J. Roziša pamatnodarbošanos un sirdslietu kļuva mūzikas pedagogija, tai viņš veltīja visu savu laiku un bagātās zināšanas. J. Rozītis meklēja savu metodi mūzikas un dziedāšanas mācībai, tādēļ mūzikas pedagoga darba vajadzībām VCPI J. Rozītis izstrādāja "Dziedāšanas mācības metodiku". Pirms grāmatas izdošanas 1929. gadā savas pedagoģiskās idejas, pārdomas, uzskatus un atziņas par mūzikas vietu skolas mācību plā-

nos, mūzikas stundu norisi, mūzikas lomu personības veidošanā J. Rozītis aprobēja mēnešrakstā "Mūsu Nākotne" 1927. gada 17. – 24. numuros un 1928. gada 2. numurā. J. Rozītis izmantoja savu valodu prasmi – vācu, krievu, franču, itāļu, uzturēja ciešus sakarus gan ar Rietumiem, gan Austrumiem, labi pārzināja pasaules pedagoģisko domu, tādēļ savos darbos viņš atklāja muzikālās audzināšanas vietu un nozīmi Latvijas skolā pasaules kontekstā. Viņš uzskatīja, ka latviešiem "jāpieņemas pie Pestalocija uzskata par visu cilvēka spēju harmoniskas attīstības, prāta attīstības, sirds izglītības un jūtu daiļošanas", atzīstot, ka dziedāšana ir vispiemērotākais mākslas veids audzināšanas nolūkiem, tādēļ tautas audzināšanas programmā dziedāšanai ierādāma cienīga vieta blakus mātes valodai un citiem mācību priekšmetiem. Publikācijā "Heinrihs Pestaloci un Jānis Cimze" autors atzīst, ka Jānim Cimzem Latvijas muzikālajā audzināšanā un pedagoģiskās domas veidošanā ir tādi paši nopelni kā šveiciešu pedagoģiskās domas un muzikālās audzināšanas pamatlicējam Pestalocijam savā zemē [36].

Rozītis atzīst, ka latviešu tautas īpatnā gara dzīve sevi apliecinājusi Dziesmu svētkos, tādēļ to nekad nedrīkstētu piemirst, vajadzētu labot pedagoģisko kļūdu un atjaunot dziedāšanu vidusskolā. Šo domu viņš papildina publikācijā "Neobligatoriskā dziedāšana", uzskatot audzināšanu par kultūras tālākdēstīšanu – tālāknodešanu, kas nepieciešama muzikālās audzināšanas pēctecībai. J. Rozītis pauž ideju, ka zināšanas un tehniskie sasniegumi nav vienīgais kultūras mērķis, bet ka "tautas kulturālo līmeni noteic galvenokārt viņas aktīvā attiecība pret mākslu (Gerberts)". Autors raksta: "Mūsu bagātā tautas dzeja un krāšņā tautas mūzika ir vai vienīgais arguments, kuru izvirzām, kad runa iet par mūsu tiesību uz KULTŪRAS TAUTAS nosaukumu. Bet tas ir mūsu senču nopelns." Līdzīgi, kā to pauž J. Students, Rozītis izsaka domu, ka "mums vajadzētu audzināšanas, kas iziet vispirmā kārtā uz mūsu pašu kultūras tālākkopšanu. Bet man liekas, ka mūsu izglītības ceļš ņem noteiktu virzienu uz kultūras amerikanizāciju .. Citas tautas atrod laiku un vietu stundu plānā dziedāšanai kā obligātam mācību priekšmetam .. Ari Lat-

vijā tas būtu iespējams. Kairiņi rietumos dziedāšanu jau paplašinājuši par mūzikas mācību. Pie mums vajadzēju ieviest APVIENOTO MĀCĪBU UN KONCENTRĀCIJAS MĀCĪBU PRINCIPU” [40].

Šo ideju J. Rozītis vispusīgi izklāsta un pamato nākamajos 6 mēnešraksta numuros: 18. nr. – “Dziedāšana koncentrācijas mācībā” (Dziedāšana un apkārtnes mācība); 19. – 21. nr. “Dziedāšana un mātes valoda”; 22. nr. – “Dziedāšana un reālie priekšmeti”, 23. nr. – “Mūzika un ģeogrāfija”. Apvienotā mācība būtu pirmais solis skolēna prāta atslagošanā no nevajadzīgā skolas mācību stundu plānā. Mūsdienās tās ir pazīstamas kā integrētās mācības. Nākamais solis ir dziedāšana koncentrācijas mācībā. Tas ļautu izveidoties pareizai labvēlīgai attieksmei par dziedāšanas vajadzību audzināšanas un mācīšanās procesā. Rozīša ideju par integrēto mācīšanos mūsdienās un mūziku kā starppriekšmetu saiti nav iespējams pilnībā īstenot, jo atšķirībā no Latvijas Skolotāju institūtos praktizētās tikai muzikālu cilvēku gatavošanas par pedagogiem mūsdienās par skolotājiem kļūst muzikāli neapdāvināti un nemotivēti cilvēki, tādēļ mūzika piedzīvo vēl smagākus uzbrukumus, nekā tas bija 1925. gadā, līdz tās ierindošanai interešu izglītībā, jo par mūzikas lietderību eksperti ir nepieredzējuši bērni un mūzikā neizglītoti un nekompetenti darbinieki lemmtiesīgās iestādēs. Rozītis uzskatīja, ka nevajadzētu pārvērtēt vienas priekšmetu grupas nozīmi cilvēka – veseluma audzināšanā, bet šos priekšmetus nepieciešams koncentrēt – saspiest, lai visam pietiktu laika un vietas jaunajos mācību un audzināšanas darba plānos. Tā kā muzikālās audzināšanas pēctecības zaudēšanas dēļ zudusi muzikālās audzināšanas vajadzības motivācija, vajadzētu atjaunot 20. – 40. gadu pedagoģisko domu, ka mūzika un citi mākslas priekšmeti kā vienīgie harmoniska cilvēka gribas un jūtu audzinātāji ir obligāti visiem skolēniem un nododami kompetentu un muzikāli izglītotu pedagogu pārziņā. Attieksme var veidoties, ja to veido darba procesā no mazotnes.

30. gados tapušas daudzas publikācijas par pedagoģiskām problēmām. J. Rozītis gāja laikam līdzī un 1930. gadā publikācijā “Modernā

mūzika” norāda: “Kaut arī personīgās simpātijas ietu citā virzienā vai turētos pie pagātnes ideāliem, mums tomēr jāpierod pie domas, ka modernisms ir viens no dabiskās attīstības posmiem un šinī ziņā vēsturiska nepieciešamība.” Pēc mūzikas stilu analīzes viņš secinājis, ka valstij jāķeras pie mūzikas jautājuma risināšanas: “Mūzika nav tikai reprezentācijas vai partijas politikas piekropšanas līdzeklis, bet tikumisks spēks, ne ar ko neatvietojams audzināšanas un rakstura veidošanas faktors; tā tad – atkārtojot Platona vārdus – viens no pamatiem, uz kuriem jāceļ valsts un viņas labklājība.” Viņaprāt, pārāk maz cilvēku nodarbojas ar mūziku, un varbūt skolas nevēlamo parādību cēloņi meklējami mūzikas trūkuma dēļ skolā, tādēļ secinājumā: “Nepieciešami rast ceļus, kā ierādīt mūzikai CIENĪGU VIETU VISPĀRĒJĀS IZGLĪTĪBAS PROGRAMMĀ” un “Laiks mācīties arī mūzikā atšķirt paliekamo no pārejošā” [38, 597].

1934. gadā laikrakstā “Brīvā Zeme” publikācijā “Pedagoģiskās vēstules” J. Rozītis raksta, ka Latvijas pedagoģijai nav jāpārņem svešu tautu pedagoģija bez atlases, bet pedagoģiskajā darbā jāpieturas pie sentēvu tradīcijām, tauta jāaudzina LATVISKĀ GARĀ:

- redzēt bērņā bērnu, bet no bērņa jāaudzina vīrs;
- darba mīlestība un pienākuma apziņa jāieaudzina ar personīgo paraugu;
- audzināšana un mācīšana jāveic dainās izteikto uzskatu garā.

Tautas pedagoģijai ir nezūdoša vērtība: mūsu sentēvi par gudrām pedagoģiskām teorijām nebija dzirdējuši, ar bērnu audzināšanu nodarboties tiešā nozīmē viņiem nebija ne laika, ne vajadzīgās izpratnes, taču viņi prata ievadīt bērņus dzīvē, jo jau no mazotnes radināja bērņus pie darba, līdz strādāšana, uzdevumu pildīšana ar laiku palika par bērņa paražu, “tā sakot, par otru dabu” [41]. Darba mīlestība un pienākuma apziņa ir zināšanu un panākumu pamatā. Vērā ņemama ir autora doma: “Kaimiņa darbs un viņa darba paņēmieni aizvienam tad liekas atdarināšanas cienīgi, ja paši neprotam patstāvīgi domāt un strādāt”, tādēļ skolas pienākums ir rūpēties par latviskās audzināšanas gara uztu-

rēšanu un "latviskai pamatskolas programmai organiski jāizaug no mūsu dzīves tiešamības, jāpieskaņojas mūsu tautas un mūsu zemes vajadzībām". Latviskās audzināšanas ideāli paslēpti dainās un pārējās gara mantās un sniedz "noapaļotu un uzskatāmi gleznainu tautiskās audzināšanas programmu", tādēļ "orientēsimies audzināšanā uz mūsu pašu pagātņi, lai pareizi saprastu tagadni un drošu roku veidotu nākotni", jo orientēšanās uz citu zemju pieredzi ir pašu pedagoģiskās domas nevarīguma demonstrēšana. 20. gs. 1. puses pedagoģiskais ideāls ir: PATIEŠAIS, DAIĻAIS un LABAIS. Tad no cilvēkam piemītošām spējām: Saprāta un Jūtām izveidosies garīgo vērtību kopība, ko sauc par KULTŪRU.

J. Roziša idejas sasauca ar mūsdienu pedagoģisko paradigmu – humānas personības audzināšanu, kas virzīta uz prāta, gribas un jūtu izkopšanu veselumā.

J. Rozītis ir pārliecināts, ka izrīkojumiem skolas dzīvē vajadzētu padziļināt skolas pedagoģisko procesu, tādēļ sarīkojumi attaisnojas tikai tad, ja tie paplašina topošās personības redzesloku, ir saturiski bagāti un veltīti Latvijai nozīmīgu notikumu atzīmēšanai; izcilu personību atcerei; papildina mācību procesā iegūto. Viņš mudina katru pedagoģu IEMĀCĪT BĒRNU MĀCĪTIES un APZINĪGI STRĀDĀT. Postoša ir nepārdomāta un nevajadzīga izklaide [52].

Publikācijā "Latviskais stils" J. Rozītis raksta, ka nevar pieturēties tikai pie senatnes stila vien, ka tagadnes stilam vajadzētu pārveidot stilu atbilstoši laikmeta prasībām, bet, lai saglabātos LATVISKAIS STILS, jābūt latviski tautiskai domāšanai un darbībai, bet, to meklējot, vajadzētu pieturēties pie latviskās dzīves izpratnes tradīcijām [37]. J. Rozītis brīdina, ka, ļaujoties svešu zemju ietekmei, var nonākt to kalpībā un pakļautībā.

Rakstā "Dziesmas un salmi" Rozītis stāsta par dziedātāju sadzīves apstākļiem Dziesmu svētku laikā, kad naktis nākas pārļaut piemēroti dzīvnieku valsts pārstāvjiem uz salmu cisām, situācijas uzlabošanai iesaka ieviest cilvēkam piemērotus guļampaklājus. Viņš ir pārliecināts,

ka Dziesmu svētkus nerīko tikai klausītāju dēļ, bet galvenokārt pašu līdzdarītāju – dziedātāju – dēļ, tādēļ vajadzētu radīt tādus sadzīves apstākļus, lai tautumeitas arī pēc dziesmu svētkiem ar patiesu prieku un labpatiku uzlūkotu savus pašdarinātos glītos un tīros tautas tērpus [35].

Rozītis atbalsta un cildina vienotas valsts ideju, uzskatot, ka tieši tagad Latvijas balss dzidri atskanēs visas kulturālās cilvēces balsu korī: “Tikai tad, kad latvju asinsbalss pilnskanīgi un tīri, bez svešām pieskaņām dziedās savu uzvaras dziesmu, – tikai tad visā krāšņumā atmirdzēs MŪŽĪGĀS LATVIJAS SAULE, ielīksmodama prātus un sildīdama sirdis un dvēseles pašu zemē un pāri viņas robežām” [39].

J. Rozītim rūp viss, tādēļ viņš izsaka aizrādījumus par biežu jaunās tehnikas – radio – lietošanu nevietā, kas traucē apkārtējo cilvēku mieru un rada stresu ar uzmācīgu skaļumu – skaļu mūziku slidotavās u. c.

Ir pārdomu raksti par svētku svinēšanu un garīgajām vērtībām, kas nepieciešami tautas sadzīves organizēšanā un tautas pilnvērtīgā attīstībā.

Laika periodā no 1918. līdz 1940. gadam laikrakstos operatīvi tika atspoguļoti kultūras un sabiedriskās dzīves notikumi. Ikviens novadu kultūras pasākums šķita pieminēšanas vērts galvaspilsētas preses izdevumos, tādēļ tagad ir iespējams atjaunot seno dienu aktualitātes. Recenziju un rakstu par J. Rozīti saturā atzinīgi raksturota J. Rozīša darbības kultūrvēsturiskā nozīme. Atzinīgi vērtēta ne tikai Rozīša pedagoģiskā darbība, bet arī viņa devums latgaliešu tautas mūzikas vākšanā, apkopošanā un popularizēšanā Latvijā, kā arī katoļu garīgo dziesmu krājuma “Musica Sacra” nepārvērtējamā nozīme tautas garīguma uzturēšanā.

Dziedāšanas mācības metodika

Izveidojis “Dziedāšanas mācības metodiku”, kurā ietvēris jaunākās Rietumu pedagoģiskās domas, atziņas un pielāgojis tās Latvijas muzikālās audzināšanas prasībām, RVSI skolēnus no 1930. līdz 1944. ga-

dam J. Rozītis gatavoja pēc savas izstrādātās metodikas. 30. gados Rozīša pedagoģiskās atziņas izmantoja lielā Latvijas daļā, jo atzina tās par visatbilstošākajām bērna dabai.

1929. gadā J. Rozītis uzskatīja, ka “katrs apzinīgs skolotājs strādā pēc sava paša metodes, un viņas izveidošana ir visatbildīgākais un vismocošākais darba posms”. Dziedāšanas metodikas pamatos ir Pestalocija pedagoģiskā doma un pa daļai tiešs darbs, jo viņa prasība ir “cilvēka spēju harmoniska attīstība”, kas ietver prāta attīstīšanu, sirds izglītību un jūtu daiļošanu. No visām mākslām AUDZINĀŠANAS nolūkam vislabāk noder MŪZIKA, pareizāk – dziedāšana, jo, atskaitot dzeju, dziedāšana ir vienīgā māksla, kur tauta pati spēj ņemt aktīvu dalību JAUNRADĪŠANAS procesā. Skolas dziedāšanā pirmo mūzikas metodi izstrādājuši Pfeifers un Nēgelis. Latvijā Cimze bija dedzīgs Pestalocija piekritējs kā vispārējās, tā muzikālās audzināšanas laukā: “Pirmie dziesmu svētki rādīja, ka esam tauta ar savu īpatnēju kultūru, ar bezgala bagātu un vērtīgu gara mantu krājumu” [33, 7].

J. Rozītis raksta, ka dziesma vienmēr bijusi vienotājs spēks – sirmā senatnē tā glāba tautu no ienaidniekiem. Dziesma ir tautas vienīgā vienotāja tagadnē, tā liek aizmirst pretrīnības, bet par to iedomājas tikai dziesmu svētku laikā, taču par to aizmirst, kad cenšas ieviest kaut ko jaunu audzināšanā. Tad ar vieglu roku var izmest no audzināšanas programmas dziedāšanu vidusskolā [33, 8]. Tieši tas pats notiek pašreiz. 1929. gadā pedagoģiskajā domā ir skaidrs, ka “audzināšanai vajaga vest uz kultūru”. Kultūru veido daudzu dažādu vērtību sistēma. Audzināšana ir kultūras tālākdēstīšana. Tagad jaunatne tiek audzināta vienpusīgi. Vienpusīga reālo zinību piekropšanas dēļ tikumiskā attīstība atpaliek no garīgās attīstības [33, 9]. Cilvēka harmoniskai attīstībai nepieciešamas 3 lietas: daiļais, patiesais un labais. Galvenā vērtība tikusi piegriezta patiesam. “Daiļais nekad šai trijotnē nav baudījis pilntiesīgā locekļa tiesības” [33, 9]. Skolai vajadzētu rūpēties par prāta un jūtu līdzsvarošanu. Dvēseles kultūra uzskatāma par vissvarīgāko uzdevumu. “Mēs nedrīkstam piemirst, ka mūzika ir tikumisks spēks” [33, 10].

Pēc dziedāšanas mācīšanas metožu analīzes J. Rozītis secina: “Mākslā nepietiek ar spējām vien, bet jāstrādā nopietni; un neatlaidīgi un, jo agrāk sāk, jo labāk.” Nepieciešams mūzikas mācību skolā padarīt par nopietnu mācību priekšmetu, tādēļ jāatsakās no dziedāšanas pēc dzirdes. Jāapgūst nošu raksts – ritmika, melodika, dinamika, harmonija, tam jāpievieno IZRUNA un balss izkopšanas vingrinājumi. Tad, tāpat kā citos priekšmetos, jāķeras pie vingrinājumiem un jo rūpīgi jāstrādā [33, 11]. Praktiskajā darbā J. Rozītis ir pārliecinājies, ka šo prasību izpildīšana – savlaicīga nošu ābece apguve un balss izkopšana – sekmē sistemātisku dzirdes izkopšanu un domāšanas spējas attīstību.

Rozītis norāda uz principiālo atšķirību starp zinātniskiem un mākslas priekšmetiem: “Zinātnisko priekšmetu pasniegšanas teorija jau sen bija rūpīgi izveidota, kad mākslas priekšmeti tikai sāka pamazām ieviesties skolā” [33, 13]. Katrs veic savu funkciju:

Zinātniskajos priekšmetos	Mākslas priekšmetos
atziņu gūšana; loģisku sakarību rašana; domāšana jēdzienos; tiešamības vērtības; meklēšana pēc patiesā; prāta kultūra...	mākslinieciskais pārdzīvojums, tiešs, bez starpinstancēm; tieša uztvere; fantāzijas vērtības; meklēšana pēc daiļā; jūtu kultūra...

Mākslas priekšmetu galvenais uzdevums – attīstīt skolēnā spēju mākslas darbu uzņemt, viņu pārdzīvot. Līdz ar to “dziedāšanas mācība tiek padziļināta par mūzikas mācību, par audzināšanu mākslas izpratnei: pāri visam tehniskam meklēt garu, iejusties mākslas notikumā un līdz ar viņu pašam augt un veidoties. Tas mūzikas mācības degpunktā nostāda **māksliniecisku dvēseles pārdzīvojumu**” [33, 13].

Muzikālās audzināšanas uzdevums ir pieradināt klausīties un atšķirt skaņu augstumu, garumu, stiprumu, un šis darbs uzsākams ar dabas skaņu iepazīšanu un atveidošanu. Ritma apgušana notiek kustībā,

dzirdes attīstība jāsāk ar melodiskiem motīviem, bet dziesmiņu jaunrade ir metodisks paņēmieni tuvināt bērnus mūzikai. Darbs ir sekmīgāks, ja visas atziņas nāk no bērna, bet dzirdes attīstība notiek ar rotaļu elementiem [33, 56 – 72]. Pēc Rozīša atzinuma, mūzikā ir lietas, kuras nevar apgūt tikai ar rotaļāšanos vien, tās prasa regulāru darbu un stipru gribu [33, 91].

Laikabiedru vērtējums

Jūlija Rozīša, Emīla Dārziņa, Oto Kauliņa sadarbība

Dārziņa mātes "Atmiņās par manu dēlu Emīlu" lasām, ka no 1898. līdz 1901. gadam Emīls mācījies konservatorijā Pēterburgā. Materiālo apstākļu dēļ Emīls pārnācis uz Rīgu un sācis strādāt par privātskolotāju, bet, tā kā viņš bija maz pazīstams jauns iesācējs, viņa skolēni bija no vienkāršām aprindām [19, 340].

1901. gadā J. Rozītis vienu gadu mācījās pie E. Dārziņa mūzikas teoriju un, pēc E. Dārziņa ieteikuma, iestājies Drēzdenes Karaliskajā konservatorijā 1902. gadā un pabeidzis to kā komponists un diriģents 1904. gadā. "Rīgā atgriezies, viņš ir aktīvs koru organizētājs un draugs E. Dārziņam" [13, 5]. Lasot tālāk, uzzinām: "J. Rozītis pats stāstīja, ka viņam bijis tas gods ar savu kori pirmajam atskaņot kādā koncertā E. Dārziņa dziesmu "Senatne" pirms tās iespiešanas" [13, 5]. Jauktā kora dziesma "Senatne" uzrakstīta 1904. gadā [53, 352].

E. Dārziņa un J. Rozīša labvēlīgā sadarbība turpinājās arī vēlāk, kad Dārziņš kā mūzikas kritiķis darbojās laikrakstā "Dzimtenes Vēstnesis". 1909. gada 21. janvārī viņš rakstīja par muzikāli zinātnisko mēnešrakstu "Mūzikas Druva" 1908. gada gājumu. Žurnāls "Mūzikas Druva" sāka iznākt 1906. gadā Jelgavā Oto Kauliņa redakcijā, bet materiālo grūtību dēļ pēc gada tā izdošana apturēta. Ar 1908. gadu mēnešraksta izdošanu atjaunoja Rīgas Latviešu biedrības Mūzikas komisija

redaktora A.Kauliņa vadībā [19, 206]. “No apcerējumiem par vispārīgiem mūzikas mākslas jautājumiem varētu vispirms minēt garāku rakstu “Par muzikālo akustiku” no Jūlija Rozīša, kas interesentiem pietiekošā mērā spēs apgaismot jautājumu par šo muzikālās zinības nozari, par kuru, ja nemaldos, latviski rakstīts visai maz vai pat varbūt nemaz. Rakstā šur tur pamirdz pa domai, kas mums rāda autoru ne tikvien kā vienkāršu zinības popularizētāju, bet arī kā patstāvīgu domātāju, kurš prot ieņemt stāvokli pret iztirdājamo problēmu un kas ar to stāv sakarā” [19, 207]. Žurnāla pielikumā ievietoti jauno komponistu skaņdarbi. Piecu jauno kandidātu uz komponista titulu vidū ir arī “J. Rozīša “Mīlas ziedonis” (vienai balsij ar klavieru pavadījumu, Aspazijas teksts)” [19, 210].

Pēc atgriešanās no Sibīrijas Rozītis strādāja Jelgavā, kur mūziķis, komponists, folklorists Atis Kauliņš (1867 – 1944) darbojās arī kā mūzikas recenzents [53, 336]. Atsauksmē par J. Rozīša mūziku A. Brigades pasakai “Maija un Paija” 1924. gada 1. un 3. janvārī A. Kauliņš analizē mūzikas drāmas veidošanos latviešu mūzikā, apskata J. Rozīša iepriekšējo muzikālo darbību, pieminēts “interesantais, saistošais apcerējums par muzikālo akustiku”. Mūziku “Maijai un Paijai” autors cildina par tās “jaunu mirdzumu, spilgtāku nokrāsu”. “Skanīgie kori, patīkamie soli un glītās melodrāmas – tas viss liecina par R. muzikālām spējām un labo gaumi” [15]. Kritiski vārdi veltīti mūzikas mazajām formām, kas atņem plašāka lidojuma iespējamību. Izteikta vēlme pavadījumā dzirdēt nevis klavieres, bet orķestra izpildījumu, kas piedotu mūzikai lielāku vērienu. J. Rozītis ieturējis mūziku modernā stilā, bet, “tā kā pasakas motīvs ņemts no senlatviešu ētikas, piemērotāks būtu tautiskais stils”. Raksta nobeigumā rezumējums: “.. bet, ņemot vērā, ka šis uzvedums kā tāds ir pirmais Jelgavā un arī viņa muzikālā daļa visā visumā uzskatāma par diezgan labi izdevušos, silti ieteicams publikai to apmeklēt” [15].

1923. gada 16. novembrī rakstā “Brīvmākslinieks A. Kauliņš” J. Rozītis stāsta par mūziķa darbības 30 gadu jubileju, ļoti plaši apraksta viņa dzīves gaitas jaunībā un studiju gadus. Rozītis izsaka nožēlu, ka

Kauliņa nopietnākie un plašākie apcerējumi nav pieejami, bet starp tiem esot "traktāts par tautas dziesmu ritmu, kantāta ar orķestri "Austra", dziedāšanas mūzikas metodika, u. c.". Izdošanu traucē plašu sakaru un līdzekļu trūkums, ierobežotais sagatavošanas darbs. Bet tāds jau esot parastais latvju mākslinieku liktenis, "to mākslinieku, kuriem Laima allaž piemirst ielikt šūpuļa pagalvī aizsainīti ar skanošo metālu". Rozītis vēl "gaviļniekam sirmu mūžu" un tikt vaļā no ikdienas rūpēm, lai "varētu netraucēti nodoties savam mūža darbam un savai mākslai" [55, 1 – 2].

Kādā citā recenzijā J. Rozītis raksta par A. Kauliņa "Senlatviešu svētki". Rozītim liekas, ka uzvedumā, kas nosaukts par "romantisku tautas operu", meistariski apstrādātās tautasdziesmas spīd kā īsti dārgakmeņi "spīd, vizuļo, apžilbina". "Tā vien liekas, ka visa mūsu senču dzīve bijusi viena vienīga, nebeidzama un bezgalīgi skaista dziesma dažādās variācijās." Kauliņa paveiktais darbs viņu raksturojot kā sirsniņu tautas mūzikas mīļotāju un vispusīgu pazinēju, rūpīgu komponistu. Sīkās neprecizitātes "nespēja traucēt patīkamo iespaidu". Izpildītājus – Jelgavas ģimnāzijas audzēkņus – vadīja "īsta, nemākslota, jaunekliska aizgrābtība" [56, 2 – 3], [57, 3 – 4].

Abu autoru atsauksmes ir abpusējas labvēlības un atzinības caurautas, kas liecina par radnieciskām dvēselēm, savstarpēju cieņu un tādu pašu smalku intuīciju, kāda piemita E. Dārziņam topošas personības radošo spēku izvērtēšanā, bet ko pārāgri pārtrauca nežēlīgo laikabiedru iznīcinošās kritikas 1910. gadā.

Klementa Mediņa atmiņas par Jūliju Rozīti

Klements Mediņš bija mūzikas pedagogs, savdabīga personība Rēzeknes mūzikas dzīvē. Viņš ir uzrakstījis "Atmiņas par Rēzeknē nodzīvotiem 20 gadiem". Latgales dēls K. Mediņš (1907 – 1987) bija saistīts ar visiem trim Rēzeknes VSI mūzikas pedagogiem: pie Antona Duka viņš strādāja no 1935. līdz 1937. gadam 2. sešklasīgajā pamatskolā, tādēļ labi iepazīna šo cilvēku. "Duks bija liels mūzikas mīļotājs bez spe-

ciālās izglītības mūzikā, tāpēc nodeva manā ziņā dziedāšanu un kora vadīšanu.” No sākuma direktors esot bieži nācis viņa kora stundās, taču drīz K. Mediņš ar savu dedzību un darba prasmi iemantojis A. Duka uzticību un cieņu [25, 9 – 10]. A. Duka bija pirmais mūzikas skolotājs Rēzeknes Pedagoģiskajā skolā (1921 – 1923).

Klements Mediņš mācījās RVSI (1924 – 1929), kur par mūzikas skolotāju no 1923 līdz 1929 gadam strādāja Nikolajs Vidulejs (1890 – 1949), visu tā laika skolēnu atmiņās cildināts skolotājs spilgtās muzikālās individualitātes dēļ, cilvēcisko īpašību dēļ, ar spēju muzikāli aizraut un fascinēt apkārtējos cilvēkus. Viņš bijis ar augstāko muzikālo izglītību, pratis spēlēt vairākus mūzikas instrumentus: klavieres, čellu, pūšamos instrumentus. Viņa rakstītās dziesmas bija liriska rakstura. K. Mediņš atceras, ka, mācot mūziku, N. Vidulejs dziedāšanas metodikā pieturējies pie tajā laikā valdošā tonālā principa, ko pauda Jēkaba Mediņa metodika. Uzskatei skolotājs pielietoja plauktiņus, kubiciņus un bīdāmo noti [25, 3 – 4]. Nikolaja Viduleja laikā likti pamati mūzikas audzināšanai, jo organizēti pirmie nozīmīgie pasākumi Latgalē, kuros piedalījās Pedagoģiskās vidusskolas koris, izpelnīdamies augstu atzinību republikas presē 1924. un 1925. gadā. N. Vidulejs veica dubultslodzi, tādēļ veselības traucējumu dēļ no iemīļotā darba viņam bija jāaiziet, un pēc tam 1929./30. mācību gadā par skolotāju strādāja Staņislavs Akmans. Pēc IM ieteikuma 1930. gadā par mūzikas skolotāju kļuva Jūlijs Rozītis. K. Mediņš ar skolas kori koncertēja 2. pamatskolā. 1937. gadā uz skolas rīkoto koncertu bija ieradies Jūlijs Rozītis. K. Mediņš spilgti atceras šo tikšanos un stāsta: “Šī koncerta sagatavošanā biju ielicis ļoti lielas pūles.” Klausītāju pārpildītajā zālē visiem nav pieticis vietas, daudzi stāvējuši gar zāles sienām un koridorā pie atvērtām durvīm: “Klausītāju ovācijām nebij gala, gandrīz katra dziesma bija jāatkārto.” Pēc koncerta K. Mediņš jutis lielu gandarījumu: “Jūlija Rozītis pienāca pie manis un sirsnīgi spieda man roku, sveikdam ar panākumiem diriģenta darbā.. Bij salauzts neuzticības ledus un sākušies raženie darba gadi mūzikas kultūras celtniecībā” [25, 10].

1937. gada rudenī K. Mediņš sāka strādāt Rēzeknes Valsts Skolotāju institūta mēģinājumu pamatskolā (dibināta 1924. gadā), kur mācīja dziedāšanu un vadīja kori. Sadarbība ar Rozīti izveidojās ļoti cieša, jo "RVSI Rozītis mācīja dziedāšanas metodiku skolotāju institūta audzēkņiem, es viņa metodikas principus un paņēmienus realizēju praktiskā darbā mēģinājumu pamatskolā, kur praktizējās institūta audzēkņi" [25, 10].

K. Mediņš bija mācījies pēc Jēkaba Mediņa dziedāšanas metodikā izstrādātā tonālā principa, bet Rozītis atzina un mācīja pēc savas izveidotās trijskaņu metodes. K. Mediņš bija starpposms starp abām pieejām mūzikas mācīšanā skolā. Praksē pārbaudījis abas metodikas, viņš augstu vērtēja Rozīša metodiku: "Vienu no konsekventākām un progresīvākām dziedāšanas mācīšanas metodikām ir uzrakstījis J. Rozītis. J. Rozīša grāmatā "Dziedāšanas mācības metodika" sakopots daudz vērtīga pedagoģiskā materiāla un metodisku atziņu, kuras nepieciešamas dziedāšanas skolotājiem ikdienas darbā. Tās pamatā likts harmoniskais princips." Salīdzinot ar citām Latvijā pielietotajām metodikām jau kopš Cimzes laika, "J. Rozīša metode ir pierādījusi savu pārākumu bērnu muzikālo iemaņu izkopšanā" [25, 13]. Pēc Rozīša metodikas, 1. klasē dziedāšanas mācīšana notika pēc dzirdes. Nošu mācību sāka ar 2. klasi. Tika izmantoti dažādi mācīšanas paņēmieni: bīdāmā nots, ritmiskā soļošana, stabules u. c. Stabuli spēlēt varēja tie skolēni, kuri varēja noteikt nošu augstumus un prata nostāties pareizā vietā. Stundas beigās visa klase apgūto dziesmu dziedāja ar vārdiem stabules pavadījumā [25, 14]. K. Mediņš atzīst, ka, mācot pēc Rozīša metodikas, skolēnu vidū nav bijis neviena "rūcēja". Arī viņa vadītais skolas koris (ap 70 skolēni) dziedājis spilgti un izteiksmīgi, tādēļ izpelnījies ļoti lielu vecāku atzinību: "Klausītāju (bērnu vecāku) jūsma izpaudās prieka asarās.." Pēc koncerta J. Rozītis man ļoti sirsnīgi pateicās par viņa sabalsoto dziesmu tik spožu atklāsmi. Tādi brīži atnāk reti, tāpēc paliek neaizmirstamā atmiņā" [25, 17].

1936. un 1937. gada vasarās Rozītis vadīja dziedāšanas skolotāju sagatavošanas kursus, kuros kā lektors darbojās arī K. Mediņš. Lai atvieglotu J. Rozīša lielo darba slodzi RVSI, K. Mediņš esot bijis Kultūras

nama kora diriģents un no 1939. gada decembra bija diriģenta vietas izpildītājs 17. Rēzeknes aizsargu pulka korī. Tad kopā koncertēja 2 koru kolektīvi: RVSI koris un RAP koris, viens otru papildinādami. 1940. gadā RVSI pievienoja Daugavpils SI, un abi pedagogi kopā strādāja RVSI, "mācīdami vienādas disciplīnas" [25, 17].

Par Jūlija Roziša 2. metodiku K. Mediņš atceras:

- J. Rozītis 20 gadus papildināja savu izstrādāto dziedāšanas mācīšanas metodiku ar jaunām atziņām un daudziem nošu piemēriem;
- 1950. gadā "man bija uzdots recenzēt šo grāmatu. To es izdarīju mēneša laikā. Lai ātrāk šo dziedāšanas skolotājiem tik nepieciešamo grāmatu nodrukātu, toreizējais izglītības ministrs Vilis Samsons (RVSI 1940. gada absolvents) ieteica to iespiest pa daļām žurnālā "Padomju Latvijas Skola". J. Rozītis par to bija ļoti priecīgs un, saņemot izrecenzēto eksemplāru, solījās drīzā laikā izlabot kļūdas, ko bija pielaidusi mašīnrakstītāja un viņa audzēkņi, pārrakstot nošu piemērus, un manuskriptu atsūtīt man iesniegšanai Izglītības ministrijai [25, 13 – 14]. Taču noticis citādi: pēc pārciestās operācijas neatkopies, J. Rozītis drīz nomira, bet pilnveidotais manuskripts "bija pazudis no J. Roziša dzīvokļa Daugavpilī" [25, 14].

J. Roziša skolēni atceras, ka J. Rozītis bija veicis pieprasītās izmaiņas savā manuskriptā, gaidījis uzaicinājumu nosūtīt to uz Rīgu, taču, tā kā tas kavējās, viņš bijis sarūgtināts par viņa darba necienīšanu un teicis: "Nu, ja jau jums nevajag, tad arī man ne!" [32] Lai neviens nepiesavinātos J. Roziša idejas, viņa audzēkne Vanda Osenenko, kas veica visas prasītās izmaiņas manuskriptā, glabāja šo darbu visu pēckara periodu līdz mūsdienām.

Tagad ir pienācis laiks atjaunot izcilā mūzikas metodiķa J. Roziša pārstrādāto metodiku un muzikālās audzināšanas darbu mūsdienu Latvijā veikt, izmantojot savas valsts cilvēku atziņas atbilstoši mūsdienu mainīgajām un svārstīgajām prasībām.

Vilis Švinka par Jūliju Rozīti

Vilis Švinka nodzīvoja garu un bagātu mūžu (1902 – 1993) [31, 118]. V. Švinka atceras, ka tieši Rozītis esot ieinteresējis viņu par RVSI, jo kādā tikšanās reizē Valmierā stāstījis, ka pāriet no Jelgavas darbā uz RVSI par skolas kora diriģentu un teorētisko priekšmetu skolotāju, tādēļ IM skolu daļā, “kur saņēmu ieteikumu darbam Rēzeknē, man izsniedza ieskatam arī biogrāfiskās ziņas par manu nākamo darbabiedru Rozīti. Savā iesniegumā viņš konstatēja, ka L. van Bēthovena skolnieks bijis K. Černi. Drēzdenes konservatorijā, kur viņš (Rozītis) mācījies, skolotājs savukārt bijis K. Černi skolnieks. Šajā secībā esot L. van Bēthovena principos skolots, tātad esot šo principu turpinātājs. Tādēļ laikam viņu iesaukuši par Latgales Bēthovenu” [51, 7]. Vilis Švinka nostrādāja Rēzeknē 11 gadus (1930 – 1941). 1930. gadā viņu sirsnīgi esot sagaidījis Nikodems Rancāns un, aicinot tūlīt uzsākt darbu, teicis: “Jūs esat Latgalei “napīcīšams cy|voks!”” [51, 7] Viņš deva vislielāko ieguldījumu vijoles spēlē, jo metodiski pareizi vijoles spēles mācību sāka ar apnicīgajiem vingrinājumiem un gammām, tādēļ daudziem skolēniem pietrūka pacietības šī vienmuļā un apnicīgā darba veikšanā. Vilis Švinka “nevirzīja uz augstiem mērķiem, bet galvenokārt uz to, lai mēs ar vijoles palīdzību spētu klasē mācīt dziedāšanu” [54, 58].

Rozīša diriģenta meistarība ir fascinējusi ne tikai skolēnus un klausītājus, bet arī profesionālus mūziķus, kas Rozītī saskatīja spilgtu personību. Viņa darbabiedrs RVSI un Tautas konservatorijā Vilis Švinka atzina: “Patikami bija redzēt viņu pie diriģenta pulsts. Viņa žests pakļāva un vadīja lielā pacilātībā katru dziedātāju, suģestēja klausītājus. Līdzīgu iespaidu, manuprāt, spēj radīt L. Vīgners darbā ar koriem” [51, 7]. Varam tikai apjaust Rozīša diriģenta žesta valdzinājumu, jo L. Vīgners ir 20. gadsimta diriģentu elites pirmā figūra Latvijā.

Rēzeknes mūzikas dzīves veidošanā V. Švinka un J. Rozītis darbojās kopā, un viņu darbs bija virzīts uz to, kā iesaistīt Rēzeknes cilvēkus mūzikas klausīšanā un uztverē.

Diriģents, lektors, koncertmeistars, komponists

J. Rozītis bija aktīvs visās mūzikas nozarēs. Viņa nedalīta mīlestība piederējusi kora diriģēšanai. Jelgavā Rozītis vadīja 3 korus: 2. vidusskolā, VCPI, Skolotāju biedrības kori. 1931. gadā Reinis Liepiņš rakstīja: "Ja pirmajā gadā institūta audzēkņu mākslas priekšnesumi stāvēja vēl stipri nedroši, tad tie kora sasniegumi, ko izdevās dzirdēt vēlākos gados Rīgā un Jelgavā ļoti nopietnā mūzikas paidagoga J. Rozīša vadībā, visus viesus un mani sevišķi patīkami pārsteidza. Man bija jāgroza mana iepriekšējā teorētiskā prezumpcija, ka institūts nespēs šinī ziņā nostāties blakus pārējiem institūtiem. Tas tam bija izdevies spīdoši" [52, 9]. Ģ. Odiņš atcerējās: "Katru gadu pavasara semestrī institūta koris, solistiem un orķestrim piedaloties, mūzikas skolotāja J. Rozīša vadībā sarīkoja koncertu, kur bija redzami institūta sasniegumi dziedāšanas un mūzikas mākslā. Sākot ar 1927. gadu, koris katru gadu koncertēja arī Rīgā Latvijas Skolotāju savienības rīkotajās skolotāju konferencēs" [52, 20].

J. Rozītis par savu diriģenta darbu VCPI rakstīja: "Lielāki muzikāli izrīkojumi bija 2 gadā: Ziemassvētku eglītes koncerts un gadskārtējais mūzikas vakars, skolas darbu beidzot: 1. – iepazīstināja ar garīgo mūziku, bet 2. – ar laicīgo" [52, 163]. Koncertu programma bija pakārtota mācību darba programmai: vienu gadu sveštautu mūzika, bet otru gadu latviešu mūzika. Paralēli notika tautasdziesmu studēšana – no Cimzes līdz modernajām.

Diriģents veica arī lektora pienākumus, jo "gadskārtējo mūzikas vakaru aizvienam ievadīja programmai pieskaņots un viņu paskaidrojošs mūzikas skolotāja referāts". Referātu temati VCPI bijuši šādi:

1926. g. – "Vācu mūzikas iespaids uz latvju mūziku";

1927. g. – "Polifonā un homofonā mūzika";

1928. g. – "Latvju mūzikas gaitas";

1929. g. – "Mūzika un audzināšana";

1930. g. – "Pīeeja mūzikai" [52, 163].

VCPI veica nopietnu audzināšanas darbu, un “tekošais darbs prasīja no institūta audzēkņiem visai intensīvu strādāšanu, tādēļ izrikojumiem ar izpriecās vai izklaidēs nolūku neatlika laika, ne gribas. Visi institūta sarīkojumi bija domāti kā mācīšanās un audzināšanas darba tiešs turpinājums vai papildinājums un noslēgums” [52, 158]. Tie bija sagrupēti 4 grupās, un to mērķis bija – atrast un sasniegt galveno nākamā mūzikas pedagoga darbības mērķi – pareizo nostāju pret mūziku, pareizo pieeju mūzikai [turpat].

Rēzeknē J. Rozītis vadīja RVSI jaukto kori. Koncerti rīkoti kopā ar Rēzeknes Valsts ģimnāziju (1931 – 1933). Notikuši dažādi tematiski sarīkojumi: Ziemassvētkos, mūzikas vakari, Tautas konservatorijas koncerti, mūzikas un mākslas vingrošanas vakari (tādus RVSI beidzēji pēc tam rīkoja savās skolās), garīgās mūzikas koncerti, RVSI gadskārtējie atskaites koncerti, kad diriģenti bija skolēni, u. c. pasākumi.

30. gados jaunatni audzināja patriotiskā garā. J. Rozītis 1934. gadā kļuva par 17. Rēzeknes aizsargu pulka štāba kora diriģentu. Viena darba gada laikā viņa devums kora izaugsmē bija tik liels, ka pēc tam, kad 1935. gada nogalē Rozītis pedagoģiskā darba slodzes dēļ atteicās no diriģenta pienākumiem, 17. RAP komandieris V. Zarāns atbildē uz viņa iesniegumu rakstīja: “Jūsu vadībā noorganizētais koris no savas dibināšanas sākuma ir arvienu, pie katras uzstāšanās atklātībā, izrādījis par izcilus vērtējamu vienību, un dziļi izprastā izpildījumā skandinātās dziesmas guvušas klausītāju nedalītu piekrišanu. Viss tas ir sasniegts pateicoties Jūsu lielai mīlestībai pret mākslu, kā arī visu valstisko un latvisko.” Pulka komandieris cer, ka J. Rozītis atgriezīsies pie viņiem atpakaļ [10, 91].

J. Rozīša komponētās oriģināldziesmas dažādiem kora tipiem, solo dziesmas, tajā laikā populārās melodeklamācijas, tautasdziesmu apdares ietvertas koncertprogrammās līdzās citu latviešu komponistu kora dziesmām. Daļa pazīstama vēl tagad, kaut gan pēckara periodā Jūlijs Rozītis tika apzināti aizmirsts un viņa nopelni noklusēti. Lai gan Rozītis, atsaucoties uz interesentu lūgumiem, rakstīja arī klavierskaņdarbus,

tie nav plaši pazīstami. Vijolnieks Vilis Švinka savā laikā atskaņoja J. Roziša latvju dejas vijolei. Teātra mūzika un daudzi citi skaņdarbi ir pazuduši.

Skolotāju institūtu izrikojumos un Tautas konservatorijā Jūlijs Rožītis ir bijis iejūtīgs pavadītājs.

Vērtē skolēni

Rēzeknes Valsts Skolotāju institūta 1942. gada absolventi Anna Ķerzuma, Ludmila Ruskule, Margarita Biezaite, Jānis Līdums laipni dalījās atmiņās par skolotāju Rožīti. “Bija viņam milzīga autoritāte visa institūta kolektīva vidū. Daudziem daudzu skolotāju darbs, atmiņas par viņiem, pat uzvārdi – būs izbālējuši, bet Roziša vārds un personība, domāju, nevienam neizbālēs. Viņš var patikt vairāk vai mazāk, bet izbālēt – nē! Mazliet ironisks, mazliet ar humoru, ciešu skatu – tieši virsū – takts zizli rokā – jautājot un skaidrojot, pa akordam uzsitot uz klavierēm, šo to nospēlējot vai atprasot nospēlēt – dodot harmonijā mājas uzdevumus, arī klasē pārstaigājot solu rindas – labojot kļūdas – “štie – te, meit, kas tie tev par bumbuļiem?” “Tādus tu vari piekārt sev pie kleitas” un tamlīdzīgi”. Tālāk Anna Ķerzuma raksta: “Visus uzrunāja ar “tu”. Necieta, ja notis rakstīja ar bumbiņām: ♪♪, bet vajadzēja ar paplatu svītru rakstīt ♪♪” (1998. gada 2. janvārī vēstulē autorei) [32].

Skolotājs Rožītis vienmēr esot parakstījis tikai **Jūl. Rožītis**. “Viņš patiesi bija ļoti spēcīga un savdabīga personība. Liela skolēnu daļa viņu tīri vai dievināja. Bija viņam arī nedraugi viņa ļoti atklātās, paasās, kā pats teica, mazliet “kašķīgās” attieksmes – runas dēļ” (A. Ķ.) Viņam bija arī skauģi, jo viņš bija **PĀRĀKS**. Nevienš no Rēzeknē strādājošiem pedagogiem mūzikā viņa līmeni sasniegt nespēja [32].

L. Ruskule raksta, ka “tajā laikā skolotāju un skolēnu attiecības bija, ja tā varētu teikt, stīvas. Skolotāji neizplūda par sevi nekādos stāstījumos, mēs neuzdrīkstējāmies kaut ko teikt vai jautāt” (L. Ruskules vēstule 1997. gada 3. janv.) [32].

J. Roziša personību, darba stilu, prasības raksturojuši daudzi viņa

bijušie skolēni: 1936.gada RVSI absolvents A. Rubulis rakstīja: “Izcilākā personība – bez Rancāna – bija mūzikas skolotājs Jūlijs Rozītis. Rozīša zobgalības no atmiņas neizdzies, taču tās bija objektīvas” [31, 164]. Skolotājs Rozītis esot bijis atbildīgs par izlaiduma aktu. Sviņīgā akta rīcības komitejas sēdē kāds ierosinājis neatļaut absolventu pārstāvim runāt no katedras. Uz to Rozītis strauji reaģējis un atbildējis: “Vai nu viņš runās no katedras kā visi citi, vai arī nerunās nemaz” [31, 164]. Skolotājs Rozītis:

- cienījis katru cilvēku [31, 164];
- bijis labs metodiķis, priekšmetu mācījis ar lielu atbildību, prasības lielas un pamatotas [32];
- īpaši gudrs un muzikāls (A. Ķ. un L. R.) [32];
- prata 5 valodas: labi: vācu, latviešu, krievu; vājāk – franču un itāļu [1, 4];
- darba stils – paskarbs, kad īsti vajadzēja – iejūtīgs, uzmundriņošs (īpaši, kad bija jāgatavo paraugstunda). Daudz skaidroja, mācīja ļoti saprotami, tādēļ darba nozīmīgums ir grūti pārvērtējams (L. R. un A. Ķ) [32];
- netieši veidoja uzvedības kultūru, necieta ārišķības, visu nokārtot mācīja mierīgi un pieklājīgi, neļāva valkāt rotaslietas mūzikā (S. Ludborža u. c.) [32];
- ar savu stāju, kārtību, eleganci, uzvedību un originalitāti audzināja skolēnos savstarpējo attiecību ētiku (Jānis Līdums) [32];
- mīlējis dabu. Bieži pastaigājies skolas dārzā, kur pieliecies pētījis augus, zālītes, puķes. Lieliski sapraties ar bioloģijas skolotāju – Kārkliņ kundzi. “Viņa tāda dzīvespriecīga, smaidīga šad tad “pačaloja” ar Rozīti, pavasarī – pogcaurumā vai mazajā kabatiņā vienmēr bija tas zieds, kas jau paspējis uzplaukt” (A. Ķ.) [32];
- bija klasiskās mūzikas piekritējs. Cienīja latviešu tautas folkloru. Viņš uzskatīja: “Katram skolotājam jābūt muzikālam” [63, 172];
- padomdevējs – vijoli jāmacās, lai katrā laikā un jebkuros apstākļos spētu mācīt dziedāšanu [31, 187];

- konsekvents, precīzs un nepieķāpīgs, nepieļāva paviršības – skolotājiem, RVSI absolventiem jābūt “GAISMAS LĀPĀM” savā novadā [31, 205];
- ar savu paraugu laboja stāju. Pastaigas ar skolēniem mazināja distanci starp abām pusēm [31, 205];
- skolotājam bijusi laba sirds, jo nav licis nesekmīgi, bet jutis līdzīgi [31, 236];
- ar savu pamatīgo darbu licis saprast visiem, ka nav svarīgāka priekšmeta par dziedāšanu un mūziku [31, 242];
- Ludviga van Bēthovena skolnieka skolnieka skolnieks J. Rozītis bija iejūtīgs mūziķis un nikni karoja pret modernajām sēnalu melodijām (manu mazu mērķaķīti u. c.) [31, 244]. To pašu vajadzētu darīt mūsdienās ar bērniem nepiemērotām dziesmām;
- “aizkaitināts viņš runāja garākas pamācības, kā uzvesties. Klases audzināšanas stundās daudz laika veltīja audzināšanas jautājumiem” (S. Zušs vēstulē autorei 1998. gada 28. septembrī) [32];
- kā kora diriģentam J. Rozītim nav līdzvērtīga. Strādājis pie vienas frāzes, kamēr visi perfekti to pratuši: pareizā intonācijā, ar skaidru dikciju, izjūtu. Neatļaidīgi īstenoja savas ieceres, iestudējot skaņdarbu. Bija reizes, kad viņš nometa diriģenta kociņu un dusmīgs atstāja telpu, bet ne vienu reizi vien viņam acīs bija asaras koncerta laikā, ja korim izdevās realizēt viņa ieceres. Institūta koris bija augstā līmenī (L. R.);
- J. Rozītis augstu vērtēja gudrus cilvēkus. Skolas direktors N. Rancāns 32./33. m. g. atbalstīja mūzikas mācīšanu un priecājās par RVSI skolēnu panākumiem mūzikā un, “kā parasti, virs krūtīm saliktās rokas paberzēdams, noteica: “Dziediet, dziediet, citādi jau laukos tagad visi dzied tikai kunga prātā” ” [31, 213]. Pēc N. Rancāna nāves, gatavojot ar kori atvadu dziesmas, J. Rozītis teicis: “Jūs vēl tagad nezināt, ko esat zaudējuši” (N. Rancāns miris 1933. g. 21. jūlijā);
- skolotājs bija augsts prasībās, bez atlaides. Viņš necieta neko

vulgāru, necieta slinkošanu. Sava slinkuma dēļ viens otrs potenciāli labs skolotājs tika atskaitīts no institūta audzēkņu skaita (A. Ķ. 1998. g. 2. janvārī).

Jūlijs Rozītis mīlēja kārtību un tīrību savā darba vietā. Viņa iekārtotais darba kabinets aprakstīts grāmatā par RVSI. "Otrā stāvā – vīrs sporta zāles – atradās aktu zāle. Vajadzības gadījumā to varēja paplašināt, atbīdot sienu, kas **parasti atdalīja telpu dziedāšanas kabinetam**. Skolotāja Rozīša PEDANTISKĀ PRASĪBA – visam jābūt IDEĀLI TĪRAM un KĀRTĪGAM – bija realizēta ļoti baltos galdos un krēslos. Priekšā klavieres un melna tāfele ar nošu līnijām. Šeit, tāpat kā citos mācību kabinetos, pie tāfeles – grīdas paaugstinājums, kas nodrošināja labu tās pārredzamību arī no klases pēdējiem soliēm (tāfeli iespējams novietot pietiekami augstu). Aktu zāles pretējā galā bija skatuve, uz tās koncertflīģelis; zālē notika **KORA un ORĶESTRA mēģinājumi**. Balkonā uz ērģelēm spēlēja skolēni rīta lūgšanu laikā un attiecīgos gadījumos. Pie sienām – Valsts ģerbonis, valsts vadītāju portreti, gleznas. Sēdēšanai izmantoti vienkārši gari, brūni soli. No skatuves mazas trepītes veda uz sporta zāli pirmajā stāvā: mazs sīkums, tomēr, nevienu netraucējot, programmas izpildītāji varēja atnākt un aiziet no skatuves" [31, 53 – 54].

Jūlija Rozīša mērķtiecīgais darbs ar panākumiem turpinājās RVSI absolventu darbā Latvijā un mītnes zemēs ārpus tās. 90.gadu beigās viņi ar pateicību atceras savu skolotāju, viņa pedagoģiskās idejas, no kurām smēlušies iedvesmu darbam, spēku izturēt un pārvarēt visas grūtības, Tēvuzemes mīlestību, piederības izjūtu, kas sildījušas sirdi un prātu.

Jūlija Rozīša mūžu piepildīja pedagoģiskais darbs. 1947.gada 14.janvārī viņš rakstīja savai skolniecei Annai Ķerzumai: "... Darbs, darbs, darbs... Tā man ir gājis visu mūžu. Personīgai dzīvei man allaž nav bijis laika. Aiz tā iemesla esmu tagad gluži viens, bet tādēļ sevišķi neskumstu. Bet Jums gan varu teikt: labi darījāt, ka nodibinājāt savu paša ligzdiņu... Tā kā Rozīša skolēni ir cienījamā vecumā, tad ar viņu laipnu atbalstu J. Rozīša atstātā garīgā mantojuma apkopošanu un dzīves ceļa izpēti paveicu es. Darbu ļoti apgrūtināja publikāciju vecās drukas

sliktā kvalitāte, kara gados pazudušie arhīva materiāli, J. Roziša skaņdarbu divreizēja zaudēšana, tādēļ ne viss, ko vēlējos noskaidrot, ir noskaidrots, bet darbs noteikti turpināsies.

Jūlija Roziša pedagoģiskā darba paliekošo vērtību ir raksturojusi Anna Ķerzuma vēstulē: "Skolā – darbā arī nācās mācīt dziedāšanu gan klasēs, gan korī, gan pagasta korī un sieviešu ansambli, vēlāk kvartetu. Tie bija brīnišķīgi, skanoši gadi, bez mūzikas tie būtu sausi un "kurli". Mūzika māca redzēt un dzirdēt ar sirdi... ..manis vadītie kori allaž piedalījušies dziesmu svētkos un skatēs ar labiem panākumiem... Bez mūzikas manai dzīvei nebūtu krāsas, nebūtu prieka, nebūtu varējusi citiem prieku dot un netieši pildīt tos ar CILVĒCĪBU, GAIŠUMU, LABESTĪBU." Atbildot uz manu jautājumu, A. Ķerzuma raksta: "Es nekad nesauktu cilvēku par personību, ja viņš būtu analfabēts mūzikā. Viņš var būt ļoti gudrs un spējīgs kādas nozares profesijā, bet viss negatīvais daudz ātrāk var ielauzties viņā nekā cilvēkam, kurš baudījumu gūst, klausoties Bēthovena, Haidna, Baha, Mocarta, Šūberta, Grīga, Verdi u.c. lielisko komponistu mūziku." Ludmila Ruskule rakstīja: "Kļūt par profesionālu mūziķi var tikai tas, kam Dievs ir devis talantu. Bet skolā noteikti jābūt muzikālajai audzināšanai, jāmāca klausīties, izprast mūziku, jāiepazīst dažādi mūzikas žanri. Ja cilvēks kļūst par koncertu apmeklētāju – arī tas ir daudz." Abas autores atzīst, ka nelielās devās popmūzika varētu būt blakus tautasdziesmai un citai mūzikai. Mūzikai ir veseluma funkcija, tā ir gan jūtu audzinātāja, gan gudrības avots, gan izklaides līdzeklis. Muzikālā audzināšana ir līdzeklis personības veidošanai, bet, lai darbs būtu sekmīgs, jābūt arī attiecīgiem darba apstākļiem. [32].

1941. gada absolvente Antoņina Spruča – Miškine atzīst, ka RVSI mācību laikā skolēni saņēmuši pietiekami profesionālu mācību kursu pie J. Roziša: klavierspēlē, solfedžo elementārteorijā, harmonijas mācībā, ritmikā un metodikā, lai varētu mācīt skolā. Tajā laikā bijušas lielas prasības topošajiem skolotājiem, jo "bieži bija jādzird aizrādījumi, ka mums jāzina tas un tas, ka nedrīkstam atļauties to un to, jo "Jūs taču būsi skolotāji!" [32]. Skolotāja Miškine uzskata, ka jebkuras profesii-

jas cilvēkam jābūt vismaz minimālām zināšanām mūzikas laukā. Agrāk pirmā mūzikas skolotāja bijusi māmiņa mājās, tādēļ bērns saņēma savam vecumposmam piemērota satura mūziku. Skolotāja Miškine uzskata, ka tautasdziesma – mūzika ir viņas dzīves pavadone, iedvesmotāja, skaistu emociju devēja [32].

Stefānija Ludborža atzīst, ka skolotājs Rozītis bijis pienākuma cilvēks, devis bagātu pārskatu par Eiropas mūzikas pasauli, tādēļ to klausījušies ar lielu interesi un uzmanību (no vēstules 1999. gada 21. jūlijā). [32]

Daugavpils mūzikas vidusskolas 1945. – 1951. gada audzēkne Malvīne Spiča 1979. gada 3. aprīlī atceras skolotāju. Viņas atmiņās J. Rozītis saglabājies kā stingrs pedagogs, no kura sākumā bija “mazliet baidīgs”. Skolotāja stingrību teorētiskajos priekšmetos novērtējusi vēlāk, kad varējusi pielietot iegūtās zināšanas Valsts korī un vēlāk varējusi strādāt Tukuma bērnu mūzikas skolā par teorētisko priekšmetu pasniedzēju. Viņas skatījumā Rozītis bijis mazliet pedants, taču taisnīgs, stingrs un prasīgs: “Galvenais – VIŅŠ MĀCĒJA IEMĀCĪT MĀCĪTIES!” Kori iemīļojusi uz visu mūžu. M. Spiča izceļ kādu J. Rozīša personības īpašību: “Viņš vienmēr atbalstīja centīgos un trūcīgos audzēkņus. Palīdzēja sagādāt gadījuma darbus tiem, kuri to vēlējās.” Palīdzējis materiāli: aizdevis naudu, bet neesot to ņēmis atpakaļ, izmaksājis koncertu biļetes. Dāsna sirds esot bijusi skolotājam Rozītim, kas allaž bijis jauniešu sabiedrībā. “Nebūdamas pats latgalietis, viņš ar visu sirdsdegsmi bija iemīlējies Latgali, tās vienkāršo ļaužu garīgo kultūru, īpaši tautas mūziku “[44].

2000. gada pavasarī privātā sarunā izcilais latviešu kora diriģents Gido Kokars atcerējās savu skolotāju Jūliju Rozīti kā izcilu personību, aristokrātisku cilvēku, īstu profesionāli mūzikā, kas viņam un Imanam Kokaram paredzējis lielu nākotni mūzikas jomā un ieteicis nodarboties ar mūziku, izvēlēties to par pamatprofesiju.

Rēzeknē par visizcilāko skolotāju atzina Jūliju Rozīti. Rozītim bija daudz talantu, viņš bija inteligents, kultūras cilvēks. Par savu galveno pienākumu un sūtību viņš uzskatīja pedagoga – jaunās paaudzes audzi-

nātāja – darbu. Ar savu prasīgumu pret sevi un apkārtējiem Jūlijs Rozītis audzināja smalki jūtošus kultūras cilvēkus Latgalē, kuru misija bija – GAISMAS LĀPAS savā novadā. To sekmēja viņa prasme ar personisko paraugu modināt skolēnos skolotāja stājai atbilstošu uzvedības kultūru visās dzīves situācijās.

J. Rozītis uzskatīja, ka mūzikai ierādāma līdzvērtīga vieta skolas mācību plānos. Savu pārliecību viņš uzskatāmi apliecināja ar personīgo paraugu RVSI mūzikas pedagoga ikdienas darbā, tā pārliecinot kolēģus un skolēnus par savu vārdu patiesību, tādēļ viņa centieni atstājuši neizdzēšamas pēdas Latgales kultūrvēsturē.

J. Rozīša prasība – regulārs darbs bez atlaidēm un zināšanas mūzikā – veicināja muzikāli izglītotu skolotāju sagatavošanu Latvijā 30. – 40. gados, bet RVSI absolventi ar SI iegūto darba prasmi un zināšanām visu priekšmetu metodikās 50. – 90. gados turpināja netieši īstenot 20. – 40. gadu pedagoģisko domu.

Labi uzsāktā skolotāju sagatavošana, kurā obligāta prasība bija skolotāju muzikālā audzināšana, tika vardarbīgi pārtraukta pēckara periodā. Tas izjauca pēctecību muzikālajā audzināšanā. Laika gaitā veidojās bezatbildīga attieksme pret pienākumu, lielākajā sabiedrības daļā radās negatīva attieksme pret mūziku, kas vēl vairāk padziļinājusies ar nepārdomātām izmaiņām vispārīgajā audzināšanā.

1996. gadā zinātniece, literatūrvēsturniece Janīna Kursīte rakstīja: “Kultūra bez tradīciju pārmantojamības ir viendienas parādība, jo tai nav ne pagātnes, ne nākotnes. Pagātņi tā atmet pati, bet nākotne atmetīs viņu pašu, jo tagadnē ielikts nevis radošais, bet ārdošais modelis” [24, 425].

Savai izstrādātajai mūzikas metodikai pamatā Jūlijs Rozītis licis gadsimtos pārbaudītās, sargātās un izkoptās tautas audzināšanas tradīcijas, saņemdamas nedalītu laikabiedru atbalstu.

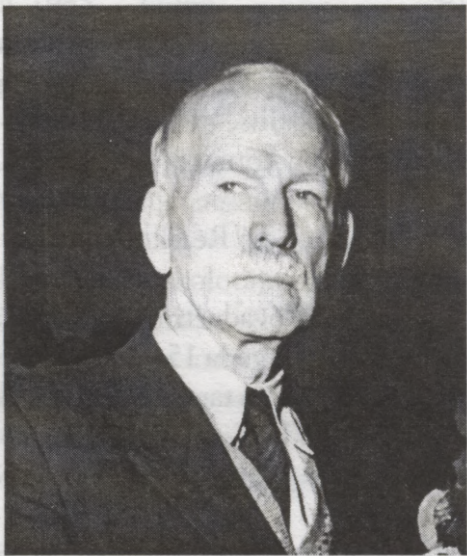
Jūlija Rozīša 20. – 40. gadu atstātā garīgā mantojuma – publikāciju, abu mūzikas mācības metodikas grāmatu, dziesmu krājuma skolām un jaunrades – apguve, izpēte un lietderīga ietveršana mūzikas pedagoģijas ikdienā būtu labs palīgs latviskās identitātes atbalstam.

Avoti un literatūra

1. LVA, 423.f., 4.apr., 1.l., 17 lp.
2. LVVA, 1632.f., 1. apr., 18137.l., 36 lp.
3. LVVA, 1632. f., 1. apr., 23238. l., 15 lp.
4. LVVA, 1632. f., 5. apr., 742. l., 5 lp.
5. LVVA, 3701.f., 1. apr., 1054. l., 91 lp.
6. LVVA, 6637.f., 1. apr., 301. l., 127 lp.
7. LVVA, 6637.f., 2. apr., 5465. l., 11 lp.
8. LVVA, 6637. f., 2. apr., 5466. l., 12 lp.
9. LVVA, 6637. f., 4. apr., 10. l., 273 lp.
10. LVVA, 6648. f., 1. apr., 20. l., 41 lp.
11. LVVA, 6648. f., 1. apr., 120. l., 20 lp.
12. LVVA, 6648. f., 1. apr., 451.l., 187 lp.
13. Arbidāne R. Jūlija Roziša mūzikas mācības metodika un viņa metodisko atziņu aktualizācija: bakalaura darbs/darba vad.doc. I. Nelsone. – R.: JVMA, 1997. – 47 lpp.
14. Āboliņa A. Komponists un pedagogs: Jūlijam Rozītim – 110// Darba Karogs. – 1990. – Nr. 155. – 3.lpp.
15. Bindu A. Jūl. Roziša mūzika Annas Brigaderes pasakai “Maija un Paija”// Zemgalietis. – 1924. – Nr.1. – 2. lpp.; Nr. 2. – 2. lpp.
16. Cīrulis J. Dziedāšana un skola// Mūzika. – 1925. – Nr. 1. – 15. – 18. lpp.
17. Čakša V. Mūzika latgaliešu garīgajā kultūrā Rēzeknes novadā: Manuskripts. – Rēzekne, 1999. – 20. lpp.
18. Daugavpils Dzimtsarakstu biroja izziņa. – 2000.
19. Emīls Dārziņš: Raksti. Atmiņas par Emīlu Dārziņu/ sak. A. Darkevics. – R.:Liesma, 1975. – 367 lpp.
20. Izziņa: izraksts no Burtnieku ev. lut. draudzes par gadiem no 1861. līdz 1883. – Burtnieki, 1999. – 557. – 572. lpp.
21. Kai un kōdēļ rodōs dzīsmu krōjums “MUSICA SACRA”: Intervija// Latgolas vōrds. – 1938. – Nr. 12. – 2. lpp.

22. Klotiņš A. Alfrēds Kalniņš: Komponista dzīve un darbs. – R.: Zinātne, 1979. – 471 lpp.
23. Kroders A. Mēneša apskats// Aizsargs. – 1935. – Nr. 11. – 751. – 752. lpp.
24. Kursīte J. Latviešu folklorā mītu spoguļi. – R.: Zinātne, 1996. – 434 lpp.
25. Mediņš Kl. Atmiņas par Rēzeknē nodzīvotajiem 20 gadiem: Rokraksts. – Rīga, 1985. – 27 lpp.
26. Mūzikas Nedēļa. – 1924. – Nr. 4. – 59 lpp.
27. Osenenko V. Materiāli un atmiņas par Jūliju Rozīti. – 1997 – 2000.
28. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. līdz 1940./ atb.A.Staris. – R.: Rota, 1994. – 239 lpp.
29. Pēterburgas Konservatorijas atskaite par 1904./ 05.gadu. – 1999. – 176. lpp.
30. Ramats Ed. Dziedāšanas skolotāju pazeminošais stāvoklis Valsts vidusskolās// Mūzikas Nedēļa. – 1923. – Nr. 2. – 17. – 19. lpp.
31. Rēzeknes Valsts Skolotāju institūts 1925 – 1944/ red. V. Unda. – Rēzekne: Latgales Kultūras centra izd., 1998. – 354 lpp.
32. RVSI absolventu atmiņas vēstulēs. – 1996. – 1999.
33. Rozītis J. Dziedāšanas mācības metodika. – R.: Valtera un Rapas a. s., 1929. – 133 lpp.
34. Rozītis J. Dziedāšana Koncentrācijas mācībā// Mūsu Nākotne. – 1927. – Nr. 18. – 23. lpp.
35. Rozītis J. Dziesmas un Salmi// 1936. – Nr. 79. – 7. lpp. – Nr. 83. – 24. lpp.
36. Rozītis J. Heinrihs Pestaloci un Jānis Cimze// Mūsu Nākotne. – 1927. – Nr. 16. – 465. – 468. lpp.
37. Rozītis J. Latviskais stils// Brīvā Zeme. – 1936. – Nr. 106., 108., 111.
38. Rozītis J. Modernā mūzika// Daugava. – 1930. – Nr. 5. – 590. – 597. lpp.
39. Rozītis J. Nemirstīgais Lāčplēsis// Brīvā Zeme. – 1936. – Nr. 257. – 4. lpp.

40. Rozītis J. Neobligatoriskā dziedāšana// Mūsu Nākotne. – 1927. – Nr. 17. – 505. – 508. lpp.
41. Rozītis J. Pedagoģiskās vēstules// Brīvā Zeme. – 1934. – Nr. 178. – 4. lpp.
42. Roziša J. un Ķerzumas A. sarakste. – 1946. – 1952.
43. Sausne A. Emīls Dārziņš. – R.: Izd. Grāmatu Draugs, 1935. – 224 lpp.
44. Spiča M. Atmiņas par komponistu un pedagogu Jūliju Rozīti. – Jūrmala, 1979.
45. Students J.A. Vispārīgā Paidagoģija I. d.: Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā. – R.: Raka, 1998. – 329 lpp.
46. Stumbre S. Emīlis Melngailis. – R.: LVI, 1959. – 404 lpp.
47. Svenne P. J. Roziša darbu koncerts Rēzeknē// Rēzeknes Ziņas. – 1943. – Nr. 93. – 4. lpp.
48. S. S. Ciemos pie Jūlija Roziša// Rēzeknes Ziņas. – 1943. – Nr. 92. – 4. lpp.
49. Šemetova T. Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja materiāli. – Daugavpils, 1993. gada 15. jūnijā.
50. Šmits J. Jūlija Roziša latgaliešu tautas dziesmu apdares korjiem/ vad. doc. Kl. Mediņš. – R.: JVLVK, 1970. – 62 lpp.
51. Švinka V. Skan stīgas: fragmenti// Literatūra un Māksla. – 1992. – Nr. 35. – 7. lpp.
52. Valsts Centrālais Paidagoģiskais institūts 1925 – 1930: Jelgavas VCPI izd. – R.: Valters un Rapa, 1931. – 231 lpp.
53. Vītoliņš Jēk., Krasinska L. Latviešu mūzikas vēsture 1. sēj. – R.: Liesma, 1972. – 402 lpp.
54. Zvanītāja S. Aiz gadu tālēm. – Rēzekne: Latgales Kultūras centra izd., 1998. – 116 lpp.
55. Zemgaliētis. – 1923. – Nr. 259. – 1. – 2. lpp.
56. Zemgaliētis. – 1923. – Nr. 263. – 2. – 3. lpp.
57. Zemgaliētis. – 1923. – Nr. 264. – 3. – 4. lpp.
58. Jāz. Vītola Piemiņas istabas arhīvs JVLMA.

P. Dale

PAULS DĀLE – FILOZOFŠ, PSIHOLOGŠ, PEDAGOGŠ (1889 – 1968)

Paula Dāles devums latviešu kultūrā vēl nav pilnībā apzināts un izvērtēts. Viņš pazīstams gan kā filozofs (galvenokārt ētikā), gan kā psihologs. Vislielāko ieguldījumu P. Dāle devis psiholoģijas filozofijā, personības un pedagoģiskajā psiholoģijā. Viņš ir bijis ne tikai izcils teorētiķis, bet veicis arī praktiskus, empīriskus pētījumus.

Ne mazāk interesanta ir arī viņa personība, kas veidojusies un attīstījusies pirmās Latvijas brīvvalsts laikā, pieredzējusi un asi pārdzīvojuši vēsturiskās izmaiņas Latvijā. Viņa mūža novakars ir visai traģisks. Psiholoģijas zinātnieks ar Eiropas vārdu tiek noniecināts un atstumts no zinātniskā un pedagoģiskā darba psiholoģijā. P. Dāle ir gan laikmeta produkts, gan upuris, viņš ir sava laikmeta liecinieks. Interessants un darbīgs bijis viņa dzīves ceļš.

P. Dāle dzimis 1889. gada 23. jūlijā namsaimnieka ģimenē Rīgā. 1908. gadā viņš beidza Rīgas pilsētas klasisko ģimnāziju. No 1908. līdz 1914. gadam viņš studēja Maskavas universitātē filozofiju. No 1914. līdz 1917. gadam viņš strādāja par asistentu prof. G. Čelpanova vadītajā Psiholoģijas institūtā Maskavā. Paralēli studijām Maskavā P. Dāle iesaistījās latviešu inteliģences pasākumos. P. Dāle bija pirmais, kurš izstrādāja projektu par Latvijas universitāti. 1916. gada februārī Maskavas Politehniskās biedrības muzejā P. Dāle referēja par projektu "Latvijas Augstskolu – Universitāti kā augstākās humanitārās izglītības un zināt-

nes autonomu iestādi, kas piekopj tīras zinātniskas pētīšanas mērķus un sagatavo praktiskus aroda darbiniekus Latvijas saimnieciskās, administratīvās un garīgās dzīves vajadzībām, sniedzot attiecīgās disciplīnas latviešu mācības valodā un piemērojoties dzimtenes īpatnējiem apstākļiem” [3, 4].

1916. gadā P. Dāle ieguva filozofijas zinātņu kandidāta grādu. No 1917. līdz 1918. gadam viņš bija Valmieras sieviešu ģimnāzijas direktors. Valmierā P. Dāle organizēja pirmo Tautas universitāti Latvijā. 1919. gadā P. Dāle piedalījies arī Latvijas Augstskolas organizēšanā, kur no 1919. līdz 1927. gadam viņš bija psiholoģijas un filozofijas docents. 1919./20. gadā P. Dāle bija ministrijas priekšstāvis Augstskolas lietās. Šajos pašos gados viņš bija arī Organizācijas Padomes priekšsēdētājs Latvijas Augstskolas prezidijā. No 1927. līdz 1940. gadam P. Dāle bija profesors Latvijas Universitātē.

1923. gadā P. Dāle piedalījās Eksperimentālās psiholoģijas laboratorijas dibināšanā. No 1927. līdz 1940. gadam viņš bija tās vadītājs (no 1938. gada – Psiholoģijas institūts).

1932. gadā no 21. līdz 27. augustam P. Dāle piedalījies 10. starptautiskajā psihologu kongresā Kopenhāgenā, kur ticis ievēlēts par Baltijas valstu pārstāvi.

Šajos gados P. Dāle bija arī Kanta (vēlākās Filozofijas) biedrības biedrs, Filozofijas un reliģijas zinātņu biedrības biedrs, strādāja par konsultantu Rīgas psihotehnikas un arodizvēles institūtā, darbojās starptautiskajā žurnālā “*Philosophia*” un amerikāņu periodiskajā psiholoģijas izdevumā “*The Psychological Register*”, piedalījās starptautiskos filozofu kongresos, bija Starptautiskās psihologu komitejas biedrs. Profesors darbojās arī vairākās tuvināšanās biedrībās (latviešu – zviedru, latviešu – dāņu, latviešu – čehu), arī Latviešu izglītības biedrībā, kā arī LU Kristīgo studentu biedrībā, kā arī bija Kristus draudzes priekšnieks.

No 1944. līdz 1948. gadam P. Dāle bija LVU Filoloģijas fakultātes dekāna vietnieks. Okupācijas varai nepieņemamu uzskatu dēļ no 1948. līdz 1953. gadam P. Dālem augstākajās mācību iestādēs aizliedza strādāt. No 1953. līdz 1963. gadam viņš strādāja Zinātņu akadēmijas Valodas

un literatūras institūta vārdnīcu daļā par zinātnisko līdzstrādnieku. No 1957. līdz 1968. gadam P. Dāle darbojās arī Psihologu biedrības Latvijas nodaļā.

P. Dāle mira 1968. gada 22. janvārī.

Šis īsais dzīves faktu izklāsts, protams, visai skopi raksturo P. Dāles personību. Interesantus faktus šai sakarā varam atrast publikācijās, kas veltītas P. Dāles 100-gadei. Piemēram, rakstā "Pauls Dāle. Dzīves lokos" minēts, ka "Paula Dāles māja Mežaparkā neatkarīgās Latvijas gados kļūst par latviešu akadēmiskās inteliģences iemīļotu pulcēšanās vietu, jo viņš prot būt ne tikai prasīgs un stingrs profesors, bet arī laipns un viesmīlīgs namatēvs" [2]. Šai pašā rakstā akcentēta P. Dāles ārkārtīgā precizitāte un kārtības mīlestība. Paša P. Dāles noturīgā uzticība augstākajām vērtībām un ideāliem pierādās pirmajos padomju gados, kad profesoram liek atteikties no padomju sistēmai nevēlamajām vērtībām, kā ideālisms un reliģija. Lai arī dažādu apstākļu spiests, piemēram, ģimenes nodrošināšana, P. Dāle 1947. gadā paziņoja, ka viņa agrākās idejas izrādījušās par "ilgi glabātām stipri mistiski orientēta ideālisma ilūzijām", tomēr no reliģiskās pārliecības viņš atteikties nevar, kā rezultātā P. Dāle bija spiests atstāt LVU. Kā atzīmē raksta autore, tālākā P. Dāles dzīve esot līdzinājusies murgam, kad no viņa palēnām novērsušies līdzšinējie draugi un kad ģimenei arī nācies pārdzīvot sociālisma celtniecības sākuma perioda grūtības. Lai arī 1953. gadā P. Dāli pieņēma darbā Zinātņu akadēmijā, tomēr līdz pat savai nāvei viņš saglabāja politiskajai sistēmai nevēlamā tēlu. [2]

Gara problēmas

Grāmata ar šādu nosaukumu pirmoreiz izdota 1935. gadā R. Gulbja izdevniecībā. Atkārtoti šis darbs izdots 1939. gadā Valtera un Rapas izdevniecībā, kā arī 1962. gadā Kalnāja izdevniecībā Kanādā.

Grāmatas nosaukums nenoliedzami raksturo P. Dāles darbības būtību. Autors priekšvārdā atzīmē, ka grāmatas nolūks ir lasītājā izraisīt reliģiski filozofiskas, ētiskas un psiholoģiskas pārdomas.

Lai arī rakstu tematika var šķist atšķirīga, tomēr autors uzskata, ka tajos visos iezīmējas zināma kopēja pamatdoma jeb pasaules uzskats, kura pamatā ir “aktīvs ideālisms un gara prioritātes atzīšana – ar kristietības idejisko kodolu un optimistiska dzīves apstiprināšana, individuālā, nacionālā un kosmiskā radīšanas darba nešaubīgs apliecinājums” [5, 5].

Grāmatas pirmo daļu P. Dāle veltījis ievērojamu rakstnieku un filozofu personību un daiļrades analīzei. Divas apceres veltītas **Jānim Porukam**.

P. Dāle psiholoģiski mēģinājis pamatot Poruka personības nelīdzsvarotību, skepsi, mūžīgo meklēšanu, kā atzīmēja pats P. Dāle: “.. nevarēja iet vienu noteiktu ceļu” [5, 21]. Kā galvenos psiholoģiskos iemeslus viņš tam min Poruka garīgo organizāciju: “.. viņam, proti, trūka lielas un cietas gribas spēka, intelektuālas disciplīnas, rakstura izturības, asas un ilgstošas drosmes. Otrs apstākļi bija pietiekošas un sistemātiskas zinātniskas un filozofiskas izglītības trūkums un pretējie intelektuālie iespaidi” [5, 21]. Kā jau minēju, P. Dāle Poruku analizējis galvenokārt tikai pēc radītajiem darbiem. Poruka personisko dzīvi un dažādos apstākļus P. Dāle dzejnieka personības attīstībā un radīto darbu izveidojuma, tehnikas un formas ziņā nesaredz kā tik nozīmīgus un svarīgus jeb, kā atzīmēja pats autors: “Par daudz svāra piešķirt kā cēlonim šinī ziņā viņa personīgās dzīves nelaimīgajiem apstākļiem, slimībai un nejaušībām un tā laika latviešu sabiedriskās un kulturālās dzīves nelabvēlīgajai, smacīgajai atmosfērai – nebūtu pareizs paņēmiens” [5, 36].

P. Dāle Poruku redzējis un analizējis savas ideālistiskās filozofiskās platformas gaismā, kaut vai, piemēram, kad tiek minēti psiholoģiskie iemesli vai noliegta ārējo apstākļu ietekme.

Līdzīgi P. Dāle ir analizējis arī **Friča Bārdas** dzeju.

P. Dāle pievērsies arī **F. Dostojevskai** personībai. F. Dostojevski viņš raksturo kā dziļāko un asāko rakstnieku – psihologu, kurš “ar savas garīgās gaišredzības lāpu apgaismo cilvēka dvēseles labirintus” [5, 68], Dieva meklētāju, kā arī dievcīnītāju. F. Dostojevskai mūža atzi-

ņa esot bijusi, ka reliģija cilvēkam ir absolūti nepieciešama, jo pēc savas īstākās dabas cilvēks jau esot reliģiska būtne. "Ja nav Dieva un nemirstības, tad viss ir atļauts" [5, 67], pie šāda slēdziena esot nonācis F. Dostojevskis. Ja cilvēks atsakās no ticības, atsakās no noslēpumainās citpasauls, tad cilvēks atdalās no "dzīvības īstās saknes", kā atzīst P. Dāle. Pēc autora domām, šis iemesls varētu izskaidrot daudzos pašnāvības un ārpārta gadījumus. P. Dāle ir arī atzīmējis, ka, "jo vairāk cilvēkā satumst reliģiskais ideāls, jo draudošāks top viņa iracionālo dziņu un instinktu haoss, jo spējīgāki pamostas viņā kustoniskais elements, ko satur un apskaidro šī ideāla spēks" [5, 73]. Varētu diskutēt par to, vai reliģiskie ideāli, ja tos saprot kā ticību kaut kam svētam un pārdabiskam, ir vienīgie ideāli, uz kuriem vajadzētu tiekties cilvēkam, lai viņus savā varā nepārņemtu "kustoniskais elements".

P. Dāle izsaka nožēlu, ka mūsdienās (P. Dāles laikā) arvien retāk esot sastopami lieli raksturi, cilvēki, kuri dzīvotu un ticētu ideāliem. Cilvēku personībām sašķeļoties, viņi pievēršas relatīvām, materiālām vērtībām, kā rezultātā cilvēku psihē parādās sajukums, sadrumstalotība, haoss un kroplība. Cilvēki esot pārāk lieli individuālisti, kas kļūstot par šķērslī kultūras attīstībai, kā arī sagādā lāstu cilvēka iekšējai pasaulei. P. Dāle ar prieku atceras neseno Latvijas neatkarības atgūšanu, kas ir pavēris cilvēkiem iespēju atveseļoties garīgā dzīvē un, vienojoties darbā un latviskā garā, iet pretī Latvijas attīstībai un uzplaukšanai.

Rakstnieku un viņu daiļrades psiholoģiska analīze nav sastopama tikai P. Dāles darbos. Divdesmitā gadsimta 20. – 30. gadu latviešu psiholoģijai vispār raksturīga pievēršanās gan rakstnieku daiļrades psiholoģijai, gan atsevišķu autoru un viņu darbu psiholoģiskai analīzei (P. Birkerts "Daiļradīšanas psiholoģija" (1922); J. Bundulis "Mīlas problēma gēnija prizmā" (1935), "Atziņu prelūdijas" (1937)).

"Gara problēmās" atrodams arī vācu filozofa F. Šlēgeļa un krievu filozofa V. Solovjova personības izvērtējums.

Šis P. Dāles apceres par lieliem dižgariem tiešām caurstrāvo nepārprotams ideālisms, gara prioritāte ar kristietības kodolu, kā grāmatas

ievadā bija atzīmējis autors. Jāpiezīmē, ka šos dižgarus visbiežāk P. Dāle ir citējis arī savās vēlākajās esejās, kuras apvienotas darbā "Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru". Var secināt, ka pats P. Dāle šīs lielās personības ir dziļi cienījis, kā arī idejiski no tām ietekmējies.

Reliģija un inteligence

Monogrāfijas 2. daļas apcerē "Reliģija un inteligence" P. Dāle izgaismo inteligences un reliģijas attiecības. Jāpiebilst, ka autors reliģiju plašākā nozīmē saprot kā "cilvēka pašos dvēseles dziļumos personīgi pārdzīvotu attiecību pret pārempīrisku svētu varu un vērtību" [5, 99], savukārt šaurākā nozīmē – kā "Dieva atzišanu ticības pieredzē un kalpošanu Dievam" [5, 100]. Tātad abās reliģijas izpratnēs pamatā ir ticība kam svētam. Savukārt intelekta jēdzienu P. Dāle, kā tas lasāms arī citos viņa darbos, raksturo ne tikai ar prāta un domu gaišumu, bet arī ar sirdsskaidrību, kultūras vērtību cienīšanu, labo, skaisto, svēto ideju apzināšanos, kā arī dzīvošanu pēc tām.

Viņš izveidojis pat visai oriģinālu personības tipoloģiju, kuras pamatā ir attiecības starp reliģiju un intelektu. Viņš izdalījis šādas 14 tipoloģiskās grupas:

1. *Irreliģiozie inteligenti*: šos cilvēkus reliģija neinteresē. Viņi uzskata, ka reliģija ir katra cilvēka privāta lieta. Viņi nenoliedz reliģiju, bet vienkārši paiet tai garām.
2. *Labvēlīgi mierīgi skeptiķi*: daudzi no viņiem reliģiju labi pazīst, tomēr paši nav aktīvi ticīgie. Viņi vispār apšaubā, vai reliģija atklāj kādas augstākas patiesības, jo viņi uzskata, ka reliģiju ar prātu nevar izprast.
3. *Ironiskie un intolerantie skeptiķi*: šie cilvēki par reliģiju mēdz ironizēt un to apšaubīt. Viņu attieksme pret reliģiskiem jautājumiem var būt negatīva. Par reliģiju nevajagot interesēties tādēļ, ka tā neesot reāla – tātad nesaprotama. Šie cilvēki ar garīgiem ieročiem mēģina reliģiju apkarot.
4. *Antireliģiskie inteligenti*: šie cilvēki netic Dievam. Pret reliģiju viņi

var vērsties ne tikai ar garīgajiem ieročiem. Reliģiju viņi skaidro kā ļaunumu, piemēram, ka "reliģija ir mantīgo šķiru izgudrojums, lai vieglāki turētu kalpībā un paklausībā zemākās šķiras" [5, 105]. Autors piemin, ka par cēloni ateismam var būt individuālistiska spītība un forsēts pašlepnums. Jau autora izvēlētie vārdi "spītība" un "forsēts" norāda, ka tie nav patiesi – patiesi būtu būt ticīgam. Nevēlos autoru apstrīdēt, tomēr varētu piebilst, ka pozitīvākās un labākās īpašības un vērtības viņš piedēvē tikai ticīgiem cilvēkiem, kam es būtībā nepiekrītu.

5. *Inteliģenti, kuri ciešanu dēļ zaudējuši reliģisko ticību*: šo cilvēku tipu jau labi raksturo pats tipa nosaukums. Šīs ciešanas var būt bijušas gan personiskajā, gan blakuscilvēka dzīvē. Šo tipu labi raksturo Ivana Karamāzova vārdi Dostojevska romānā "Brāļi Karamāzovi": "Es nevis Dieva neatzīstu, es viņa radītās pasaules neatzīstu un nesmu un nevaru būt ar to mierā...", "tā (debesu harmonija) nav kaut viena vienīga nomocīta bērna asariņas vērta, kurš sita sev ar dūri pa krūtīm un smirdošā būdā lūdzās ar savām neizpirktajām asarām "Dieviņū!" [5, 107–108]. Varētu jautāt, vai ticīgie cilvēki nereti egoistiski ērti neizstumj šādas šausmas no savas apziņas, piemēram, nevainīgu bērnu ciešanas un pat nāvi? P. Dāle šīs ciešanas skaidro ar teodicejas jēdzienu, t. i., Radītāja pilnības un radības nepilnības, ļaunuma un traģisma problēma.
6. Šīs grupas cilvēki uzskata, ka reliģija ir ļoti laba un derīga lieta, bet tā ir pašu cilvēku izdomāta. Reliģija cilvēkam esot nepieciešama, jo tā paceļot viņu pāri ikdienībai, dodot prieku un spēku utt. Šīs grupas ietvaros var *izdalīt prāta jeb dabiskās reliģijas cilvēkus*: šie cilvēki atzīst reliģiju, tomēr, tā kā reliģija bieži nesakrīt ar dažādām filozofiskām un zinātniskām atziņām, tad zināmas reliģiskas atziņas ir jāierobežo un attiecīgi jāinterpretē.
7. *Inteliģenti, kuri saka, ka reliģija sakrīt ar kalpošanu tautai un cilvēcei*. Par reliģiskiem objektiem var tikt izvirzīti cilvēces lielie gari un cilvēces idejas.

8. Inteliģenti, kuriem vēsturiski dotā reliģija nav pieņemama. Īstā reliģija viņiem ir estētiskās vērtības un pārdzīvojumi – māksla kā reliģija.
9. Inteliģenti, kuri uzskata, ka reliģiju aizstāj filozofija, filozofisks dzīves un pasaules uzskats. Tomēr P. Dāle iebilst, ka “kā prāts cilvēka garīgā dzīvē nevar aizstāt sirdi, tā arī filozofija nevar aizstāt reliģiju, bet tikai papildināt to, jo katrai tai savas saknes, savi īpatnēji mērķi un līdzekļi” [5, 114]. Šādi cilvēki nereti savu vientulību mēģinot remdēt Svēto rakstu atziņās. Šiem cilvēkiem vispār esot tipiski izmantot reliģijas gudrības, bet tomēr pašam Dievam neticēt.
10. Inteliģenti, kuru attiecības pret reliģiju un baznīcu ir tikai ārējas, formālas un epizodiskas dabas. Šie cilvēki gan izpilda baznīcas prasības un ar to saistītos pienākumus, bet tomēr savā sirdī nav īsti cieši ar reliģiju saistīti.
11. *Liekulīgais tips*: viņu sirdis reliģijai nepieder, bet viņi par tādiem izliekas. Viņu galvenais nolūks – lai citi domātu, ka viņi ir ļoti reliģiozi, svēti, labi un godīgi cilvēki. Tātad, lai arī viņi paši nav ticīgi, tomēr ar ticību saista visas pozitīvās īpašības, tādēļ viņi grib, lai pārējie viņus par tādiem uzskata.
12. Cilvēki, kuri guvuši antipātiju pret ticību un baznīcu personiskas negatīvas pieredzes dēļ, piemēram, baznīcas kļūdu, konfesiju cīņu vai tikumu pārkāpšanas garīdznieku dzīvē gadījumu u. c. dēļ.
13. Cilvēki, kuri no baznīcas novērsušies tādēļ, ka ticība viņiem liekas neomulīga un apgrūtināša, kā arī viņi baidās no atbildības. Viņi vēlas vienkārši savu dzīvi izbaudīt.
14. Inteliģenti, kuriem reliģija un baznīca ir sirds lieta. Tie ir cilvēki, kuri patiesi tic Dievam. Starp reliģiskās ticības pamatsaturu un zinātnisko atziņu viņi neredz principiālas pretrunas.

Jāsecina, ka P. Dāle inteliģentu attiecības ar reliģiju ir ļoti smalki pētījis un aprakstījis. Lai gan autors ir vēlējis aprakstīt tieši inteliģences un reliģijas attiecības, tomēr nereti šķiet, ka viņš ir aprakstījis tautā sastopamās tendences, ne tikai inteliģences attiecības ar reliģiju.

Zemapziņas spēks

Grāmatas 3. daļa sākas ar apceri par dvēseles zemapziņas spēkiem un parādībām. P. Dāle pieaugošo zinātnes interesi par zemapziņu skaidro ar psiholoģijas kā zinātnes vispārējo tendenci no racionālas vai metafiziskas zinātnes kļūt par empīrisku zinātni, kā rezultātā tiek koncentrēta uzmanība uz dažādiem psihes fenomeniem, kuriem agrāk varbūt tik daudz uzmanības nepievērsa. P. Dāle tieši vairāk izceļ uzmanības smalkumu pašnovērošanā un psiholoģisko analīzi. Viens no šiem psihes fenomeniem ir zemapziņa.

P. Dāle skaidri diferencē jēdzienus dvēsele un apziņa, uzsverot, ka jēdziens "dvēsele" noteikti ir plašāks; tas aptver arī plašu neapzināto un zemapziņas psihisko parādību joslu. Autors arī izdala atsevišķu jēdzienu "pašapziņa", kas saprotama kā "personas vai "es" zināšana par to, ka taisni viņš ir savu pārdzīvojumu subjekts" [5, 177].

Lai saprastu un pētītu zemapziņu, ir jāsaprot, kas tad ir apziņa, ko un kad cilvēks apzinās. P. Dāle izdala 5 īpašības jeb pazīmes, kuras ir raksturīgas maksimālam apzinātības līmenim: 1) **skaidrība, noteiktība un intensitāte** (apziņas objektu uztver pilnīgi skaidri, noteikti un intensīvi), 2) **uzmanības pievēršana** (apziņas objektu pamana, ja uz to vērš uzmanību), 3) **prezentā pilnība** (apziņas objektu uztver uzreiz visā pilnībā), 4) **pašapziņa** (apziņas objektu pārdzīvo pašvērtējuma līmenī), 5) **"es" brīvās attieksmes iespējamība pret savu stāvokli** (ja aktuālās apziņas objektu var brīvi aizturēt vai ierosināt ar noteikta "es" vēlēšanos).

Jānorāda, ka P. Dāle apziņas saturu cieši saista ar uzmanību. Uzmanība ir kā starmetis, kurš izvēlas apzināti uztveramo objektu, tādā veidā neļaujot apzināti uztvert citus. Apziņas saturu vispār var skaidrot ar dažādām uzmanības īpašībām, piemēram, apjomu, noturību u. c.

Zemapziņas parādības P. Dāle iedala 5 pamattipos un joslās, kas savstarpēji mijiedarbojas.

1. Perifēriskās, neskaidrās, nenoteiktās un vājinātās apziņas josla.

Šie ir apziņas saturi, kuri nav apzināti ar uzmanības koncentrāciju. Ar virzītu uzmanību uztvertie apziņas saturi pārējos atbīda apziņas perifērijā vai zem skaidras apziņas sliekšņa. Jo mazāks ir cilvēka apzinātības stāvoklis, jo vairāk šie neskaidrie zemapziņas elementi ietekmē kopapziņu. Daudz neskaidru iespaidu ir uztverti bērnībā, kad skaidrā uzmanība vēl nav pietiekoši attīstīta un ievingrināta. Tiem ir milzīga loma rakstura veidošanā.

2. Nepamanīto, neskaidro, nenoteikti, aperceptīvi neizprasto apziņas stāvokļu josla.

Šādi uztveres objekti var tikt fiksēti arī bez sevišķas uzmanības pievēršanas. Šie objekti netiks apjēgti un pamanīti, tāda situācija var būt, lai tiktu pildīts kāds noteikts uzdevums, neapzināti tiktu uztverti kādi signāli, kas uz uzdevumu neattiektos, piemēram, kādi trokšņi.

3. Zem aktuālās apziņas sliekšņa slēpto, potenciālo dvēselisko saturu sfēra.

Cilvēks noteiktā laika sprīdī var apzināt tikai nelielu psihiskās īstenības satura daļu. Tomēr arī iepriekšuztvertā informācija tiek saglabāta. Tādēļ pirmā vieta ierādāma atmiņas materiālam, kas var potenciāli tikt aktualizēts. Nozīmīgi ir arī ieradumi, kā arī psihiskās dispozīcijas. Zemapziņa un neapzinātā aktivitāte pati par sevi nav pieejama, tādēļ par to var spriest pēc tās ietekmes uz centrālo un perifērisko apziņu. Tāpēc P. Dāle izdala **statiski** neapzināto un **dinamiski** neapzināto.

Uz statiski neapzināto attiecināmi tie pārdzīvojumi un psihiskie elementi, kuri cilvēka apzināto dzīvi neietekmē; tie ir "sastinguši, apklusuši un aizmirsti mūsu dvēselē" [5, 202].

Savukārt zemapziņas dinamiskās joslas saturi un spēki vairāk vai mazāk ietekmē apziņu un tās darbības virzienu un veidu. Zemapziņas dinamiskajā joslā notiek arī zemapziņā slēpto saturu spontāna kustība un jaunveidošanās, kā rezultātā apziņu var sasniegt jau gatavi jauni veidojumi. Tādā gadījumā par zemapziņas dinamisko darbību runā kā par radošu darbību.

Dinamiski neapzinātais var būt kā racionāla, tā iracionāla rakstura. Racionālais attiecināms uz cilvēka personīgā pašapzinātā "es" kodolu. Kā atzīmē P. Dāle, "ar šo dvēseles pusi mēs paši sev un citiem liekamies kaut kas nemainīgs, pazīstams, pierasts, stereotips un zināmā mērā iepriekš uzminams" [5, 185]. Turpretī iracionālās daļas darbības rezultāts var būt kaut kas pavisam jauns, negaidīts un pat pretējs apzinātajam "es". Šādi jaunveidojumi mēdz būt ļoti spontāni un neregulējami pat ar apzinātās personības gribu un piepūli.

Interesanti, ka P. Dāle par zemapziņas un apziņas visbiežāko mijietekmēšanās mehānismu uzskata emocijas un jūtas. Kā lielu dinamisku neapzināto spēku P. Dāle min mīlestību. Tā cilvēkā spēj dziļi ietekmēt dvēseles neapzinātos saturus, spēj dziļi saviļņot visu cilvēka būtību, kā arī modināt cilvēka apziņā radošu aktivitāti. Tieši mīlestības fenomenam ir raksturīgi, ka galvenie noteicošie spēki ir neapzināti, kas izskaidro to, ka nereti cilvēki izjūt, it kā atrastos svešā varā.

Saistībā ar emociju un jūtu lielo nozīmi P. Dāle no apziņas viedokļa skaidro arī cilvēka personību, proti, to vairāk raksturo nevis apziņas intelektuālo elementu kopums, bet gan jūtas un emocijas, jo tās pārstāv gan apziņas, gan zemapziņas slāņus. Šai sakarā P. Dāle piemin arī tādu fenomenu kā dzīves izjūtu, kuru viņš atsevišķi apraksta esejas formā savā nākamajā grāmatā "Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru".

4. Reflektīvi neapzinātā pārdzīvojumu josla jeb stāvokļi, ko uztveram bez pašapziņas vai pazīšanas no personiskā "es" puses.

Šādus stāvokļus cilvēks gan uztver, bet tos neapzinās, jo tos nepazīst vai neievēro kā sava personīgā "es" stāvokļus. P. Dāle šajā gadījumā interesanti traktē egoista jēdzienu. Šajā gadījumā par egoistu tiks nodēvēts tāds cilvēks, kurš uztver vairāk informāciju, kuru atzīst kā piederīgu un nozīmīgu tieši sev.

5. Nebrīvi neapzināto faktoru josla, kas pretojas apzināti personiskai gribai, jeb disociēto un automātisko elementu un stāvokļa slānis.

Šajā slānī ietilpst visa tā informācija, kura neatkarīgi no apzinātās

gribas ietekmē apziņu. Šajā gadījumā informācija indivīdam ir nevēlama un negribēta. P. Dāle kā vispārēju dvēseles tendenci vērtē neapzinātā un nebrīvā tiekšanos pāriet apzinātā un brīvā stāvoklī. P. Dāle šajā kategorijā ierindo arī tā saucamās aizliegtās atmiņas parādības. Šis atmiņas indivīds cenšas ar gribu aizmirst, jo tās viņam ir nevēlamas un nepatīkamas. Par tipisku aizliegto atmiņu izpausmes formu P. Dāle uzskata sapņus. Tomēr zināmas pārdomas izraisa fakts, ka viņš šai kontekstā nebalstās uz tajā laikā jau populārajām Z. Freida atziņām. Kā sapņu izraisītāji minēti: 1) miega laikā gūtās sajūtas (gan iekšējās, gan ārējās), piemēram, dzirdes vai redzes; 2) psihiskie avoti: sapnī var parādīties indivīda vēlmes, intereses, tieksmes, neizprastie iespaidi.

“Sapņi kā zemapziņas aktivitātes produkts, – tas ir mūsu katram savdabīgās garīgās un miesīgās iras simbols un spogulis, visbiežāk gan greizs spogulis” [5, 199]. Tātad autors uzskata, ka sapnis nedod tādu informāciju, ar kuras palīdzību varētu pilnībā izprast indivīdu. Šāds uzskats ir pretējs vairākām psiholoģijas skolām. No mūsdienu skolām varētu minēt ontopsiholoģiju, kur pastāv uzskats, ka, pareizi iztulkojot sapņus, var saprast indivīdu. Pieņemamāks šķiet A. Ādlera uzskats, ka sapnī sniegtā informācija ir tikai kā viena mozaīkas daļiņa. Lai cilvēku izprastu, analizēt tikai viņa sapņus ir par maz [1].

P. Dāle piemin arī tādu iespēju kā personības disociāciju jeb iziršanu. Tas notiek gadījumos, kad zināmi psihiskie kompleksi sāk darboties neatkarīgi no centrālā nomoda stāvokļa. Šajā kontekstā P. Dāle piemin Z. Freidu, kurš šādos gadījumos runā par “otru personību”, “otru es”.

Atšķirībā no psihoanalīzes, kur pieņem, ka vadošie rīcības motīvi atrodas neapzinātajā daļā, P. Dāle uzskata, ka normāla dvēseles dzīve veidojas abu faktoru – apziņas un zemapziņas – harmoniskas savstarpējas mijiedarbības rezultātā. Ir pietiekoši daudz instinktu, dispozīciju u. c., kas motivē cilvēku, tomēr tam līdzsvarā atrodas arī cilvēka prāta un gribas spēks.

Personības tipoloģijas problēmas

Nozīmīgu vietu P. Dāles pētījumos ieņem personības tipoloģijas problēmas. Šajā ziņā interesanta ir viņa grāmata "Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru". Tā pirmoreiz tika izdota 1944. gadā R. Ūdra izdevniecībā. Atkārtoti šis darbs izdots 1952. gadā Kalnāja izdevniecībā, kā arī 1994. gadā izdevniecībā "Uguns" Rīgā.

Kaut arī šajā grāmatā sakopoti dažādos izdevumos publicēti raksti, tā veido vienotu problēmas risinājumu. It īpaši tās nodaļas, kurās raksturoti dažādi personības tipi. Šeit jūtama vācu psihologa E. Šprangera ietekme. Kā atzīmē I. Plotnieks [9], P. Dāles tipu raksturojums ir psiholoģiski dziļāks.

Līdzīgi kā E. Šprangera, arī P. Dāles izdalītos galvenos personības tipus varētu uzskatīt par etalontipiem, t.i., tieši šādi cilvēki dzīvē būtu grūti sastopami. Katrs no izdalītajiem tipiem ietver sevī zināmas vērtības, uz kuru sasniegšanu cilvēki varētu tiekties. Tātad šie tipi savā ziņā var kalpot par mērogu jeb atskaites sistēmu. Iespējams, ka ne vienmēr cilvēki centīsies sasniegt tikai tās vērtības, kuras būtu ieskaitāmas noteikti izdalītajā tipā. Cilvēki var tiekties pēc dažādām vērtībām. Cilvēks ir daudzpusīga personība [6].

P. Dāle apraksta šādus galvenos tipus:

Dzīves valdnieki. Tie ir cilvēki, kuri mīl dzīvi, kuri mīl sevi, kuri mīl apkārtējos. Viņi ir "ķēnišķīgi bagāti un stipri garā, iekšējā spēkā un gudrībā, dvēseles brīvībā un ikdienas darbā" [7, 9]. Šis tips ietver sevī viscēlākās un labākās cilvēka īpašības. Pēc autora domām, katram cilvēkam ir iespējams kļūt par dzīves valdnieku. Dzīve ir jāiemīl.

Augstākās vērtības cilvēks apjauš ar prātu. Tomēr tikai tīrā prāta spējām cilvēkam nevajadzētu nodoties. "Īstenība, visums vienmēr paliks dziļāks un bagātāks nekā mūsu atziņas guvumi" [7, 105]. Autors izceļ ticības spēka nozīmi cilvēka pilnvērtīgai un radošai dzīvei, piemēram, morālā ticība (Kants), ticība aktīvas un harmoniskas personības absolūtai vērtībai (Gēte), reliģiskā ticība u.c.

P. Dāle raksta, ka cilvēka galvenais virzītājspēks ir prāts (ticība) un griba. Šis apgalvojums ir pretējs citām cilvēku rīcības skaidrojumu koncepcijām, piemēram, teorijām, kuras par galveno virzītājspēku postulē instinktus un dziņas. "Tieksmes un kaislības ir kā strauji, spēcīgi kumeļi, kurus satur stipri groži un vada stingra roka un griba" [7, 13], tomēr vēlāk autors arī atzīst, ka "kaislība ir cilvēka aktivitātes un enerģijas spilgtākais strāvojums" [7, 89]. Arī citās esejās P. Dāle atkārtoti akcentē gribas spēku un varu: "Ar stipru un neatlaidīgu gribu iespējams domāšanu, fantāziju un uzmanību vadīt sev pašam un citiem vēlamā virzienā" [7, 87].

P. Dāle ar nožēlu secina, ka dzīvē tomēr sastopami pārāk daudz cilvēku, kuri nav dzīves valdnieki. Šie cilvēki ir saīģuši, bailīgi, patmīlīgi utt. Daudzi cilvēki nepabeidz iesāktu darbu. Autors uzskata, ka dzīve būtu daudz skaistāka un labāka, ja cilvēki kļūtu par dzīves valdniekiem. Tad cilvēki mazdūšīgi vairs neapstātos pirmo kļūdu ceļā, bet gan no kļūdām mācītos un gūtu jaunu spēku tālākattīstībai.

Dzīves valdnieki nebūt nav dievi. Arī viņiem iespējamas kļūdišanās un pakļaušanās kārdinājumiem. Tāda nu ir cilvēka daba. Svarīgi, ka dzīves valdnieki nedzīvo tikai sev, tikai savām interesēm. Šiem cilvēkiem rūp apkārtējā vide, rūp apkārtējie cilvēki. Viņi apzinās savas rīcības sekas. Un, lai dzīves valdnieki ir arī tikai cilvēki, tomēr viņos ir arī dievišķā dzirksts, kā saka pats autors: ".. viņi ir zemes bērni, bet ar debess atblāzmu, ar mūžības aicinājumu dvēselēs" [7, 12].

Cilvēki ar gara grāciju. Šī tipa galvenais kritērijs ir harmonija – starp miesu un garu, starp ciešanām un laimi u.c. Vienā polā atrodas saulainā un apolloniski harmoniskā tipa cilvēki. Otrā polā atrodas cilvēki bez gara grācijas. Viņu būtību neraksturo harmonija. Pēc autora domām, tie ir cilvēki, kuri "caur dzīvi iet smagi un neveikli, kā grūtu nastu nesdami" [7, 17]. Šie cilvēki nav laimīgi, viņi to arī apzinās.

Kā galveno priekšnosacījumu harmoniska cilvēka izveidei autors min harmonijas gūšanu starp miesu un garu. Gars nedrīkst būt miesas despots, kā arī otrādi. Tikai tāds cilvēks, kurš ar prātu spēš regulēt,

saprast un plānot savu rīcību, varēs iegūt gara grāciju. Autors uzskata, ka dvēseles matēriju – dziņas un impulsus, “kas novelk verdzībā, nedaiļumā” [7, 20], ir iespējams pārvarēt.

Interesanta šķiet autora doma, ka dažreiz cilvēks gara grāciju var iegūt tikai pēc ilga šaubu un cīņu ceļa. Cilvēks tiešām nevarētu pilnīgi novērtēt skaisto, vērtīgo un labo, ja iepriekš nebūtu piedzīvojis un jutis pretējo, tomēr vienmēr tiekdamiem un klusi cerēdams sasniegt labo – laimīgo. “Dzīves dzirnas viņus diezgan berzušas, līdz dvēseles sākušas starot smalkā un daudzkrāsainā mirdzumā – kā dimanti, kas ilgi un labi slīpēti” [7, 21].

Arī E. Šprangera izdalītajam estētiskajam cilvēkam galvenā vērtība izpaužas harmonijas meklējumos. Šim cilvēkam viss harmoniskais rada psiholoģiskā komforta, turpretī viss disharmoniskais – psiholoģiskā diskomforta izjūtas. Tomēr šī E. Šprangera un P. Dāles personības tipa raksturojumi pilnībā nesakrīt. Saistībā ar šo tipu E. Šprangers vairāk runājis par cilvēkiem, kuriem galvenā vērtība ir meklēt formu, nevis saturu [10].

Stiprās dvēseles. Šī tipa galvenais kritērijs ir laiks. Šķiet, ka plūstošā un aizejošā laika priekšā cilvēks ir bezspēcīgs. Ir cilvēki, kuri laiku uztver pasīvi, ir cilvēki, kuri to uztver kā likteni, kur neko nevar mainīt, bet ir arī cilvēki, kuri paši plāno un regulē laiku – šie cilvēki ir “stiprās dvēseles”. “Laiks skrien, taču pāri laika straumei un parādību plūsmai nemainīga paceļas augstākas vērtības saule” [7, 51], saka autors. Pēc viņa domām, tieši vērtības ir tās, kuras laiku piepilda ar jēgu. Tātad cilvēka jēga ir nedalīta un ilgstoša pieķeršanās īstām vērtībām. Tādā veidā cilvēks dzīvos ne tikai sev, ne tikai vienam brīdim, bet gan dzīvos un rūpēsies arī par citiem. Cilvēka dzīve iegūs jēgu kā kalpošana augstākam, pārindividūālam likumam.

Vāji cilvēki laiku interpretē kā iznīcību un neparedzamas pārmaiņas, bet laiku var interpretēt arī kā “tapšanas un attīstības, piepildīšanas un radīšanas priekšnoteikumu, jo radīt nozīmē nākotnē iecerēto un idejā skatīto ietērt konkrētā formā un padarīt to pieejamu mūsu

pieredzei – tagad un šeit” [7, 46]. Arī pats autors piekrīt, ka ne vienmēr var paredzēt un plānot nākotni, tomēr cilvēki ar stiprajām dvēselēm būs tie, kuri šos nākotnes notikumus, kas dažreiz arī saistās ar ciešanām un upuriem, panesīs ar klusu varonību un gudru pacietību.

Sociālais cilvēks. Salīdzinot ar E. Šprangera izdalītajiem personības tipiem, terminoloģiska sakritība ir tikai vienam tipam – tas ir sociālais cilvēks. Abu autoru izdalītajos raksturojumos ir vērojamas gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Abos gadījumos sociālais cilvēks tiek vērtēts kā personība, kam dzīves galvenā vērtība ir kalpot sabiedrībai vai, kā raksta P. Dāle: “Kalpot kopībai ir viņa augstākais tikums un likums” [7, 53].

P. Dāle vairāk akcentē sociālā cilvēka darbību saistībā ar tautu jeb nacionālo kopību. Viņš raksta: “Abstrakts humānisms nereti ir tikai sociālās nevarības, neauglības vai pat frāžainas liekulības apslēpts izpauzums” [7, 54].

P. Dāle uzsver, ka par cilvēka būtību nevar spriest tikai pēc viņa darbības ārējām izpausmēm. Nereti cilvēks saka vienu, bet dara un domā pilnīgi ko citu. Galvenais indikators ir cilvēka iekšējā motivācija. Mēdz gadīties, ka cilvēks sevi pasniedz kā sabiedrības labdari, bet īstenībā viņu motivē tikai egoistiska mantkārība un karjera, turpretī par patiesu sociālu cilvēku var izrādīties indivīds, kurš ārēji šķiet pilnīgi pretējs. Šis cilvēka īpašības mūsdienās joprojām ir ļoti aktuālas.

Kā arī jau iepriekšējos personības tipu aprakstos, autors cilvēkus raksturo divās polāri pretējās nostādnēs. Kā sociālā cilvēka pretējo polu autors min pūļa cilvēku, individuālistu savrupnieku un aristokrātisko kastu tipu.

Pūļa cilvēkam raksturīgi, ka viņam nav savas iekšējās dzīves. Rezultātā viņš vairs nav personība, nav individualitāte. Viņš nevar kalpot augstākām vērtībām, jo tās viņš vienkārši neapzinās.

Savukārt individuālisti savrupnieki, pēc autora domām, visbiežāk ir vai nu pārspīlēti estēti vai egoisti. Visvairāk viņiem rūp viņi paši, nevis apkārtējie cilvēki. Savā ziņā līdzīgi ir aristokrātiskā tipa pārstāvji,

kuri komunicējas tikai ar izredzētu cilvēku grupu, šādā veidā augstprātīgi nošķiroties no pārējiem.

Saīgušais cilvēks. "Tā vienmēr ir neglīta un nesimpātiska vājība, varbūt pat netikums, pret ko pastāvīgi jācīnās, jo saīgušais cilvēks bojā un traucē dzīvi sev un citiem..." [7, 60]. Tā P. Dāle raksta par šo personības tipu. Analizējot tādas cilvēka īpašības kā īdzību un saīgumu, svarīgi ir ņemt vērā arī laika prizmu. Autors, piemēram, piemin tai laikā esošo kara laika atmosfēru. Tātad šāda tipa cilvēki vairāk sabiedrībā būs laikā, kad cilvēku dzīve ir pakļauta dažādiem sāpīgiem pārbaudījumiem, nav viegli ekonomiskie un sociālie apstākļi utt. Arī mūsdienās daudziem cilvēkiem nav viegli apstākļi, kā rezultātā varētu runāt par cilvēkiem – kurnētājiem, kuri nav pietiekoši stipri, lai paciestu esošās grūtības.

Kā galvenās negatīvās šim personības tipam raksturīgās īpašības autors min egoismu, nelainību un nepacietību, kā arī šie cilvēki ir bez gara grācības. Te jaušama saistība ar citiem viņa izdalītajiem personības tipiem. Tātad tiešām cilvēks nekad nevar tikt klasificēts un analizēts tikai viena tipa robežās, jo katrs atsevišķi izdalītais personības tips var cilvēkā atsegt kādas viņa personības īpašības.

Kā galveno ieroci pret nevēlamām un sliktām īpašībām P. Dāle uzskata apzināšanos. Cilvēkam ir svarīgi apzināties un pārdomāt savu rīcību, kā rezultātā viņš saprastu, ka ir rīkojies nepareizi un slikti. Tad nākotnē viņš šādas kļūdas vairs nepieļaus.

Klusētāji. Šā personības tipa raksturojuma sākumā P. Dāle iepazīstina ar vairāku literātu un filozofu uzskatiem par klusumu. Pieminēto personu skaitā minami Niče, Šlēgelis, K. Skalbe u. c. Šādi P. Dāle atvieglo lasītājam klusuma problēmas dziļāku izpratni.

Klusētāji var būt dažādi. P. Dāle min romantiskos, mistiskos klusētājus, kuri vēlās norobežoties no pasaules, no cilvēkiem, jo "tik klusumā mīt skaistums", kā teicis Poruks. Šādi klusētāji un sapņotāji, kļūdami izteikti pasīvi un introverti, pēc autora domām, var kļūt sociāli neauglīgi vai pat pārspīlēti individuālisti. Bet ir klusētāji, kuru galvenais moto skan: "Mazāk vārdu, vairāk darbu." Šie ir aktīvas gribas cil-

vēki un runāt ļauj pašiem darbiem.

Kā pareizāko un labāko P. Dāle uzskata variantu, kad cilvēka iekš-pasaules "es" un ār pasaules "es" atrodas līdzsvarā. Cilvēkam ir ļoti svarīgi un nepieciešami zināmu laiku noslēgties sevī, lai tad ar jaunu spēku veltītu savas domas un darbus sabiedrībai.

P. Dāle cilvēkos ir saskatījis arī gluži pretējus klusēšanas iemeslus, piemēram, klusēšana nezināšanas, baiļu, glēvuma, diplomātisku apsvērumu, spīta u. c. dēļ. Iespējams, ka autors apzināti nav šos dažādos klusēšanas iemeslus noteikti attiecinājis uz kādu cilvēku tipu, jo taču katra cilvēka dzīvē būs brīži un situācijas, kurās viņš ieņems klusētāja pozīciju, lai tā būtu baiļu vai diplomātisku apsvērumu, vai kā cita dēļ.

Šīs monogrāfijas atsevišķās nodaļas veido savdabīgas esejas par ļoti būtiskām psiholoģijas, it īpaši personības psiholoģijas problēmām.

Kā atsevišķu psihisku fenomenu autors apraksta **dzīves izjūtu**. Iespējams, ka šis fenomens ir noteicošais, pēc kura varētu spriest par kāda cilvēka attiecināšanu uz kādu no iepriekšminētajiem personības tiptiem, jo dzīves izjūta atspoguļo cilvēka vispārējo attieksmi pret dzīvi, pret apkārtējiem cilvēkiem, pret pasauli. P. Dāle dzīves izjūtas veidošanos determinē no iedzimtajiem, kā arī dzīves laikā iegūtajiem faktoriem. Tas nozīmē, ka cilvēks vienmēr ir pakļauts iespējamām izmaiņām, kas pasvītrot katra indivīda neatkārtojamību un vienreizību. P. Dāle citē F. Bārdas dzejoļa fragmentu: "No dzīves es par dziļi ievainots, mans prieks vairs nevar būt bez slēptām ēnām" [7, 86]. Šis citāts kā piemērs parāda, kā dzīves laikā iegūti iespaidi var kardināli mainīt cilvēka dzīves izjūtu.

P. Dāle runā par **pacietību**, ko viņš uzskata par vienu no svarīgākajiem cilvēka tikumiem. Pacietība vienlaicīgi ir gan spēja, gan māksla. Pacietīgais saprot, ka kalna virsotne nav sasniedzama momentāli, vispirms ir jāmēro daudzās takas un taciņas, kuras nereti ir ļoti likumotas. Autors runā par laika objektīvo plūdumu. Šeit jaušama autora gandrīz vai mistiskā ticība universālai pasaules kārtībai. Pēc autora do-

mām, cilvēks spēs radīt lielus un vērtīgus darbus tikai tad, kad viņa personīgais laika pārdzīvojums tiks saskaņots ar objektīvo laika plūdumu.

Atsevišķās esējās P. Dāle uzsver katra iztirzātā psihiskā fenomena lielo nozīmi cilvēka būtībā. Tā arī atsevišķā esejā viņš pasvītīto **fantāzijas** nozīmi. Fantāzija cilvēkam ir nepieciešama gan atmiņas pilnvērtīgai funkcionēšanai, gan pagātnes un nākotnes novērtēšanai, gan apkārtējās vides izskaistināšanai un idealizēšanai, ko P. Dāle izceļ kā vispārēju cilvēka īpašību. Estētiskiem jautājumiem autors ir veltījis atsevišķu esēju, kurā viņš uzsver, ka cilvēki ar estētisku iejūtu gan kļūst bagātāki, brīvāki un harmoniskāki, bet tomēr nevajadzētu pārspīlēt, citādi cilvēks var kļūt par lielu individuālistu un egoistu, “jo rēķinās tikai ar to, kas viņiem ir estētiski interesants un patīkams” [7, 145], kur “estētiskā vērojuma un pārdzīvojuma priekšmets nav reāla esme kā tāda, bet estētiska šķietamība” [7, 146].

P. Dāle fantāziju definē kā “dvēseles spēju no iekšējās un ārējās pieredzes elementiem (dotumiem) apzinīgi vai neapzinīgi darināt jaunus veidojumus” [7; 108]. P. Dāle kritizē citas fantāzijas definīcijas, piemēram, V. Vunta (domāšana tēlos), kā nepilnīgas un nenoteiktas. Pēc autora domām, fantāzijas veidu ir ļoti daudz, piemēram, tēlainā, emocionālā, erotiskā u. c. Pat domu, jūtu u. c. asociāciju veidošanos P. Dāle uzskata par fantāzijas funkciju.

Vienā no esejām P. Dāle raksta par **vārdu varu**. Varētu teikt, ka mūsdienu saskarsmes psiholoģijas mācībā šāda tēma netiek apskatīta. Un tomēr autors ir izcēlis vārdu mistisko varu. Pēc viņa domām, vārdi bieži ir tie, kas izraisa nesaskaņas, konfliktus, vai gluži pretēji, kas samierina, dara laimīgus. Šajā esejā vārdu būtību viņš ietērpj oriģinālās, ļoti poētiskās metaforās, piemēram, “ir mīļi un silti vārdi, kas skar sirdi kā mātes vai drauga glāsts, un ir vārdi, kas iedur kā asi dzeloņi, radot dvēseles brūci, kas neizbeidz asiņot un sāpēt visu mūžu”, “ir auksti un skarbi vārdi, kas liek mums noskumt un ierauties sevī, un ir vārdi, kas ielej gaišu līksmi mūsu sirdīs, atver tās priekam, laimei, atziņai, dzīvībai, skaistumam” [7, 120].

Autors vārdus ne tikai ir ietērpis metaforās, bet bieži tos ir pat personificējis. Izlasot šo eseju, rodas mistiska izjūta, ka vārdi ir kā dzīvas būtnes, kas neatgriezeniski ietekmē cilvēku dzīvi. Piemēram, autors raksta par mirstīgiem un nemirstīgiem vārdiem. Šo viņa dalījumu nav grūti saprast, piemēram, kā nemirstīgi vārdi vienmēr paliks Sokrata izteicieni u. c. Pēc autora domām, nemirstīgus un ar nozīmi pilnus vārdus rada tieši pilnās un bagātās personības.

“Jo dziļāka un bagātāka ir personība, jo vairāk tā apzinās un izjūt, ka tas ir maz, ko vārdos var pateikt,” raksta P. Dāle. Un tomēr tieši šie nedaudzie vārdi būs nemirstīgi. Arī klusums runā. Šis dziļās personības nereti komunicējas caur klusumu. Tā jau ir cita komunicēšanās dimensija, kuru tik precīzi ir ievērojis P. Dāle. Tomēr ar klusumu vien nepietiek. Cik daudz gadās situāciju, kad pietrūkst tikai viena pateikta vārda, lai saprastu otru cilvēku, lai saprastu viņa domas, ar klusēšanu ir par maz. Cilvēki var domāt un just, ka izjūt otru, tomēr bieži tas var būt pārāk subjektīvi un maldīgi. Izteikti vārdi ļauj otru saprast labāk.

Domājot par mūsdienām, jāsecina, ka cilvēki ir tendēti runāt daudz un runāt gluži par visu. Savās sarunās cilvēki bieži vārdos ir neizvēlīgi un nesavaldīgi. Izteikto vārdu ietekme un nozīme reti kad tiek iepriekš apzināta. Tādēļ būtu vērtīgi vērst cilvēku uzmanību uz šo vārdu varu, lai saskarsme un jūtas kļūtu pozitīvākas, nekā bieži tas ir mūsdienās.

Autors savās esejās domā arī tieši par latviešu tautu un valsti. Kā augstāko vērtību un prioritāti viņš izceļ garīgo vērtību radīšanu un uzturēšanu, jo tikai ar garīgo spēku latviešu tauta spēs sevi izcelt daudzu citu valstu vidū. Garīgais balsts ir valsts attīstības pamatā. Kā garīguma būtiskākos faktoros P. Dāle min centību, pienākuma apziņu un uzticību. Bez šiem faktoriem nav iespējama nevienas nozares, piemēram, saimniecības, veiksmīga attīstība.

P. Dāle izdala **subjektīvo un objektīvo garu**. Ar subjektīvo garu autors saprot “pārpersonīgi nozīmīgu ideju un vērtību, apzinīgas un autonomas, brīvas gribas nesēju un piepildītāju” [7, 25]. Objektīvais gars turpretī ir “savas tautas gars un viscilvēces paliekošās vērtības” [7, 25].

Savu jēgu un piepildījumu subjektīvais gars gūst tikai sintēzē ar objektīvo garu. Nozīmīgi ir arī piebilst, ka subjektīvo garu vislabāk var sa-
prast un interpretēt caur objektīvā gara prizmu.

Lai latvieši būtu garīgi stipri, tad garīgi stiprai ir jābūt katrai ģime-
nei, ko P. Dāle uzskata par tautas pamatu. Tādēļ atsevišķā esejā autors
runā tieši par **ģimenes garu**. Tieši ģimenē cilvēks vispirms gūst tik ne-
pieciešamo piederības un vienotības izjūtu. Kļūstot pieaugušam, aize-
jot no ģimenes, cilvēks ieaudzināto ģimenes garu nes līdzi, vēlāk to
sintezējot ar jaunām iezīmēm. Tā saglabājas un attīstās ģimenes tradī-
cijas un tikumi. Tā attīstās valsts.

P. Dāle raksta arī par latviešu ģimenes gara ideālu. Kā galvenās
vēlamās īpašības un latviskos tikumus viņš min goda prātu, sirsniību,
čaklumu, viesmīlību, optimistisku ticību dzīvei, dzīvotprieku, cenša-
nos pēc izglītības un dzimtenes mīlestību. Latviešiem vajadzētu apzinā-
ties un kultivēt šīs īpašības, lai celtu tautas spēku un varenību.

Cilvēks ir sociāla būtne. Atsevišķs indivīds nedzīvo tikai sev. Sa-
biedrībā viņš ieņem noteiktu pozīciju. Varētu teikt, ka sabiedrības me-
hānismā viņš pilda noteikta zobrata funkciju. Šī piederības un klātbūt-
nes apziņa liek cilvēkam uzņemties atbildību, kā arī pienākumu citu
cilvēku priekšā. Tātad ir neiespējami, ka indivīds dzīvo tikai sev. Kā
dzīves īsto saturu un pamatu P. Dāle min radošu un produktīvu darbu.
Tikai šādā veidā var tikt radīts noturīgas un lepnas tautas pamats. P. Dā-
le kā galvenos destruktīvos spēkus min egoismu, baudkāri un kūtrību.
Ja cilvēks apzināti pieļauj savā rīcībā kādu no šīm īpašībām, tad tas nav
piedodami. Ir jāapzinās, ka katrs indivīds ir valsts nozīmīga sastāvdaļa.
P. Dāle atsevišķa indivīda dzīvi salīdzina ar mazu liesmiņu kultūras
ugunskurā. Cik spoža un tīra būs visa ugunskura kopējā gaisma, ir at-
karīgs no katras mazās liesmiņas devuma.

Kaut arī "Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru" ir
tematiski daudzveidīgs darbs, šīs atsevišķās esejas būtībā risina personī-
bas vērtību problēmas. Par savu galveno uzdevumu autors bija izvirzījis
sekmēt "atziņu skaidrību par aplūkotiem faktiem un jautājumiem un

stiprināt arī visas personības pareizu iekšēju stāju šinī tik atbildīgajā laikmetā, it sevišķi mūsu jaunatnē” [7, 5].

Šajā rakstā iepazīnāties galvenokārt ar abām P. Dāles monogrāfijām. Taču P. Dālem ir daudz publikāciju arī žurnālos un laikrakstos, kurās tāpat risinātas personības un gara kultūras problēmas. Kaut arī teorētiski viņš dažkārt norobežojas no ārējās vides ietekmes, tomēr gan viņa veidotajās tipoloģijās, gan personības skaidrojumā viņš to nenoledz. Vēl vairāk, viņš raksta, ka personība ir tikai tad, kad “cilvēks pazīst pats sevi un saprot to apkārtni, kurā viņš autonomi darbojas” [4, 226].

Vērtējot P. Dāles devumu kopumā, ir pamats runāt par patstāvīgas koncepcijas izstrādi, jo, labi pazīstot pasaules psiholoģijas klasiku, P. Dāle mehāniski nav kompilējis autoritāšu atziņas, bet tās izvērtējis saskaņā ar savu pārlicību un dzīves pieredzi.

Visus P. Dāles darbus caurstrāvo patriotisma ideja. Kritizēdams vulgāro pūļa cilvēku, viņš nepieņem arī t.s. aristokrātisko kastu tipu un individuālistu savrupnieku. Viņa ideāls ir personība, individualitāte, kas izjūt un saprot sevi kontekstā ar tautu, kam Dievs un Tēvzeme ir augstākās vērtības.

Literatūra

1. Adler A. Menschenkenntnis. – Hamburg: Fischer, 1974.
2. Brūvele V. Pauls Dāle. Dzīves lokos// Padomju Jaunatne. – 1989. – Nr. 145 (22. jūlijs).
3. Dāle P. Vēsturisks pārskats par Latvijas augstskolas nodibināšanu un viņas darbību pirmā (1919./ 20.) mācības gadā. – R.: Latvijas augstskola, 1921.
4. Dāle P. Pagastu darbvežu pirmo kursu lekcijas. – R.: Latvijas Pašvaldības Iestāžu Darbvežu Biedrība, 1933.
5. Dāle P. Gara problēmas. – R.: Valters un Rapa, 1939.

6. Dāle P. Raksturu un tipu psiholoģija// Lekciju konspekta manuskripts, no prof. I. Plotnieka pers. arhīva, 1943./ 44.
7. Dāle P. Vērojumi un pārdomas par cilvēku un gara kultūru. – R. : Uguns, 1994.
8. Latviešu rakstniecība biogrāfijās. – R.: Latvijas enciklopēdija, 1992.
9. Plotnieks I. P. Dāles devums latviešu psiholoģijā// Referāts, kas lasīts LVU Mazajā aulā P. Dāles simtgades atceres konferencē, rokraksts, 1989.
10. Spranger E. Lebensformen: Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit, 3. Aufl. – Halle: Niemeyer, 1922.

JĒKABA PORUKA DAUDZVEIDĪGĀ DZĪVESDARBĪBA (1895 – 1963)

Poruka uzvārds latvietim noteikti ir pazīstams. Domās ataut labi zināmais Jānis Poruks (1871 – 1911) – dzejnieks un rakstnieks, kurš latviešu literatūrā pazīstams ar stāstiem “Pērļu zvejnieks”, “Romās atjaunotāji”, “Sirdsšķīsti ļaudis”, “Kauja pie Knipskas”. Ja Jānis Poruks pārstāv literatūras novadu, tad ar Jēkaba Poruka, otra slavenākā šīs dzimtas pārstāvja, vārdu saistāms mūzikas novads – viņš ir gan komponists, mūzikas kritiķis un publicists Latvijas preses izdevumos, gan pedagogs, gan arī Nacionālās Operas dramaturgs un vēlāk tās direktors. Radniecība starp Jāni un Jēkabu Porukiem nav tālu jāmeklē; viņi abi pieder pie plašās un daudzazarotās Poruku dzimtas, kuras saknes iestiepjas jau 18. gadsimta vidū; kopš šī laika arī apzināti tās pirmie senči.

Poruku dzimtas pirmsākumi meklējami Vidzemes pusē – Druvienas pagastā. Jāatgādina, ka Jāņa un Jēkaba vārdi Poruku dzimtā ir bijuši ļoti iecienīti. Bieži dažādos dokumentos figurē vēl viena Jēkaba Poruka (1883 – 1947) vārds, kurš ir pazīstamā rakstnieka un dzejnieka brālis, ko nekādā gadījumā nevajadzētu jaukt ar komponistu, mūzikas publicistu, kritiķi, pedagogu un sabiedrisko darbinieku Jēkabu Poruku; tās ir divas dažādas personas. Abi minētie Poruku dzimtas pārstāvji lielā mērā bijuši saistīti ar mākslu. Rakstnieks Jānis Poruks ļoti mīlējis mūziku – divus gadus viņš studējis Drēzdenes karaliskajā konservatorijā un pat nedaudz komponējis, taču visu iznīcinājis, tāpat arī spēlējis

klavieres un vijoli [47]. Savukārt komponists un pedagogs Jēkabs Poruks apveltīts ar literāro talantu, kas izpaužas viņa publikācijās latviešu presē 20. gadsimta 20. – 30. gados.

Tomēr, kā atceras laikabiedrs dziedātājs Mariss Vētra, tad Jēkabs Poruks gribēja pats veidot sevi un savu dzīvi – tik ļoti, ka pat draugu lokā viņš noliedza radniecību ar Jāni Poruku, lai kāds neiedomātos vilkt paralēles starp abiem radniekiem [32, 63]. Ir ziņas, ka abi Poruku dzimtas pārstāvji tomēr ir tikušies agrā jaunībā, bet katrs vēlējies saglabāt savu identitāti, savu personību.

Dzīves un darba gaitas

Jēkaba Poruka dzīvesceļš aizsākas 1895. gada 23. jūlijā gleznainā Vidzemes pusē – Druvienas pagasta Lieltrušeļu mājās saimnieka Kārļa Poruka un Kristīnes Emmas Straumes ģimenē. Arī pirmās mācību gaitas saistās ar Druvienas pagasta, bet vēlāk – ar Piebalgas draudzes skolu. Kad Jēkabam ir 13 gadu, viņš pirmo reizi nokļūst Rīgā, kur satiekas ar savu radnieku Jāni Poruku. Drīz pēc tam (1910 – 1914) sākas patstāvīgas gaitas Rīgas pilsētas reālskolā. Šajā laikā jauneklīm ir nobriedusi vēlēšanās apgūt mūziku un kļūt par Emīla Dārziņa skolnieku, taču tas neizdodas komponista nāves dēļ. Pēc J. Poruka vecāku draugu ieteikuma viņš nokļūst Pēterpilī, kur mācās Politehniskajā institūtā (1914 – 1915). Šeit viņš iepazīstas ar komponistu Jāni Zālīti, kas kļūst par tuvu draugu, un aktīvi iesaistās Jāzepa Vītola Latviešu Labdarības biedrības korī. Acīmredzot J. Poruks vēl nav apzinājies savas dzīves aicinājumu un tāpēc aizsāk mācības Pēterpils psihoneiroloģiskajā institūtā (1916 – 1917), bet 1917. gadā tiek nosūtīts uz karaskolu, kuru beidz ar virsnieka pakāpi.

1919. gadā J. Poruks atgriežas Rīgā un sāk strādāt statistikas birojā par pārzini, taču darbs jāatstāj, jo biroju likvidē. Tam seko darbs Dzelzceļu virsvaldē par sekretāru (1919 – 1922). Ir nobriedusi vēlēšanās kļūt par mūziķi, un tā jau 1920. gadā Jēkabs Poruks ir nesen dibinātās

Latvijas konservatorijas students, apgūstot kompozīciju pie profesora Jāzepa Vītola (1920 – 1923). Viņa kursabiedru vidū minami vēlāk plaši pazīstamie komponisti – Lūcija Garūta, Paula Līcīte, Jēkabs Graubiņš un mūzikas teorētiķis Jēkabs Vītoļiņš. Diemžēl šajā laikā J. Poruks slimo ar diloni. Pateicoties J. Vītolam, kurš ar Darba ministra Gustava Klaustiņa palīdzību sagādā pabalstu, viņam ir iespējams sešus mēnešus pavadīt Šveicē ārstēšanās nolūkos.

Līdztekus studijām Konservatorijā (1921 – 1927) aizsākas J. Poruka dziedāšanas skolotāja darbs Rīgas pilsētas 28. pamatskolā. No 1926. līdz 1929. gadam J. Poruka mūzikas publicista un kritiķa talants atklājas, darbojoties laikrakstā “Pēdējā Brīdī”, bet no 1929. līdz 1936. gadam viņš savu darbību izvērš laikrakstā “Jaunākās Ziņas”.

Ļoti nozīmīgs dzīves un darbības posms saistās ar Latvijas Nacionālo Operu. Vispirms Jēkabs Poruks ir dramaturgs (1929 – 1936), kura pienākumos ietilpst sastādīt Nacionālās Operas programmu brošūras, sniegt intervijas preseī, dažkārt arī tulkot un labot tekstus, ja tie sagādā neērtības dziedātājiem, kā arī piedalīties jauniestudējumu tapšanā. Šajā laikā direktora pienākumus pilda Teodors Reiters, vēlāk Nikolajs Vanadziņš. 1936. gadā J. Poruks kļūst par Operas direktoru, veicot uzticēto pienākumu līdz 1940. gadam, kad pēc LPSR valdības lēmuma tiek atbrīvots. Tomēr 1941. gadā atkal no jauna J. Poruks sāk pildīt direktora pienākumus līdz savai aizbraukšanai no Latvijas.

J. Poruka pedagoga talants izpaužas viņa darbā Latvijas konservatorijā (1939 – 1944). Būdam vecākais docents, viņš māca teorētiskos priekšmetus – akustiku, solfedžo, elementārteoriju, harmoniju, formas analīzi. Redzamāko studentu vidū minami dziedātājs Edgars Plūksna, diriģenti Haralds Mednis un Rihards Glāzups, pianists Nikolajs Fedorovskis, komponists Alberts Jērums, teorētiķe Marija Mediņa.

Karš, bēgļu gaitas tiešā veidā skar arī Poruku ģimeni – 1944. gadā Jēkabs Poruks ar sievu Annu un dēlu Andri atstāj Latviju, dodas uz Vāciju un Fišbahas latviešu nometnē iesaistās sabiedriskos pienākumos. Viņš ir Latviešu centrālās padomes loceklis, lektors Fišbahas tautas

augstskolā, Fišbahas nometnes latviešu komitejas priekšsēdis, kā arī organizē dziesmu svētkus Franku novadā. 1948. gadā Vācijā tiek publicēta eseja "Vientulis burzmā" par Jāzepu Vītolu, ko pats profesors atzinis par labāko savas personības apceri. 1949. gadā Poruku ģimene ieceļo ASV, Kalamazū, kur pavada turpmāko sava mūža daļu. Amerikā top arī pēdējais literārais darbs – atmiņu krājums "Ciemšanās" (1963).

Pēc ilgās un grūtas slimības 1963. gada 19. augustā Kalamazū slimnīcā Jēkabs Poruks mirst, atstājot sievu Annu un dēlu Andri ar ģimeni. Viņš apglabāts Kalamazū, Riversaidas kapsētas latviešu nodalījumā.

Kādu Jēkabu Poruku redz laikabiedri? Par to savās atmiņās dalās Nacionālās Operas solists Mariss Vētra, kurš uzsver, ka J. Poruks izskatās ļoti nopietns, prot iespaidīgi un gudri runāt, bet vēl gudrāk rakstīt. Tomēr aiz viņa prātīgās, nesamākslotās sejas izteiksmes slēpjas kaut kas mazliet no neprātības. Lai cik godīgs un gudrs viņš būtu, dažkārt spēj atļauties brīnumainas muļķības [31, 157 – 160]. Tomēr pēc savas dabas viņš ir atturīgs, neuzbāzīgs, bet nebūt ne kautrs. Viņa atturībā slēpjas pat zināma iedomība – viņš ir lepns uz savu jauneklīgo ētiku sabiedriskajā dzīvē un uz savu izsmalcinātību mākslā. Lai to neapbružātu, viņš pat labprāt atturas no pasaules [31]. Viņš savu darbu dara klusi, kārtīgi, bet to skaļi nereklamē. Tā atzīmē arī M. Vētra, teikdams, ka "Jēkabs Poruks tiešām nekad nepapūlējās un necentās sev taisīt skanošu vārdu vai karjeru. Viņa ētika viņam to neļāva, un viņam tā arī nevajadzēja. Viņa ētika tomēr prasīja, lai katru darbu, ko viņš dara, veiktu ar skaidru sirdsapziņu un tīru pienākuma sajūtu. Pat savās kritikās viņš nekad nemeloja, bet pieklājības dēļ paslēpās aiz "odziņām". Šī nostāja Jēkabam Porukam iemantoja drīz vien ļoti daudz draugu starp mūziķiem, un viņa autoritāti mūzikā pat ienaidnieki vēl nav apšaubījuši" [31]. Tādu virzienu ir izvēlējies mūziķis – būt godīgam pašam pret sevi un citiem; tas dzīvē parasti bagātīgi atmaksājas.

Lai labāk izprastu Jēkaba Poruka vietu latviešu kultūrā, jāielūkojas darbības novados, kuros mūziķa un pedagoga personība izpaudusies visspilgtāk.

Jēkabs Poruks – komponists

Skaitliski pavisam neliels ir J. Poruka kompozīciju klāsts; šodien tas ir pārāk maz atskaņots. Komponista daiļrade:

- 12 dziesmas jauktajam korim,
- 11 dziesmas sieviešu korim,
- 3 dziesmas vīru korim,
- 45 dziesmas bērnu korim (gan oriģinālkompozīcijas, gan tautasdziesmu apdares),
- 16 solo dziesmas ar klavieru pavadījumu,
- 2 skaņdarbi klavierēm,
- 2 skaņdarbi koklei (*izmantoti 1992. gadā Adelaidē izdotā Mūzikas krātuves skaņdarbu kataloga dati*).

Tātad it kā maz, kaut gan jāņem vērā, ka daudz kas no šeit minētā atrodams krājumos (Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā var iepazīties ar dziesmu krājuma “Es dziesmu meklēju” izdevumu), bet visvairāk palicis manuskriptos.

Savulaik Jāzeps Vītols izteicās: “Ja man būtu nauda, es maksātu Porukam, lai viņš nedara neko citu, bet tikai komponē!” [51] Ja tik pieredzējis latviešu komponists kā J. Vītols atzinīgi novērtējis J. Poruka komponista talantu, tad rodas pamatots jautājums – kāpēc tik maz uzmanības pats skaņradis pievērsis kompozīcijas novadam? Kāpēc viņa mūzika ir tik maz popularizēta tautā? Varbūt atbilde meklējama mūzikas darbinieka Valentīna Bērzkalna secinājumā: “Plašāk pazīstams Poruks tomēr nekļuva, un vēlāk, visu sirdi atdodams Nacionālajai Operai, (...) tehniski spēcīgais komponists no daiļrades pamazām atrāvās” [11, 404 – 405]. Bet varbūt sava daļa taisnības ir laikabiedra Jāņa Cīruļa teiktajā, ka “Poruka mūzikā arī nav nekā populāra, nekā, kas “pieliptu”, bet tā rakstīta drīzāk sev pašam un kā Dievs sirdī licis” [51]. Ja atceramies M. Vētras vārdus, tad kļūst vēl skaidrāks, kāpēc komponista mūzika tik maz skanējusi – viņš nav centies sevi kaut kā izcelt vai popularizēt savu mūziku. Nozīme arī tam, ka daudz laika aizņem citi ar

mūzikas dzīvi saistīti pienākumi, kuri liedz pievērsties kompozīciju veidošanai. Un tomēr – J. Poruks ir tipisks miniatūrists (kora *a capella* un solo dziesmu jomā) un romantiķis – lirīķis, kas savā daiļradē jūsmīgi apdzied dabu. Bez tam komponists sevišķi rūpējies par latviešu tautasdziesmām, veidojot to apdares.

Tomēr epizodiski J. Poruka komponētās koru dziesmas izskan vispārējo dziesmu svētku kopkorī. 7. dziesmu svētkos 1931. gadā sieviešu koris diriģenta Teodora Kalniņa vadībā atskaņo komponista dziesmu “Mežā vasarā” (V. Plūdoņa vārdi). Pēc diviem gadiem – 1933. gadā – 8. dziesmu svētkos jauktā kora izpildījumā skan “Pavasara dziesma” (latviešu tautasdziesmas vārdi). Pieminētās kora dziesmas pamatā ir kādas suitu melodijas apdare, ar kuras palīdzību uzburta vesela glezna [11, 445 – 446]. Aiz Latvijas robežām “Pavasara dziesma” izpildīta trīs dziesmu dienu koncertos Anglijā – 1951. gada 29. jūlijā Londonā, tā paša gada 30. septembrī Lesterē un 27. oktobrī Londonā [10, 329 – 336]. Tā šī dziesma ieguvusi pazīstamību, kaut gan tautā J. Poruka kompozīcijas visdrīzāk tā arī nav iesakņojušās. Arī šodien J. Poruka vokālās mūzikas žanrs plašākai publikai vēl nav pazīstams.

Kad 1963. gadā Amerikā tiek dibināta komponista J. Poruka piemiņas komiteja, par savu uzdevumu tā uzskata solo dziesmu krājuma izdošanu, kā arī kora dziesmu, rakstu, referātu, atmiņu, recenziju apkopošanu, lai veidotu piemiņas izdevumu. Šodien mūsu vērtējumam nodots solo dziesmu krājums “Es dziesmu meklēju” divās daļās, kas atrodas J. Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas bibliotēkas arhīvā.

Darbība Latvijas Nacionālajā Operā

Ilgus gadus (1929 – 1940 un 1941 – 1944) Jēkaba Poruka vārds saistās ar Latvijas Nacionālo Operu, kur viņš uzsāk savu darbu kā dramaturgs, bet kopš 1936. gada kļūst par tās direktoru. Šajā amatā viņš nostrādā līdz pat aizbraukšanai no Latvijas, izņemot neilgu laika sprīdi 1940. gadā, kad tiek atbrīvots no amata pēc LPSR valdības 1940. gada jūlija

lēmuma, lai atkal pie iesāktā darba ķertos 1941. gadā. Darbs Operā aizņem ārkārtīgi daudz laika, tādēļ šajā periodā komponēšanai atliek pavisam maz.

Operas dramaturga darbs nebija ne interesants, ne arī ienesīgs. Šī darba sūro pusi bija izbaudījis kā Jēkabs Graubiņš, tā arī Jēkabs Vītoļiņš. Tomēr J. Porukam tas gluži labi padevās, jo, kā atzīst laikabiedrs – dziedātājs Mariss Vētra, viņam bija visvairāk entuziasma, visvairāk mūzikas mīlestības un arī nedaudz laimes. J. Poruks daudz lasīja, bija ļoti labi informēts par mūzikas dzīvi Rietumeiropā un aiz okeāna, jo operas dramaturgam vajadzēja līdž ar direktoru plānot darbu un veikt saraksti ar ārzemju māksliniekiem. Līdž ar to J. Poruks atradās mūzikas dzīves notikumu virpulī. Tam bija ļoti liels labums, jo strauji uzplauka ārzemju mākslinieku koncertu kvalitāte un arī kvantitāte – Rīgā viesojās dziedātāji F. Šaļapins, V. Barsova, A. Aļeksejevs, vijolnieks F. Kreislers, komponists A. Glazunovs un daudzi citi. Vislielākie pasaules mūzikas meistari daudz biežāk un vairāk nekā agrāk apciemoja Rīgu, sniedzot koncertus. “Jēkabu Poruku un viņa mūziķa erudīciju nevarēja necienīt. Arī direktors T. Reiters augsti vērtēja Poruka domas. Pirmo reizi Baltā Nama dzīvē operas dramaturga darbība radīja dziļāku ietekmi operas darbos [31, 146, izcēlums mans – R. J.]. Laikā, kad Jēkabs Poruks aizsāk savu darbību Operā kā dramaturgs, tās direktors ir Teodors Reiters un vēlāk ērģelnieks Nikolajs Vanadziņš. Būdams apveltīts ar literāro talantu un pieredzi publicistikā, Jēkabs Poruks aktīvi veic Nacionālās Operas dramaturga pienākumus, arī pārtulkojot citvalstu komponistu operu tekstus, jo tajā laikā jebkura opera – itāļu, vācu vai krievu komponistu – tiek izpildīta latviešu valodā. Jāpiebilst, ka, dzīvojot ārpus Latvijas, Jēkabs Poruks lolo sapni pārtulkot citās valodās latviešu solo un kora dziesmu tekstus, lai arī sveštautieši iepazītos ar latviešu mūziku.

J. Porukam ieņemot direktora amatu 1936. gada 1. augustā, par Operas dramaturgu kļūst Knuts Lesiņš, kurš atceras, ka Poruka sabiedriskā laipnība likās drusku neīsta, piespiesta, aiz kuras varēja uzminēt intelektuāļa kautrību, nepatiku, pat nespēju iejusties kādā omulīgā sabiedrībā. Tāds viņš īstenībā bija un vienmēr palika – novērotājs starp

novērotājiem [22, 1573]. Jēkabs Poruks, kā viņu raksturo Mariss Vētra, ir labi audzināts un vienmēr laipns pret visiem, tāds, kurš vienlaikus ir gan autoritāte, gan arī saprotošs un pretimnākošs. Zinot Baltā Nama aizkulises un savstarpējās intrigas, direktoram ir jābūt apveltītam ar labām diplomāta spējām.

Kāds, pēc J. Poruka domām, ir Nacionālās Operas direktora darba uzdevums? Laikrakstā "Rīts" tūlīt pēc savas apstiprināšanas direktora amatā J. Poruks raksta: "Cik spēšu, rūpēšos arī par plašāku iespēju pavēršanu mūsu nacionālajai mūzikai, paceļot tajā pat laikā operas vispārējo mākslas līmeni kā muzikālā, tā inscenējumu un vokālā laukā" [50]. Vai labi nospraustos mērķus patiešām ir arī izdevies īstenot? Kā atzīst Knuts Lesiņš, tad J. Poruka nolūks bija katram cilvēkam operā ierādīt atbilstošu vietu un likt tam darboties vienotā ansablī [22, 1573]. Ja 20. gadu beigās jūtama krīze Operas dzīvē tāpēc, ka tiek iestudētas operetes, kas kļūst par galveno un vadošo teātra repertuārā, bieži būdamas pat visai viduvēja līmeņa, tad 30. gados vērojama pakāpeniska augšupeja. Blakus Rietumeiropas un krievu klasikas operdarbiem no jauna iestudē latviešu oriģināloperas – Alfrēda Kalniņa, Jāņa Kalniņa un Jāņa Mediņa darbus. J. Poruka kā Nacionālās Operas direktora "valdīšanas laikā" vērojami zināmi panākumi. Dziedātājs Mariss Vētra savās atmiņās atceras direktoru: "Būtu maldīgi Porukam nopelnus skaitīt tikai no tās dienas, kad viņš oficiāli ieņēma operas direktora vietu. Labi zinot Baltā Nama dzīvi šinī laikmetā, es zinu, ka Porukam jāpateicas ne vien par atjaunoto "Baņutu", bet arī par Jāņa Mediņa lielisko baletu "Mīlas uzvara", Jāņa Kalniņa "Ugunī", Alfrēda Kalniņa baletu "Staburaga meitiņa" [te autors ir neprecīzs – A. Kalniņa balets saucas "Staburags"]; piezīme mana – R. J.] un, es domāju, ka nemaldos – arī Jāņa Vītoliņa baletu "Ilga" uzveda viņa laikā. Tik liels latviešu oriģināldarbu birums kā četros Poruka direkcijas gados ar grūtībām ir saskaitāms visā pārējā Nacionālās Operas pastāvēšanas laikā" [31, 194]. Par J. Poruka direktora laika repertuāru liecina daudzie operu un arī baletu jaunuzvedumi, no kuriem var minēt tikai nedaudzus – J. Kalniņa "Ham-

lets", "Ugunī", J. Mediņa "Luteklīte", P. Čaikovska "Mazepa", "Jevgeņijs Oņegins", R. Vāgnera "Tanheizers", "Loengrīns" [12, 267 – 270]. Visu savu sirdi atdodot Nacionālās Operas izaugsmei un rūpējoties par to, lai skatītājs varētu sekot augstvērtīgām operu izrādēm, Jēkabs Poruks prot pārvarēt krīzi. Nenoliedzami, tas ir izcils viņa nopelns, un jo īpaši jāatzīmē fakts, ka šajā laikā tiek iestudētas latviešu komponistu oriģināloperas, jo Latvijas Nacionālās Operas būtība jau arī sakņojas latviešu opermūzikas popularizēšanā.

J. Poruks, kurš ir pēdējais Latvijas Nacionālās Operas direktors (pēc tam nodibinās padomju vara), ir spējis pārvarēt krīzi, un viņa vadībā opera sasniedz sava mākslinieciskā līmeņa augstāko kulmināciju. Tas patiešām ir īpašs direktora nopelns, jo ne katram tas bijis pa spēkam visus iepriekšējos gadus. Kas zin, kā būtu notikumi risinājušies tālāk, ja visu nebūtu pārtraucis karš un vēlākā padomju okupācija. Varbūt Latvijas Nacionālās Operas vārds būtu izskanējis vēl jo spožāk pasaules mērogā...

Kara izraisīto juku un valdošā režīma maiņas dēļ direktoram jādomādas prom no Latvijas – kā izrādās – pavisam. Tomēr darbs ir sekmīgi iesākts, kas spēj Operu atkal no jauna pacelt tai pienākošā līmenī, tādējādi ar godu nesot tās izcilo nosaukumu – *Latvijas Nacionālā Opera* šī vārda vispatiesākajā nozīmē.

Publicists Latvijā un trimdā

Jēkaba Poruka talanta uzplaukums rodams literāri publicistiskajā darbībā; viņš ierindojas blakus redzamākajiem 20. – 30. gadu latviešu mūzikas kritiķiem – Jānim Zālītim, Jēkabam Graubiņam, Volfgangam Dārziņam, Jānim Sudrabkalnam, Jēkabam Vītoliņam un citiem. J. Poruka radošajai apziņai nepaslīd garām nekas būtiski svarīgais Latvijas mūzikas dzīvē, lai ar to iepazīstinātu tā laika inteligenci. No J. Poruka rakstiem (protams, ne jau tikai no viņa vien) var gūt ieskatu Latvijas mūzikas dzīvē minētajā laika posmā. J. Poruka raksti galvenokārt lasāmi divos vadošajos laikrakstos – "Pēdējā Brīdī" (1926 – 1929) un vēlāk

“Jaunākajās Ziņās” (1929 – 1935; šis laiks sakrīt ar J. Zālīša publicistisko darbību minētajā laikrakstā). Šajā pietiekami ilgajā laika sprīdī kritiķa vērīgajam skatam nepaliek nepamanīts nekas no tā, kas aktuāls mūzikas laukā – vai tās būtu recenzijas par notikušajiem koncertiem, vai arī asākas kultūras problēmas, kuru esamībai tiek pievērsta uzmanība un meklētas atbildes.

Jēkabs Poruks skar visdažādākās ar mūzikas dzīvi saistītās tēmas, tomēr viņa uzmanība centrējas arī pie Nacionālās Operas un ar to saistītajām problēmām. Zīmīgi, ka viņa publikācijas presē par operas jaunībām aizsākas īsi pirms laika, kad Jēkabs Poruks kļūst par Nacionālās Operas dramaturgu (publikācijas no 1927. gada, bet dramaturga pienākumus veic no 1929. gada). Vērojot kopainu, jāsecina, ka Opera pārdzīvo smagu finansiālu, ekonomisku un māksliniecisku krīzi, par ko Saeimā runā arī dzejnieks Rainis [28, 474]. J. Poruks uzstājas pret lētu, banālu, ārišķīgu uzvedumu inscenējumiem (šeit domāti operēšu iestudējumi, ar kuru palīdzību teātra vadība gribēja glābt operas teātri).

Kas rada Operas vispārējo krīzi? Kāds ir publicista skatījums uz šo problēmu? Var minēt vairākus iemeslus:

1. Tobrīd, 1929. gadā, nav pastāvīga dramaturga [48], bet jau pēc dažiem mēnešiem J. Poruks ieņem šo amatu.
2. Lielā mērā operas krīze saistīta ar mākslinieku nekompetento sniegumu. J. Poruks liek saprast, ka ne katrs, kam dažādu apstākļu dēļ radusies izdevība parādīties uz skatuves, ir īsts mākslinieks šī vārda vispilnīgākajā nozīmē [39]. Operas mākslinieciskā līmeņa paaugstināšanā publicists redz arī teātra attīstību un augšupeju.
3. Kā vienu no svarīgākajiem faktoriem 20. gadu latviešu opermākslas krīzē J. Poruks saskata augstvērtīga repertuāra trūkumu. Ja 20. gadu sākumā notiek visai regulāri operu jaunuzvedumi, tai skaitā arī latviešu oriģināloperas, tad 20. gadu otrā puse ienāk ar jūtamu operetes pārsvaru. Operete uz Nacionālās Operas skatuves...? Šai kooperācijai J. Poruks velta visai asus, skarbus, pat sarkastiskus vārdus: “Vai svētuma zaimošana? Telpā, kas veltīta Bēthovenam, Mo-

cartam, Vāgneram, skan džeza kakofonija, dejo eksotiskas "gerlzas" [acīmredzot, domāts angļu valodas vārds – *girls*, resp. – meitenes; R. J.]. Vai cēlās tradīcijas nav samītas, vai kultūra nav apdraudēta?" [49] Līdzīgu opozīciju pret operetes intervenci pauž Jānis Zālītis [42], Jānis Sudrabkalns [38]; īpaši aktīvu cīņas pozīciju ieņem Jēkabs Vītoliņš [46], kurš aizstāv operas prioritātes, tās ideālus un māksliniecisko vērtību. Tādējādi operete kļūst par Operas "glābēju", lai gan pret to cīnās "augstās" mūzikas patiesie cienītāji.

J. Poruks savās publikācijās balstās uz vispārpieņemtām akadēmiskām tradīcijām, kuras aizstāv profesors Jāzeps Vītols. Tomēr ar zināmu neizpratni un noraidošu attieksmi tiek uzņemtas jaunās tendences mūzikā, kas no Rietumeiropas ieplūst arī Latvijā. Tāds ir skatījums uz Kloba Debisī un džeza mūzikas modernajiem strāvojumiem. Šodienas kulturoloģiskajā vērtējumā par to spriežam savādāk, tomēr itin labi var saprast 20. – 30. gadu mūzikas kritiķu skatījumu uz jauno, vēl līdz galam neizprasto, nenovērtēto.

Savukārt trimdas laika atsvešinātība no intensīva un radoša publicista darba, kad eksistences līdzekļi jāpelna, strādājot ar mūziku ne-saistītu amatu, tomēr nav spējuši atturēt J. Poruku no līdzdarbības publicistikas laukā – lai arī vairs ne tik aktīvas.

Šis laiks ienes neziņu, neskaidrību, pat radošās dzirksts īslaicīgu apstākumu momentu. J. Poruks ir daļēji atrauts no mūzikas dzīves, jo – ko gan Kalamazū, Mičiganā (no 1944. līdz 1949. gadam Vācijā), kur apmetas publicists un daudzi citi latviešu mūzikas darbinieki, var darīt, lai skanētu latviešu mūzika? Ir sarautas saites ar dzimteni, tautieši kara vētru iespaidā izklīduši pa visu pasauli. Tādēļ pagrūti savākt simfonisko orķestri, tas ir pat neiespējami, par operas trupu nemaz nerunājot. Tad arī nelielu kontrastu ienes kameramūzikas vakari un koncerti pašu latviešu vidē. Dabīgi, ka viss, ar ko nākas saskarties J. Porukam, dzīvojot ASV, atstāj jūtamu iespaidu uz publikāciju lauku. Tas nav pamests novārtā, bet krasi mainījies kā saturs, tā arī kvantitatīvais rādītājs. Vācijas un ASV periodā tapušas salīdzinoši nedaudz J. Poruka publikāci-

ju, kas galvenokārt iespiestas laikrakstos "Latviešu Ziņas", "Laiks", "Latvija", lai latviešu lasītājs nezaudētu vienojošo saikni ar savu piederību tautai, savu latvietības izjūtu.

Būtiski mainījies saturiskais aspekts. J. Poruks pievēršas ne tik daudz koncertu recenzijām, kaut arī tādu netrūkst, bet lielākoties lasītāju uzmanību vērš uz filozofiski estētisku tēmu traktējumu; žanriski viņa publikācijas varētu nosaukt par esejām.

Visai intriģējoši skan J. Poruka rakstos diskutētais, iztirzātais jautājums par t. s. "vannas kultūru". Kas tad ir šī "vannas kultūra", par kuru runā autors? Kā atzīst pats J. Poruks, ar to saprotama amerikāņu kultūra; tās pirmās asociācijas saistās ar "trokšņainu, barbarisku džezu vai sentimentālu grāvēju" [44]. Rodas iespaids, ka šī daudznacionālā valsts savas saknes balsta uz visu pārlieki mūsdienīgo, ārišķīgo, brutālo. Tomēr autors spēj atšķetināt otru pavedienu, kas izrādās dzīvotspējīgs, kas vēršas ne tikai plašumā, bet arī dziļumā. Tā ir kultūra, kas pamatojas uz klasisko mākslu. Autors runā par kultūras audzēšanu (autora termins) un ieviešanu skolās, lai tā dziļāk iesakņotos jauniešu vidū (skolās organizē simfoniskos orķestrus, kuros piedalās studenti). J. Poruks runā arī par latviešu mūziķiem Amerikā, kuri atver savas privātās studijas un veic jaunās paaudzes izglītošanu mākslas jomā. Viņš pat atļaujas apgalvot, ka Mičiganas štata pilsētā Kalamazū "mūzikas nākotnes veidošanā redzama loma latviešu māksliniekiem" [44]. Tāpēc, kā atzīst J. Poruks, "lai cik kļuvis un nereklamēdamās blakus vannas kultūrai aug šī otrā, tā nepārprotami liecina dziļu pārvērtību sākumu šajā vitālajā tautā" [44].

Skolotāja darbs pamatskolā

Lai arī ne tik paliekošu, tomēr savā laikā svarīgu vietu ieņem Jēkaņa Poruka pedagoģiskais darbs. Acīmredzot tā ir bijusi blakusnodarbošanās līdztekus tiešajiem pienākumiem gan Latvijas Nacionālajā Operā, gan arī latviešu preses izdevumos. Skolotājs – šo vārdu vistiešākajā nozīmē var attiecināt uz J. Poruku. Vēl būdams Latvijas konservatori-

jas students (1920 – 1923) un sākumā veicdams citus, ar mūziku ne-
saistītus darbus, jauneklis gūst iespēju uzsākt dziedāšanas skolotāja gai-
tas. Nevar apgalvot, ka tas būtu pārāk īss laika sprīdis – tomēr gandrīz
6 gadi (1921 – 1927). Ziņas par šo periodu ir krietni vien skopas; vie-
nīgie materiāli rodami Latvijas Valsts Vēstures arhīvā. Jaunais skolo-
tājs strādā Rīgas pilsētas pamatskolā (vietām minēta arī 28. pamatsko-
la), kas atrodas toreizējā Suzdaļas ielā 3. No 1926. gada skolotājs veic
arī klases pārziņa pienākumus. Raugoties no šodienas viedokļa – klases
audzinātājs.

J. Poruka personības īpašības atzinīgi novērtējis arī Latvijas kon-
servatorijas rektors Jāzeps Vītols, raksturojot toreizējo studentu, skolo-
tāja darba vietas meklētāju: “Ar šo apliecinu, ka Jēkabs Poruks, rudenī
1919. gadā iestājies Latvijas Konservatorijas speciālteorijas klasē, se-
mināros apmeklējis un nobeidzis sekojošos priekšmetos: elementāro teo-
riju, I un II solfedžo, speciālās harmonijas un kontrapunkta kursus un
patlaban strādā fūgas klasē. Ieteicu Poruka kungu kā nopietnu, spējīgu
mūziķi – skolotāju attiecīgajos priekšmetos (1921. gada 22. novembrī)”
[6]. Ne reizi vien ir lasīti šādi atzinīgi un pozitīvi novērtējoši vārdi, aplieci-
not J. Poruka centību, kārtības mīlestību un darba prieku.

Jau 20. gados no skolotāja tiek prasītas ne tikai zināšanas attiecī-
gajā mācību priekšmetā, bet arī vērtēta profesionālā piemērotība un
kvalifikācijas paaugstināšana. Skolotāju Cenzēšanas Komisijai ir jāiz-
vērtē katra skolotāja piemērotība amatam. Šāds sava veida eksāmens
ir jānokārto arī J. Porukam. Latvijas Valsts Vēstures arhīvā saglabājies
dokuments, kuru, pamatojoties uz Rīgas pilsētas pamatskolas pedago-
ģiskās padomes sēdes protokolu, parakstījis skolas pārzinis, pedagoģis-
kās padomes priekšsēdētājs Augusts Veidenbaums: “Rīgas pilsētas pa-
matskolas, Suzdaļas ielā 3, pedagoģiskā padome laipni lūdz Cenzēša-
nas Komisiju piešķirt šās skolas skolotājam Jēkabam Porukam pilnas
pamatskolas skolotāja tiesības. Poruks beidzis reālskolu; tagad viņš ir
Latvijas konservatorijas vecāko kursu audzēknis. Poruks ir krietns
un enerģisks skolotājs” [6].

Kādam jābūt skolotājam, lai viņš varētu ar pilnām tiesībām darboties izvēlētajā laukā? Tolaik – 1921. gadā – žurnāls “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts” publicē noteikumus par to, kā iegūstamas tiesības veikt pilntiesīga pamatskolas skolotāja darbu. Tajos minēts, ka ir jābūt pedagoģiskajai izglītībai un aktīvi jāpiedalās Izglītības ministrijas rīkotajos skolotājuursos: “Skolotāja darbs prasa nemītīgu papildināšanos vispārējā izglītībā un mācību metodē. Tas jo vairāk nepieciešams pārdzīvojamā pārejas laikmetā. Līdz šim sarīkotiem kursiem bija enciklopēdisks raksturs, jo, pārejot no krieviskās skolas iekārtas uz brīvo latviešu skolu, bija vajadzīgs ievadīt skolotājus jaunās darba metodēs visos priekšmetos” [41].

Tikai patiesi ieinteresēts un profesionāli izglītotais skolotājs var apzinīgi veikt savu darbu. Gan pozitīvās atsauksmes par J. Poruku kā krietnu, enerģisku un spējīgu skolotāju, gan viņa paša ieguldītais darbs vainagojas ar panākumu, un par tādu var uzskatīt 1922. gadā izsniegto tautskolotāja apliecību Nr. 3653: “Šīs apliecības uzrādītājs J. Poruks ir tautskolotājs ar tiesībām darboties Latvijas pirmsskolās, 1. pakāpes pamatskolās un papildu skolās un tiesību mācīt dziedāšanu pilnā pamatskolā (apliecība izdota uz Cenza nokārtošanas komisijas 1922. gada protokola Nr. 81 pamata)” [6].

Diemžēl nav pieejamas konkrētākas ziņas par J. Poruka darba metodēm, par viņa pedagoģisko pieeju, tomēr gribētu akcentēt vēl kādu svarīgu niānsi – kā skolotājs J. Poruks vērtē izglītības darbu Latvijā, uz to paraugoties no mazliet cita aspekta – caur publikācijām presē. Tā 1935. gadā laikrakstā “Jaunākās Ziņas” J. Poruks vērtē “gan Rīgas latviešu vidusskolas apvienotā kora, gan atsevišķu skolu un to grupējumu, gan pat individuālus jauno, topošo mākslinieku – vidusskolēnu sniegumus” [43]. Kā atzīmē publicists, tad “sagatavošanas darbā viscaur pirmā plānā ievērots pedagoģiskais princips, respektēta vokāli tehniskā un muzikālā pamatdisciplīna: skaidrs ritms, intonācija, balsu līdzsvars. Visvairāk panākumu sasniegts dziedājumos; te aug jaunas rezerves mūsu mākslas korjiem. Vokālā programma viscaur latvis-

ka. Pozitīvi vērtējama arī pašdarbība simfoniskā mūzikā. Te, protams, darbs tehniski jau grūtāks un ceļš līdz pilnībai tālāks, bet ar labu gribu daudz kas sasniedzams” [43]. Lasot J. Poruka recenzijas, var sastapties ar kādu īpašu pamudinājumu, kas izskan ne reizi vien – jāstrādā. Visam pamatā jābūt mērķtiecīgam darbam. To publicists uzsver atkārtoti. Šādā garā J. Poruks audzina jaunos talantus, ikreiz akcentējot pozitīvo, labi un godprātīgi padarīto un mudinot virzīties uz priekšu pa izraudzīto ceļu. “Šī labā griba, sekmīgā darba mīlestība apsvaicama,” – tā J. Poruks [43].

Arī mūzikas publicista un kritiķa darbs lielā mērā sasaucas ar pedagoga darbu, jaunos talantus audzinot netieši – ar publikāciju palīdzību. Tādā veidā arī J. Poruka darbs nav bijis veltīgs un zināma pedagoģiskas ievirzes dzirksts itin bieži izskanējusi viņa rakstos. Jau 1921. gadā “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā” publicēta J. Poruka analīze un vērtējums par komponista Jēkaba Graubiņa izdoto “Mūzikas elementārteoriju” [40], kurā, kā izrādās, ir vērtīgi padomi mūzikas mācības apgūvē skolās. Recenzents atzīmē pozitīvo – šī grāmata ir viens no nedaudziem mācību palīglīdzekļiem mūzikas apgūvē: “Latviešu pedagoģiskā literatūra līdz beidzamajam laikam ir bijusi ļoti trūcīga aiz saviem dabīgiem iemesliem: pēc tās bija maz pieprasījumu. Sevišķi latviešu valodas mācību grāmatu nabadzība pārsteidz mūs mākslas nozarēs; dabas zinības un tehnika kaut kā ātrāk tiek uz priekšu” [40]. Īpaši recenzents uzsver mūzikas kā mākslas priekšmeta nepieciešamību vispārizglītojošās skolās, tomēr neatzīstot sausu vai pārāk vienkāršotu mācīšanas metodiku, kas tajā laikā arī ir problēma: “Kas būs redzējis mūsu tautskolās nesenā pagātnē mūzikas pasniegšanu (obligatoriski gandrīz tikai dziedāšanu), tam pēc nopietnākas novērošanas vajadzēs pārdomāt par latvju tautas “dziedātājas” epitētu. Tas mehāniskais, tīri ārīgais dziedāt mīlēšanas gars, kāds tur pārāk bieži valdīja, tiešām spētu dažu labu jaunu sirdi padarīt pret mūziku ne visai jūtīgu un ņemt viņai katru prieku pēc mūzikas tālāk klausināt. Speciāli mūzikas skolotāji uz laukiem bija un arī tagad ir retums, un mūsu jaunatne mūzikas ziņā ir izbaudījusi visas šādas skolas sekas. Pateicoties paviršai pa-

sniegšanai, mācības grāmatu un spēcīgu ierosinājumu trūkumam, mums tagad ir tik daudz mūzikas diletantu šī vārda vulgārajā nozīmē. Nevar iemācīties mūziku ne no kādām grāmatām, bet, lai attīstītu muzikālu sajūtu un izpratni, nepietiek nospēlēt kaut ko uz klavierēm vai mehāniski iemācīties nodziedāt romanci. Vajadzīga, kā visur, skola” [40]. Un atkal īpaši jūtams J. Poruka aicinājums skolotājam radīt pareizu priekšstatu par mūziku, mācīt to uztvert un izprast, jo tikai tas, kurš mūziku izpratīs, spēs to arī mīlēt.

Izvirzot augstākus mērķus

Kad jaunības gados aizsāktās skolotāja gaitas ir izstaigātas, brieduma periodā izvirzās augstāki mērķi un lielākas vajadzības sevi apliecināt kā nobriedušu mūziķi. Augstākais, uz ko mūziķis var pretendēt – tā ir Gaismas pils – Latvijas konservatorija (tagad J. Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija). Tikai spējīgs, erudīts un profesionāli nobriedis mūziķis var veikt tik nozīmīgu darbu – mācīt, audzināt un ievirzīt pareizā ceļā jaunos mūzikas talantus.

Taisnība, ka pirmo un daudzkārt noteicošo impulsu tālākajām mākslas gaitām dod pedagogs. No viņa atkarīgs, vai jaunais mūziķis saskatīs īsto virzienu mākslā, tomēr tālākais jau paliek paša studenta ziņā – cik dziļi un mērķtiecīgi gūtās zināšanas tiks izmantotas, cik daudz darba un pūļu tiks ielikts, lai virzītos tālāk un meklētu arvien jaunus apvāršņus, jaunas takas, jaunus pagriezienus.

Laikā, kad par pasniedzēju Latvijas konservatorijā strādā J. Poruks (1935 – 1944), tās rektors ir dižais profesors Jāzeps Vītols. Būdam stingrs pret sevi un prasīgs pret citiem, bet vienlaikus saprotošs, J. Vītols pulcina labākos tā laika mūziķus, kas kļūst par Konservatorijas mācībspēkiem. Tie visi ir Latvijā labi pazīstami mūziķi, kas savas zināšanas sniedz tālāk. Var minēt tikai nedaudzus no tiem – Pauls Šuberts, Elza Francmane, Pauls Jozuus, Marija Gubene, Ādolfs Ābele, Nikolajs

Vanadziņš, kas mūzikas pazinējam nepavisam nav nedzirdēti vārdi. Šo sarakstu var turpināt vēl un vēl, līdz 1939. gadā nu jau plašajam mācībspēku pulkam pievienojas Jēkabs Poruks. Pedagogu izvēlē J. Vītols vadījās no ikkatra mācības spēka profesionālās meistarības [30, 121]. Tik augstas prasības izvirza rektors – pāri visam ir profesionālā meistarība. Ne jau velti rakstīti vārdi vēstulē, kas adresēta Izglītības un kultūras ģenerāldirekcijai; tajos izteikta Konservatorijas darbības jēga, uzdevumi un mērķi: “Konservatorija, kā augstākā muzikālā izglītības iestāde Latvijā, ir ap sevi saistījusi par mācības spēkiem ievērojamākos un izcilākos latviešu mūzikas māksliniekus, kas nodarbojas ar pädagogisko darbu – komponistus, teorētiķus un atskaņotājus mūziķus. Tikai tādā kārtā Konservatorija spējusi nodrošināt sev augstu un autoritatīvu mācības iestādes līmeni, kāds nepieciešams, lai dotu jaunajai muzikālajai paaudzei pilnīgu muzikālu skolojumu, kas to sagatavotu atbildīgam darbam mūsu muzikālajā dzīvē. Skats mūsu mūzikas iestādēs – operā, teātros, orķestros, koros un citur, Rīgā un provincē, rāda, cik lielā mērā visa mūsu muzikālā kultūra būtiski saistījusies ar Latvijas Konservatorijas muzikālās audzinātājas darbu. (..) No saviem mācības spēkiem Konservatorija tāpat prasa augsti kvalificētu darbu, kā to prasa ikviena augstākās mācības iestāde no savas profesūras ikvienā specialitātē” [1].

Latvijas konservatorija sava stingrā un prasīgā rektora vadībā cenšas vadīt jaunus mūzikas talantus garīgi stiprā un paliekošā vidē. Latvijas konservatorijas uzdevumi izteikti tās Statūtos: “Viņas uzdevumos ietilpst veicināt mūzikas pētīšanu, attīstību un izplatīšanu tautā” [3]. Tāpēc vēl jo vairāk tajā laikā bija vajadzība pēc izglītotiem mūzikas darbiniekiem, kas spētu nest gaismu tautai.

Jēkabs Poruks Konservatorijā pasniedz obligātos teorētiskos priekšmetus; to skaitā solfedžo, elementārteoriju, harmoniju, formu analīzi. J. Poruka pazīstamāko audzēkņu vidū jāmin dziedātājs Edgars Plūksna, pianists Nikolajs Fedorovskis, Mendelis Bašs, komponists Alberts Jērums, diriģenti Rihards Glāzups un Haralds Mednis, Valentīns Bērz-

kalns, kā arī Marija Mediņa, kura vēlāk mūzikas teoriju pasniedz Jāzepa Mediņa mūzikas vidusskolā.

Kopš 1939./40. mācību gada Latvijas konservatorijas mācību plānā parādās jauns priekšmets – akustika. “Latvijas Konservatorijas padome savā šī gada 24. maija sēdē ievēlēja nākamam mācību gadam jaunievedamā priekšmeta “akustika” pasniegšanai par vecāko docentu Nacionālās Operas direktoru Jēkabu Poruku” [4]. Kas tad ir šis mācību priekšmets **akustika**, ko Konservatorijas vadība izvēlas turpmāk mācīt studentiem? Svešvārdu vārdnīca to skaidro šādi:

1. fizikas nozare, kas pēti skaņu.

2. skaņu izplatīšanās un dzirdamība telpā.

Mūzikas akustika – mācība par skaņu sistēmām un mūzikas instrumentu skaņojumu. Šodien Latvijas Mūzikas akadēmija šādu mācību priekšmetu vairs nepiedāvā; arī tajā laikā tas pastāvēja neilgu periodu – aptuveni līdz 1948., 1949. gadam. Vēlāk akustikas priekšmetu topošajiem muzikologiem un komponistiem pasniedz profesors Ādolfs Skulte; galvenā vērība tiek pievērsta virsskaņu teorijai. Šodien šīs zinības tiek aplūkotas mūzikas elementārteorijas (skaņu sistēmas) un instrumentācijas (mūzikas instrumenti un to skaņojums) nodarbībās. J. Poruks turpina darbu Konservatorijā līdz pat aizbraukšanai no Latvijas, arī tad, kad tiek atlaists no pamatdarba Latvijas Nacionālajā Operā.

Laikā, kad mūziķis turpina savas gaitas Konservatorijā, viņa tuvākie līdzgaitnieki un kolēģi ir Elizabete Francmane (katedras vadītāja), Pēteris Barisons, Jēkabs Vītoļņš un Jēkabs Graubiņš, ar kuriem iznāk kopīgi darboties, pasniedzot mūzikas teorētiskos priekšmetus. Nemīnot pilnīgi visus pārējos kolēģus, īpaši jāatzīmē citu specialitāšu pedagogi – Jāzeps Vītols, Ādolfs Ābele, Ādolfs Skulte, Pauls Šuberts, Pauls Sakss, Viktors Stotts. Šajā laikā Konservatorijā strādā arī Jūlijs Students, kurš māca pedagogijas priekšmetus.

Ja šodien pagrūti spriest par J. Poruka pedagoģiskajiem principiem, par viņa kā pasniedzēja darbu, jo lielākā daļa viņa bijušo studentu vairs nav mūsu vidū, tad atliek viens novads, kurā apvienojas kā publicis-

tiskais, tā arī pedagoģiskais aspekts. Tās ir profesionāli izstrādātas un noslīpētas publikācijas presē; šoreiz vairāk varētu uzsvērt tieši kritiķa vērtējumu caur savu skata punktu. J. Poruks publikācijās pievēršas jauno mūziķu audzināšanai un pedagoģiski pareizai ievirzei. Tā, spriežot par Rīgas tautas konservatorijas mācību procesu gada beigās (šīs mācību iestādes bija pieejamas plašākiem tautas slāņiem), J. Poruks ir priecīgs konstatēt, ka "Rīgas tautas konservatorijā mājo īsta mākslas disciplīna. Kā pretstats diletantiskai muzicēšanai, te no pat sākuma audzēkņi mācās respektēt sava aroda tehniku. (...) Te pamirdzēja pāris sniegumu ar īstām muzikālā talanta un krietnas skolas iezīmēm" [52].

J. Poruks recenzijās atklājas kā īsts pedagogs, vērtējumus un spriedumus izsakot ar īpašu pietāti. Raksturīgi, ka vienmēr viņš saskata labo, pozitīvo, to izvirzot priekšplānā, pēc tam aicinot jauno mākslinieku pievērst uzmanību trūkumiem. Nekad nesastapt sausu faktu uzskaitījumu vai indīgus, jaunu vēlošus, skaudības pilnus izteicienus. Tā, vērtējot jauno dziedātāju Magdalēni Sepi, laikrakstā "Jaunākās Ziņas" Jēkabs Poruks atzīmē viņas patīkamo tembru un vieglo, vijīgo balsi. Lai arī tehnikā vēl ne viss sasniegts – vietām pasāzās trūkst pilnīgākas nobeigtības, asāka reljefa, tomēr, kā saka publicists, "ceļš uz to, bez šaubām, ir vaļā" [53]. Jā, sasniegt vēl var daudz, ja ir laba griba un vēlēšanās, neraugoties uz trūkumiem, kurus iespējams pārvarēt. "Tāpat dziesmu priekšnesumā, kur māksliniece ar patiesu sirsnību un frāzes izjūtu panākusi ir smalkumu, ir ticamību, vēl dažkārt trūkst plastiskas pilnskaņas, ritmiska līdzsvara. Pagādījās sasteigumi, nenobeigumi. Bet katrā ziņā māksliniece nes sevī talantu, kura tālākā plauksme var sniegt daudz" [53]. Tehniskos trūkumus var labot, ja vien mākslinieks rūpīgi un mērķtiecīgi pie tā piestrādā. Tikpat svarīgi jaunam, tikko Konservatoriju absolvējušam māksliniekam gūt tālāku stimulu pēc uzstāšanās koncertā. Ja viņa darbs tiek pilnībā iznīcināts, tad tas var būt graužoši uz visu atlikušo radošo mākslas dzīvi. Katrā ziņā mūzikas kritiķim ir jāprot pareizi atrast īstos vārdus, kas reizē gan audzina, gan kritizē. Tas bija raksturīgs gan Emīlam Dārziņam, kurš darbojās gadsimta pašā sā-

kumā, gan 20. un 30. gadu kritiķiem – Jānim Zālītim, Jānim Sudrabkalnam un citiem. Vērtējot Latvijas konservatorijas audzēkņu orķestra koncertu, J. Poruks savā publikācijā skar arī pedagoģiskus jautājumus [54]. Orķestra vadītājam jeb diriģentam, pirmkārt, jābūt labam pedagogam un sava amata pratējam – tā tad profesionālim, kura darbā tiktu ievērota stingra sistemātiska pakāpenība, noteiktība un skaidrība. Kā atzīst publicists, tad orķestra diriģentam profesoram A. Jungam šajā ziņā patiešām ir izcili nopelni, jo viņš prot savus studentus ne tikai ieinteresēt, bet arī pareizi vadīt, balstoties uz drošām, stingri pārbaudītām un autoritāšu atzītām metodēm (zīmīgi, ka J. Poruks analizē metodiku). Te viņš redz arī Latvijas konservatorijas kā mācību iestādes uzdevumu – skaidrība, disciplīna, tehniska tīrība un formālas prasības. Tās ir lietas, kas mūziķim ir īpaši svarīgas – ja ir iegūts tehniskais pamats, tad var strādāt arī pie izpildījuma emocionālās puses. Ir vajadzīgs neatlaidīgs darbs un Dieva dots talants, tad iespējami panākumi.

Jēkabs Poruks raksta arī par to, ka valstij jātērē nauda, lai uzturētu daudzās tautas konservatorijas, mūzikas institūtus un skolas. Te autors pievēršas vispārējiem pedagoģiskajiem principiem. Ar to vien nepietiek, ka latvieši ir muzikāli apdāvināti un mūziku augsti turoša tauta. Ar to vēl ir gaužām maz, jo citādāk veidojas pilnīgi absurda situācija, kad Latvijā savairojas par daudz diletantisma. Vai ar audzināšanas sistēmu viss ir kārtībā? Vai muzikālā audzināšana skolās ir attaisnojusi? Autors diskutē par mūzikas audzināšanas principiem pamatskolās un vidusskolās. Kā atzīst J. Poruks, tad pastāv divi pretstati – no vienas puses, mācību programmas ir pārāk plašas un ietver grūti aptveramu apjomu (elementārteorijas, harmonijas un kontrapunkta pamatjēdzieni), bet, no otras puses, audzēknim ir dota šaura iespēja vielu piesavināties. Šis ir vispārējais dabas jautājums, jo parastu vidusskolas absolventu jau neviens nesauks par muzikāli izglītotu. Tālāk autors pievēršas Latvijas konservatorijas problēmām. Tai jāklūst augstākai prasību ziņā, lai Latvija nav pilna ar viduvējiem mūziķiem. J. Poruks aicina tiekties pēc augstākiem ideāliem mākslā, izvairoties no viduvējības, pelēcības [55].

Konservatorijai kā augstākai mūzikas iestādei jāklūst ne vien juridiski, bet arī faktiski par augstāko muzikāli audzinošo augstskolu Latvijā. Kā to ir iespējams panākt? Te autors min dažus punktus:

- samazināt audzēkņu skaitu (tātad veidot zināmu atlasē konkursu, lai tikai spējīgākie un perspektīvākie studenti varētu mācīties, kas nākotnē būtu derīgi Latvijas mūzikas dzīvē),
- panākt pedagogu kvalitatīvu sastāvu, lai labākie un spējīgākie pasniedzēji savas zinības nodotu tālāk,
- paaugstināt prasības, tādā veidā gādājot par nākamo izpildītājmākslinieku augstāku tehnikas un interpretācijas slīpējumu.

Kamēr tas netiks ievērots, tikmēr Konservatorija atradīsies uz mērenas viduvējības pakāpes, kas vairāk līdzinātos mūzikas vidusskolas, nekā augstskolas līmenim. Īpaši J. Poruks uzteic speciālās teorijas klasi, kas ar savu vadītāju profesoru Jāzepu Vītolu var būt lepna jebkuras Eiropas konservatorijas priekšā. Šī nodaļa (domāta iepriekš minētā speciālās teorijas klase) visos laikos ir bijusi profesionāli augstā līmenī – kā pasniedzēju profesionalitātes, tā arī mācību procesa un studentu sagatavotības ziņā. Tātad ne jau kvantitāte nosaka mūzikas dzīvi, bet gan kvalitāte, ne ekstensitāte, bet intensitāte. “Mūzikas demokratizāciju tas nebūt neapdraud, bet nostāda to uz veselīgākiem, nākotnes mērķiem piemērotiem pamatiem. Tikai tad varam cerēt uz vietu tautu savstarpējā sacensībā, kas atbilst mūsu patiesām spējām” [56]. J. Poruks nesamierinās ar viduvējību, pieticību vai mērenību; viņa mudinājums kā allaž viens – jāstrādā.

Arī šodien aktuālas ir tās tēmas, ko savos rakstos iztīrā J. Poruks. Kā vienu no svarīgākajām var minēt Operas uzdevumu, par ko diskutē publicists. No šodienas viedokļa raugoties, J. Poruka publikācijas ir tikpat aktuālas kā pirms 70 – 80 gadiem, jo

- autors aizstāv augstvērtīga, kvalitatīva mākslinieciskā līmeņa mūzikas atskaņošanu Latvijas Nacionālajā Operā un koncertzālēs,
- ar savu publikāciju palīdzību autors veic audzinošu un pedagoģisku darbu jauno mākslinieku sagatavošanā,

- J. Poruka recenzijas ir līdzvērtīgas E. Dārziņa, J. Zālīša, J. Sudrabkalna, J. Vītoliņa mūzikas kritikām; tas ir vērtīgs materiāls, kas var noderēt mūzikas kritiķiem mūsdienās,
- viņa publikācijas ir nozīmīgs pētījumu objekts mūzikas vēsturniekiem, kritiķiem un visiem, kas vēlas gūt pilnīgu ieskatu 20. un 30. gadu mūzikas dzīves norisēs Latvijā, lai labāk izprastu šodien notiekošās parādības un problēmu loku.

Pašatdeve, darba prieks un mērķtiecība – šīs īpašības pilnībā var attiecināt uz J. Poruka paveikto darbu pedagogijas laukā. Dziedāšanas skolotāja gaitas aizsākas jau studiju gados, kopš 1922. gada viņš ir tautskolotājs ar tiesībām darboties Latvijas pirmsskolās, 1. pakāpes pamatskolās un papildu skolās, vēlāk arī mācībspēks Latvijas konservatorijā, kuras rektors J. Vītols augstu vērtēja katra pedagoga profesionālo meistarību. Kaut arī tā bija blakusnodarbošanās līdztekus tiešajiem pienākumiem Latvijas Nacionālajā Operā un preses izdevumos, tomēr pedagogiskajam darbam J. Poruks veltījis lielu sava mūža daļu un veicis to ar viņam tik raksturīgo atbildības izjūtu. Joprojām aktuāls ir J. Poruka aicinājums skolotājam radīt pareizu priekšstatu par mūziku, mācīt to uztvert un izprast, jo tikai tas, kurš mūziku izpratīs, spēs to arī mīlēt.

Avoti un literatūra

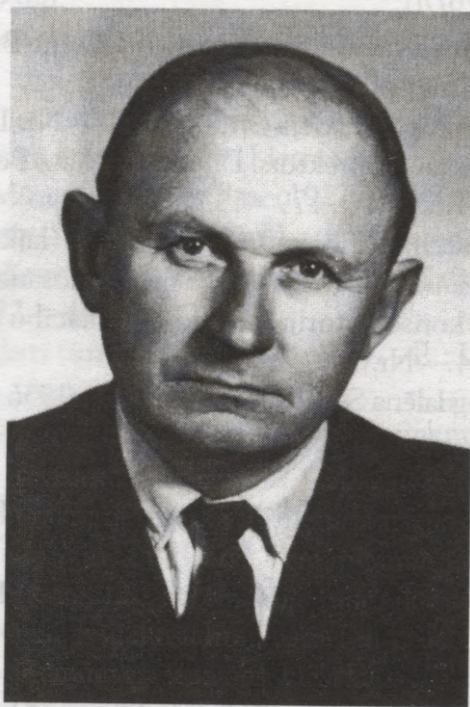
1. LVA, 1655. f., 1. apr., 1314. lieta.
2. LVA, 1655. f., 1305., 350., 399., 520. lieta.
3. LVA, 1655. f., 1. apr., 1455. lieta.
4. LVA, 1655. f., 1. apr., 93. lieta.
5. LVA, 265. f., 3. apr., 746. lieta.
6. LVVA, 1632. f., 1. apr., 16687. lieta.
7. Andersons E. Latvijas vēsture (1914 – 1920), 4. sējums/ prof. E. Dunsdorfa redakcijā. – R.: Daugava, 1967. – 755 lpp.
8. Bērziņa V. Jānis Zālītis. – R.: Liesma, 1978. – 253 lpp.
9. Bērziņa V. Tautas muzikālā atmoda latviešu publicistu skatījumā. –

- R.: Zinātne, 1983. – 171 lpp.
10. Bērzkalns V. Latviešu dziesmu svētki trimdā (1946 – 1965). – ASV: Grāmatu Draugs, 1968. – 445 lpp.
 11. Bērzkalns V. Latviešu dziesmu svētku vēsture (1864 – 1940). – ASV: Grāmatu Draugs, 1965. – 558 lpp.
 12. Briede-Bulāvinova V. Latviešu opera. – R.: Zinātne, 1975. – 278 lpp.
 13. Briede V. Latviešu operteātris. – R.: Zinātne, 1987. – 247 lpp.
 14. Dārziņš E. Par mūziku. Rakstu krājums (sastādījis Jēkabs Vītolliņš). – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. – 318 lpp.
 15. Dārziņš E. Raksti. – R.: Liesma, 1975. – 318 lpp.
 16. Grauzdiņa I., Grāvītis O. Dziesmu svētki Latvijā. – R.: Latvijas enciklopēdija, 1990. – 172 lpp.
 17. Ģermanis U. Latviešu tautas piedzīvojumi. – R.: Zvaigzne, 1991. – 251 lpp.
 18. Jāzeps Vītols tuvinieku, audzēkņu un laikabiedru atmiņās (sastādījis prof. Dr. art. Oļģerts Grāvītis). – R.: Zinātne, 1999. – 325 lpp.
 19. Kaktiņš Ā. Dzīves opera. – R.: Liesma, 1992. – 311 lpp.
 20. Kārkliņš L. Mūzikas leksikons. – R.: Zvaigzne, 1990. – 336 lpp.
 21. Latvju enciklopēdija. 1962 – 1982 (galvenais redaktors Edgars Andersons). – ASV, MD Rockville: Amerikas Latviešu apvienības Latviešu institūts,
 1. daļa – 1983. – 581 lpp.
 2. daļa – 1985. – 560 lpp.
 3. daļa – 1987. – 578 lpp.
 4. daļa – 1990. – 572 lpp.
 22. Latvju mūzika, Nr. 16. – Holland: USA Forrest Printing, 1986.
 23. Latvju mūzika, Nr. 15, 1984. g., 1454. – 1472. lpp.
 24. Latvijas padomju enciklopēdija. – R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija – 8. sējums, 1986. – 730 lpp.
 25. Mūzikas krātuves skaņdarbu katalogs (sastādījis Ēriks un Margarieta Biezaiši). – Adelaide: Mūzikas krātuves izdevums, 1992. – 577 lpp.
 26. Poruks J. Ciemošanās. – Zviedrija: Daugava, 1963. – 303 lpp.

27. Poruks J. Vientulis burzmā. – Prof. J. Vītola piemiņas fonda izdevums: J. Šīna apgāds Lībekā, 1948. – 30 lpp.
28. Rainis. Runas un intervijas. – R.: Zinātne, 1993. – 474 lpp.
29. Sudrabkalns J. Par mūziku (sastādījis Guntars Pupa). – R.: Zinātne, 1983. – 349 lpp.
30. Vēriņa S. Jāzeps Vītols – komponists un pedagogs. – R.: Avots, 1991. – 285 lpp.
31. Vētra M. Mans baltais nams. – R.: Teātra anekdošu apgāds, 1991. – 249 lpp.
32. Vētra M. Rīga toreiz. – R.: Liesma, 1994. – 310 lpp.
33. Vētra M. Sestā kolonna. – R.: Liesma, 1993. – 223 lpp.
34. Vītoliņš J. Mūzikas kritika. Izlase. 1922 – 1972 (sastādītājs un komentāru autors Ludvigs Kārkliņš). – R.: Liesma, 1973. – 374 lpp.
35. Vītoliņš J., Krasinska L. Latviešu mūzikas vēsture. 1. daļa. – R.: Liesma, 1972. – 403 lpp.
36. Vītols J. Raksti (sastādītāja Vija Muške). – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964. – 338 lpp.
37. Zālītis J. Raksti (sastādītāja Milda Zālīte, komentāru autors Jēkabs Vītoliņš). – R.: Latvijas Valsts izdevniecība, 1960. – 879 lpp.
38. Par vasaras koncertiem, operetēm Operā un Reinhartu// Domas. – 1932. – Nr. 7.
39. Piezīmes par mūsu Nacionālo Operu// Dzelzceļnieks. – 1925. – Nr. 24. – decembris.
40. J. Graubiņš. Mūzikas elementārteorija// Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1921. – Nr. 6. – 652. – 653. lpp.
41. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. 1921. – Nr. 2 – 155. lpp.
42. Džonijs uzspēlē pirmizrādē Nacionālajā Operā// Jaunākās Ziņas. – 1929. – Nr. 289 – 21. decembris.
43. Skolu jaunatne – Dzimtenes drošībai// Jaunākās ziņas. – 1935. – Nr. 280 – 8. lpp.
44. Vannas kultūra un mūzika// Laiks. – 1955. – Nr. 103 – 24. decembris.
45. Zēns ar linu matiem [raksts veltīts E. Dārziņa 50 gadu atcerei, bet

autors atsaucas arī uz citiem komponistiem – laikabiedriem; dažas domas veltītas Jānim Kalniņam]]/ Laiks. – 1956. – Nr. 78 – 29. septembris.

46. Mūsu mūzikas dzīves neceļi jeb Nacionālās Operas mākslinieku bankrots// Latvijas Sargs. – 1933. – Nr. 13 – 27. marts.
47. Rakstnieka Jāņa Poruka atmiņas par mūziku// Mūzikas nedēļa. – 1927. – Nr. 19/20.
48. Čigānu barons Nacionālajā Operā// Pēdējā Brīdī. – 1929. – Nr. 111 – 19. maijs.
49. Melnās puķes Rīgā// Pēdējā Brīdī. – 1930. – Nr. 167 – 29. jūlijs.
50. Operai iecelts jauns direktors. Direktors Jēkabs Poruks par saviem nodomiem// Rīts. – Nr. 179 – 1936. g. 1. jūlijs.
51. Laikraksta materiāls Ē. Biezaiša arhīva fondos (laikraksta fragments bez norādīta laikraksta nosaukuma un tā izdošanas gada).
52. Rīgas tautas konservatorija nobeidza 7. mācību gadu// Jaunākās Ziņas. – 1934. – Nr. 116 – 3. lpp.
53. Dziedone Magdalēna Sepe// Jaunākās Ziņas. – 1936. – Nr. 15 – 5. lpp.
54. Konservatorijas audzēkņu orķestris// Pēdējā Brīdī. – 1928. – Nr. 42 – 6. lpp.
55. Piezīmes par mūzikas politikas kursu// Pēdējā Brīdī. – 1929. – Nr. 124 – 6. lpp.
56. Piezīmes par mūzikas politikas kursu// Pēdējā Brīdī. – 1929. – Nr. 126 – 6. lpp.
57. Latvju dziesmu svētkos// Mūzikas Nedēļa. – Nr. 10; 11 – 1926. – 215. lpp.
58. Pie dzidrajiem kamermūzikas strautiem// Jaunākās Ziņas. – 1935. – Nr. 17 – 7. lpp.
59. Klavesīns Rīgā// Pēdējā Brīdī. – 1928. – Nr. 42 – 3. lpp.
60. Kārļa Rozenberga koncerts// Pēdējā Brīdī. – 1928. – Nr. 236 – 3. lpp.
61. Mērijas Breunas un Edmunda Šmita koncerts// Pēdējā Brīdī. – 1929. – Nr. 92 – 6. lpp.
62. Ādolfā Ziemeļa koncerts// Pēdējā Brīdī. – 1929. – Nr. 222 – 6. lpp.

Hej, šej -

LATGALES DVĒSELES SARGĀTĀJS STEPONS SEIĻS (1909 – 1979)

Jau 19. gadsimtā, sākot ar mūsu tautas pirmo atmodu, latviešu vidū te vienā, te otrā Tēvzemes malā ne viens vien sāka apzināties, cik svarīgi ir kopt un krāt savu kultūrvēsturisko mantojumu. Arī 20. gadsimtā bija ne mazums latviešu gara kultūras pētītāju un sargātāju, kuri rūpējās par sava novada kultūras dārgumu saglabāšanu nākamajām paaudzēm. Kurzemē tāds bija Herberts Dorbe, Vidzemē – Jānis Krūmiņš, Zemgalē (un arī Kurzemē) tāds ir Valdemārs Ancītis. Bet Latgales gara apcirkņus vaļā vēra, sargāja un vēstīja par tiem visai Latvijai skolotājs, žurnālists, literatūrkritiķis un rakstnieks Stepons Seiļš, par kuru viņa gara radnieks V. Ancītis saka: “Viņš bija Latgalei apmēram tas pats, kas visai Latvijai Jānis Misiņš. S. Seiļa sapnis bija sakrāt zem viena jumta visu, kas attiecas uz Latgali, latgaliešu literatūru, kultūru un vēsturi. Un šķiet, ka tas lielā mērā viņam arī izdevies. Dažs labs, kas gribēja par Latgali rakstīt, nemeklēja vis Rīgas grāmatu dokumentu krātuves, bet brauca uz Rēzeknes apriņķa Kļōviem, kur viss vajadzīgais esot pa rokai.” [1, 50]

Bet, izpētot Stepona Seiļa fonda (A 96) materiālus Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā (339 vienības) un Latgales kultūrvēstures muzejā Rēzeknē, kā arī Stepona meitas Lūcijas Kovaļenko privātarhīvu (sevišķi žurnāla “Straume” 64 numurus (1975 – 1979) rokrakstā), es nonācu pie secinājuma, ka Steponu Sei-

ļū saukt par Latgales Misiņu ir daudz par maz, jo Misiņš vāca galvenokārt tikai grāmatas. Taču Stepons savā Latgales kultūrvēstures krātuvē (savās dzimtajās Kļōvu mājās) bez latgaliešu grāmatām bija savācis latgaliešu avīzes, žurnālus, dažādus manuskriptus, sadzīves priekšmetus un amata rīkus, iekārtojis daudzas tematiskās un personāliju mapes un izvērsti atspoguļojis savu darbošanos žurnālistikā, pedagoģijā, rakstniecībā un novadpētniecībā. Visi Stepona rakstītie darbi ir latgaliešu valodā.

Ja šodien man vaicātu:

“Kas esi tu tāds?”

Tam atteiktu droši:

“Es – cilvēces daļa uz zemes,

Kam krūtīs pukst latgaļa sirds,

Kā balsī skan Latgale dārgā... [23.1]

Tā par sevi Stepons saka dzejolī “Man krūtīs pukst latgaļa sirds” (1964).

Steponam Seiļam veltītie raksti

Stepons Seiļš kultūras vēsturei ir atdevis visu savu apzinīgo mūžu, čakli kā bite vācis kopā visu latgaliski un par Latgali rakstīto, bet viņam pašam veltītas grāmatas nav nevienas. Ir tikai trīsarpus desmiti rakstu un rakstiņu, ko esmu apzinājusi, tostarp tikai 12 raksti satura ziņā ir plašāki un pilnīgāki. Un vēl ir samērā apjomīga, 3 lappuses gara žurnāla “Karogs” (1972, 2) redakcijas intervija ar S. Seiļu. kurā viņš, ļoti izvērsti atbildot uz uzdotajiem jautājumiem, daudz pastāsta par savu darbu Latgales kultūras mantojuma vākšanā, glabāšanā un popularizēšanā. Šī intervija ir liecība tam, cik nesavtīgs bija Stepons Seiļš, cik daudziem cilvēkiem viņš ir palīdzējis ar saviem materiāliem un kā centies popularizēt latgaliešu garadarbus laikā, kad no 1960. gada atkal tika aizliegts latgaliski drukātais vārds. Un tā nav nejaušība, jo tad žur-

nāla galvenais redaktors bija Andris Vējāns – liels Stepona draugs un viņa aktivitāšu atbalstītājs.

“Karogā” ir arī trīs viņam veltīti atmiņu raksti: J. Laganovska “Viena nedēļa pie Stepona Seiļa” (1974, 2), A. Vējāna “Aizkūkoja dzeguze Livžas dēla mūžu” (1979, 3) un A. Seiles “Visu mūžu dažādos apstākļos...” (1989, 2) ar A. Vējāna priekšvārdu. Pēdējais no tiem (Stepona dēla Jura sievas Annas atmiņu stāsts par savu vīratēvu) ir visplašākais, visizjustākais un emocionālākais, tajā ir daudz vērtīga uzziņas materiāla par mūsu novadpētnieka mūža darbu, par viņa literārajiem sakariem, par viņa cilvēcisko un romantisko dabu, ir ieskats viņa sarakstes rindās. Tik lielu cieņu un mīlestību pret viņu žurnāls ir izrādījis tāpēc, ka S. Seiļam ar to bija visražīgākā sadarbība. Žurnāla redaktors A. Vējāns saka: ““Karogs” redakcijā Latgales skolotājs un rakstu vīrs jutās kā mājās. Kad pie mums ieradās Seiļš, istabas piepildījās ar mežu un lauku dvašu, ar rūgtām un skaistām pārdomām, ar labām cerībām. Mēs sapņojām par gadagrāmatu kultūras mantojuma apguvei, par daudz ko citu.” [6, 164]

Manuprāt, no visiem Stepona Seiļa paziņām vistēlaināko atmiņu skici “Grāmatu pasaules sargātājs” ir uzrakstījis Andris Vējāns (grāmatā “Latgales rakstu gaisma”). Pamatīgi izsekojis un dzejiski tēlaini un precīzi aprakstījis dižā grāmatnieka dzīves un darba gaitas, A. Vējāns aicina Makašānu Kļōvos pabūt tos, kuri grib ko labu un nozīmīgu uzzināt par Latgali, un iesaka, ka “Kļōvos derētu iegriezties katram, kas grib pārliecināties, kādu milzu darbu veikuši cilvēki, kas nākuši no šejienes tīrumiem un pilsētām, lai rakstos izteiktu un iemūžinātu savas zemes kultūras meklējumus un sasniegumus. Es atceros neaizmirstamu 1968. gada ziemas pēcpusdienu, kad kāda jauna sieviete, Rēzeknes atbildīgu lietu kārtotāja, izbrīnā pārsteigta iesaucās: “Kāda bagātība te glabājas!” Un pēc īsa apmulsuma brīža klusām piebilda: “Cik liels darbs te ieguldīts! Par to jārunā, jāraksta, lai to zina un pazīst visi.”” [16, 331 – 332]

Vērtīgs raksts par S. Seiļa darbību ir atrodams rakstnieka un kultūrvēsturnieka Jāņa Broka grāmatā “Latgales kultūras darbinieki”, ku-

rā ir argumentēta, faktiem bagāta informācija par viņa aktīvo žurnālista, publicista un dažādu kultūras pasākumu organizatora darbību Rīgā un Latgalē trīsdesmitajos gados un sniegts īss dažu viņa rakstu izklāsts. No visiem rakstītājiem J. Broks vienīgais ir nedaudz ieskicējis arī viņa personības ēnas puses.

Ne mazums publikāciju par viņu ir periodiskajos izdevumos: avīzēs “Rēzeknes Vēstis”, “Ludzas Zeme”, “Zemturis”, “Skolotāju Avīze”, “Dzimtenes Balss”, padomju gadu Latgales rajonu laikrakstos, arī “Latgolas Bolss”, žurnālos “Dzeive”, “Katoļu Dzeive” un “Tāvu zemes kalendāros”, kā arī 30. gadu periodikā. Viens no rakstiem, kas publicēts avīzes “Jaunais Vārds” pielikumā “Literaturai un Mōkslai” (1940. gada 27. jūnijs), vairāk atklāj S. Seiļa darbību kultūras dzīves vadīšanā un folkloras jomā (diemžēl autors nav zināms!).

Novadpētnieks Viktors Trojanovskis “Ludzas Zemē” (1994. gada 18. februāris) ir publicējis rakstu “Latgales Misiņš”, kurā izvērsti atspoguļo S. Seiļa dzīves gaitas un Latgales rakstu krāšanas darbu. Ļoti patīkamus un izjusti siltus vārdus savam skolotājam un draugam 60 gadu jubilejā ir veltījis taudejānietis Bernhards Borgs. Preiļu rajona avīzē ievietotajā rakstā “Dzimtā novada pētnieks” (1969. gada 22. februāris): “Sakiet, lūdzu, kā nokļūt Makašānu “Kļōvūs”? Vai jūs nevarētu pateikt, kur dzīvo skolotājs Stepons Seiļš? Šādus un līdzīgus jautājumus nereti nācies dzirdēt Rēzeknes kultūras un izglītības darbiniekiem. Vēl pirms dažiem gadiem, izdzirdējuši svešinieku taujājam ceļu uz “Kļōviem”, viņi klusībā brīnījās: “Kas tur, “Kļōvūs”, tāds sevišķs atgadījies? Vai kas svarīgs noticis, ka diplomēti valodnieki, literāti un vēsturnieki no Rīgas dodas tieši tur? Un, kas lai zina, ko tas skolotājs Stepons Seiļš izdarījis, ka dažādi pētnieki meklē viņa mājas?” [2]

Izvērsti un precīzi sava tēva dzīves un darba ceļus ir “pārstaigājusi” viņa meita Lūcija rakstā “Kļōvūs reiz dzīvoja cilvēks...”, kas tika publicēts vietējā avīzē viņa 80. dzimšanas dienas sakarā, kura beigās izskan aicinājums “sargāt savu valodu – šo nenovērtējamo cilvēces ģēnija radījumu. Ja to neizdarīsim mēs, tad kas gan cits to izdarīs?” [4, 3] Šis

raksts ir vienīgais, kurā ir pareizi skaidrots S. Seiļa kultūrvēsturiskā mantojuma liktenis un atspēkoti nepareizie apgalvojumi par to, ka pēcnācēji daudz ko esot izsaimniekojuši.

Latgales patriots ir pieminēts Latviešu konversācijas vārdnīcas 19. sējumā un Arveda Švābes rediģētajā un Stokholmā izdotajā "Latvju enciklopēdijas" 3. sējumā, taču padomju laikā izdotajās enciklopēdijās, kā arī grāmatā "Latviešu literatūras darbinieki" (1965) Stepons Seiļš nemaz nav minēts. Toties ļoti daudzi no Latgales gara darbiniekiem, tostarp arī viņš, ir iekļauti enciklopēdijā "Latviešu rakstniecība biogrāfijās" (1992).

Diemžēl S. Seiļa 90. dzimšanas dienā (tāpat kā 80.) presē parādījās tikai divas viņam veltītas publikācijas: "Tāvu zemes kalendārā 1999" un avīzē "Rēzeknes Vēstis" (1999. g. 11. febr.) Latgales kultūrvēstures muzeja toreizējās darbinieces Ivetas Sprūgas raksts "Ar sovu nūvoda, sovas volūdas un tautas mīlesteību īgōja vēsturē". Muzejs arī bija vienīgais, kas godināja S. Seiļu viņa 90 gadu jubilejā, sarīkojot piemiņas brīdi Mežāru kapos un atmiņu pēcpusdienu muzeja bibliotēkā.

Tomēr jāatzīst, ka pēdējos divos gadu desmitos darbīgais Kļōvu vīrs ir nepelnīti piemirsts, tāpēc, manuprāt, par S. Seiļu būtu jāizdod grāmata un viņa rakstu un daiļdarbu izlase. Šis raksts ir grāmatas priekšvēstnesis, kurā mēģināts atklāt Latgales "gunteņas saglabātāja" (drauga un dzejnieka Daneļa Greča apzīmējums) bagātās un daudzšķautņainās personības dzīve un daudzveidīgā un rosīgā darbošanās.

Dzīves gājums un personības veidošanās

Kad 1909. gada 12. februārī toreizējā Makašānu (tagad Audriņu) pagasta Kļōvu-Zīru sādžā ar pirmo piedzimšanas kliedzienu pasaulei sevi pieteica Stepons Seiļš, neviens vēl nenojauta, cik pravietiskas izrādīsies drauga un vienaudža Pētera Eisuļa viņam veltītās rindas:

".. februāris kā vienmēr prasa,

Lai ziemā piedzimst tikai garā sīkstie." [24. 1. 6, 29]

Vecāku māja atrodas ļoti gleznainā vietā: pakalnā pie likločainās Lyužas upītes – arī tagad, tāpat kā pirms 100 gadiem, tā tur stāv. Lyužai laikam ir laba aura un spēcīga ietekme uz tās krastos izaugušajiem, jo tā ir izauklējusi vēl vienu gudru vīru – rakstnieku Jāni Klīdzēju, kas pasaulē nācis piecus gadus vēlāk par S. Seiļu.

Iepretim mājas pakalnam stāv Rūzes kalns, kuru S. Seiļš bērņības atmiņu stāstā “Rūzes kolns” ir nosaucis par valziņi: “Garu garajos gados Rūzeskolns iesūcis tik daudz gaismas un siltuma, ka beidzot izrozījies, pagriežot pret dienvidiem sānus, lai no saules smeltu spēkus mūžigai, nerimstošai, varenai dzīvībai.” [10, 250]

Dzimtajai mājai iepretim stāv Kreceklis – egļu mežs, arī apkārt ir daudz mežu, pa kuriem klaiņošana mazajam Steponam sagādājusi milzum daudz prieka un bagātinājusi viņa dvēseli uz visu mūžu. To vēlāk viņš apliecina dzejolī “Bērņības takas” (1958):

*Es labprāt eju tur,
Kur bērņībā reiz skrēju,
Kur taciņas un celiņš dažs
Ir atmiņpērlēm klāts,
Kur krūmiņi un katrs meža stūris
Bij mājoklis man tuvs un mīļš. [7, 250]*

Visu dzīvi viņš ir ļoti mīlējis dabu un mācījis to darīt citiem.

Bet ne tikai dabas iespaidā Steponam jau no bērņības bija romantiķa dvēsele. Viņa dzimtā bija daudz garīgi bagātu cilvēku. Viņa tēvs Pēteris (8 ha zemes saimnieks) par sievu sev noskatīja simpātisko Hēlēnu Plekšņas jaunkundzi, kuras ģimene bija atbraukusi no Pēterburgas un nopirkusi tai pusē zemi. Pēc tam tēvs iestājās dienestā cara armijā, sagādes daļā, un nodienēja līdz pat Pilsoņu karam. Stepona māte prata lasīt, bet tēvs lasīt neprata, tomēr viņam piemita ļoti ass prāts. Ilggadējais Stepona draugs dzejnieks Andris Vējāns raksta: “Stepona tēvs Pēteris nebija nemaz skolu apmeklējis, toties bija apskaužami izveicīgs stās-

tītājs. Piefantazēdams (“piedomādams”) klāt, viņš klāstīja notikumus, kuros labprāt katrs klausījās. Māte gribēja kļūt par mācītu lauksaimnieci, tāpēc lasīja rakstus par lopkopību, dārzkopību, biškopību. Vēl tagad dažkārt atsaucas uz to, par ko esot kādreiz izlasījusi kādā grāmatā vai kalendārā. Viņa bija no tām saimniecēm, kurai vislabāk iekopts dārzs.” [16, 332]

Stepona vecmāmiņa Veronika Seiļa-Zīra “esot bijusi liela pasaku teicēja un tautasdziesmu dziedātāja” [4, 3], nodzīvojusi līdz 110 gadiem, mūža otrajā pusē kļuvusi akla. Kad Stepona vecāki bija darbā, viņa mazajam “zināja stāstīt daudz jauku pasaku, uzdot asprātīgas mīklas, aizkustinoši dziedāt latgaliešu tautasdziesmas” [15, 3]. Arī Stepona mātesmāsa zinājusi no galvas daudz tautasdziesmu un dzejoļu, ko lasījusi Manteifeļa un citos latgaliešu kalendāros. Lūk, no kurienes Steponā radās mīlestība uz tautas garamantām un ne tikai, arī mīlestība uz grāmatām.

Jau bērnībā Stepons bija kaislīgs grāmatu lasītājs. Te “vainīgie” meklējami vairāk no vīriešu pulka, jo tēva brālis Jānis, ilgus gadus strādājot uz Pēterburgas–Varšavas dzelzceļa, “bija pārvedis mājās poļu un krievu grāmatu kaudzi, kurā tad arī ar milzīgu interesi rakņājies mazais Stepons. Varbūt toreiz dzima neremdināmas grāmatu krāšanas alkas” [15, 2]. Bet varbūt mīlestība uz drukāto vārdu pārmantota no mātestēva Ādama Plekšņas, kurš “dzīvodams līdzī nacionālās atmodas notikumiem, pērk un abonē tā laika pirmos laikrakstus, kalendārus un žurnālus”. [14, 3] Bet vasarās, lai tiktu pie periodikas, viņš “mājās sēja sīpolloku bunties, vecāki tās Rēzeknes tirgū pārdeva un pārveda zēnam tik interesējošas pakas”. [15, 2] Taču visizglītotākā Seiļu dzimtā bija Pēterburgas universitāti beigusi izcilā pedagoģe Valērija Seile. Viņa bija Stepona tēva māsiņa un visa sava mūža garumā vislabprātāk tikās, ciemojās un aprunājās tieši ar Steponu. Lūk, tas viss arī ir veidojis un bagātinājis viņa gara pasauli.

Vecāki, īpaši māte, vēlējās, lai vienīgais dēls iegūtu labu izglītību, tādēļ pēc vietējās Kļovu skolas beigšanas viņš mācījās Rēzeknes 6-klasīgajā pamatskolā, kuru beidza 1924. gadā un tūlīt iestājās Rēzeknes Valsts Skolotāju institūtā. Gan pamatskolā, gan institūtā Stepon-

nam labi padevās domraksti. “Latviešu valodas un literatūras skolotājs un mans audzinātājs institūtā Otto Kalniņš mani kādreiz nobučoja par skaidro valodu un loģiskumu sacerējumos. Skolotājs Alfrēds Skroderis, pārbaudot manus sacerējumus, uzrakstīja, ka esot labi domāts.” [24. 4] Jau pamatskolā viņš sāka dzejot un turpināja to darīt Skolotāju institūtā, kur interese par presi mudināja Steponu aktīvi darboties studentu literārajā žurnālā “Daile”. Viņš bija žurnāla redaktors, tajā ievietoti viņa pirmie literārie mēģinājumi. S. Seiļš “līdz mūža beigām ar lielu siltumu atcerējās Skolotāju institūta laikus”. [4, 3]

Stepona aktivitāšu pūrā studiju gados bija darbošanās atturības pulciņā “Klints” un studentu kooperatīvā “Labdaris”. Saistībā ar darbošanos “Labdarī” pirmo reizi nokļuva Rīgā, kur 1927. gada 28. – 29. oktobrī 3. Vislatvijas skolēnu kooperatīvu pārstāvju apspriedē ziņoja par tā darbību. “Spilgti uz mūžu atmiņā iespiedās dažas epizodes no šī brauciena. Atceros: uz ielas ieraudzīju slavenos rakstniekus Raini un Aspaziju. Kā apburts es skatījos uz tiem un sekoju, kamēr tie pazuda kādos vārtos. Atjēdzies kā no sapņa, es sapratu, ka esmu apmaldījies.” [24. 1. 5, 62]

Studiju gados Stepons sadarbojās ar Latvijas folkloras krātuvi, pierakstīja un sūtīja no vecmamma Veronikas un citiem dzirdēto, par ko vēstulēs viņam pateicās krātuves sekretāre A. Bērzkalne: “Priecājos, ka tautas tradīciju krāšana kļuvusi Jums sirdslieta” [22. 4], bet vēlāk krātuves pārzinis K. Straubergs vēstulē (1935. gada 8. augusts): “Latvijas folkloras krātuve sirsnīgi pateicas Jums un Jūsu audzēknim B. Borgam par atsūtītajām mīklām un dziesmām. Jūsu pašu krājums no institūta laikiem nepārsniedz 281 variantu, no kuriem 1 ir pasaka, 176 tautasdziesmas, 3 ziņģes, 100 mīklas un 1 rotaļa.” [22. 4]

Neraugoties uz visām šīm aktivitātēm, sekmes daudzajos un dažādos mācību priekšmetos bija ļoti labas, jo, izņemot 3 trijniekus mūzikas disciplīnās (nebija muzikālās dzirdes) un trijnieku militārajā apmācībā, 1929. gada 17. jūnijā saņemtajā Skolotāju institūta apliecībā Nr. 73 no pārējām vēl 40 atzīmēm pārsvarā bija piecnieki. [22. 1]

Tālākie izglītības ceļi pēc institūta beigšanas 1929. gadā aizveda

Steponu atkal uz Rīgu: "Biju dedzīgi pieķēries kooperācijas idejai. Domāju, ka ar to varēs novērst spekulāciju un privāto tirgotāju iedzīvošanās kāri. Šī ideja un domas mani skubināja iestāties Latvijas Universitātes Tautsaimniecības nodaļā. Vēlāk gatavojos pāriet uz juridisko nodaļu, lai, labāk saprotot likumus, varētu vairāk palīdzēt cilvēkiem cīņā pret netaisnību, aizstāvēt viņu tiesības. Tam nolūkam iemācījos latīņu valodu, kuru institūtā nemācīja." [24. 1. 5]

1929. gadā Stepons iestājās Latgolas studentu biedrībā "Montania". Paralēli mācībām viņš aktīvi darbojās žurnālistikā, līdz kamēr žurnālista un publicista darbs tā aizrāva, ka studijas tika pārtrauktas. Pēc viena gada studijām saprata, ka tautsaimniecība nav viņa aicinājums. Tam ir savs izskaidrojums, jo, kā man stāstīja Stepona Seiļa meita Lūcija (arī skolotāja), lauksaimniecība tēvu nekad nav interesējusi. Tāpat par to nav bijis sevišķas intereses arī viņa vecākiem. Nedaudz priekš sevis ticis audzēts, bet nauda esot pelnīta ar citām nodarbēm, no kurām viena bijusi vāju zirgu pirkšana, kopšana, tad pārdošana. [25, 4]

1930. gadā, atstājis universitāti, Stepons sāka aktīvi darboties latgaliešu progresīvajā presē. Jau no 1929. gada decembra viņš bija avīzes "Jaunō Straume" redaktora Jāzepa Trasuna sekretārs, avīzes līdzstrādnieks.

Kad 1930. gadā tika nodibināta Latgales Jaunatnes biedrība, Stepons bija šīs biedrības Rīgas nodaļas valdes sekretārs, arī tās faktiskais vadītājs, jo pulcēšanās notika avīzes "Jaunō Straume" telpās.

1929. gada nogalē Stepons Seiļš pārņēma savās rokās žurnāla "Jaunais Vārds" vadību. Taču darba devējs Jāzeps Trasuns lika viņam izvēlēties – vai žurnāls "Jaunais Vārds", vai avīze "Jaunō Straume". Viņš izvēlējās pēdējo, tāpēc "Jaunais Vārds" savas gaitas beidza. Tomēr žurnālista gars Steponu nelika mierā, tāpēc 1932. gadā kopā ar draugu Jāni Somu sāka izdot literāru žurnālu "Straume".

Taču pēc gada darbu avīzē nācās pārtraukt, jo jaunais censonis 1933. gada 1. oktobrī tika iesaukts armijā un dienēja 6. Rīgas kājnieku pulkā. Dienesta beigās 1934. gada 4. oktobrī saņemtajā apliecībā Nr. 8678 teikts, ka "dižkareivis Stepons Seiļš dienesta laikā.. pret priekš-

niekiem izturējās disciplinēti, vienmēr korekti... Var būt labs grupas komandieris. Nosvērta rakstura, enerģisks, noteikts, uzstājīgs, ļoti centīgs. Nacionāli noskaņots un morāliskā ziņā augstu vērtējams". [22. 1] Šī pulka 1. rotas komandieris Avotiņš izsaka Steponam "pateicību par lielo centību, enerģiju, neatlaidību, noteiktību un apzinību, rotas rakstveža un citus dienesta pienākumus veicot". [22. 1]

Aizejot karadienestā, "Straumi" Stepons nodeva rakstniekam Albertam Sprūdžam, taču pēc politiskā apvērsuma 1934. gadā J. Soms un A. Sprūdžs bija spiesti "Straumi" palaist citā gultnē, bet pats Stepons "tika ieskaitīts politiski neuzticamo personu sarakstā, kuriem nebija vēlams dzīvot Rīgā" [4, 3], tāpēc nācās atgriezties dzimtajā pusē.

No 1934. gada 31. oktobra viņš uzsāka skolotāja gaitas Rēzeknes apriņķa Taudejāņu sešklasīgajā pamatskolā. Arī te viņš bija ļoti aktīvs: nodibināja dziedātāju un koklētāju ansambli; vāca folkloru; nopietni pievērsās grāmatu un periodikas krāšanas darbam; kopā ar M. Apeli Rēzeknē 1935. un 1936. g. sarīkoja latgaliešu grāmatu izstādi un sastādīja grāmatu "Latgališu grōmotu izstōdes materialī", bija līdzredaktors "Latgolas lauksaimnīka goda grōmotai". "Nozīmīga ir arī S. Seiļa līdzdarbība Latgales Skolotāju centrālajā biedrībā, Latgales centrālā muzeja biedrībā un kooperatīvā "Gaisma", kas uztur grāmatu veikalus Rēzeknē un Ludzā". [3, 300] Taudejāņos viņš turpināja literāta darbu, no savām publikācijām presē izveidoja apceru grāmatu 2 daļās "Jaunī deigļi", kas ir pirmais literatūrkritisku rakstu krājums latgaliešu literatūrā.

Taudejāņiem bija liela nozīme arī Stepona personīgajā dzīvē, jo viņš tur ieskatījās jaunajā un simpātiskajā skolotājā Mariannā Vugulē (nāk no Gaigalavas pag.) un sacensībā par viņas roku un sirdi uzvarēja kolēģi un rakstnieku Antonu Rupaini. 1935. gada 30. decembrī Stepons kļuva precēts vīrs, un "laulībā ar Mariannu viņiem dzima 4 bērni: Lūcija (1936. g. 21. febr.), Juris (1938. g. 25. dec.), Viktors (1942. g. 7. apr. – 1944. g. 3. martā) un Pēteris (1943. g. 8. sept.)". [22. 1]

Viņa pārlieku aktīvā darbība nepalika neievērota no toreizējās varas pārstāvju puses: "Te (Taudejāņos) pret mani sākās lielas represī-

jas: tiku apsūdzēts, ka piekopju antireliģisku audzināšanu, esot kreisi noskaņots, skolēnos audzinot šķiru cīņas garu. Starp manu rakstu rindām esot pausta neuzticība Ulmaņa "vienībai" un "vadoņībai", ka mani raksti un izdevumi esot nevēlami. [23. 3]

Tāpēc 1937. gadā Stepons tika saukts uz Rēzekni – uz Politisko pārvaldi, bet "1939. gadā mājās bija kratīšana – atrada nelegālo laikrakstu "Breivō Latgola" un dienasgrāmatu, kurā vērsos pret Ulmaņa diktatorisko režīmu" [23. 3]. Kara sākumā Taudejāņi bija jāatstāj, jo Stepons "izglāba no aresta, bet varbūt no nāves savu kaimiņu K. Rusinu, liecinot, ka viņš nav ebrejs, bet gan latvietis. S. Seiļš tika ņemts policijas uzskaitē, izlikts no dzīvokļa un atlaists no darba". [4, 3]

Viņš ar diviem grāmatu vezumiem, iedzīvi un ģimeni 1941. gada rudenī atgriezās tēva mājās – Kļōvūs. Vācu okupācijas laikā savu aktīvo darbību Stepons pārtrauca, bet uz Politisko pārvaldi reizēm tika saukts un pratināts. Kļōvūs, sevi mierinādams, sāka rakstīt bērņības atmiņu stāstiņus. Uzzinājis, ka vietējiem varas vīriem nepatīk, ka viņš "nekur nestrādādot, gaidot sarkanos, tāpēc jānogādā Salaspils nometnē" [23. 3], Stepons steidzās uz Rēzekni un sameklēja darbu būvkanorī.

Pēc Rēzeknes atbrīvošanas 1944. gada 10. augustā S. Seiļš tika nozīmēts par Kļōvu septiņgadīgās skolas direktoru. 1949. gadā pārcelts uz Rēzeknes TIN par skolu inspektoru, bet šajā amatā bija tikai gadu, jo 1950. gada augustā skolotāju konferencē Rēzeknes rajona komjauņatnes sekretārs Samorokovs viņu nenosauca to nodaļas vadošo darbinieku skaitā, kas tika pielaisti strādāt jaunajā mācību gadā. Stepons saņēma kritiku par bērņības atmiņu stāsta "Nu vokoru puses" pretpadomju saturu. Savas tā laika izjūtas viņš fiksēja dienasgrāmatā, kas tagad glabājas pie vedeklas Annas Seiles: "Likās, visa zāle salīgojās un sāka uz mani skatīties. Citā reizē pienāktu paziņas, draugi, bet ... kā caur miglu redzu tikai sejas, kādreiz draudzīgas, bet tagad apjukušas. Un visi iet projām... Esmu nolādētais, no kura jābīstas, jo tam, kas ar mani tagad satiksies, var būt nepatikšanas. Tikai dzīves draudzene Marīte man pieduras pie rokas un izbailēs klusu saka: "Īsim uz sātu." Pēc

nedēļas pie manis Kļovu skolā ieradās kāds kapteinis. Pēc tam vajadzēja iet pašam uz drošības iestādi, rakstīt paskaidrojumu – tā sākās...” [6, 162]

Drošībnieku vizītes atklātā un slēptā veidā atkārtojās visā Stepona dzīves laikā. Viņu un pārējos ģimenes locekļus izsekoja, sevišķi meitu Lūciju – drošībnieki slēpās mājas bēniņos un vakaros noklausījās sarunas viņas mājās, jaucās gan viņas personīgajā dzīvē (sauca paziņas uz pārrunām), gan izglītības un darba gaitās. Arī dēlam Jurim tika sekots, kad vienreiz Rīgā viņš pēc tēva lūguma aizgāja uz tikšanos ar kādu trimdas rakstnieci latgalieti. Viņu sarunu viesnīcā ierakstīja, tādējādi drošībnieki gribēja piespiest Juri būt par ziņotāju no viņa darbvietas (strādāja par ģeologu “Latkolhozprojektā”). [25. 5]

Atbrīvots no inspektora darba, nepilnu gadu turpināja strādāt par Kļovu skolas direktoru, vēlāk – par skolotāju – līdz 1951. gada 11. janvārim, par ko liecina ieraksts viņa darba grāmatiņā: “Atbrīvots no skolotāja pienākumiem sakarā ar iesniegto personīgo lūgumu.” [22. 1] Un tā “piespiedu labprātīgā” kārtā strādāja citur – Rēzeknes maizes kombināta celtniecības brigādē, vēlāk dzirnavās par rēķinvedi, tad rēzeknes *Remstrojkantorī* par sagādes aģentu, vēlāk par noliktavas pārzini. Autobiogrāfijā par šo laikposmu Stepons raksta: “Darbs...ne pēc savas specialitātes mani stipri neapmierināja..” [22. 1]

No 1955. gada augusta atkal radās iespēja strādāt par skolotāju – 2 gadus strādāja Mežmalas 7-gadīgajā skolā, kas atradās 8 km attālumā no mājām. Bet no 1957. gada augusta atkal strādāja dzimtajā Kļovu skolā. Viņš bija valodu skolotājs, aktīvi darbojās kultūras dzīvē, žurnālistikā, grāmatniecībā. Kad 1968. gadā tika slēgta Kļovu skola, palika neizstrādāts vajadzīgais darba stāžs, viņam pietrūka divu pensijas ieguvei nepieciešamo gadu. Tos piedāvāja nostrādāt Audriņu astoņgadīgajā skolā, taču Stepons atteicās, jo baidījās, ka nebūs pa spēkam izstaiģāt katru dienu gandrīz 3 km turp un atpakaļ.

Aizgājis izdienas pensijā, S. Seiļš turpināja kā literāro, tā kultūrvēsturisko darbu, ražīgi sadarbojās ar žurnālu “Karogs”. Laika tam bija diezgan, jo bērni jau bija lieli, saimniecības rūpes vairāk gūlās uz sievas

un mātes pleciem. Mājās bieži bija tuvi un tāli ciemiņi. Bet tad Stepona dzīvē viens pēc otra nāca sarežģījumi: 1968. gada 3. jūnijā pēkšņi nomira uzticīgā dzīvesbiedre Marianna. Problemātiskas dienas bija arī 1974. gada 1. – 3. jūlijs, kad Kļovu mājās no Rīgas ieradās sevišķi svarīgu lietu izmeklētājs Kaķītis no VDK ar vairākiem darbiniekiem. Tika izdarīta kratīšana – “nolūkā atrast un izņemt rakstiskus un iespiestus materiālus, kuri satur padomju dzīves īstenību apmelojošus datus”. Tā ierakstīts protokolā”. [16, 340]

Viss S. Seiļa mūža darbs tika sabāzts maisos un aizvests uz Rīgu. Šis trieciens saīsināja viņa mūžu, kas beidzās 1979. gada 18. jūlijā. Viņu guldīja dzimtās zemes klēpī, Mežāres kapos. Netālu aiz kapiem atrodas 2 bijušās Kļovu skolas ēkas, uz kurām ved Stepona un viņa skolēnu 1949. gadā stādītā bērzu aleja, kas šodien ar savu zaru šalkām stāsta, kāds labs skolotājs viņš bija.

“Skolotāja darbam atdevu sirdi un dvēseli...”

(S. Seiļš.)

Ceļš uz skolotāja darbu aizsākās Rēzeknes Valsts Skolotāju institūtā 1924. gada rudenī. Atceroties to, savās atmiņās Stepons raksta: “Mēs brīvi kā putni, dedzīgi, neizsakāmas apņēmības pilni ieradāmies no dažādām mūsu dzimtās puses stūrīšiem. Visi 37 mēs bijām izvēlējušies ļoti atbildīgo, cēlo skolotāja – jaunatnes audzinātāja – amatu. 20. gadu sākumā bija ļoti nepieciešami skolotāju kadri, sevišķi Latgalē, kuras tauta no apspiestības, tumsas un verdzības bija jāved pie izglītības gaismas. Mēs labi apzinājāmies, cik svarīgi uzdevumi mūs gaida, apsvērām, cik pašaieliedzīgi būs jāstrādā tautas labā – gan skolā, gan sabiedriski kulturālā laukā.” [9, 159] Iemesls šāda ceļa izvēlei bija arī tantes Valērijas Seiles (tēva māsiņas) piemērs, jo tajā laikā pēc skološanās Pēterburgā un darba dažādās skolās viņa kļuva Daugavpils Valsts Skolotāju institūta direktore. Ne velti vēlāk (1956. gada sept.) Kļovūs ir tapis viņai veltīts dzejolis “Valērijai Seilei – pirmajai nu latgaļu sīvītem”:

No tumšas, nabadzīgas ļaužu salas nāci,
Bet zvaigznei līdzīgi tu spoži sāki degt,
Lai ātrāk sauktu dzimtai malai saules lēktu,
Lai tautas ceļos skolas gaisma sāktu degt.

Kā liesmains guns kurs degi visu mūžu savu,
Kurš siltumu un gaismu tikai citiem dod.
Nu redzam mēs, cik neižsīkstošu pūļu tavu
Par svētību mums nāk, pie tevis spēkus rod.

Jau sirmi mati tev, bet gaita cēlā nestāj,
Jo gars, kurš tautai degts, tik viegli nenodziest,
Tas nerimst dienu, nakti, mūžam spoži kvēlo
Par tautas brāļiem, māsām – pie tiem tev spēki briest. [24. 1. 10, 10]

Radniecei Valērijai veltītie vārdi pilnībā attiecināmi uz pašu dzejoļa autoru. Tik izcils pedagogs kā Valērija Stepons gan nebija, taču savu darbu veica kārtīgi, akurāti, pieprasot arī no citiem tādu pat kārtību un centību. Visās skolās, kurās savos 18 pedagoga darba gados strādāja, viņš aktīvi iesaistījās arī sabiedriskajā un kultūras dzīvē. 1939. gada 15. jūnijā, uzrunājot Rēzeknes Skolotāju institūta absolventus, Stepons teica: “Skolotājs ir nākotnes veidotājs .. Sevišķi tur skolotājam daudz jāstrādā, jāiegulda milzums pūļu, kur sabiedriskā dzīve, tautas izglītības un kultūras līmenis ir uz zemas pakāpes .. Bez ikdienas klases darba neaizmirstiet iet dziļāk tautas slāņos, neaizmirstiet, ka mūsu svēts pienākums ir rūpēties par visas tautas izglītības, kultūras un materiālās labklājības līmeņa celšanu. Neaizmirstiet rūpēties par mūsu nacionālajām bagātībām: mūsu valodu, daiļskanīgajām tautasdziesmām un citām skaistajām tradīcijām. Cieniet Latgales māju īpatnējo skaitumu un krāšņo dabu! Bet par visu augstāk celiet pašus cilvēkus, mīliet tos un esiet atsaucīgi visās viņu prasībās un vajadzībās.” [12, 5]

Šos pedagoģiskos pamatprincipus Stepons īstenoja savā darbā, sā-

kot jau ar pirmo pedagoga darba vietu – Taudejāņu sešgadīgo pamatskolu. 1936. gada vasarā viņš tur vadīja Latgales skolotāju, pašvaldību un sabiedrisko iestāžu darbinieku slimokases bērnu koloniju. 1937. gadā palīdzēja skolas pārzinei (savai sievai) dibināt mazpulkus. Organizēja un vadīja trīs skolēnu pašdarbības pulciņus; literāri dramatisko (tam arī pats ir sacerējis ludziņas), skolēnu un pieaugušo jaunatnes tautas deju un Latvijas jaunatnes Sarkanā krusta pulciņu. [23, 4]

Stepons aicināja Taudejāņu skolēnus vākt tautas garamantas: pierakstīt pasakas, teikas, mīklas, sakāmvārdus un tautasdziesmas. Šis darbs deva bagātīgus augļus, jo Folkloras krātuvei tika nodoti pāri par 1000 paša un skolēnu savākto folkloras variantu. Meklēdams tautasdziesmu melodijas, pie Stepona ir ciemojies Emīlis Melngailis. Vēl Taudejāņos aktīvais skolotājs noorganizēja tautas dziedātāju un koklētāju ansambli, kas jau 1936. gada 12. septembrī uzstājās Vislatvijas pļaujas svētku laikā Rēzeknē koncertā un rakstnieku vakarā. Par ansambļa darbu Stepons ir uzrakstījis monogrāfiju “Kūkleites skanēja”, neilgā laikā ansamblis kļuva pazīstams tālu aiz pagasta robežām, bet “Latvijas radiofons ir uzņēmis skaņuplatēs vairākas ansambļa izpildītās dziesmas un dančus”. [17, 40]

Strādājot skolā, Steponam sāpēja sirds par novēroto, braukājot uz Rīgu ar vilcienu, – ļoti daudz skolas vecuma bērnu brauca no Latgales darbos pie saimniekiem uz citiem Latvijas novadiem tā vietā, lai rudenos un pavasaros ietu skolā; kā arī par dzirdēto – tie, kas atbrauc un savervē bērnus darba tirgum, no saimnieka par katru ganu saņem Ls 10. Tāpēc 1938. gadā avīzei “Jaunais Vārds” skolotājs Stepons Seiļš ir uzrakstījis: “Labi ir valstij, kurai netrūkst sava darbaspēka, bet sāpīgi ir padomāt, ka tumšā ikdienu un nabadzība vēl arvien mūsu zemē katru gadu desmitiem tūkstošu atrauj ne tikai no savas dzimtās sētas, bet arī neļauj veikt nepieciešamo audzināšanas un skološanas darbu. Tādējādi vēl ilgi mūsu pusē nevarēsīm izskaust tumsību un nabadzību.” [24. 1. 11, 70]

Šo rakstu ievēroja Prezidents un lika ministram J. Volantam sniegt ziņojumu, tāpēc avīzes redaktors J. Uļjanovs vēstulē lūdza, lai raksta autors uzraksta plašu paskaidrojumu ar faktiem. Tajā Stepons rakstīja:

“.. rodas jautājumi: vai, palaisti nezināmā virzienā un pie svešiem ļaudīm, tie bērni var saņemt pienācīgu audzināšanu, lai no tiem izaugtu labi un krietni mūsu valsts pilsoņi? Piemēram, skolas apmeklējums Makašānu pagasta Brīžgolas I pakāpes pamatskolā 1937./38. m. g. ir: 1. septembrī – 43 skolēni, 1. oktobrī – 99 skolēni, 1. decembrī – 123, 1. janvārī – 124, 1. maijā – 101 skolēns.” [24. 1. 11]

Tikpat nopietns un aktīvs darbos, rakstos un runās skolotājs Stepons Seiļš bija arī strādājot Kļōvu un Mežmalas skolās. Jau pirmajā vecāku sapulcē (12. 11. 1944.) atjaunotajā Kļōvu 7-gadīgajā skolā, runājot par skolas un vecāku sadarbību, direktors S. Seiļš nosauca četrus tās pamatnoteikumus:

1. Cieša sadarbība.
2. Uzmanība un rūpes par bērniem.
3. Liela apņemšanās sūtīt savus bērnus skolā, lai tie sasniegtu pēc iespējas augstāku izglītību.
4. Pret skolu jau no pašas mazotnes bērni jāieaudzina liela cieņa un interese.” [22, 3]

Uzstājoties Makašānu pagasta skolotāju metodiskās apvienības sēdē (06. 10. 1946.), Stepons, raksturojot skolotāja darbu, pateica, ka tas “.. ir tāds darbs, kas prasa sirdsdedzi. Kam tās nav, tas ir kā atlupušais kaļķis pie apmetuma, kas agrāk vai vēlāk aizvācams. Īsts skolotājs nedrīkst aizbildināties ar blakusapstākļiem”. [22, 3]

Citreiz uzrunājot skolotājus Makašānos (1948. g.), Stepons izklāstīja savus uzskatus par to, kas nepieciešams, lai skolotāja darbs būtu sekmīgs: “.. vajadzīga centība un neatlaidība. Pie katra darba, liela vai maza, pie katra pienākuma vai uzdevuma būsīm izpildīgi līdz galam! Vislielākais gandarījums un prieks, vislielākā draudzība un biedriska mīlestība man ir pret to, kas čakli, apzinīgi, godīgi un savlaicīgi izpilda savus pienākumus. Pretējā gadījumā, kad minētās īpašības tiek ignorētas, mums nevienam nav prieka un kopējais darbs neveicas” [24. 1. 2, 59]. Kā skolotājam jāstrādā, Stepons pateicis arī vienā no saviem dzejoļiem:

Tu kritiski un asi

Apsver visu, ko tik dzirdi, redzi, lasi,

Jo lielais Tolstojs arī teica:

Daudz lasi, mācies, tomēr vairāk domā. [24, 5]

Kļōvu skolas direktors bija prasīgs ne tikai pret sevi un skolotājiem, bet arī pret bērnu vecākiem, tāpēc kādā skolas vecāku sapulcē (13. 10. 1945.) ir nodefinējis savas 3 prasības, par galveno uzskatot pēdējo no tām:

1. Apgādāt bērnus ar visu nepieciešamo, lai būtu tīrība un kārtība.
2. Likst bērniem mācīties un uzvesties tā, kā to prasa skola.
3. Sagādāt skolēniem mājās labvēlīgus apstākļus mācībām.
4. Sekot, lai sākumā izpilda uzdevumus, tad dara ko citu.
5. Sekot, kā bērni pavada laiku ārpus skolas un mājas.
6. Uzturēt stiprus kontaktus ar skolu un skolotājiem. [22, 3]

S. Seiļš uzskatīja, ka “skolotājiem jāiet roku rokā ar skolēnu vecākiem, tikai tad var sasniegt labus panākumus bērnu audzināšanas un mācīšanas darbā”. [24.1.9, 80]

Viņš aicināja vecākus sekot, kā bērni izturas pret grāmatām, ierādīt grāmatām noteiktu vietu, lai tās nemētātos, kur pagadās, lai grāmatas netiktu smērētas un svītrotas. “Jaunatne! Ja tev grāmatas vienmēr būs nešķirami draugi, tad tas būs kā neizsmeļams avots, kurā vienmēr un visur atradīsi mierinājumu skumīgos brīžos, prieku jautros brīžos, mājienu savam darbam, spēku un sparū visiem gadījumiem” [24. 1. 9, 79], tā viņš uzrunāja savus skolēnus 1939. gadā Taudejāņos.

Arī Kļōvu skolā Stepons sekoja, lai grāmatas tiktu lasītas. Par to liecina kāds ieraksts (10. 02. 49.) viņa dienasgrāmatā: “Apmeklēju un sekoju skolas bibliotēkas grāmatu izsniegšanai un apmainīšanai .. Audzinātājiem sistemātiski jāseko, lai skolnieki lasītu grāmatas, mācītos un attīstītos no tām.” [23, 2] Pašķirstot šo Kļōvu skolas direktora S. Seiļa 1948. un 1949. gada dienasgrāmatu, redzam, ka, iedams pārbaudēs, gan stundās, gan pēc stundām viņš ievēroja jebkuru sīkumu, kas bija ne tā, kā vajag. Viņš ieteica skolotājiem “.. neļaut skolēniem sākt ru-

nāt bez atļaujas; skolēnu un zināšanu vērtējumu dot atklāti, visai klasei dzirdot; enerģiskāk un spraigāk strādāt; stundas laikā nodarbināt visus skolēnus; ar piezīmēm vien nevar apmierināties, jo vajadzīgs kārtīgs konspekts – tas ir kā pase, bez kuras skolotājs nevar iet klasē”. [23, 2]

Strādādams Kļōvu skolā, Stepons veica arī daudz sabiedrisku pieņēmumu. Viņš bija Makašānu pagasta skolotāju metodiskās apvienības vadītājs, Makašānu izpildkomitejas kultūras un izglītības komisijas priekšsēdētājs, Rēzeknes apriņķa skolotāju arodbiedrības sekretārs un (tāpat kā Taudejānos) divas reizes sabiedriskais bērnu aizgādības inspektors (1958. g. un 1965. g.). Kļōvu skolas uzskates līdzekļu kabinets 1948. gadā bija labākais Rēzeknes apriņķī.

Pēc diviem darba gadiem Mežmalas septiņgadīgajā skolā tās direktore raksturojumā par Stepona Seiļa centību un rosīgo darbošanos ierakstīja, ka “mācīšanas un audzināšanas darbā skolotājs ielika visu sirdi, tāpēc arī panākumi neizpalika. Darbā un prasībās skolotājs bija stingrs pret sevi un saviem skolēniem. Viņš vienmēr pieprasīja precīzu savu rīkojumu izpildi. Viņa audzināmā klase bija visrosīgākā skolā, tās darbu viņš vadīja ar lielu izdomas bagātību. Viņš bija arī aroddarbinātors – sniedza lielu palīdzību skolas direktoram un skolotājiem gan mācību, gan audzināšanas, gan saimnieciskajos jautājumos”. [22, 1]

1959. gadā Rēzeknes pilsētas izpildkomiteja apbalvoja Steponu Seiļu ar Goda rakstu par ilggadēju, labu mācību, audzināšanas un sabiedrisko darbu.

Savos 25 skolotāja darba gados Steponam (kā jau lauku skolotājam) nācās mācīt vairākus priekšmetus: latviešu valodu un literatūru, krievu un vācu valodu, vēsturi, fizikultūru un pat fiziku un rasēšanu, bet vislabprātāk viņš mācīja skolēniem latgaliešu valodu un literatūru, veltot tai 2 no 6 latviešu valodas stundām. “Kad tikai varēju, pie visiem dzimtajām valodas noliegumiem devu iespēju saviem skolēniem mācīties arī latgaliski pareizi runāt un rakstīt. Sava priekšmeta (latv. val. un lit.) pasniegšanu vienmēr saistīju ar skolēnu radošo spēju attīstīšanu: organizēju skolēnu literāri dramatiskos pulciņus, ieinteresēju sko-

lēnus uz daiļradi. Kļōvu skolas audzēkņu literāro sacerējumu žurnāls nokļuva republikāniskajā izstādē un tika atzīmēts starp labākajiem. Mežmalas skolas literāri dramatiskā pulciņa darbu lika par paraugu citām rajona skolām.” [24. 1. 3, 65]

Viņš aicināja skolotājus, mācot ģeogrāfiju un vēsturi, stāstīt bērniem arī sava novada vēsturi un par skaistākajām Latgales vietām, jo “mūsu skolās .. Latgales vēsture tiek vienaldzīgi palaista garām un latgaliešu cīnītāji aizmirsti”. [19, 41]

“Jārevidē un jākorģē grāmatas tāpēc, lai latgaliešu tautas cīnītājiem tur tiktu ierādīta pienācīga vieta”. [19, 43] Vēl nestrādādams skolā, jau 1929. gadā žurnāla “Jaunais Vārds” 1. numurā Stepons rakstīja: “Mēs maz interesējamies par savas kultūras un literatūras vēsturi. Skolās plaši izņem visus baltiešu autorus .. Latgaliešu kultūras un literatūras darbiniekiem un rakstniekiem tiek piegriezta niecīga uzmanība vai pavisam nekāda.” [20, 71]

Vēl viena no Stepona Seiļa mīlestībām bija koku stādīšana un kopšana. Mīlēt dabu un izdaiļot skolas apkārtni viņš mācīja arī saviem skolēniem. Taudejāņos kopā ar audzēkņiem skolas priekšā iekopa puķu dobes un zālienu, stādīja kokus, bet Kļōvūs abās skolas celiņa malās iestādīja bērziņus. Viena no toreizējām skolotājām Klotilde Kilupe (tagad Arbidāne) atceras: “Stepons katram iestādītajam bērziņam nāca klāt un teica ceļa vārdus – novēlējumu dzejas formā, lai tas labi ieaugtu Kļōvu zemē. Laikam jau viņa vārdi ir bērziņus spēcīnājuši, jo vēl šodien tai vietā zaļo stalta bērzu aleja.” [25. 1]

“Dzejot sāku jau pamatskolā...”

(S. Seiļš.)

Tā S. Seiļš raksta vēstulē (21. 11. 65.) Augustam Smagaram, piebilzdams, ka “kaut kur slēpās dzejolītis par eglīti, sacerēts ap 1922. gadu”. [24. 4]

“Lai gan sevi par dzejnieku neuzskatu, tomēr šad tad izplūst kādas

rindas.” [23. 5] Rakstāmspalvu viņš ir izmēģinājis ne tikai dzejā, tai pieder arī fabulas, domugraudi, miniatūras par mīlestību un izjusti bērniņas atmiņu stāstiņi.

Ar daiļdarbu sacerēšanu S. Seiļš nodarbojies visu mūžu, bet tā nopietni literārais darbs iesākts studiju gados Rēzeknē. Te Stepons vadīja literāri dramatiskā pulciņa “Daile” literāro sekciju un bija studentu žurnāla “Daile” redaktors. Tajā ievietots pirmā stāsta “Sestdiena Latgalē” fragments un dzejolis “Latgolai”, kas radies Skolotāju institūta sienās, kavējoties atmiņās par dzimto novadu:

Dārgā zeme, Latgalīte,

Skaistā mūsu tēvu zeme,

Sūrdienīte, grūtdienīte,

sūri grūti klājas tev.

Tavi dēli latgalieši

Vienmēr tuvāk pašī sev. [23. 1]

Dzimtenes un dabas tēmai Stepons ir veltījis visvairāk rindu. Dzejoli “Tēva sēta” (1957) viņš mīļi apdzied dzimto pusi – Kļōvus un Rūzes kolnu:

Kur saulainais Rūzes kolns vijīgu roku

Tā mīļi pie sevis glauž Krecekļa egles;

Kur Lyužonka, upīte tūkstošiem loku,

Tik trauksmaini čalo un ūdeņus auklē...

Tur uzkalnā redzu es sētu tik dārgu.

Tā pelēka, vienkārša, greznuma nav,

Bet mīļa un tuva, tā mūžīgi mana.

*Tu, bērniņas šūplis, par tevi ir runa,
Ar tevi man skaistākās atmiņas sietas,
Par tevi nav pasaulē labākas vietas! [24. 5]*

Dzimtenes skaistumu Stepons rāda visos gadalaikos. Dzejoli "Pi Lyužas februārī" (1974) pastāsta, ka gar Rūzes kalnu tekošā upīte, pavasarī pamodusies, nes savus ūdeņus uz Rēzeknes upi un tālāk šie ūdeņi, caur Lubānu un Aivieksti nonākot Daugavā, nokļūst Baltijas jūrā:

*Nesīs uz Baltijas jūru un tālāk
Tie svaigas vēsmas un straujus vējus,
Brīvas, skanīgas dziesmas
Pasaulē nesīs no Latgales. [23. 1]*

Vairākos dzejoļos, runājot par dzimtās puses skaistumu, Stepons izsaka domu, ka lielākā viņa vēlēšanās ir visu sevi atdot darbam Latgales labā, jo:

*Kas es būtu bez tevis, dzimtene mana?
Koks, kam nocirsti zari, –
Tam jānokalst drīz.
Kas būtu es bez dzimtās valodas savas,
Kurā tauta pirms gadsimtiem runā?
Nožēlojams ceļmalas akmens,
Kurš nedzird un neredz,
kas apkārt darās? [8, 19]*

Tāpēc dzejolī "Vasara dzimtenē" viņš saka, ka grib
"...strādāt, dziedāt putniem līdz,
Priecāties un darba kaislē kust;
Dzimtenē, kur nemierā es steidzu,
Gribu tautas laimi mūžam just!" [23. 1]

Visu mūžu Stepons Seiļš cīnījās par latgāliešu rakstu valodas tiesībām, viņš ticēja, ka tā atkal atgūs drukas tiesības un neizzudīs no runātāju mutēm:

*Līdz zilgos Latgales ezeri – acis
Un dziedās dzimtajās birzītēs putni,
Līdz Malta, Rēzekne, Daugava, Dubna
Šeit tecēs, veldamas ūdeņu straumes,
Tik ilgi latgaļu valoda skanēs. [12, 31]*

Ne mazums dzejoļu ir veltījumi tiem latgāliešiem, kas nesa gaismu dažādu lielvaru apspiestajai tautai – dzejniekam Andrīvam Jūrđam, Pīteram Miglinīkam, Seimaņam Putānam, Daneļam Grečam, skolotājiem – Donatam Trūpam un Antoņinai Tučei. Tostarp ir arī veltījumu dzeja vecaimātei Veronikai, tēvam, mātei, sievai Mariannai un paziņām. Stepona “dzeja ir patīkama tāpēc, ka, jūtams, nāk no sirds ne no prāta konstrukcijām. Dzīvē sakņota, būdama emocionāla, strādā, neskatoties uz dažu labu trafaretisku teicienu vai mazāk padevušos vārsmojumu. Izteiksme visumā gluda, prasmīgi nostrādāta.” [24. 2]

Manuprāt, nedzejojot viņš nevarēja – to darīt lika romantiskā dvēsele, kas reizēm izlauzās ārā no nopietnās un šķietami stingrās čaulas un izpauda sevi vienkāršās, nepretenciozās, bet sirsnīgās dzejas rindās. Dzejnieks J. Sudrabkalns viņa dzejas darbiem devis šādu vērtējumu: “Jūsu fabulas, satīriskie dzejoļi, domu gaudiem piebārstītās rindas, arī liriskās vārsmas par dabu pievelk ar izjustiem novērojumiem, slēdzieniem, kas loģiski izriet no tiem. Pricējās par “Flokšu krūmu”, tāpat par rudzu druvu, kuras rudzu stiebri pielīdzināti vīriem un rudzu puķes – meitenēm. Saviļņo latgaliski sacerētās rindiņas par Latgali un cilvēci.” [24. 4]

S.Seiļš rakstījis arī fabulas par kukaiņiem un cilvēkiem, salīdzinot viņu veikumu un cilvēku rīcību ar dzīvnieku izdarībām, piemēram, fabulā “Vārnas” (1963):

*Starp ļaudīm arī ir tādi,
Kas līdzīgi tām vārnām tautas mantu posta,*

*Bet, kas ierāvējam aizrāda un patiesību saka,
Tam kā cīrulītim jāpazūd ir zilgmē. [24. 5]*

Tikpat mūsdienīgi un pravietiski izskan secinājums arī fabulā “Dzagiuze – pušvysta” (1966) (pušvysts – tukšs cilvēks):

*Ne viens vien starp mūsu ļaudīm gadās tāds,
Kas kādu laiku projām bijis,
Jau atgriežas kā nožēlojams vientiesis,
Jo dzimto mātes valodu ir sakropļojis, aizmirsis. [24. 5]*

Arī aforismi jeb, kā pats saka – “domu drupanas” ir rakstītas lielākoties dzejas formā:

*Lai tevi liec un lauž,
Bet pret visām vētrām turies,
Esi spēcīgs, lielāks audz! [24.5]*

Savu dzejas darbu un aforismu pūru Stepons pats ir apkopojis divos dzejoļu krājumos: “Dzimtine” un “Zam dzimtinis dabasim”. Abi krājumu manuskripti atrodas pie meitas Lūcijas (pirmais no tiem arī Rēzeknes muzejā) un cer kādreiz ieraudzīt dienasgaismu. Neliela daļa dzejoļu dažādos laikos gan ir parādījušies dažos periodiskajos un preses izdevumos, jo Stepons “neuzmācās redakcijām ar savām dzejām, lai gan dažos pantos pazib pa gluži pievilcīgai rindai” [16, 337]. Tā par savu draugu izsakās dzejnieks un ilggadējais žurnāla “Karogs” galvenais redaktors (1976 – 1989) Andris Vējāns. Viņš žurnālā (1979, 3) ievietoja Stepona bērnības atmiņu stāstu “Stārķa brīnums” no stāstu krājuma “Nebēdnis”, kura manuskripts atrodas meitas privātkolekcijā. Tajā stāstīts, kā mazais Jānītis (tā Stepons sevi nosaucis stāstā) ticēja, ka Kaulaču eglē, kura “bija atšķīrusies no citām māsām un izgājusi no meža, uzkāpusi kalnā tuvāk pie ļaudīm, lai no šejienes kā karaliene, kupla un varena, pārredzētu visus apkārtējos mežus un krūmus,” [11, 71] dzīvojošie stārķi atnesa viņam māsiņu. Stāsta beigās lasītājs uzzina, ka

“bija atnesta arī māsiņa, bet viņa agri nomira, lāgā neredzējusi stārķus un simtgadīgo egli, kura savās gadskārtās bija ierakstījusi cilvēku dzīvi no šupuļa līdz kapam”. [11, 72]

Stepons krājuma 40 stāstos ierakstījis ļoti daudzas savas bērnības lappuses un dažnedažādus notikumus, no kuriem varam uzzināt gan par 20. gs. sākuma Latgales vēsturi, gan saimniekošanu, gan izglītošanos, gan par bērnu darbiem un nedarbiem. Tiem ir gaiša, nedaudz skumīga un latgaliski kolorīta noskaņa. Atzinīgi šos stāstiņus ir novērtējis literatūrzinātnieks, bibliogrāfs un rakstnieks Voldemārs Ancītis, kuram sarakstes gaitā Stepons aizsūtījis dažus no tiem. Vēstulē Steponam (21. 09. 1977.) viņš raksta: “Vai nu “Karogs” tiešām nevarēja nodrukāt? Ja visi 40 ir šādi, tad manuprāt, tur iznāktu arī visai interesanta grāmatiņa... Stāstiņiem ir divas priekšrocības, kuru dēļ, šķiet, arī Jūsējiem būtu tiesības ienākt literatūrā. Viena īpatnība ir tā, ka Jūsu stāstiņiem viela ņemta no Latgales, bet no šī novada pagaidām bērnības atmiņu grāmatu nav nevienas. Otra īpatnība – izmantotais folkloras materiāls... Tas .. piešķir svaigumu.” [24. 1. 7, 20.–21]

Redzēt savus stāstus izdotus grāmatā, vēlējās arī pats Stepons, to viņš pateica vēstulē avīzes “Literatūra un Māksla” darbiniecei Valentīnai Eisulei (08. 10. 1977.): “Būtu jauki, ka mans “Nabēdnis” ieraudzītu dienas gaismu grāmatā.” [24. 1. 7, 23]

Stepona Seiļa stāstu grāmata vēl gaida savu “iziešanu tautā”, gan drīz puse no tiem ir publicēti latgaliešu periodikā. Visvairāk stāstu (15) ir izdevis Vladislavs Lōcs Daugavpilī 1942. – 1944. gadā, divi no tiem “Tāvu zemes kalendārā” un 13 – visos sešos “Olūta” krājumos. Sešus Stepona stāstus 1991. un 1992. gadā ar viņa meitas gādību publicēja Rēzeknes rajona avīze, bet trīs stāsti parādījās Latgales Kultūras centra izdevniecības “Tāvu zemes kalendārā 1999.” (Daži no tiem izdoti atkārtoti!)

Stāstus, tāpat kā dzeju, Stepons rakstīja visu dzīvi. Bet savu pirmo stāstu “Sestdienu Latgalē” viņš ir publicējis pats žurnālā “Jaunais Vārds” (1929, 7/ 8), kura redaktors toreiz bija. Taču tas nebija vienīgais ar viņa vārdu saistītais preses izdevums.

“.. degu nemierā par žurnālu Latgalei...”

(S. Seiļš.)

Preses pasaulē Stepons sāka ieskatīties jau bērnībā, kad pie sava vectēva Oduma Pleikšņa viņam bija iespēja lasīt pirmās latgaliešu avīzes un žurnālus. Varbūt jau tad mazajā zēnā nobrieda vēlēšanās pašam piedalīties kādas avīzes tapšanā un publicēties. Bet darbošanās preses jomā pa īstam sākās studiju gados Rēzeknē, kad 1928./ 29. mācību gadā tika ievēlēts par žurnāla “Daile” redaktoru.

Uzsācis studijas Rīgā, Stepons ātri vien sāka strādāt par redakcijas sekretāru jeb korektoru Jezupa Trasuna vadītajā avīzē “Jaunā Straume” (1929. g. dec. – 1933. g.). “Blakus cītīgām mācībām degu nemierā par žurnālu Latgalei, jo iznākošie (“Zīdūnis”, “Katōļu Dzeive”, “Sauleite” u. c.) neapmierināja visus mūsu tautas slāņus, sevišķi studējošo un laicīgo jaunatni.” [24. 1. 1., 22 – 23]

Viņš ilgi domāja, kāds šis žurnāls varētu būt, galvā dzima dažādi projekti, un izvēle apstājās pie žurnāla “Jaunais Vārds”, kura 1929. gada 5. – 6. nr. līdzekļu trūkuma dēļ bija iestrēdzis Narkeviča tipogrāfijā. Stepons noskaidroja, ka iepriekšējo numuru izpirkšanai no tipogrāfijas naudu galvenokārt deva students Jānis Soms. Tāpēc arī Seiļš nolēma piebiedroties ar savu vasarā sapelnīto un no situētiem Rīgas latgaliešiem un no triju organizāciju vadītājiem iegūto naudu. Tādā veidā Stepons izpirka žurnāla “Jaunais Vārds” 5. – 6. numuru un izdeva arī nākamos 7. – 8. nr. un 1930. gada numurus.

Tas bija literatūrai, zinātnei un mākslai veltīts žurnāls, kura redkolēģijā bija 4 studenti: vadītāji S. Seiļš un J. Soms un palīgi J. Grodnis un S. Rasnačs. Redakcija bija Stepona dzīvoklī, bet darbošanās žurnālā apliecināja viņa daudzpusīgās intereses un labas žurnālista spējas. Katra žurnāla beigās 2 – 3 lapas tika veltītas hronikai, kurai Stepons Seiļš sagatavoja aprakstus par dažādiem svarīgiem notikumiem, parakstīdams tos ne tikai ar savu īsto vārdu, bet arī ar dažādiem pseidonīmiem un saīsinājumiem: St. Olūts, Step. Ok., Step. S., St. Ok., S. S.,

A. Step. Te viņš rakstīja latgaliski par pazīstamiem latviešu literātiem, par dažādu biedrību dibināšanos, par atturības kustību, par citiem žurnāliem, par dažādiem notikumiem mūzikas, kino, mākslas dzīvē un pat par sportu. Bet finansiālu iemeslu dēļ Stepons bija spiests pārtraukt žurnāla izdošanu. Tomēr 1932. gadā Stepons atkal ķērās pie savu sapņu realizēšanas, dabūja oficiālu atļauju izdot Latgales kultūrai veltītu žurnālu "Straume", kas sāka iznākt viņa un Jāņa Soma vadībā. Jau pirmajā numurā Stepons rakstīja: "Latgales kultūras un dzīves celšana ir mūsu uzdevums. Centīsimies, lai tā patiešām būtu tā straume, kura nesīs mūsu Dzimtenē skaidrus ūdeņus." [24. 1. 1., 22 – 23]

Ātri vien citos preses izdevumos parādījās atsauksmes, kurās bija izteikti gan pārmetumi un kritika, gan atzinīgi vārdi. Un uzreiz žurnāla 2. numurā Seiļš ievietoja garu rakstu "Atbaļss presē", kurā apskatīja, citēja un analizēja visas šīs atsauksmes, beigās pievienojot žurnāla "Latgolas Škola" (Nr. 3 – 4) pozitīvo atsauksmi: "Jākonstatē, ka, tikai pateicoties mūsu studējošās jaunatnes pašai izveidotai un aktīvai darbībai, žurnāls ir ieraudzījis gaismu. Izsakām cerību, ka arī turpmāk darboties gribas un pašai izveidotai Latgales darbā mūsu studējošai jaunatnei netrūks, ka arī vecākā mūsu inteliģences paaudze un plašās lasītāju masas žurnālu morāliski un sevišķi materiāli atbalstīs, un tas varēs ilgāku laiku kalpot mūsu rakstniecības un vispār gara kultūras attīstības veicināšanai, tādējādi pārāugot vairākus iepriekšējos žurnālus, kuri jau pēc parādīšanās klajā parasti apstājās." [18, 19]

Šīs cerības "Straumē" attaisnoja, jo "žurnāls ir izveidojies ne tikai par kuplāko un interesantāko saturā, pievilcīgāko savā iekārtojumā latgaliešu žurnālu, bet arī lieluma ziņā pārspēj visus līdzšinējos šāda veida latgaliešu izdevumus". [24. 1. 1., 34] Žurnālā tika drukāts daudz literāru darbu un dažādu apcerējumu par literatūras un mākslas jautājumiem.

S. Seiļam "Straumē" ir interesants, garš apcerējums par Latgales rakstniecības darbiniekiem dzīvē un darbā ar pārdomas rosinošiem secinājumiem, ka pie katra izdevīga gadījuma jāpalīdz nopietniem un apdāvinātiem rakstniekiem sameklēt attiecīgu nodarbošanos, lai at-

kristu pārmērīgās materiālās rūpes. "Jāpanāk, lai caur Kultūras fondu arī latgaliešu rakstnieki saņemtu pienācīgu pabalstu savu rakstu izdošanai. Līdz šim latgaliešu rakstnieki no šī fonda gandrīz neko nav saņēmuši. Vienu par visām reizēm ir jānodibina sava latgaliešu rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība..." [3, 299]

"Straumes" redakcijā par līdzstrādniekiem darbojās ļoti daudz rakstnieku, Rīgā tika sarīkoti divi žurnāla "Straume" rakstnieku vakari (07. 05. 32. un 13. 05. 33.). Bet diemžēl "1934. gadā "Straume" savira pasludinātajā "tautas vienības" katlā" [24. 1. 1., 41], sāka pāriet uz lejaslatviešu valodu un 1937. gadā apstājās, jo Latgalē žurnālam trūka lasītāju. 30. gados viņš ir darbojies arī avīzēs "Pēdējā Bridī" un "Jaunākās Ziņas", kurām rakstīja par Latgales dzīves notikumiem. Tāpat viņa raksti vēl bija lasāmi žurnālos "Zīdūnis", "Latgolas Škola", "Saulēite", avīzē "Latgolas Bolss" u.c. izdevumos.

S. Seiļš savus darbus parakstīja vēl ar pseidonīmiem Jōņs Mežmaļš, Jōņs Aizupīts, Augustu Stepons, Prožektors, Īvōns, Ērglis, Osnys, Okūts, Kļōvu Cysa. Visvairāk S. Seiļš mīlēja runāt par Latgales grāmatu, tās likteņiem, Latgales skolu un kultūras dzīvi un tās veicinātājiem.

Kad S. Seiļš 1937. gadā daļu savu periodikā izkaisīto apcerējumu izdeva grāmatā "Jaunī deigli", V. Skuja par to teica: "Tā tomēr būs pirmā apcerējumu grāmata latgaliešu dialektā par izglītības un literatūras vaicājumiem. Kā izglītības, skolu un literatūras popularizētājam šai grāmatai vēlams plats ceļš Latgales sētās un ļaudīs. Autoram, redzams, nopietni rūp mūsu garīgā un literārā dzīve, viņam ir skaidrs skats saredzēt sasniegumus un trūkumus tanī, tāpēc jāvēlas, lai viņa spalva šinī tecējumā neapstājas, bet dod jaunus, ierosmēm bagātus rakstus." [20, 145]

1938. gadā S. Seiļš nodeva sabiedrībai savu rakstu otro daļu un par to, tāpat kā par pirmo, visumā saņēma atzinīgus vārdus, jo, kā norāda A. Ancāns, no šiem rakstiem "vērojams, ka S. Seiļš cenšas aprādīt tos trūkumus, kas nav ļāvuši agrāk Latgales novada kulturālai dzīvei iet uz priekšu tādā tempā, lai tas ātrāk kļūtu līdzīgs pārējiem mūsu zemes novadiem, no tiem arī vērojam, cik grūti vēl dažus vaicājumus

pareizi atrisināt”. [3, 299 – 300]

Šinīs divās grāmatās, kas kopā nepārsniedz 250 lappuses, kā pats autors atzīst, “ir izmeklēta un izsijāta tikai viena daļa rakstu, kas zīmējas vairāk uz izglītības, kultūras un sevišķi literatūras un grāmatniecības lietām. Šis darbs ir darīts un līdzekļi ieguldīti ar mērķi, lai sabiedrības un sevišķi kultūras darbiniekiem atgādinātu vienu otru tik svarīgu mūsu dzīves vaicājumu, kam tagadējā laikā nedrīkstam vienaldzīgi paiet garām”. [20, 3]

Lūk, cik ražīgu žurnālista un publicista darbu S. Seiļš ir veicis 30. gados. Kara laikā darbība apsīka, vienīgi Daugavpilī izdotajā avīzē “Latgolas Bolss” parādījās daži viņa raksti. Viens no tiem – “Namērsteigais gors” – ir filozofisku pārdomu apcere par to, kas ir šis gars, ko tas dara ar cilvēku un kur tas mājō. Tas “ir nemirstīgs un lielākā vai mazākā mērā ir mājojis cilvēkos no mūžu mūžiem. Pārlejties no viena cilvēka otrā, pārejot no vienas paaudzes otrā, tas ir vedis cilvēci pa progresā ceļu. Šis gars ir .. arī universāls un dievišķs”. [21, 4]

Pēckara gados S. Seiļa publikāciju presē bija gaužām maz. Viņš daudz rakstīja mājās, bet tas viss palika gandrīz tikai manuskriptos, kā, piemēram, žurnāls “Straume”. To viņš sāka veidot rokrakstā 1975. gadā kā “piemiņu tai “Straumei”, kura sāka tecēt 1932. gadā” – tā rakstīja uz katra vāka. [24, 1]

Bet 60. gadu beigās un 70. gadu sākumā S. Seiļš aktīvi sadarbojās ar literāro žurnālu “Karogs”, kura lasītāji (17 publikācijās) tika nedaudz iepazīstināti gan ar Latgales presi, gan ar latgaliešu rakstniekiem.

Raksta “Nemirstīgais gars” beigās Stepons saka, lai šis gars “ikvienā modina to dievišķo nemiera garu, kas katru skubina un sauc pielikt roku un smadzeņu enerģiju pie darba, kas ne tikai sev, bet arī tautai nepieciešams”. [21, 4] Šos vārdus var attiecināt uz pašu Steponu un viņa milzīgo darbu Latgales kultūrvēstures bagātību apzināšanā, krāšānā un popularizēšanā.

Latgales Misiņš

Varam tikai apbrīnot Stepona Seiļa nerimstošā un nenogurstošā gara spēku, jo līdz ar žurnālista, pedagoga un rakstnieka darbu viņam pietika spēka un laika savākt, sakārtot un saglabāt priekšmetiskās, rakstiskās un drukātās liecības par Latgales kultūrvēsturi.

Dzejnieks Viktors Līvzemnieks nodēvējis viņu par Makašānu burtnieku, bet Stepona darbu pielīdzinājis Misiņa vai Kārļa Egles paveiktajam. "Seiļa izdarībās un izrīcībā ir arī kaut kas no Kārļa Egles uzcītības un pacietības. Tikai Seiļš ir straujāks par Egli, bet tikpat neatlaidīgs un spītīgs savu nodomu piepildīšanā." [16, 339] Tāpēc pie Makašānu burtnieka ceļu mēro rakstnieki un vēsturnieki, žurnālisti un novadpētnieki. "Makašānu Kļōvūs mums paveras kāda cita, maz pazīta pasaule – Latgales grāmata. Neaizmirsīsim, ka mūsu rakstītās literatūras aizsākumi ar 1585. gadu bija tieši latgaliešu dialektā. Laika gaitā, nepievēršot pienācīgo uzmanību, daudz kas gājis bojā." [5, 3]

Stepons Seiļš četrdesmit sava mūža gadus veltījis tam, lai vāktu un saglabātu laika vējos izkaisītās latgaliešu rakstniecības lappuses. Kā atceras meita Lūcija, tēvs "izmantoja visas iespējas, lai iegādātos grāmatas latgaliešu valodā: staigāja pa lauku mājām, meklēja makulatūrā, taujāja pie paziņām, pirka. Daudz viņam arī dāvināja. Grāmata tēvam bija svētums. Neviens mēs nedrīkstējām pieskarties grāmatai bez atļaujas. Uz tēva rakstāmgalda allaž valdīja ideāla kārtība". [4, 3]

Latgaliski rakstīto vārdu viņš sāka krāt, jo uzskatīja, ka "latgaliešu rakstniecības vēsture kopējā latviešu literatūras vēsturē ir ļoti nozīmīga tāpēc, ka tā rāda vienas lielas tautas daļas gadu simteņu cīņu par nacionālo kultūru, par tautas brīvību un vienotību". [19, 36] "Ja kādai tautai, tautas valodai ir vairākas izloksnes un ja rakstnieki un dzejnieki raksta un laiž atklātībā savus darbus izloksnē, tas nemaz nav par ļaunu ne tautai, ne valstij, bet otrādi: palīdz uzplaukt krāšņākam tautas rakstniecības ziedam" [19, 32].

1935. un 1936. gadā ļoti sarežģītos apstākļos viņš kopā ar Meiku-

lu Apeli Rēzeknē rīkoja plašas Latgales grāmatu izstādes – tirgus. Gata-vojojot pirmo izstādi, Stepons Seiļš atsevišķā izdevumā laida klajā nozīmīgu bibliogrāfisku literatūrvēsturisku pētījumu “Latgalīšu grōmota” (1935), bet pēc otra pasākuma kopā ar Apeli viņi sakārtoja publicēšanai “Latgalīšu grōmotu izstōdes materialus”. Šie izdevumi nav zaudējuši vērtību vēl šobaltdien, tāpat kā Valērijas Seiles Latgales izdevumu bibliogrāfiskie rādītāji, pie kuru sastādīšanas čakls talcinieks bijis arī Stepons. Pats viņš arī ir sastādījis tādu rādītāju, kurā latgaliešu grāmatu uzskaitījums sākas ar 1811. gadu un beidzas ar 1978. gadu. Pēc katras grāmatas nosaukuma doti komentāri: izdošanas gads, lappušu skaits, grāmatas lielums un īss saturs; ziņas, kur vēl šī grāmata minēta un vai ir V. Seiles rādītājā. [22, 2]

Jau no bērnības Stepons bija kārs uz lasīšanu. Pamazām sāka krāties avīzes, žurnāli, grāmatas. Trijās istabās S. Seiļa mājā bija sakrāts vesels dažādu materiālu kalns. Te bija grāmatu, laikrakstu, žurnālu valstība, kas atspoguļoja gadsimtu gaitā Latgales dzīvē paveikto. Viss kultūras pūrs bija sagūlis daudzajos skapjos un plauktos. Pats viņš šad tad puspajokam, pusnopietni Kļavu mājas sauca par muzeju, jo te bija daudzās vietās izdotās vecās un retās grāmatas un periodika latgaliešu valodā līdz pat 1961. gadam, paša mājas saimnieka raksti un grāmatas, viņa un citu vēstules un daudz kas cits. Te varēja atrast gan vecās pātaru un lūgšanu grāmatas, gan folkloras krājēja Jōņa Seiļa ar roku rakstīto un ādas vākos iešūto dziesmu un dzejoļu grāmatu, gan Manteifeļa kalendārus, gan pirmās latgaliešu avīzes “Gaisma” komplektu, gan paša rediģētos “Jaunū Vōrdu” un “Straumi” – te pilnībā bija pārstāvēts gandrīz viss latgaliski jelkad publicētais. S. Seiļš vēsturiskās objektivitātes vārdā nešķiroja ne faktus, ne personības, ne dokumentus.

Par šo unikālo krātuvi Latvijā zināja un uz Kļōviem kā uz Meku brauca inteliģence no malu malām: literāti, mākslinieki, sabiedriskie darbinieki. Brauca un strādāja uz vietas, nodrošināti ar tikko slauktu pienu, sātīgām zemnieku pusdienām un pilnīgu brīvību.

S. Seiļa viesmīlību baudījis Augusts Smagars, pētot Latvijas brīvvalsts laika periodiku; Rihards Treijs, papildinot faktu materiālu klāstu

saviem vēstures apcerējumiem; Arturs Lapiņš, rakstot monogrāfiju par Latgales dižāko gleznotāju Francisku Varslavānu; Marta Bārbale, strādājot pie sava filoloģes diplomdarba par dzejnieka Seimaņa Putāna dzīves un daiļrades ceļu; Makašānu skolas direktore Lūcija Rancāne, rakstot diplomdarbu par revolucionāru Jōni Zvīdru; Jezups Laganovskis, šķirstot vecos latgaliešu preses izdevumus; Bernhards Borgs, vācot materiālus saviem publicistiskajiem rakstiem.

Te bijuši dzejnieki Andris Vējāns, Antons Kūkojs, Viktors Līvemnieks, literatūrkritiķi Ilgonis Bērsone un Reinis Ādmīdiņš, Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas vadītājs, Andriņa Jūrdža mazdēls Jōns Cybuļskis un topošais agronoms Antons Slišāns. Pēdējais savās atmiņās uzsver, ka savulaik Kļōvi bijusi vienīgā vieta Latgalē, kur valdījis patiess latgaliskais gars un ideja par latgaliskā uzvaru savā tēvu zemē. [15]

Bet tad nāca 1974. gada 1., 2. un 3. jūlija nepatīkamās dienas. Pamatojoties uz it kā sen atpakaļ S. Seiļa izdarīto valsts grāmatu piesavināšanās faktu (tiešām, savulaik viņš no sagrautās Rēzeknes bija izvedis daļu no bojāejai nolemtās Latgales centrālā muzeja bibliotēkas), pie viņa Kļōvūs ieradās un barbarisku kratīšanu izdarīja kāds īpaši svarīgu lietu izmeklētājs Kaķītis ar saviem rokaspuīšiem no Valsts drošības komitejas. Raudzīdamies pēc aizliegtās literatūras, viņi visu pamatīgi izvandīja, pārmeklēja pat bišu stropus, konfiscēja un aizveda uz Rīgu veselu autokravu grāmatu un vēsturisku dokumentu, kvalificējot tos kā pretvalstiskus un aizliegtus. Vēlāk gan daļu tik rūpīgi krātā materiāla atdeva atpakaļ.

4. jūlijā Steponis Seiļš dienasgrāmatā atzīmēja: “Pēc notikušās kratīšanas Kļōvūs stāvoklis ir tāds, it kā būtu līdz pamatiem izārdīts ilgi, ilgi “skudru savilktais pyulīns”. Pat manas mīļās Marītes galda atvilktnes pārmeklēja ... kratītāji, būdami profāni literatūras un vēstures lietās, sava uzdevuma augstumos daudz ko pārspīlēja un paņēma aizvešanai to, ko nevajadzēja, – kā saka, nevainīgu literāro materiālu un manus personīgos pētījumus un krājumus, lietas.” [16, 340]

79 “apgrēcības” punktus VDK kratīšanas protokolā uzskaitīti dažādi literatūras avoti un citi savāktie materiāli. Vai kolekcionāram, kas

katru avīžu izgriezumam savām rokām apstrādājis, bija viegli šķirties no tiem? Lieta pret viņu ātri vien tika izbeigta, bet "Kļōvu saimniekam viss šis vandālisma akts bija smags trieciens. Viņš ticis uzskatīts turpat par noziedznieku, par tautas ienaidnieku! S. Seiļš vairs tā īsti arī nevarēja atlabt, viņš sašļuka, nespēdams strādāt savā bibliotēkā pensijas gados, kā sensenis bija iecerējis, nespēja arī daudzu dažādu jubileju reizēs uzrakstīt Latvijas avīzēm un žurnāliem par viņam labi zināmo". [15, 3]

Protams, ka bija ļoti sāpīgi, jo, ja ne viņš, tad daudz kas būtu aizgājis bojā, tostarp arī Latgales Centrālās skolotāju biedrības arhīvs. To Stepons izglāba pēc V. Seiles lūguma, par saviem līdzekļiem pārvedot no tālajiem Rundāniem Ludzas rajonā, kur tas glabājās pie Silvijas Brices.

Stepons ļoti pārdzīvoja to, ka pēc 1960. gada neko vairs latgaliski nedrukāja – atkal bija iestājies "drukas aizliegums". Viņš rakstīja uz Rīgu A. Vējānam, J. Laganovskim, J. Lojam u. c. un lūdza, lai panāk, ka kaut vai kalendārs tiktu izdots. Daudz darba un pūļu viņš ieguldīja, lai panāktu latgaliešu drukas aizlieguma atcelšanas 70. gadadienas svinības. Stepons gribēja, lai tiktu iespiestas apsveikuma kartītes ar Latgales atmodas darbinieku fotogrāfijām, lai notiktu plašas svinības. Bet nekas netika realizēts, izņemot vienu Stepona rakstu "Karogā" (1974, 5) "Ceļš uz kultūru" un dažus rakstus Latgales rajonu avīzēs. Arī pašu Steponu draugi, sevišķi B. Borgs kādā vēstulē (31. 03. 1974.), brīdināja, lai pārāk daudz neplātās: "Nevajag nozāgēt pēdējos zarus pašu sētā un trokšņot tur, kur nevajag. Tā kā tu dzīvo atrauts no plašākas sabiedrības, tev daudz kas paliek nezināms, un tu spried par lietām no Rūzes kolna un Krecekļa priedēm raugoties pasaulē... Mani nav jāpārlicina par tavu taisnību, kas vēl pavisam nesen šādās reizēs beidzās ar "ilgstošām studijām augstskolā" (cietumā vai izsūtījumā – B. B.)." [24. 1. 4, 3 – 4]

Varasvīriem nepatika ne tikai Stepona cīņa par Latgales gara kultūras apcirkņu nosargāšanu, bet arī to popularizēšana un tas, ka Kļōvu mājas bija saietu vieta. Tomēr Steponu 65 gadu jubilejā Rēzeknes rajona Kultūras nodaļa apbalvoja ar Goda rakstu par aktīvu Latgales kultūras vērtību vākšanu, to popularizēšanu.

Mūža pēdējos piecos gados, nedaudz atguvies no nepatīkamo cie-
miņu vizītes, Stepons turpināja iesākto darbu, tāpēc žurnāla "Straume"
64 numuros tika pierakstīts viss ar Latgales vēsturi un kultūru saistītais.

Vēl īsi pirms nāves Stepons paguva noorganizēt Rēzeknē Skolo-
tāju institūta 3. izlaiduma absolventu 50 gadu jubilejas salidojumu. Un
tad, pēc nepilnām divām nedēļām aizmiga mūža miegā. Tēlnieka Bēr-
tuļa Buļa veidotajā kapa pieminekļi redzams jauneklis, kurš pie sirds
pieliktajā rokā tur uguntiņu.

**“Pēc nāves pēcnācējos dzīvošu,
Es dzimtās zemes daļa kļūšu,
— Latgalē es mūžos palikšu.”**

(S. Seiļš.)

Šodien Stepona pravietiskie vārdi ir piepildījušies, jo ar siltumu
sirdī viņu atceras daudzi jo daudzi.

Sirsnīgi par savu bijušo direktoru un kolēģi izsakās skolotāja Klo-
tilde Arbidāne (dz. Kilupe) , pastāstot, ka bieži vien darbā Stepons
iedrošināja, uzmundrināja, bet nekad neaprāja un neaizrādīja citu klāt-
būtnē. Viņš mācīja vērīgi lūkoties apkārt; runājot droši skatīties otram
acīs; vienmēr aizstāvēt savu taisnību; nebaidīties lēkt pāri šķēršļiem.
Tad, kad skolas kolektīvs pēc tradīcijas devās slēpot, Stepons mācīja
saost sniega smaržu. Viņš esot rūpējies arī par savu kolēģu veselību:
starpbrīžos licis iet ārā pastaigāties vai bumbu paspēlēt, lai galva izvēdi-
nās un arī kājās neiemetas stīvums. Katru rītu skolotājs Stepons pār-
baudīja puķes un bāra, ja ieraudzīja dzeltenas lapas, piebilzdams: “Mei-
tenes, ja būsiet tik nekārtīgas, vīrus nedabūsiet!” Arī apgērbā viņš ne-
cieta nevīžību – pats uz skolu vienmēr nāca uzvalkā, ar kaklasaiti. Sko-
lā no visiem prasīja, lai katra lieta būtu savā vietā. [25. 1] Arī skolotāja
Valērija Zazerska (tagad Seile), kas S. Seiļa vadībā nostrādāja divus
gadus, saka to pašu: “Mūsu metodiskie līdzekļi, skolotāju rakstāmgaldū

atvilktnes visiem bija kārtībā, jo direktora vērīgā acs visu redzēja.” [25. 6]

Kāda cita kolēģe, skolotāja Anna Proveja (bij. Česle) atceras, ka Stepons darbā bija ļoti stingrs, taisnīgs, vienādi izturējās pret visiem, bet, pieņemot kādu darbā, ņēma vērā, no kādas ģimenes cilvēks nāk. [25. 2]

Kārtība Steponam bija visur, mājās jo sevišķi. Meita atceras, ka tikai pie rakstāmgalda viņai un mammai bija ļauts iet, bet pie grāmatu plauktiem nē.

Vedekla Anna Seile atceras, ka Stepons vienmēr bija ļoti viesmīlīgs, ka neuzbāzīgi radīja viņā patiku pret latgaliešu valodu (viņa ir zemgaliete). Viņa savā laikā no radiem vislabāk bija izpratusi Stepona dabu un viņa mūža darba lielo vērtību. [25. 5]

Bet dzejnieks Antons Slišāns dzejolī “Atvadu vārdi” (1979) izsaka Stepona būtību:

“Tik tagad, kad Tevis jau nava,

Kad nedzird Tavu balsi

Un nejūt Tavu nemiera garu,

Mēs saprotam,

Ka Tavi “Kļuovi”

Ir bijis pats Latgales centrs,

Pats Latgales prāts,

Pati Latgales sirds.” [13, 41]

Tik izjusti var pateikt tikai viņam līdzīgs, un tā arī ir, jo Antons Slišāns savā dzimtajā pusē – Balvu rajona Šķilbēnu pagastā – ir izveidojis saviem novadniekiem veltītu muzeju. Ierosmi tam ar savu mūža darbu ir devis Stepons, vēl mācījis Antonu dzejot un labojis latgaliešu valodas kļūdas. Vēstulē A. Slišāns raksta: “Stepons Seiļš Latgales kultūrvēstures jautājumos, latgaliskā patriotisma būtībā man bija kā tēvs... Stepons manā mūžā ir ielicis lielu pamatakmeni manai pārliecībai par latgaliskuma vienreizējo nozīmi mūsu tautas kultūrā. Es jutu, ka Stepons manī saredz savu sapņu un plānu apliecinājumu: ka Latgales jaunieši atgriezīsies pie savas tautas saknēm.” [25, 3]

Viņa abu sarakste ilga 10 gadus – toreiz Antonam bija 18, bet Steponam 60 gadi. Pēc viņa nāves Antons tika daudz rakstījis republikas presē, lai Kļōvi tiktu saglabāti kā Latgales vārda mākslas muzejs.

Arī vedekla Anna (vecākā dēla Jura sieva) saka to pašu: “Kļōvi šķiet tukši bez lielā grāmatnieka vākumiem un kolekcijām. Un liekas, ka daudziem pietrūkst to taciņu, kas pamazām aizaug Kļōvu māju apkārtnē. Vai tiešām Rūzes kalna saimnieks nebūtu pelnījis muzeja iekārtošanu savā dzimtas sētā? Ne viena vien mazbērna galvā rosās doma par māju atdzīvināšanu. Varbūt tomēr? Stepons Seiļš par muzeja filiāli Kļavos sapņoja vēl dzīvs būdams.” [6, 168]

Taču tas tā nav. Kļōvu mājās bieži vien uzturas meita Lūcija, bet Stepona materiāli atrodas gan meitas, gan vedeklas Annas privātkolekcijā, gan Latgales kultūrvēstures muzeja fondos. Tomēr visvairāk to ir Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā – fondā Nr. A96, 339 mapes (15 no tām mikrofilmas). Tā ir milzīga bagātība, kura gaidīt gaida pētniekus.

Citu materiālu starpā tur ir arī Kļōvu viesu grāmata, par kuru draugs Daņeļš Grečs vēstulē (09. 08. 78.) raksta: “Tev, kuram Kļōvūs Gaismas pils, plauktos sūrā Latgales pagātne; Tev, kuram latgaliešu kultūras – grāmatu, žurnālu, laikrakstu, rokrakstu saglabāšanā lieli, neatsverami nopelni – jubilejas gadā būtu jāpasniedz Zelta medaļa, kaut gan tāda jau gandrīz vai pasniegta ar atzinības ierakstiem Tavā viesu grāmatā.” [24. 1. 8, 37]

Lūk, daži no ierakstiem viesu grāmatās!

“Stepon! Tavs augstākais un svētākais tikums ir savas tautas dvēseles – valodas mīlestība. Par savu tautu un tās valodu Tu darbā dedz kā gaiša lāpa.” (Jōņš Cybuļskis – 12. 08. 67.)

“Stepon, draugs! Cik patīkami, ka Tavos Kļōvos var redzēt dzīvi bez brillēm, tādu, kāda viņa bija pagājušajos gados!” (10. 07. 69. – Antons Ločmeļš)

“Mēs, ZA Fundamentālās bibliotēkas darbinieki, jutāmiem patīkami pārsteigti par to bagātību, ko darbīgais Stepons Seiļš savācis gadu

gaitā.” (25. 09. 69. – Ojārs Zanders u. c.)

“Lielajam Bitiniekam, kas čaklās Latgales bišu nektāru pašai dziedīgi vācis, pateicība un labākie novēlējumi turpmākā darbā.” (04. 10. 70. – Jōns Broks) [24. 3]

“Paldies par Jūsu sētas gaišo viesmīlību, par iespēju ielūkoties šajā bagātajā Latgales literatūras graudu apcirknī, ko gadu ritumā S. Seiļš krājis un arvien krāj ar apbrīnojamu gara rosmi un mīlestību.” (11.08.71. – Aleksejs Apinis)

“Kļōvu klusumā var dzirdēt tālu gadu atbalsis, tāpat kā Lyužā vakaros – tālu zvaigžņu atspulgu. Te runā vēstures mūžam dzīvā sirds. Lai tai sirdij uzticīgs vienmēr paliek Stepons Seiļš, Rūzes kalna dēls, tad nākotnes paaudžu gājputniem būs skaistāks un bagātāks ceļš.” (12. 08. 1971. – Andris Vējāns)

“Kad cilvēks pirmoreiz pabijis Kļōvūs, viņu pārņem sajūsma un apbrīns. Otro reizi šeit ierodoties, tik pa īstam sāk aptvert šādas unikālas glabātuves nozīmi. Laikam tik pēc ilgāka laika, kad Kļōvūs pabūts vairākas dienas un kad bijusi iespēja visu arī kaut nedaudz palasīt, rodas doma par to, cik nepieciešams šāds S. Seiļa veiktais darbs – varoņdarbs.” (25. 08. 1971. – Reinis Ādmīdiņš)

“.. aplūkojot S. Seiļa savāktās gara bagātības, .. redzi – Latgale nav tik vien eksotisku brīnumu mala, kurp traucas nogurušais pilsētnieks pajūsmināties par dabas krāšņumiem, bet arī dzīvi kaut kas cits: te viss liecina par darbīgas tautas neapslāpējamu dvēseles rosmi. Vai tas vērtīgai acij neatklājas, pašķirstot vecos, apdzeltējušos materiālus? Vajag tik noņemt aizspriedumu acenes. Mēs, baltieši, ļoti nelabprāt no tām gribam šķirties.” (23. 07. 1973. – Edgars Damburs)

“Lai cik lietainas un pelēkas dienas aiz logiem,

Kļōvu mājas vienmēr saules pilnas.

Šī saule nāk no darbīgām un mīļām

Kļōvu saimnieku sirdīm.”

(07. 07. 1976. – Antons Kūkojs)

"Kad cilvēka sirds ir izslāpusi Latgales garīgās vērtības redzēt un izjust, ir jādodas uz Kļōvu sētu." (13. 04. 1978. – Viktors Gailums)

Avoti un literatūra

1. Ancītis V. Pieci mazi portreti// Senču kalendārs, 1997. – Saldus, 1996. – 150. – 151. lpp.
2. Borgs B. Dzimtā novada pētnieks// Ļeņina Karogs (Preiļi). – 1962. g. 22. febr.
3. Broks J. Latgales kultūras darba entuziasti: [Arī par S. Seili]. – Rīga: Metropolijas Kūrija, 1995. – 297. – 301. lpp.
4. Kovaļenko L. Kļōvās reiz dzīvoja cilvēks...// Darba Karogs. – 1989. g. 11. febr. – 3. lpp.
5. Līvzemnieks V. Pie Makašānu burtnieka// Skolotāju Avīze. – 1974. g. 6. febr. – 3. lpp.
6. Seile A. Visu mūžu dažādos apstākļos... [A. Vējāna priekšvārds]// Karogs. – 1989. – Nr. 2. – 164. – 168. lpp.
7. Seiļš S. Bērniebas takas: [Dzejolis]// Tāvu zemes kalendars, 1999. – Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevnīceiba, 1998. – 250. lpp.
8. Seiļš S. Dzimtine muna: [Dzejolis]// Dzeive. – 1973. – Nr. 117. – 19. lpp.
9. Seiļš S. Jaunajai paaudzei atdūta dzeive un dorbs// Rēzeknes Valsts Skolotāju institūts /Autoru kolektīvs/. – Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevnīceiba, 1998. – 158. – 160. lpp.
10. Seiļš S. Rūzeskolns: [Stāsts]// Tāvu zemes kalendars, 1999. – Rēzekne: Latgales Kultūras Centra izdevnīceiba, 1998. – 250. – 251. lpp.
11. Seiļš S. Stārķa brīnums: [Stāsts]// Karogs. – 1979. – Nr. 3. – 69. – 72. lpp.
12. Seiļš S. Tik ilgi latgaļu volūda skanēs... [Dzejolis]// Katoļu Dzeive. – 1999. – Nr. 3. – 31. lpp.
13. Slišāns A. Atvodu vuordi// Ar myužeibu sasarunoj. – Daugavpils: SAB, 1997.

14. Sprūga I. Ar sova nūvoda, sovas volūdas un tautas mīlesteibu īgoja vēsturē// Rēzeknes Vēstis. – 1999. g. 11. febr. – 3. lpp.
15. Trojanovskis V. Latgales Misiņš// Ludzas Zeme. – 1994. g. 18. febr. – 2. – 3. lpp.
16. Vējāns A. Grāmatu pasaules sargātājs// Latgales rakstu gaisma. – Rīga: Sprīdītis, 1996. – 331. – 342. lpp.
17. Publicists Stepons Seiļš: [Autors nav zināms]// Literatūrai un Mōkslai. – 1940. g. 27. jūn. – 40. lpp.
18. Seiļš S. Atbaļss presē// Straume. – 1932. – Nr. 2 – 18. – 19. lpp.
19. Seiļš S. Jaunī Deigli I: [Apcerējumi un kritikas]. – Rēzekne: Latgalīšu skūlōtōju centr. b–bas izdavums, 1937.
20. Seiļš S. Jaunī Deigli II: [Dažaidi roksti]. – Rēzekne: Autora izdavums, 1938.
21. Seiļš S. Namērsteigais gors// Latgolas Bolss. – 1944. g. 24. jūn.
22. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas materiāli. – Stepona Seiļa fonds. – A 96.
 - 22.1. Dokumenti par izglītību un skolotāja darbību. – N 71.
 - 22.2. Latgaliešu grāmatu bibliogrāfiskais rādītājs. – N 105.
 - 22.3. Latgolas nōkūtnei: [skolotāja runu, rakstu u. c. materiālu krājums rokrakstā]. – N 337 – 339.
 - 22.4. Latgaliešu vārdnīcas fragmenti un latgaliešu folkloras materiāli. – N 92.
 - 22.5. Viesu grāmata (1971 – 1979). N 309.
23. Latgales Kultūrvēstures muzeja materiāli (Rēzeknē). – Stepona Seiļa fonds.
 - 23.1. Dzimtinei: [Dzej. krāj. rokrakstā]. – Inv. nr. 15991.
 - 23.2. Kļōvu skolas direktora dienasgrāmata. – Inv. nr. 26214.
 - 23.3. Liecība Rīgas pils. Oktobra raj. prokurora vietn. b. Kaķītim. – Inv. nr. 6220.
 - 23.4. Muni skūlōtōja godi: [Fotoalbums ar komentāriem; sast. 1970.]. – (inv. nr. katrai fotogrāfijai)
 - 23.5. Vēstules Jānim Brokam. – Inv. nr. 21990.

24. Lūcijas Kovaļenko (Stepona meitas) privātarhīvs.
- 24.1. Stepona Seiļa raksti žurnālā "Straume" (1975. 1979.) rok-rakstā.
- 24.1.1. "Daile." – "Jaunais Vārds" – "Straume": [Atmiņu skice]// 1977. – Nr. 2. – 21. – 41. lpp.
- 24.1.2. "Jaunajim skūlōtōjim!" – 1976. – Nr. 5. – 57. – 59. lpp.
- 24.1.3. Literatūras skūlōtōja sapnis. – 1978. – Nr. 7. – 65. – 66 lpp.
- 24.1.4. Muni irūsynōjumi. – 1979. – Nr. 1. – 2. – 5. lpp.
- 24.1.5. Muni pyrmī referati. – 1976. – Nr. 10. – 20. – 24. lpp.
- 24.1.6. Nu vēstulem. – 1978. – Nr. 3. – 29. – 35. lpp.
- 24.1.7. Par "Nabēdni". – 1977. – Nr. 10. – 20. – 24. lpp.
- 24.1.8. Sakarā ar munas dzeivis jubileju. – 1979. – Nr. 1. – 31. – 37. lpp.
- 24.1.9. Skūlānim un vacōkim par grōmotom. – 1978. – Nr. 5. – 79. – 91. lpp.
- 24.1.10. Valērijai Seilei: (Dzejolis). – 1976. – Nr. 6. – 10. lpp.
- 24.1.11. Voi ir pagōdōts/ – 1976. – Nr. 7. – 67. – 76. lpp.
- 24.2. Valeinis V. Pīzeimis pi manuskripta "S. Seiļs. Zam dzimtines dabasim" (sast. L. Kovaļenko).
- 24.3. Viesu grāmatiņas (1965 – 1971).
- 24.4. Vēstule A. Smagaram (1965. g. 21. nov.)
- 24.5. Seiļs S. Zam dzimtines dabasim: dzej. krāj. rok-rakstā.
25. Lidijas Polukejevas materiāli.
25. 1. Arbidānes K. atmiņas.
- 25.2. Provejas A. atmiņas.
- 25.3. Slišāna A. atmiņas.
- 25.4. Kovaļenko L. stāstījuma pieraksts.
- 25.5. Seiles A. stāstījuma pieraksts.
- 25.6. Seiles V. stāstījuma pieraksts.

Lily

TAUTSKOLOTĀJS ŽANIS LEJA (1899 – 1991)

Tālā Kurzemes pusē, pašā leišmalē, pie Lietuvas robežas atrodas Kalētu pagasts. Līdzīgs daudziem citiem pagastiem Latvijā ar savām zemēm, mežiem, upēm, mājām un ļaudīm, ar savu kultūrvidi un savām tradīcijām. Kā daudzos Latvijas pagastos, arī Kalētos ir lielas un sakoptas mājas, ir mazas un pussabrukušas būdiņas ar aizaugušiem laukiem un pagalmiem, un šajās mājās dzīvo gan veci un sirmi ļaudis nabadzībā un vientulībā, gan jauni, spējīgi, drosmīgi, griboši un varoši, kuri kopj savu senču zemi un veido darba tikumu savos bērnos.

Kā jau lielākoties laukos, mūsu šodiena ir milzīgu kontrastu pilna: no trūkuma līdz milzu bagātībai, no gara nabadzības līdz dvēseles pārpilnībai, kuru nemēra ne zeltā, ne latos, ne noguldījumos bankās. Lauku ļaudīm piemīt šis dvēseles starojums, savā vienkāršībā un dabiskumā, bez lielām skolām un augstas izglītības, bet viņos ir šī lielā vērtība – sirds izglītība.

Lauku pagastā bieži vien vienīgā gaismas pils ir skola, un Kalētu pagasts ir bagāts jau ar to vien, ka skola šeit ir pastāvējusi no 1882. gada. Pagasta iedzīvotāji uzskata, ka tieši skola ir tā, kas veido pareizu attieksmi pret garīgajām un materiālajām vērtībām, kas bagātina un rosina labām domām, labiem darbiem ikvienu ģimeni. Skola – tā ir gaismas pils laukos, un, šīs gaismas apstaroti, veidojas arī tāda pagasta cilvēki. Varētu domāt, ka laukos cilvēki visur ir kaut cik vienādi, bet tomēr tā nav. Kalētu pagastā ir īpaša aura, tur dzīvo nedaudz citādi

cilvēki, kā citviet Latvijā. Kāpēc tas tā, un kas var noteikt šo pagasta kopējo līmeni? Bieži vien katra jaunā paaudze, veidojot savu dzīves stilu tādā nelielā lauku apvidū, palīgā ņem pagātnes mantojumu, jo, kas pagātni ciena un pēta, tas arī tagadni un nākotni svēta...

Kalētu pagasts var lepoties ar izciliem ļaudīm, un īpaši tie ir skolotāji, kas laukos ir bijuši un, jācer, ka arī šodien tomēr ir cienījamākie cilvēki. Skolotājs ir tas, kuru laukos visi sveicina, kuru ciena un vērtē kā godprātīgākā un cēlākā darba darītāju, svētīgākās misijas nesēju.

Tāds skolotājs, kurš Kalētu pagasta vēsturē ierakstīts ar zelta burtiem, ir Žanis Leja, par kuru kalētnieki saka tā, ka šim cilvēkam pats Dievs šajā saulē ir devis uzdevumu – būt Skolotājam.

Skolotājs Žanis Leja Kalētu skolai ir atdevis vairāk nekā 40 gadu no savas dzīves, viņš ir bijis skolas pārzinis Latvijas brīvvalsts laikā, skolas direktors atjaunotajā skolā pēc kara gados, mācību pārzinis, dažādu priekšmetu skolotājs, kā arī klases audzinātājs vairākām kalētnieku paaudzēm, ir izaudzinājis ievērojamus cilvēkus, kuri šodien atceras šo gudro, stalto, mazliet skarbo skolotāju, kurā iemiesojās tik daudz cēlu īpašību un tik daudz talantu, ka pietika ko dot saviem audzēkņiem garu gadu garumā.

Pateicoties Žaņa Lejas skolotāja stājai, gudrībai, daudzpusīgajai darbībai, lauku bērniem veidojās ideāls priekšstats par skolotāju kā gudrāko, skaistāko, kulturālāko sabiedrības pārstāvi. Ļoti daudzi viņa audzēkņi, beidzot pamatskolu, vēlējās kļūt par skolotājiem. Tas arī ir izdevies lielai daļai Kalētu pamatskolas absolventu, kuri ir šo mērķi piepildījuši. Daži no viņiem ir strādājuši Kalētu skolā un kļuvuši par skolotāja Žaņa Lejas kolēģiem darbā, daudzus dzīve aizvedusi tālu prom no mazā Kurzemes pagasta, lai papildinātu savu izglītību, un varētu strādāt vidusskolās, arodskolās, augstskolās par pedagogiem.

Un arī šodien es droši varu apgalvot, ka, mācoties Kalētu pamatskolā, vērojot skolotāja Žaņa Lejas darba stilu, viņa pedagoģisko stāju, respektējot viņa stingrās, bet pamatotās prasības pret mācībām, manī

veidojās vēlme mācīties arvien labāk un labāk, tieksme pēc tālākas izglītības, bet galvenais – dzima sapnis kļūt par pedagogu, un šo sapni dzīves gaitā arī esmu realizējis. Par to es varu pateikties savam skolotājam Žanim Lejam.

Skolotājs. Liekas – tik parasts vārds. Bet cik šajā vārdā daudz garīguma! Kāds tad ir latviešu tautskolotājs? Tas vienmēr ir bijis cīnītājs par patiesu tautas skolu, par demokratizācijas ideāliem, kultūras nesējs savā tautā. Skolotājs – tā ir galvenā persona skolā, bērnu un jaunatnes audzinātājs, jaunu pedagoģisko atziņu izmēģinātājs un īsteno-tājs, pedagoģiskās domas attīstības veicinātājs, latviešu audzināšanas tradīciju glabātājs un veidotājs.

Latviešu tautskolotājs ir vienmēr bijis gara gaismas devējs savai tautai. Šī gara gaismas misija ir viena no skolotāja spilgtajām personības īpašībām. Un skolotājs ir tas, kas ienes gaismu ne tikai bērnu, bet arī bērnu vecāku un citu pieaugušo cilvēku dzīvē.

Latviešu tautskolotājs ir nogājis ļoti garu izaugsmes ceļu cauri dažādiem atšķirīgiem laikmetiem. Un visos laikos lielā mērā tautas izglītības un kultūras līmenis ir bijis atkarīgs no skolotāju izglītības un kultūras līmeņa.

Laiks, kad skolotājs Žanis Leja uzsāka savu pedagoģisko darbību, bija Latvijas brīvvalsts laiks. Tas bija nozīmīgākais laika posms latviešu nacionālās pedagoģiskās domas attīstībā. Šis laiks ievērojams ar to, ka izglītības likums noteica, ka katram Latvijas pilsonim ir obligāti jā-mācās no sešiem līdz sešpadsmit gadiem. Tika veikta skolas vecuma bērnu uzskaitē. Arī Kurzemē, kur līdz tam laikam populāra bija bērnu mācīšana mājās, strauji pieauga sešgadīgo pamatskolu skaits. Lai pār-varētu skolotāju trūkumu, Izglītības ministrija organizēja skolotāju sa-gatavošanas kursus. Šajosursos bija ļoti plaša mācību programma, pēc kuras apgūšanas, vajadzēja kārtot eksāmenus, lai iegūtu pamatskolas skolotāja tiesības. Arī skolotājs Žanis Leja 1925. gadā ir beidzis skolo-tāju sagatavošanas kursus Rīgā un kārtojis eksāmenus pie Izglītības mi-

nistrijas, iegūstot 6-klasīgas pamatskolas skolotāja tiesības.

Pēc tam šādi kursi beidza pastāvēt, bet darbojās tikai skolotāju profesionālās kvalifikācijas celšanas kursi. Skolotājs Žanis Leja savas pedagoģiskās darbības laikā nemitīgi paaugstinājis kvalifikāciju, apmeklējot dažādus kursus, kā fizikas skolotāju kursus, jauno tehniķu pulciņa vadītāja kursus, kā arī beidzis Izglītības ministrijas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta kursus 1952. gadā un ieguvis atestātu par vidusskolas skolotāja tiesībām mācīt 1. – 7. klasēs.

No 1934. gada Ulmaņa autoritārā režīma laikā arī izglītībā tika veikti lieli pārkārtojumi. Sāka izstrādāt jaunus mācību plānus, jaunas mācību programmas, liela uzmanība tika veltīta latviešu literatūrai skolās, nacionāli valstiskas domāšanas veidošanai, tēvzemes mīlestības attīstīšanai. Skolotājus orientēja uz lauksaimniecības pamatu mācīšanu, lauksaimniecības prakses apgūšanu. 30. gadu tautskolotāji bija aktīvi nacionālās kultūras sējēji un kopēji savā dzīves vietā, viņi bija tie, kuri veidoja un ietekmēja kultūru un sadzīvi savos pagastos. Viņi apguva un izstrādāja arvien jaunas priekšmetu mācīšanas metodikas, ieviesa tās savu skolu praksē, kā arī bija aktīvi mākslinieciskās pašdarbības pulciņu vadītāji. Latvijas brīvvalsts laikā vadošais mācību princips skolās bija tautiskuma princips, ko apzīmēja ar jēdzienu "latviskā skola". [9, 91]

Lai audzinātu jaunatni tautiskā garā, izmantoja dabas zinības. Skolotājam, kurš mācīja dabas zinības, bija jārada bērnos interese par pārmaiņām dzīvajā dabā, jārada apstākļi skolēnu mēģinājumiem pārveidot dabu cilvēkam vēlamā virzienā. Tad arī bērnos radās interese par laukiem, lauksaimniecību, viņi netiecās tikai pēc dzīves pilsētā. Svarīgs mācību princips tā laika skolā bija uzskates princips, kas norādīja, ka skolotājam mācību darbs jāorganizē ar dzīvo vērošanu, ekskursijām, kino, diafilmām, eksperimentiem, darbu pie darbgaldiem. Un vēl viens no tā laika skolas praksē svarīgiem principiem bija mācību piemērotības jeb attīstības princips, kas saistīts ar vecuma īpatnību ievērošanu; kā arī sistemātiskuma un pakāpenības princips un teorijas un prakses vienotība.

Žanis Leja bija īstens latviešu tautskolotājs. Viņš bija skolotājs – izmēģinātājs, jo savā pedagoģiskajā darbā rosināja bērnus uz dažādiem eksperimentiem, praktisku darbību, radošu un patstāvīgu domāšanu. Viņa darbībā var saskatīt ne vienu vien latviešu tautskolotāju vēsturiskajā attīstībā izstrādātu teoriju, atziņu, kas kļuvušas par pedagoģiskām vērtībām un nav zaudējušas savu nozīmību.

Skolotājs Žanis Leja Kalētu skolā sācis strādāt no 1923. gada 15. septembra par skolotāju, bet 1926. gada 1. janvārī Žani Leju ieceļ par Kalētu pamatskolas pārzini.

Latvijas brīvvalsts laikā skola tikusi pārdēvēta par Kalētu sešklasīgo pamatskolu, kurā strādājuši 6 skolotāji: Anna un Žanis Lejas, Katrīna un Ernests Erņi, Zelma Šmiukše un Emīlija Gauše. Tā bija stipra un liela skola, kura pastāvēja Latvijas brīvvalsts laikā Kalētu pagastā. Skolā mācījās visu apkārtējo pagastu bērni no Gramzdas, Purmsātiem, Krūtes, Dunikas. Skolēnu skaits nemītīgi pieauga. Skola bija plaša un ērta pēc pārbūvēšanas 1932. gadā, skolā bija gan liela aktu zāle, gan darbmācības telpas, gan ērta ēdamistaba, skaistas kāpnēs un plaši koridori, labiekārtotas tualetes un mazgājamās telpas. Skolotāji tika nodrošināti ar labiem dzīvokļiem. Skolas pārzinis Žanis Leja lielu vērību veltīja skolas apkārtnes apzaļumošanai, sakopšanai, apstādījumu ierīkošanai. 1935. un 1936. gadā notika lielā koku un krūmu stādīšana skolas apkārtnē, puķu dobjū ierīkošana pēc speciāla plāna, kuru apstiprinājis Liepājas apriņķa tautskolu inspektors J. Graudiņš. [2, 76]

Jaunais, uzņēmīgais skolas pārzinis Žanis Leja skolas labā veic daudz interesantu lietu, piemēram, lai iegūtu naudu mācību darba uzlabošanai, mācību līdzekļu iegādei, tiek organizēti dažādi pasākumi: koncerti, teātru izrādes, loterijas. Par iegūto naudu tiek pirktas kartes, grāmatas, tabulas, iekārtotas darbnīcas rokdarbiem un darbmācībai ar atbilstošiem darbarīkiem un inventāru. Labi nostādītais skolas darbs turpinājās līdz karam. Šo piecpadsmit gadu laikā izglītību ieguvušie kalētnieki atceras skolu kā pagasta gaismas pili.

Kara laikā skolu sagrāva un nopostīja līdz pašiem pamatiem. Kalētu ļaudis tika izdzīti bēgļu gaitās. Pēc kara izglītības nodaļa uzdeva Žanim Lejam organizēt skolu. Tā kā telpu nebija, Leja atvēra skolu savās mājās, Kalētu pagasta "Vairogos". 1945. gadā atsāka darboties skola, kurā strādāja skolotājs Leja ar savu sievu Annu Leju. Pieteicās ļoti liels skaits bērnu, kuri gribēja mācīties. Visiem mācīties gribētājiem vietas nepietika. Bija jāmeklē telpas vēl citur. Mācības tika organizētas vēl dažās pagasta mājās, kā "Pūpolos", "Mauriņos". Žanis Leja uzņēmās vecās barona Noldes pils restaurācijas darbus, kur 50. gados tika iekārtota skola. Pakāpeniski tika atvērtas klases. Vienā bijušās barona muižas galā notika mācību darbs, bet otrā ēkas galā vēl kādu laiku bija drupu kaudze. Ar Žaņa Lejas iniciatīvu tika gādāti kokmateriāli, pakāpeniski atjaunota visa ēka. 1957. gadā skola pilnībā varēja strādāt, un tagad tā bija Kalētu septiņgadīgā skola. Bet Žanim Lejam jau vairs nebija atļauts vadīt skolu, jo, kā uzskatīja izglītības nodaļa, viņā bija par daudz "vecā rauga".

Žanis Leja – radoša personība

Žanis Leja piedzima 1899. gada 7. februārī Liepājas apriņķa Purnsātu pagasta "Celmiņu" mājās. Kalpa Lejas ģimenē viņš bija trešais bērns. Jau agrā bērnībā mazais Žanis izcēlies ar īpašām prāta spējām. Kad māte viņam piecu gadu vecumā mācījusi lasīt pēc tajā laikā pazīstamās boksterēšanas metodes, Žanim tas licies garlaicīgi, un viņš ātri vien pats sācis lasīt pa zīlbēm un saukt tās kopā pilnos vārdos. Zēnam ļoti patīcis lasīt, viņš, pat ganos ejot, ņēmis līdzī grāmatas un slepus tās lasījis. Tā kā kalpu ģimenē grāmatu bijis ļoti maz, nācies tās meklēt tuvākajā apkārtnē, aizņemties no kaimiņiem. Žaņa raksturīga īpašība jau no agras bērnības bijusi augsta pienākuma apziņa. Reiz ganos uznācis liels pērkons, zibens, mazajiem ganiņiem bijis bail, citi gani raudādami bēguši mājās, bet Žanis savu darba lauku nav pametis, sa-

pratis, kaut arī bail, ir jāpaliek "postenī" līdz galam.

Skolas gaitas Žanis uzsācis Bārtas pagasta Sietiņa skolā, kurā bijušas 4 klases un tikai viens skolotājs. Šeit mācoties, zēns pirmo reizi parādījis savu talantu teātra spēlēšanā, jo tikusi iestudēta Neikena luģa "Bāris". Pēc šīs pirmās teātra spēlēšanas savu talantu attīstījis visos turpmākajos dzīves gados, gan pats spēlējot dažādas lomas, gan darbojoties kā režisors. Pēc Bārtas Sietiņa skolas Žanis Leja mācības turpinājis Kalētu pamatskolā, kur ar lieliem panākumiem un izcilām sekmēm mācījies algebru un ģeometriju. Skolu pabeidzis kā teicamnieks. Žaņa tēvs sapratis, ka zēnam ir ļoti gudra galva, un tāpēc vēlējies viņu skolot, lai dēls varētu "izsisties uz augšu". Tēvs nolēmis dot viņu mācībā pie skrīvera par skrīvera mācekli. Šo amatu Žanis sekmīgi apguvis un vēlāk strādājis daudzos tuvējos pagastos par skrīvera palīgu, gan Embūtē, gan Nīcā, gan Vaiņodē un Purmsātos. Žanis Leja, apgūstot skrīvera amatu, izkopa arī savu rokrakstu; skaistu, kaligrāfisku, ļoti interesantu rakstības veidu, kas arī liecina par cilvēka būtību: rakstura noteiktību, kārtības mīlestību, iekšēju inteliģenci un augstu kultūru.

Pirmā pasaules kara laikā Žanis strādājis pie vāciešiem dzelzceļa stacijā par pārmijnieku. Katrs laiks cilvēkam dod kaut ko labu viņa attīstībā, ja tikai viņš to prot paņemt. Žanis Leja prata: viņš lieliski apguva vācu valodu, kuru savā turpmākajā dzīvē izmantoja, mācīdams skolā arī vācu valodu. Žanis Leja dienējis arī Latvijas armijā, pēc kara sācis strādāt Purmsātu pagastā par rakstvedi. Šeit arī iepazinies ar skolotāju Annu Kozlovsku, ar kuru 1922. gadā apprecējies un nodzīvojis kopā garu bagātu kopdzīvi. 1923. gadā piedzimusi meita Austrā, 1925. gadā – meita Zenta.

Savas sievas ietekmē Žanis Leja kļuvis par pedagogu. No 1921. gada 1. novembra viņi abi strādā Vaiņodes pamatskolā, bet no 1922. gada 15. septembra – Kalētu sešklasīgajā pamatskolā. 1922. gadā Žanis Leja beidzis 3 mēnešu skolotāju sagatavošanas kursus, bet 1925. gadā – Skolotāju sagatavošanas kursus pie Izglītības ministrijas. No 1926. gada 1. janvāra Žanis Leja tiek apstiprināts par skolas pār-

zini Kalētu sešklasīgajā pamatskolā un šajā amatā nostrādā līdz 1940. gada 1. septembrim.

No 1945. gada 15. jūnija Žani Leju nozīmē par Kalētu 7-gadīgās skolas direktoru, bet vēlāk pārceļ darbā par mācību daļas vadītāju. No 1955. gada, likvidējot šo štata vienību, jo nav pietiekama klašu komplektu skaita, Žanis Leja strādā par fizikas un matemātikas skolotāju līdz 1958. gadam, bet, atjaunojoties mācību pārziņa amatam, no 1958. līdz 1964. gadam viņš atkal ir mācību pārzinis Kalētu skolā, paralēli mācot fiziku un matemātiku un arī audzinot klasi.

1952. gadā Žanis Leja iegūst atestātu par vidusskolas skolotāja tiesībām.

1959. gada februārī skolotājam Žanim Lejam piešķirts goda nosaukums "Nopelniem bagātais skolotājs".

1965. gadā skolotājs Žanis Leja aiziet pensijā un dzīvo kopā ar savu sievu Annu, meitu Austru un mazdēlu Viktoru Kalētu pagasta "Vairogu" mājās.

Žanis Leja miris 1991. gadā, apglabāts Kalētu pagasta kapsētā.

Žaņa Lejas meita Austrā ir bijusi tēva pedagoga amata turpinātāja, beigusi Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultāti un strādājusi par skolotāju Kalētu pamatskolā, kādu laiku arī par mācību pārzini. Tagad viņa ir pensionāre, dzīvo Kalētu pagastā. Austrā dalījās savās atmiņās par ģimeni, bērnību, māti un tēvu. Dzīve viņai ir bijusi ļoti smaga un nežēlīgu notikumu pilna, jo traģiski aizgājuši no dzīves viņas dēls un mazdēls, viņai ir atņemta arī acu gaisma, bet kāds gaišums un starojums plūst no viņas dvēseles! Savas dvēseles izjūtas Austrā Leja ir ielikusi dzejoļu krājumā "Sapņi", kuru izdevusi Kalētu pagasta padome. Viņas dzeja – tā ir viņas dzīve, atmiņas par māti, tēvu, dzimtajām mājām "Vairogiem", kurās tagad saimnieko citi cilvēki, par saulaino bērnību, par dzīves uztveri bērnu dienās un mūža nogalē.

Austrā savās atmiņās stāsta par tēvu, kurš bērnībā bijis ļoti mīlošs, maigs un labestīgs, lasījis meitām pasakas, dziedājis dziesmas, mā-

cījis daudz laba. Tikai viņam vienmēr bijis ļoti maz laika. Skolas gados tēvs kā skolotājs bijis ļoti prasīgs, stingrs, nav devis nekādas atlaides ne mācībās, ne uzvedībā. Bet vēlāk – kā kolēģis – savai meitai skolotājai tēvs daudz palīdzējis, darbā ievadot, padomus dodot. Par to viņa saka tēvam paldies savā dzejā:

Paldies tev, tēt, ka mani darbā ievadīji,

Un katrā solī allaž blakus biji,

Tu skatījies, lai darbs līdz galam padarīts,

Par paveikto tad priecājies ar mani līdz.

Kad 1999. gadā skolotājam Žanim Lejam atzīmēja simtgadi, viņa meita Austrā veltīja tēvam atkal vienu dzejoli "Manam tēvam".

Mums mazām skaistākie bij brīži tie,

Kad vakarā pie mums tu atgriezies

no skolas, vai no sabiedriskiem darbiem,

Un stāstīji par dienas notikumiem.

Tu skaistas pasakas mums prati stāstīt

Par lepniem karaļiem un zemēm tālām,

Bet tava lielā roka prata glāstīt,

Un palīdzēt mums mūsu sīkās bēdās.

Tu katru pienākumu liki pildīt,

Un prasīji līdz galam darbu veikt,

Bet tavi vārdi prata sirdi sildīt,

Un deva spēku jaunu dienu sveikt.

Nu tik daudz gadu neesi vairs starp mums,

Bet dzīvs arvien ir palicis tavs vēlējums:

Ir jāizpilda katrs solījums,

Un sirdīs allaž jābūt skaidriem mums.

Par spīti gadu nastai literatūra, dzeja, dziesma un neizmērojamā cilvēkmīlestība palīdz Austrāi saglabāt optimismu un dzīvesprieku arī vistumšākajās dienās.

"Cilvēka darbība ir svarīgākais faktors, kas ietekmē viņa dabisko īpašību izpausmi, realizēšanos vai nerealizēšanos – viņa personību. Per-

sonība atklājas cilvēka mijattiecībās, kopējā darbībā un vēsturiskā procesā,” secina Ā. Karpova. [6, 28]

Žanis Leja ir bijis izcils pedagogs, kurš strādājis par skolotāju tik dažādos laikos: gan Latvijas brīvvalsts laikā, gan vācu okupācijas laikā, gan pēckara periodā. Analizējot viņa darbību, var rasties jautājums, kā gan cilvēks spēja strādāt par pedagogu tik atšķirīgos laika posmos, pie tik dažādām varām. Izpētot Žaņa Lejas dzīves un darba gaitas, man radās doma, ka to spēja vienīgi garīgi brīvs cilvēks, kura būtība izpaužas viņa dzīvesdarbībā, kurš nav pakļāvis savu iekšējo “Es” sabiedriskās attīstības, garīgo un materiālo faktoru iedarbībai. Cilvēks, kurš ir bez politiskām ambīcijām, kurā iemiesojies godaprāts un sirdsapziņa nepieņem katras varas izstrādātos politiskos aicinājumus, galējības cilvēka dabiskās būtības kropļošanā un degradēšanā.

Žanis Leja visos laikos ir bijis skolotājs bez pārspilējumiem, orientējies savu pedagoģisko darbību uz cilvēka attīstīšanu, darba spēju un labāko īpašību izkopšanu, uz praktiskiem izmēģinājumiem, uz savu skolēnu vispusīgu izglītošanu, lai viņi spētu pilnvērtīgi dzīvot.

Kārlis Ulmanis ir teicis, ka zināšanas ir dzīves pamats, bet dzīve un darbs prasīs no skolēniem gribu un drosmi. Skolotājs ir tas, kurš šīs atziņas bērnu prātos ieliek un stiprina, kurš mudina pašiem tās attīstīt.

Žanis Leja savās skolotāja gaitās, ar savu personīgo piemēru ir licis šos pamatus daudzu savu audzēkņu sirdīs un prātos.

Aptaujātie Kalētu ļaudis – Žaņa Lejas bijušie audzēkņi, viņu vecāki, darba kolēģi – pretrunīgi vērtē šo ievērojamo cilvēku. Cik ir cilvēku, tik ir dažādu atmiņu par skolu, skolotājiem. Sirmie kalētnieki ar godbijību vēl joprojām atceras, kā viņi saka, “Lejkungu un viņa kundzi”. Viņu uzskats, ka tie bija īsti skolotāji – ar savu stāju, izskatu, gudrību un prasīgumu. Viņi bija spilgtas personības, un vecie kalētnieki saviem bērniem un mazzbērniem joprojām stāsta par šiem cienījamiem skolotājiem. Izskan arī citādas domas, kāpēc skolotājs Leja izturēja visos laikos, ka viņš pratis “locīties visos vējos”, piemēroties, tāpēc nav izsūtīts uz Sibīriju. Cilvēku uzskati par dzīvi, pašcieņu un izdzīvošanu ir dažādi.

Un tomēr Žanis Leja nav sevi sakompromitējis nevienos laikos, viņš ir pratis diplomātiski iziet cauri visām situācijām. Kad pēckara gados bieži tika cilāta viņa personīgā lieta rajona komitejās un izglītības nodaļā, mēģinot atrast šim Latvijas brīvvalsts laika skolotājam un skolas vadītājam piemītošus "grēkus", Ž. Lejam nācās rakstīt ne vienu vien paskaidrojumu par savu darbību vācu laikā. Tas pazemoja un aizskāra skolotāja pašcieņu, bet viņš nekad skaļi neizkiedza šos savus pazemojumus un apvainojumus, tikai godprātīgi darīja savu darbu. To, ka viņš prata darīt savu skolotāja darbu, redzēja visi, arī tie, kuriem Žanis Leja likās aizdomīgs. Ar savām organizatora, laba oratora un lieliska darba kolēģa spējām viņš iemantoja cieņu un labvēlību pat skeptiski noskaņoto amatpersonu vidū. Žaņa Lejas darbu pēckara skolā bieži pārbaudīja izglītības nodaļas inspektori. Viņu pārbaudes aktos var lasīt: "Lejam ir liels pedagoģiskā darba stāžs, ieguvis labu pedagoģisko praksi. Mācību vielu saista ar praktisko dzīvi, stundu darbā vienmēr pielieto uzskates līdzekļus, daudzi no tiem pašas skolas gatavoti." [4, 248]

Bet katrā pārbaudes aktā ir iepilināts kāds darvas piliens. Piemēram: "Darbu dara kārtīgi, bet bez politiskas pārliecības." "Skolā maz pionieru un komjauniešu, nav attīstīts šo organizāciju darbs, nav izvēsta propaganda vecāku vidū." [4, 247] Politisko aģitāciju un vecāku pārliecināšanu skolotājs Leja neizvērsa. Direktors neprata pārliecināt par to, kam pats neticēja, tāpēc viņš nevarēja strādāt par direktoru. Direktori Kalētu skolā 50.gados nāca un gāja, bet skolotājs Žanis Leja palika. Kalētnieki domā, vai tad vairāk viņi būtu ieguvuši, ja skolotājs Leja būtu neapdomīgs karstgalvis un neprastu pastāvēt juku laikos kā skolotājs. Neviens jau šodien nezina skolotāja Žaņa Lejas toreizējās izjūtas, bet visi zina, ka viņš vienmēr ir palicis savā vietā un bijis skolotājs.

Pagasta visu paaudžu iedzīvotāju atmiņas saistās arī ar Ž. Leju kā sabiedriskās dzīves organizatoru. Brīnumjaukos pagasta saviesīgos vakarus, bērnu svētkus, valsts svētku atzīmēšanu, izstādes un loterijas, teātra izrādes un koncertus atceras tie, kuru gadu skaits jau pāri sep-

tiņdesmit un astoņdesmit, teātra spēlēšanu joprojām nevar aizmirst tie, kuriem pāri piecdesmit un tuvu piecdesmit gadiem, bet jaunākā gada gājuma kalētniekiem bieži ir ko paklausīties no vecvecāku stāstījuma, kādam tad ir jābūt īstam skolotājam.

Kalētu ļaudis uzskata, ka Žaņa Lejas gars dzīvos viņos tik ilgi, ka tas dos daudz laba un svētīga, kamēr viņu atcerēsies. Un atceras arī: tika noorganizēta izcilā skolotāja simtgade, uzstādīta piemiņas zīme pie skolas, izdots piemiņas buklets, atceres raksts rajona avīzē "Kursas Laiks".

Bet katru gadu veļu laikā Kalētu ļaudis aizdedzina svecītes kap-sētā pie skolotāju Annas un Žaņa Lejas kapu pieminekļiem.

Žanis Leja laikabiedru un bijušo audzēkņu atmiņās

Žanis Leja kā Kalētu pagasta iedzīvotājs, kā izcils pedagogs un pagasta sabiedriskās dzīves organizators atstājis ļoti bagātu atmiņu mantojumu kalētnieku sirdīs un prātos.

Aptaujāju vecākās paaudzes cilvēkus, kuri 30. gados mācījās Kalētu pamatskolā, bijušos Kalētu skolas audzēkņus 50., 60. gados, kā arī tagadējos jaunās paaudzes pārstāvjus, kuri zina Žani Leju no savu vecāku stāstījuma.

Apkopojot šīs atmiņas un pārdomas, radās secinājums, ka Žanis Leja ir bijis ļoti godīgs, taisnīgs cilvēks, apveltīts ar labestību, iejūtību, talantīgs organizators, spējīgs skolas vadītājs, prasmīgs mācību pārzinis, padomdevējs jaunākajiem kolēģiem un brīnišķīgs skolotājs.

Savās atmiņās dalījās bijušie Kalētu skolas audzēkņi Milda, Alberts un Matīss Auderi (dzimuši 1922. gadā), kuri tagad dzīvo Grobiņā, bet sirdīs sevi joprojām uzskata par kalētniekiem, jo Kalētu pagastā aizritējusi viņu bērnība, skolas gaitas, jaunības gadi.

Mildai Auderei skolotājs Žanis Leja bija klases audzinātājs 30. gados. Viņa mācījās vienā klasē ar skolotāja meitu Austru un atceras savu klases audzinātāju kā stingru, prasīgu, bet taisnīgu skolotāju, pret kuru vienmēr izjutusi bijību.

Matīss Auders atceras, ka Žanis Leja viņam mācījis dabas zinības ar ļoti daudziem praktiskiem izmēģinājumiem, arī darbmācību, kur skolotājs iemācījis pamatus vērtīgām darba iemaņām, kas noderējušas visā dzīves gājumā. Bet cik ļoti interesants bijis Žanis Leja kā skolas pūtēju orķestra vadītājs! Šajā orķestrī Matīss Auders spēlējis klarneti, bet pats skolotājs, pašmācības ceļā apguvis dažādu pūšamo instrumentu spēli, mācījis to saviem audzēkņiem. Žanis Leja bijis vienmēr visa jaunā izmēģinātājs. Vēl Matīss Auders un Alberts Auders atceras, ka jau 30. gados skolotājs Leja demonstrējis kino ar pašgatavotām kinodemonstrēšanas iekārtām. Bērni skatījušies Disneja filmas, kas tolaik liels notikums.

Bet bijušais audzēknis Alberts Auders skolotāju Leju atceras kā ļoti gudru un talantīgu, kurš mācījis kokapstrādi un metālapstrādi zēniem, lauksaimniecības pamatus – zemes struktūru, augsnes skābuma noteikšanu, kā arī tādu darbu kā ābeļu šķirņu potēšanu. Šīs zināšanas lieti noderējušas visā dzīves gājumā, tās praktiski pielietojot. Vēl skolotājs mācījis bērniem gūt priekšstatus par to, kā rodas elektrība, jo skolā uz šķūnīša jumta tikušas ierīkotas vējdzirnavas, kas ražoja elektrību, lai saprastu šo procesu.

Šie Žaņa Lejas audzēkņi vienmēr atcerējās savu skolotāju, apciemoja viņu arī tad, kad viņš jau vairs nebija skolotājs, kad viņš dzīves novakarā viens pats vadīja savas dienas Kalētu lauku mājā "Vairogos". Un arī tagad Kalētu kapsētā viņi vienmēr noliek ziedus un noliec galvu sava skolotāja mūža priekšā.

Kalētu pagastā dzīvo pensionēti skolotāji Velta Strēle, Austra Pūce, Gunārs Pūce. Austra Pūce ir bijusi gan skolotāja Žaņa Lejas audzēkne, gan darba kolēģe. Viņa dalījās savās atmiņās par skolotāju Leju. Viņa atceras, kā skolotājs un tolaik skolas pārzinis Ž. Leja organizēja mācību darbu 1945. gadā – pēc kara, kad Kalētu pagastā viss bija izpostīts: "Pirmajā pēckara gadā mēs sēdējām nevis skolā solos, bet uz krāsmatās atrastiem ķieģeļiem, dēļiem. Nākamajā gadā jau skolotājs Leja bija kopā ar bērnu vecākiem sarūpējis garus dēļu solus, kuros sē-

dējām saspiesti, ka nevarēja pakustēties, jo mācīties gribētāju bija ļoti daudz.” Austra Pūce ļoti labi atceras savu pirmo tikšanos ar skolas pārzini Žani Leju. Viņa stāsta, ka viņas blakussēdētāja nepratusi reizrēķinu un lūgusi, lai viņai pasakot priekšā. Un tieši šo meiteni Ž. Leja izsauc, lai pārbaudītu, un Austra cītīgi saka priekšā. Bet direktors Leja viņai bargi uzsauc: “Celies kājās!” Kad Austra jautā, kāpēc, Leja atbild: “Par lāča pakalpojumu.” Tas mazo meiteni ļoti nobaidījis, un viņai vienmēr, ieraugot Leju, bijis bailēs jādreb. Tā viņa baidījusies līdz pat 4. klasei, kad bijis jākārto eksāmens matemātikā. Eksāmenu komisijā bijis arī Žanis Leja. Kad meitene visus uzdevumus izrēķinājusi, skolotājs paņēmis viņas darbu, pārskatījis, tad uzlicis roku viņai uz pleca un noteicis: “Ļoti labi, bērns, Ļoti labi!” No tā laika viņas lielās bailes pazudušas.

Vēl Austra Pūce atceras, kā skolotājs Leja organizēja Kalētu barona pils atjaunošanu, lai iekārtotu skolu. 1950. gada vasarā arī visi bērni strādājuši pie skolas atjaunošanas. Viņa atceras, ka vienmēr blakus strādāja pats direktors Žanis Leja.

Jaunajā skolā Ž. Leja mācīja matemātiku, fiziku un ķīmiju. Austra Pūce skolotāja Lejas ietekmē kļuva par matemātikas un fizikas skolotāju, kā viņa saka: “Varēju sekmīgi studēt un beigt augstskolu, pateicoties Ž. Lejas dotajām pamatīgajām zināšanām.” Abi skolotāji kādu laiku bija darba kolēģi. Kā darba kolēģi A. Pūce raksturo Žani Leju, ka tas iemācījis viņai darba mīlestību, pienākuma apziņu, dzīvesprieku. Žaņa Lejas teiktie vārdi: “Priecājies par katru brīdi, kuru tu dzīvē nodzīvo!” pensionētajai skolotājai Austrai Pūcei vēl joprojām skan atmiņā. A. Pūce raksta: “Pati jau esmu pelnītā atpūtā, taču savu skolotāju un darba kolēģi Žani Leju paturēšu gaišā piemiņā.”

Savās atmiņās dalījās arī bijušais Žaņa Lejas audzēknis, vēlāk Kalētu pamatskolas direktors, tagadējais Saeimas deputāts Dzintars Kudums. Viņš pastāstīja, ka bērnībā bijis grūti valdāms bērns, tāpēc skolā aizsūtīts jau nepilnu septiņu gadu vecumā, lai, kā vecāki teikuši, “ieliktu zēnu rāmjos”. Skolā strādājot tāds stingrs pedagogs Žanis Le-

ja, kas visus izveido par “normāliem cilvēkiem” un kas visiem prot “aplauzt ragus”... Dz. Kudums raksta: “Žaņa Lejas vārds zināmā veidā bija apvīts ar leģendām, kuras veidojušās, daudzus gadus skolotājam strādājot Kalētu skolā. Nostāsti ir viena lieta, bet, satiekot cilvēku, rodas pašam savs priekšstats. Man, kā mazam puikam, Ž. Leja likās ļoti liels, ar iesirmiemiem īsiem matiem, brillēm uz acīm un nosvērtu gaitu. Visi vecāko klašu skolēni, īpaši puikas, viņu ļoti respektēja, jo nesen kā bija viņa vadībā uzbūvēta mini hidroelektrostacija, kura reāli ražoja elektrību.”

Vēl Dzintars Kudums atceras Žani Leju kā teātra režisoru Raiņa lugas “Zelta zirgs” izrādē 50. gados. Izrādes veidošanā piedalījās viss skolas kolektīvs – skolotāji un skolēni, ieguldot milzīgu darbu. “Tā bija ļoti interesanta gaisotne – skolotāji un skolēni bija tik tuvi kā nekad. Pašā šīs darbības centrā bija Žanis Leja, ap kuru viss šis virpulis griezās. Viņš bija režisors, kostīmu mākslinieks un padomdevējs.” Tikai vēlāk, strādādams pats par skolas direktoru, Dzintars Kudums ir spējis saprast un novērtēt šo skolotāja Žaņa Lejas devumu gan pedagoga darbā, gan mākslinieciskās pašdarbības organizēšanā.

Par Ž. Leju kā mācību pārzini stāsta pensionētā skolotāja, vēlāk mācību daļas vadītāja un arī Kalētu pamatskolas direktore Velta Strēle. Viņa atceras, ka, sākot savas skolotājas gaitas agrā jaunībā, skolotāju rudens konferencēs ievērojusi Žani Leju, kurš lieliski pratis uzstāties, bijis ar labu valodu un humoru apveltīts pedagogs. Kad Velta Strēle 1954. gadā sākusī strādāt Kalētu pamatskolā par zīmēšanas skolotāju, Žanis Leja bijis mācību pārzinis. Strēle atceras viņu kā ļoti iejūtīgu un sirsnīgu kolēģi, kurš nekad nav sevi stādījis augstāk, bet palīdzējis jaunajiem skolotājiem viņu darbā. Veltas kundze stāsta, ka viņai bijis jāizveido skolas plāns kā zīmēšanas skolotājai. Tajā laikā viņa dzīvojusi turpat skolas ēkā, bet šo plānu veidojusi vēl vakaros, kad visi jau gulējuši. Žanis Leja, viņu atbalstot, sēdējis šajās vakarstundās kopā ar jauno skolotāju, kaut gan viņam tas nebūt nebija jādara.

Savās atmiņās par Kalēju skolu un skolotāju Ž. Leju dalījās

audzēknis, Liepājas rajona laikraksta "Kursas Laiks" bijušais redaktors, tagad brīvais žurnālists Fricis Plostnieks: "Mēs, zēni, īpaši gaidījām Žaņa Lejas fizikas stundas. Laikam jau tāpēc, ka tās nebija tikai sauss grāmatu gudrību izklāsts. Pat pie tā laika pieticīgās rociņas skolotājam gandrīz vienmēr līdzī bija uzskates līdzekļi, sākot ar diviem lielajiem ebonīta diskiem jeb "elektrības mašīnu" un beidzot ar tam laikam modernajiem epidiaskopiem, diapjektoriem, platfilmās fotokamerām. Tā visa ietekmē mēs aizrāvāmies gan ar radiotehniku – pašrocīgi būvējām detektoruztvērējus, gan ar fotolietām."

No bijušo audzēkņu, laikabiedru, kolēģu atmiņām var secināt, ka Žanis Leja ar savu vienkāršību, ar savu gudrību un prāta spējām, ar savām organizatora dotībām un līdzdalību visos pasākumos atstājis dzīvas, zaļas pēdas visu to cilvēku atmiņā, kuriem bija saskarsme ar viņu. Bijušie audzēkņi tikai ar labu vārdu piemin savu skolotāju, bet Kalētu iedzīvotāji uzskata, ka Žanis Leja ir izcila personība un ļoti daudz ir devis sabiedrības attīstībā un izaugsmē.

2002. gadā tiks atzīmēta Kalētu skolas 120. gadskārta, atkal pulcēsies kopā bijušie audzēkņi, dalīsies savās atmiņās par skolu un skolotājiem. Skolas simtgadē 1982. gadā Žanis Leja iekūra atmiņu uguns-kuru, bija vēl starp mums. Tagad viņa vairs nav, bet viņa gars būs skolā, bijušo audzēkņu domās un sirdīs.

Žaņa Lejas pedagoģiskā darbība

Skolas direktors (pārzinis), mācību daļas vadītājs

Žanis Leja nostrādājis par Kalētu pamatskolas pārzini 25 gadus Latvijas brīvvalsts laikā, vācu okupācijas laikā un pēckara gados. Šajā darbā Ž. Leja sevi parādījis kā lielisku praktiķi, labu organizatoru un pedagoģu kolektīva vadītāju.

Viņa darbības laikā 20. un 30. gados liels darbs tika veikts skolas labiekārtošanā un paplašināšanā. Skolas pārzinis argumentēti prata pie-

rādīt skolas vajadzības un saņemt nepieciešamo valsts finansējumu. Skolā tika ierīkoti zēnu darbmācības kabineti ar visu nepieciešamo aprīkojumu, meiteņu rokdarbu kabineti, sarūpēti metodiskie mācību materiāli, kinodemonstrēšanas ierīces un diaprojectori. Ļoti liels darbs skolas pārziņa Žaņa Lejas vadībā tika veikts skolas apkārtnes izdaiļošanā, apstādījumu iekārtošanā pēc speciālistu izstrādāta plāna.

Tā laika skola bija labiekārtota, bagāta, skaista un cēla – īsta gaismas pils, kuru ar vissiltākajām jūtām atceras tie, kas toreiz tur mācījās – 30. gadu skolēni. Skolas pārzinis nebija nekāds kabinetā sēdētājs, bet stalts, brašs, izskatīgs, sakopts un pašapzinīgs skolas vadītājs. Skola plauka un zēla, līdz to visu pārtrauca karš. Vai skolas pārzinis Ž. Leja toreiz – Latvijas brīvvalsts laikā – varēja iedomāties, stāvot 18. novembrī pie valsts karoga, ka pēc nedaudziem gadiem pāri zemei un skolai brāzīsies tādi negaisi?

Pāris gadus valsts iekārta mainījās vairākkārt. 1940. gada vasarā pa skolu staigāja komjauniešu brigādes, savāca vadoņa attēlus un valsts karogus. Cilvēki dzīvoja bailēs, neziņā. Nedrīkstēja vairs lietot vecās mācību grāmatas, bija pat jāatsakās no vecās, labās ābecītes un jāmācās no latviski tulkotajām krievu autoru grāmatām. Likvidēja skolas kooperatīvu, atņēma kinodemonstrējamo aparātu. Skolēni un skolotāji bija sašutuši, bet iebilst nedrīkstēja.

Žanis Leja ar savu mieru, nosvērtību un tālredzību panāca kaut cik normāla darba turpināšanos skolā. 1941. gada vasarā ienāca vācieši, vācu laiks sākās arī skolā. Bet skolā ārēji mierīgs un līdzsvarots savu darbu veica skolas vadītājs Žanis Leja ar saviem skolotājiem. 1944. gadā fronte Kurzemes katlā izdzina bēgļu gaitās arī Kalētu pagasta iedzīvotājus, skola tika sagrauta. Baltā gaismas pils nogrima, atstājot tikai skaistas, mirdzošas atmiņas par tiem, kā kalētnieki saka, “labajiem Latvijas laikiem”. 1946. gadā ļaudis atgriezās Kalētu pagastā no bēgļu gaitām, pamazām atjaunojās karā izpostītā dzīve.

Un atkal Žanis Leja bija tas, kas uzņēmās skolas organizēšanu. Tik grūtajos pēckara gados šis cilvēks deva cerību un gaismu karā iz-

emocionāliem cilvēkiem, uzņēmās viņu bērnu mācīšanu un audzināšanu. Skolas vairs nebija, bet bija taču jāmācās. Un bērni mācījās skolotāja mājās – Kalētu pagasta “Vairogos”. Tieksmi un vēlēšanos apgūt zināšanas viņos rosināja Žanis Leja. Bija vajadzīga skola, un tās celtniecību vadīja skolas direktors, pats strādādams kopā ar bērnu vecākiem un pagasta ļaudīm. Cilvēki uzticējās Žanī Lejam visos laikos. Kaut arī viņi bija iebaidīti un tramīgi, varām mainoties, piedzīvojot represijas un briesmas, viņi atbalstīja visas Žaņa Lejas ieceres skolas būvēšanā. Bet tad, kad skola jau bija gatava, varas iestādes vairs neatzina Žani Leju par piemērotu direktoru Kalētu 7-gadīgajā skolā.

Ž. Leja no 1952. gada turpināja strādāt skolā par mācību pārziņi. Viņš lielu darbu ieguldīja skolas metodiskajā darbā, izstrādājot mācību plānus un priekšmetu mācīšanas metodikas. Šajos gados skolā ienāca daudz jaunu pedagogu, lielākoties ar pedagoģiskās skolas izglītību. Mācību daļas vadītājs viņiem sniedza metodisku palīdzību, organizējot mācību darbu, ievadīja darbā un atbalstīja visu jauno. Izglītības nodaļas skolu inspektoru dotajos raksturojumos par Žani Leju var lasīt: “Ž. Leja ir centīgs un apzinīgs mācību daļas vadītājs, ar labām sekmēm ceļ savu lietišķo un politisko kvalifikāciju gan patstāvīgi, gan apmeklējot kursus, tāpēc panākumi mācību un audzināšanas darbā ir labi. Skola, kurā viņš strādā, ir izvirzījies par vienu no labākajām skolām rajonā pēc sekmju līmeņa. Ž. Leja sniedz palīdzību jaunajiem skolotājiem, vadot metodisko darbu skolā un vadot rajona metodiskās apvienības fizikas skolotāju sekciju. Sabiedriskajā darbā Ž. Leja piedalās aktīvi, skolēnu vecāku, audzēkņu un skolotāju vidū iemantojis lielu autoritāti” [4, 221].

Skolotājs

Skolotājs Žanis Leja savas pedagoģiskās darbības gados ir mācījis tādus priekšmetus kā fiziku, aritmētiku, ķīmiju, algebru, ģeometriju, kādu laiku arī zīmēšanu, dziedāšanu, praktiskos darbus. Bet Latvijas

brīvvalsts laikā mācījis arī dabas zinības, lauksaimniecības pamatus, kokapstrādi un metālapstrādi. Visos savos mācītajos priekšmetos skolotājs Leja devis maksimālu zināšanu apjomu, stingri prasījis mācīties un zināt iemācīto. Kā saka bijušie audzēkņi, ka Lejas kungs nedeva nekādas atlaides nevienam, slinķiem skolā nebija vietas, nekauņām ne tik. Skolotājs bija ļoti prasīgs un ar neatlaidību panāca mācību rezultātus.

Man kā skolotāja Žaņa Lejas audzēknei vienmēr likās, ka viņam vairāk simpatizē zēni ar savu loģisko, racionālo domāšanu. Bet arī meitenēm bija jāmācās tik ļoti grūtā un nesaprotamā fizika. Un arī es mācījos. Pārskatot savas tā laika liecības, zemāka atzīme par četri (toreiz tas bija "labi") tur fizikā nav redzama. Mani šodien pārsteidz tas, ka pie stingrā Žaņa Lejas esmu liecībā saņēmusi pat pieci – teicami. Tas liecina, ka skolotājs prata savu priekšmetu mācīt, jo šis skolotājs par "skaistām acīm" nevienam labu atzīmi nelika. Manas dzīves turpmākajos gados nekad man nav patikusi matemātika, bet pie Žaņa Lejas arī to godam uz četri esmu mācījusies. Par fizikas mācīšanos atceros, ka skolotājs ļoti aizrautīgi un interesanti prata visu atklāt ar dažādiem mēģinājumiem, vienmēr stundās nāca ar veselu kaudzi materiālu. Bet zēnu acīs Žanis Leja bija ģēnijs, jo kopā ar vecāko klašu zēniem viņš uz tuvējās Birkstalas upītes uzbūvēja elektrostaciju, kura ražoja īstu elektrību skolai laikos, kad pagastā vēl elektrības nebija. Puikas paši darbināja šo brīnumu, paši ieslēdza un izslēdza, bet visam tam pamatus lika fizikas skolotājs Žanis Leja.

Savas bagātās zināšanas un prasmes viņš deva arī tālāk jaunajiem skolotājiem, vadot rajona fizikas skolotāju metodisko apvienību.

Klases audzinātājs

Žanis Leja bija ļoti talantīgs un daudzpusīgs cilvēks, apveltīts ar lieliskām cilvēciskām īpašībām, garīgi bagāts, emocionāls, ar labu sirdi. Par to liecina atmiņas par viņu kā klases audzinātāju. Par savu klasi, saviem bērniem viņš allaž bijis nomodā. Skolotājs Leja bija klases

audzinātājs maniem vecākiem Latvijas brīvvalsts laikā – 30. gados. Tad viņš bija vēl gados jauns skolotājs. Būdam arī skolas pārzinis, viņš bija milzu autoritāte. Tajā laikā skolā strādāja mazs skolotāju kolektīvs, bet ar kādu godbijību un cieņu šos skolotājus atceras viņu bijušie audzēkņi! Tie esot bijuši skolotāji ar lielo burtu, zelta cilvēki, kuri savu dzīvi visu līdz pēdējam atdeva savai skolai. Un Žanis Leja tad bija skolotāju skolotājs.

Manos skolas gados skolotājs Leja jau bija kungs gados. Atceros viņu kā sirmu, staltu, nopietnu, bet ļoti sirsniņu klases audzinātāju. Viņš man bija klases audzinātājs divus gadus – 6. un 7. klasē. Un 1959. gada izlaiduma klase bija arī viņa pēdējā audzināmā klase. Šajā klasē bijām 11 meitenes un 7 zēni. Skolas izlaiduma fotogrāfijā mūsu audzinātājs sēž vidū – starp savām meitenēm. Viņš mums toreiz likās ļoti vecs, un bērniem nepatīk veci skolotāji, labāk jau jaunie un skais tie. Tomēr mēs bijām lepmi par to, ka mums klases audzinātājs ir visgudrākais skolotājs. Spilgti atmiņā iespiedusies viena ekskursija, kurā mūsu audzinātājs mūs veda – kājām pa Vārtājas upes krastu līdz Vārtājas ietekai Bārtas upē, kur atrodas kuršu pilskalns. Skolotājs gribēja mūs iepazīstināt ar vēsturi, ar dabu, bet blakus tam mācīja pārvarēt grūtības, jo iet pa aizaugušo upes krastu ar mugursomu uz muguras bija ļoti grūti. Atceros, ka mums katram galapunktā tika dots kāds uzdevums – vienai grupiņai salasīt zarus ugunskuram, citiem iekurināt ugunsroku, vēl citiem sarūpēt maltīti, izvārit ugunskurā zivju zupu, bet zivis sazvejoja skolotājs ar pušiem upē. Šī ekskursija ļoti palīdzēja citam citu iepazīt, un arī bargais skolotājs parādījās citā gaismā, viņš bija kļuvis jaunāks, nebija jūtama lielā gadu starpība.

Mēs bijām ļoti lepmi par savu skolotāju, jo viņam vienīgajam tika piešķirts Nopelniem bagātā skolotāja nosaukums. 1959. gada februārī mēs, viņa audzēkņi, braucām viņu apsveikt tajā dienā, kad viņam Priekules kultūras namā (Priekule tolaik bija rajona centrs) tika pasniegts šis apbalvojums. Atceros, ka man bija jārunā apsveikuma dzejolis, un es biju savīļnota un ļoti to pārdzīvoju. Pēc tam skolotājs mūs cienāja ar konfektēm.

Kalētu skolas simtgadē (1982. gadā) es satiku savu skolotāju jau vecu un nevarīgu, bet, vienalga, man viņš bija un palika liela autoritāte līdz sava mūža galam. Viņš ļoti interesanti izrunāja manu vārdu, un vienmēr teica: "Mana Marūta." Arī tad, kad viņš jau vecs, sirms un vientuļš vadīja savus pēdējos dzīves gadus Kalētu pagasta "Vairogu" mājās, kur viņu bieži apciemoja mani vecāki, viņš vienmēr mani atcerējās un sūtīja sveicienus. Un es vēl šodien, aizejot pie sava skolotāja kapsētā, domās jautāju, kā viņš no sava tik lielā skolēnu skaita varēja mani tik ilgi atcerēties.

Arī es savu SKOLOTĀJU nekad neaizmirsīšu, vienmēr glabājot par viņu šīs gaišās, labās atmiņas.

Kalētu sabiedrības dvēsele

Kā īstens Latvijas tautskolotājs Žanis Leja vienmēr ir bijis pagasta sabiedrības dvēsele, sabiedriskās dzīves organizētājs. Lasot un klausoties par Žani Leju, jādodomā, kā gan vienam cilvēkam var piemist tik daudz talantu. Nepietiek ar to, ka viņš visu dzīvi atdevis skolai un audzināšanas darbam, viņš brīvo laiku atvēlējis mākslinieciskajai pašdarbībai, teātru iestudēšanai, pūtēju orķestra vadīšanai, sarīkojumu organizēšanai un dažādu citu kultūras dzīves pasākumu rosināšanai.

Žaņa Lejas vārds ļoti daudziem kalētniekiem un ne vairs kalētniekiem saistās ar teātra izrādēm, jo viņš iestudējis ļoti daudzas Raiņa, R. Blaumaņa un citu klasiķu lugas. Raiņa "Zelta zirgu" ir uzveduši gan 30. gadu skolēni, gan 50. gadu audzēkņi. 50. gados tika iestudētas arī tādas lugas kā Sauleskalna "Ābelīte", Griguļa "Karavīra šinelis" un citas, kurās piedalījās ne tikai skolēni un skolotāji, bet arī pagasta iedzīvotāji. Tā laika "aktieri" ar apbrīnu atceras skolotāja Žaņa Lejas enerģiju un darbaspējas. Teātra mēģinājumi parasti notika vakaros. Dienā skolotājs strādāja skolā, bet vakaros, vai tā bija ziema vai vasara, sniegs vai lietus, viņš bija visos mēģinājumos, kaut gan viņa mājas atradās 9 kilometrus no kultūras nama. Bieži vien mēģinā-

jumi beidzās divpadsmitos naktī, un skolotājam pēc tam bija jāmēro garais ceļš uz mājām. Bet rīta agrumā viņš jau bija atkal skolā spirts un dzīvespriecīgs. Viņš bija gan režisors, gan kostīmu mākslinieks, gan skatuves noformētājs, visu skolotājs Leja pieprata.

Bet Latvijas laikos skolotājs organizēja ļoti jaukus pasākumus pagasta ļaudīm, kurus kalētnieki vēl joprojām atceras. Tādi bija Ziemassvētki ar gājienu pa ziemas ceļu no pagastmājas uz skolu, Mātes dienas svinības ar dziļo, aizkustinošo sirsnību, valsts svētki uz augsta patriotisma viļņa, Jāņi, kurus rīkoja skola bērniem un lielajiem ar mājražojumu loteriju, kurā varēja laimēt pat dzīvu trusīti vai sivēnu, vai ceptu vistu, vai arī skaistu cimdu pāri. Un visos sarīkojumos bija sarūpētas arī skolotāja Lejas raķetes un visādi fizikas brīnumi, organizētas atrakcijas.

Visu šo pasākumu iniciators Kalētu pagastā ilgu gadus bija Žanis Leja. Tāpēc arī pagasta ļaudis viņu joprojām patur dzīvā piemiņā un zina stāstīt ļoti jaukus un interesantus atgadījumus, jo šis skolotājs rosināja cilvēkus nedzīvot noslēgti tikai savā mājā un sētā, bet iet sabiedrībā, bagātināties, pilnveidoties, atvērt savas sirdis.

Kalētu pagastā 30. gados darbojās mazpulku organizācija. Arī tās vadītājs bija Žanis Leja. Viņš vienmēr uzņēmās visu jauno, interesanto. Šī organizācija Kalētos bija bez politiskas ievirzes, bet nodarbojās ar lauksaimniecības kultūru audzēšanu, mācīja uzskaiti un grāmatvedības pamatus, lai mazpulcēni paši varētu aprēķināt izaudzēto. Rīkoja izstādes, bija dažādas sacensības gan lopkopībā, gan dažādos darba veidos – galda klāšanā, kulinārijā. Mazpulku organizācijām bija organizētas arī dažādas nometnes, kad pulcējās mazpulcēni no visa apriņķa. Mazpulku organizācijai bija arī sava himna:

Lai ar sauli laukā ejam

Tīrumus un dārzus sēt,

Drīzi darbam vakarējam

Varēs augļus saredzēt.

Līdz ar sauli mūsu gaitas

Pašķiras un solī iet,

Mūsu jaunās sirdis raitas

Līdzī dzied, kad druvas zied.

Veicot savu skolotāja darbu, Žanis Leja nav iekrājis nekādas materiālās bagātības, jo skolotāja alga nevienā laikā nav bijusi nekāda dižā. Bet kopt zemi un saimniecību skolotājam nekad neatlika laika, viņš visu savu laiku atdeva skolai un ārpuskolas sabiedriskajai dzīvei. Viņš tik daudziem audzēkņiem ir ielicis dzīves pamatakmeni, iedevis virzību uz priekšu, padarījis redzīgas acis un mācījis stipru gribu.

Žanis Leja ar savu pedagoģisko darbību paliks Latvijas skolu vēsturē kā viens no daudzajiem latviešu tautskolotājiem. Latviešu tautskolotājs ir vienmēr stāvējis nomodā par patiesu tautas skolu, būdams skolas dvēsele, atbildīgs par savu skolu, par savu audzēkņu sekmēm un arī par savu tautu, par sabiedrības likteni. Tautskolotājs, kā raksta J. Greste: “Vai tas nav kuģa stūrmanis, kura varā ir griezt kuģi vēlamā virzienā? Vai ir atbildīgāks darbs kā skolotājam? Citi veido koku, metālu, rušina zemi, raksta papīrus, pērk un pārdod, bet skolotājs apstrādā dzīvu cilvēku bērnus” [10, 278].

Skolotāja darbs – tie vienmēr ir bijuši viņa audzēkņi, pret kuriem Žanis Leja ir bijis ļoti prasīgs un stingrs, bet tai pašā laikā cienīts un mīlēts par spīti viņa stingrībai, jo bijis taisnīgs un godīgs savās prasībās.

- Skolotājs Leja prata kopt savu audzēkņu dvēseles, saskatīt vērtīgo, skaisto, bagāto sev āpkārt un sevī, to attīstīt un pilnveidot.
- Skolotājs mācīja savus skolēnus domāt, pārdzīvot, izjust, izprast.
- Viņš prata ieinteresēt audzēkņus, aizraut viņus ar visu jauno, iesaistīt dažādos izmēģinājumos, praktiskā darbībā, vērot sava darba reālos augļus – arī viņu varētu pieskaitīt skolotāju – izmēģinātāju pulkam.
- Skolotājs nemitīgi paaugstināja savu kvalifikāciju, profesionālo izglītību, papildināja savas zināšanas, auga un pilnveidojās, lai būtu par paraugu saviem audzēkņiem.

- Ž. Leja cienīja un mīlēja savus skolēnus, nāca pie viņiem ar siltu, labu sirdi, nosvērtību, laipnību. Tāpēc arī viņa audzēkņi viņu piemin ar lielu godbijību un cieņu.
- Ž. Leja bija personība. Un tikai pedagogs ar savu paša stipru "es" varēja modināt un rosināt citu "es".
- Skolotājam Lejam piemita smalkjūtība, pedagoģiska sirdsapziņa. Viņš savam darbam atdevis sevi visu, darbs ir bijis viņa sirdslieta.

Skolotāja Žaņa Lejas mūžs ir bijis ļoti bagāts. Viņš savas dzīves laikā nav sarūpējis paliekošas materiālās vērtības, taču ar savu darbu radījis un atstājis mums daudz garīgu vērtību. "Es esmu skolotāja Lejas skolnieks," vai šajā niansē neskan nepārejošas, nezūdošas vērtības – mūža guvuma izjūtas?

Mēs esam lepni, jo mēs esam Žaņa Lejas audzēkņi.

Avoti un literatūra

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 6642. f., 1. apr., 1413. l., 96 lp.
2. LVVA, 6642. f., 1. apr., 1410. l., 98 lp.
3. LVVA, 6642. f., 1. apr. 1412. l., 261 lp.
4. Liepājas zonālais arhīvs, 257. f., 3. apr., 1284. l., 214. - 263. lp.
5. Kalētu pagasta attīstības plāns. Kalētu pagasta padome. ASVPC – Bārtava, SIA – BITSS, 1999. – 52 lpp.
6. Karpova Ā. Personība un individuālais stils. – R.: LU, 1994. – 21. – 142. lpp.
7. Laikmets un personība, I daļa. – R.: RaKa, 2000. – 221 lpp.
8. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g. – R.: Zvaigzne, 1994. – 239 lpp.
9. Personība. Jānim Grestem – 120. – Rīga, 1996. – 90 lpp.
10. Staris A., Ūsiņš V. Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā. – R.: Zinātne, 2000. – 306 lpp.
11. Žukovs L. Pedagoģijas vēsture. – R.: RaKa, 1999. – 230 lpp.
12. Žukovs L., Kopeloviča A. Skolotāju izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā. – R.: RaKa, 1997. – 211 lpp.

Экубене.

ERNAS RUBENES VIZUĀLI RADOŠĀ DARBĪBA (1910 – 1990)

1990. gada 11. augustā Erna Rubene atskatījās uz astoņdesmit mūža gadiem, bet šī paša gada rudenī aizgāja pa mūžības ceļu.

Talants, dziļa mākslas izpratne un vērtējuma precizitāte, nerimtīgs darbīgums, pašreizējais darbs pedagogijas laukā – šīs īpašības aizvien bijušas noteicošās Ernas Rubenes radošajā mūžā.

Ernas Rubenes darbs tautas mākslā ir devis latvisku apjautu par tās darinājumu grafiskā un kolorītiskā risinājuma pamatprincipiem, par tradīciju nozīmi lietišķajā mākslā. Savas plašās zināšanas dažādās lietišķās mākslas nozarēs Erna Rubene lielā mērā ieguvusi sistemātiskā un neatlaidīgā darbā.

Mākslinieces pirmā darba vieta ir Krimuldas sanatorija, kur atnāk panākumi: vispārējā Latvijas daiļamatniecības izstādē 1937. gadā par tekstilijām saņemta zelta medaļa. Tas ir aizsākums. Tālāk izaugsme norit pēckara gados, kad veidojas un attīstās latviešu lietišķā māksla, kad kopīgi ar māksliniekiem Kārli Sūniņu, Nikolaju Petraškeviču, Antonu Megni tiek iekārtotas lietišķās mākslas izstāžu ekspozīcijas. Uzskatot, ka izstāde ir ansambļa un stila izveides sekmētājas, māksliniecei rodas mērķtiecīga interese par ekspozīciju iekārtošanu. Sadarbība ar arhitekti Martu Staņu iezīmē vienu no Ernas Rubenes radoši bagātākajiem darba cēlieniem, tiek risināta iekštelpu ansambļu veidošana latviešu lietišķās mākslas garā, ciešā saistībā ar laikmeta prog-

resīvajām tendencēm. Izstādēs parādās ne tikai pēc viņas metiem darināti mēbeļu komplekti, bet arī audumi, adījumi, izšuvumi.

Rīgas lietišķās mākslas vidusskolas mācību procesā Ernas Rubenes ieguldījums ir nepārvērtējami daudzveidīgs un ražens. Zināšanas un pieredze ļauj sniegt Tautas daiļamata meistariem, pašdarbniekiem padomus gan atsevišķu priekšmetu, gan saskanīgu ansambļu izveidē, kā arī priekšmetu proporciju, siluetu, kolorīta sabalsojumā, materiāla izveidē.

Vēsturiskais mantojums

Erna Rubene dzimusi 1910. gada 11. augustā Bilskas pagastā. Mācījusies Smiltenes valsts ģimnāzijā, kur guvusi labas valodas zināšanas, ētikas un estētikas izpratni, kā arī vēlmi kļūt par publicisti. No savas "Jaunu dienu zemes" Erna Rubene dzīvē paņēma līdz vadmotīvu mūža piepildījumam. Tas bija Smiltenes prāvesta Kārļa Kundziņa vēlējums: "Turi skaidru to zemi, kurā tu dzīvo, un dari jauku to tautu, kuru tu mīļo!"

1936. gadā Erna Rubene beidza Rīgas Valsts mākslas amatniecības skolas rokdarbu nodaļu. Šajā laikā mācību iestādē kompozīcijas teorijā un tautas mākslas izpratnē ievadīja Arvīds Dzērvīte (1897 – 1942). Laikā no 1934. gada līdz 1944. gadam Erna Rubene strādāja par praktisko darbu skolotāju, bet no 1944. līdz 1960. gadam vadīja Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas rokdarbu nodaļu. Īpaši grūti mākslinieces dzīvē bija pirmie pēckara gadi. Jaunieši bija jāaudzina un jā-māca jaunos, agrāk neierastos apstākļos. Lietišķās mākslas vidusskolu un daiļamatniecību kā nozari nācās aizstāvēt pret vienas sabiedrības daļas neizpratni un aizspriedumiem. Erna Rubene kopā ar domubiedriem sekmīgi skaidroja republikas kultūras un izglītības vadītājiem lietišķās mākslas vidusskolu nepieciešamību, un rezultātā tika saglabāts šīm skolām raksturīgais mākslinieciskais satvars. Visai aktīvi Erna Rubene piedalījās jaunās programmas un jaunas metodikas izstrādāšanā. Viņa ar saviem personīgajiem darinājumiem uzskatāmi parādīja daiļamatniecības attīstības virzību.

1945. gadā noorganizēja kopīgu mākslinieciskās vadības centru – Tautas mākslas namu. Nama vadībā uzaicināja par ārštata konsultanti 1945. gadā Mākslinieku savienībā uzņemto Ernu Rubeni. Māksliniece savu padomu neliedza arī Mākslas namam. Viņa bija idejām bagāta skolotāja in māksliniece gan Lietišķās mākslas vidusskolas, gan Tautas mākslas nama darbā.

Izstādēs māksliniece piedalījās jau kopš 1937. gadā. Tomēr radošs dzīves posms bija 1950. – 1970. gadi, kad viņas darbības lokā ietilpa trīs virzieni: apģērba un interjera priekšmetu metu, kompozīciju un arī pašu priekšmetu izstrāde; daiļamatniecības pieredzes un propagandas publicēšana rakstos un grāmatās.

Nozīmīgākās publikācijas, kurās izpaužas gan skolotājas radošā darba metodes, gan mākslinieces radošais rokraksts, ir trīs grāmatas:

1. Adījuma raksti un adīšanas tehnika. – Rīga, 1956. (līdzautore Gundega Ivanova.
2. Rokdarbi. – Rīga, 1958.
3. Kompozīcijas pamati tekstilijām. – Rīga, 1964.

Publikācijās izmantoto mācību vielu Erna Rubene ļoti uzskatāmi parādīja personālizstādēs. Turklāt republikā sakarā ar mazgabarīta dzīvokļu celtniecību bija jārisina arī šo dzīvokļu iekārtošanas jautājumi. Erna Rubene kopā ar arhitekti Martu Staņu (1913 – 1972) un keramiķi Margaritu Melnalksni (1909 – 1989) pievērsās mazgabarītu telpu interjera problēmai. Kopā ar M. Melnalksni 1963., 1964. un 1968. gadā Erna Rubene noorganizēja personālās izstādes Rīgā un vairākās Latvijas pilsētās. Šajās izstādēs māksliniece sevi tolaik parādīja, kā laikmetīgu latviešu tautas mākslas kultūras mantojuma tulku. Darbu kompozīcijas rādīja, ka ierosmei galvenokārt noderējušas 12. un 13. gs. latgaļu un 19. gs. Lejaskurzemes tekstilijas. Autorei bija tuvi spēcīgākie krāsu toņi kontrastējošos salikumos. Kompozīcijas bija veidotas lielos laukumos ar atturīgu, smagnēju ornamentāciju. Kopā ar Martu Staņu Erna Rubene izstrādāja arī republikānisko tautas lietiš-

ķās mākslas izstāžu plānus, jo bija šo izstāžu galvenā māksliniece. Laika gaitā viņa bija kļuvusi arī par Tautas mākslas nama rīkoto pasākumu galveno tekstiliju un interjera jautājumu konsultanti un darbu kritiķi. Laikā no 1967. līdz 1970. gadam Erna Rubene vadīja Cēsu Vēstures un mākslas muzeja tautas lietišķās mākslas studiju "Madara". Ilgus gadus viņa konsultēja vairākas Latvijas studijas.

Septiņdesmito gadu sākumā cienījamā māksliniece pārkārtoja ierasto darba ritmu, pirmām kārtām samazinot tautas apgaismotājas un skolotājas pienākumus. Vairāk nekā gadsimta ceturksni bija ilgusi intensīva sadarbība ar E. Melngaiļa vārdā nosaukto Tautas mākslas namu. Laika posmā no 1970. līdz 1985. gadam tā risinājās epizodiski, atbilstoši gadu nastas smagumam. Kad no instruktora posteņa pensijā aizgāja viņas audzēkne un radošo domu biedre Ausma Kangāre, sakari ar daiļamatniekiem galvenokārt risinājās dažādās ciemošanās reizēs.

Kopš 1970. gada mūža ievērojamākajās gadskārtās Erna Rubene rīkoja personālizstādes Rīgā un Cēsīs.

Izstādītie priekšmeti attēloja no tautas mākslas attālinātu, eiropiski vispārinātu lietišķās mākslas interešu loku. Gadījumos, kad saikne ar tautas mākslu saglabājās, kompozīcijas bija tuvākas dzimtās Vidzemes klusināto toņu saskaņai.

Māksliniece bija iniciatīvas bagāta personība. Pateicoties viņas ierosmei, rokdarbu, pinumu un ansambļu veidošanas māka Latvijā attīstījās straujāk, nekā tas būtu noticis bez cienījamās mākslinieces līdzdalības.

Pieredzi viņa deva un ņēma. Ar vārdkopu "**Rubenes stils**" apzīmēts visa kolektīvā darba kopuma raksturīgākās pazīmes, kas radušās viņas vadībā. Aktuāli ir viņas paustie uzskati par rokdarbiem kā cilvēka kārtības, darba mīlestības un skaistuma izjūtas ieaudzinātajiem; par mākslas tikumisko raksturu kā garīgās atpūtas devēju un garīgu cēlāju.

Erna Rubene bija mērķtiecīga, prasīga un stingra skolotāja, kas ar savu darbu prata pastāvēt laikā un telpā, nenonākot konfliktā ar sirdsapziņu.

Ernas Rubenes darbi, kam raksturīga funkcionāla skaidrība, augsta kolorīta kultūra un labas gaumes izjūta, ir pieminekļi, kas saglabāsies arī nākamo paaudžu atmiņā.

Erna Rubene bija skolotāja, kuras nerealizētās idejas un ieceres var daudzpusīgi turpināt mācīt un veidot arī mūsdienu skolā.

Pašreiz notiek lieli strīdi par skolēnu sasniegumu vērtēšanu, bet arī katram skolotājam, pedagoģiskās pieredzes materiālus studējot, jāprot izvēlēties sev piemērotākais.

Erna Rubene ar izstāžu palīdzību audzināja gan skolēnus, gan pieaugušos. Šodien izdarītās aptaujas un intervijas liecina par jauniešu un pusaudžu zemo pašapziņas līmeni. Nepieciešams atrast veidu, kā šo problēmu varētu risināt arī mājturības stundās. Viens no veidiem varētu būt – izmantojot Ernas Rubenes atstāto mantojumu. **Māksliniecei – skolotājai Ernai Rubenei bija liela pedagoģiskā pieredze.** Liekoties skolotāja izmantoja par palīglīdzekli izstādi, vērtējot viņa audzināja jauniešus, parasti apskatot izstādi kopumā, nevis katru darbu individuāli, tādā veidā gandrīz jebkurš darbs kādā no rādītājiem ierindojās labāko vidū. Lai būtu pietiekams pirmo vietu skaits, par labākajiem darbiem atbilstoši kādam no rādītājiem jāvirza nevis viens, bet vairāki darbi un vērtēšanā jāizmanto vairāki rādītāji, piemēram:

- ideja – mākslinieciskā iecere;
- mākslinieciskā apdare un vērtība;
- darbietilpība;
- praktiskā noderība;
- skolēnu izaugsme (salīdzinājumā ar pavišiem, virspusējiem darbiem);
- veikuma, darinājuma patstāvība;
- racionāla, ekonomiska izejmateriālu izvēle un lietojums.

Fragments no Ernas Rubenes dzīves stāsta

(Erna Rubene ir atstājusi savu dzīves stāstu, kas līdz šim nav publicēts. Darbs tapis daudzu gadu laikā un pabeigts 1990. gadā.)

Kad cilvēks tuvojas savas dzīves nogalei, tad viņā kļūst rosīga tāda savāda vēlme – izstaigāt vēlreiz takas, kurām dzīvē bijusi nozīmība. Arī man nu ir pienācis šis brīdis.

Savās vissenākajās atmiņās redzu:

pa ceļu no Zeltiņiem kūņājas mazs mazs cilvēciņš. Paiet, paiet – atgriežas atpakaļ un atkal soļo uz priekšu.

Noiets jau krietns ceļa posms, un aizvien draudošāk tuvojas mežs.

Vai tiešām tas bija ielikts šūpulī – iet vienai visu mūžu pa vienu ceļu atstātu ceļu? Visi man tuvie un mīļie cilvēki aizvadīti aizsaulē. Brīžiem liekas, ka nepietiks drosmes. Toreiz nepietika drosmes doties mežā, kaut arī aiz tumšā, draudošā biežokņa ir Smiltene, ir mājas, ir māte, tēvs un brālis. Toreiz bailes pārvarēja un mazais cilvēciņš griezās apkārt un devās atpakaļ. Cik dziļam bija jābūt apvainojumam, kas lika doties ceļā un atcerēties to pēc daudziem gadiem! Pie krustmātes, mīļās mammas un mīļā tēva taču nebija slikti un tomēr...

Un tā visu mūžu neatlaidīgi jāiet un jāiet, kaut brīžiem pietrūkst drosmes un gribas apstāties pavisam.

Zeltiņos bija tāds jauks “vecais dzirnavu” kalns. Aiz šī kalna cauri silam mana dzimtā vieta: Valkas apriņķa Bilskas pagasta Pandaru mājas. Tur 1910. gada 11. augustā ieraudzīju šo pasauli. Kad pagājušajā gadā tur bijām aizbraukuši, tikai tad tā īsti izjutu savas zemes jaukumu. Laikam tādēļ tik ļoti mīlu Vidzemi, ka esmu piedzimusi vietā, kur Vidzemes ainava meža ielokā ir pašā pagalmā. Uz viena pakalniņa stāv veca sakumpusi māja, uz otra pakalniņa klēts, uz trešā kūts. Mazs, bet gleznains pasaules gabaliņš. Protams, ilgs laiks gaitnieku ģimenei dzīvot vienā vietā nav atvēlēts. Nāk Jurgī, un jādodas tālāk, uz kaimiņu mājām – Zeltiņiem (Zeltīniem). Te paveras cita dzīve.

Zeltiņos par graudniekiem dzīvo mana krustmāte Alvīna Vimba (manas mātes trešā māsa) ar vīru. Mēs augām un dzīvojām viņas aizvējā. Pateicoties krustmātei, varēju nobeigt vidusskolu, jo vecāku rociņa bija maza, bijām mazturīgi ļaudis. Grūts strādnieka mūžs bija maniem vecākiem. Tēvu smagais darbs sabeidza. Bet māte nodzīvoja līdz 91 gadam.

Mātei bija 2 māsas. Visas dzīvoja ļoti satīcīgi un, cik varēja, palīdzēja viena otrai. Otrā māsa, tante Emma, kalpoja Pēterburgā pie kungiem par audzinātāju.

Pa vasarām no Pēterburgas Zeltiņos ieradās tante Emma ar diviem bērniem – Viktorinu un Valēriju. Tie bija cilvēki no citas pasaules, tādas svešas, nesaprotamas pasaules. Līdz ar viņiem manā dzīvē ienāca mūzika un krāsas.

Valērijs caurām dienām spēlēja klavieres, Viktorina dziedāja. Mēs, lauku bērni, bikli klausījāmies un klusībā dzīvojām visam līdzī. Abiem bērniem bija līdzī audekla vākos iesieti zīmēšanas bloki. Valērijs zīmēja mūziķu portretus. Viktorina strādāja ar ūdenskrāsām. Vēlāk viņa ar eļļas krāsām uz koka dēlīšiem gleznoja ainavas no Krievzemes. Ļoti spilgti atmiņā atmirdz nodarbības, par kurām esmu rakstījusi savās atmiņās par Valēriju Zostu.

... Vasaras aizskrēja brīnumātri, pilnas dažādu spēļu un notikumu. Manas agrās bērniības atmiņas ir gaišas, skanošas un krāsainas, tas pateicoties Viktorinai un Valērijam.

No Zeltiņiem pārgājām dzīvot uz Kaupiem. Tie ir gadi, kuriem liela nozīme manā dzīvē. Vēl gadu desmitiem vēlāk savos miega un nomoda sapņos klīdu pa Kaupiem ar dziļas nožēlas sirdi. Plānoju, kā es nopirkšu šo zemi un izveidošu saimniecību. Tikai par ko nopirkt – to izplānot nebija manos spēkos, un visi sapņi izgaisa miglā. Patiešām savādi. Tās taču nebija manu vecāku mājas. Bez tam šis laiks bija traģisma pilns. 18 gadu vecumā ar hronisku nieru kaiti nomira mans brālis Kārlis. Māte to ilgus gadus smagi pārdzīvoja. Līdz ar to visai mūsu ģimenes dzīvei vērpās cauri tumšs grūtsirdības pavediens.

No Kaupiem sāku iet skolā. Katru dienu kātojām uz Smilteni. Ceļš nebija garš, tikai 2 kilometri. Tomēr viegli tas arī nebija, jo biju augumā ļoti maziņa. Grūti bija ziemās un rudens lietos. Bija puteņainas dienas, kad bijām spiesti griezties atpakaļ, jo uz priekšu tikt nevarējām. Toreiz bija aukstas un dziļas ziemas. Atgriežoties no skolas, ļoti patika klaiņot pa muižas parku, lasīt kastaņus un ēst sarkanas, garšīgas ogas.

Pēc mātes stāstījuma biju klusa meitene. Skolas gados ļoti cietu no kautrības. No Pēterburgas tante sūtīja drēbes, bet tās bija savādākas nekā pārējiem bērniem skolā. Tīrās mocības man tās dabūt murgurā. Ļoti kautrējos no cilvēkiem.

Onkulis Hildebrants Vimba bija cilvēks, kuram bija dotības veiksmīgi saimniekot. Viņš sāka griezt kūdru un dedzināt ķieģeļus. Tā samērā strauji viņš izvirzījās par vienu no redzamākiem uzņēmējiem Valkas apriņķī. Pirmās tvaika dzirnavas Smiltenes apkārtnē ar lieliskiem bīdeļu ganģiem un kokzāģētava veicināja lielas saimniecības izveidošanos. Man ļoti patika zīda sieti un pulētie ganģi. Toreiz stingri nolēmu kļūt par melderi. Pati dzīve Kaupos ritēja strauji un rosīgi. Kungi un kalpi dzīvoja draudzīgi. Nekur neparādījās šķiru plaisas. Katru sestdienu visi sagāja kopā. Valērijs spēlēja klavieres, un pārējie dejoja.

Un tad nāca katastrofa, viss tika novests līdz bankrotam. Vēl šodien nevaru aizmirst rītu, kad abas ar krustmāti devāmies uz kūti un atradām to tukšu. Tikai viena gotiņa stāvēja un žēli māva. Naktī onkulis visas govīs bija aizdzinis caur mežu uz Smilteni, kur viņš bija nometis uz dzīvi kopā ar savu mīļāko. Ko izjuta krustmāte, redzot, ka viņas izaudzētās gotiņas aizdzītas – to īsti saprast spēju tikai šobrīd. Kādā citā reizē šausmās pieplaku pie sienas, kad pretī steigās onkulis ar cirvi rokās. Viņš bija uzlauzis krustmātes istabas durvis un izvandījis kumodi, meklēdams naudu. Un tā viena nekrietnība aiz otras.

Mēs aizgājām dzīvot uz Smilteni, kur arī beidzu Smiltenes valsts reālskolu 1926./1927. mācību gadā.

Vidusskolā man interesēja literatūra. Pēc skolas beigšanas gribēju studēt filoloģiju. Par manu tagadējo profesiju nekā nezināju.

Pārnācu dzīvot uz Rīgu pie tantes Emmas. No studēšanas nekas neiznāca, jo materiālie apstākļi to neatļāva. Īsu laiku nostrādāju Elejā par telefonisti. Pastāvīga vieta arī tur negadījās, un es nokļuvu inteligento bezdarbnieku rindās. Šis laiks bija drūms un pazemojošs. Katru dienu nīkām Torņa vai Baznīcas ielās, gaidot vietu piedāvājumus. Ne-laimējās. Par kalponi strādāt nevarēju veselības dēļ. Biju sākusi slimot. Ārsti diagnozi uzstādīja pārāk vēlu. Organisms bija saindēts. Kad beidzot uzstādīja pareizo diagnozi – izveseļoties pilnīgi vairs nebija iespējams. Slimība ievilkusi manā mūžā dziļu rētu.

Lai dabūtu darbu, iestājos komerczinātņu institūtā, no komersanta gan manī nav bijis ne kripatas. Arī darbu nedabūju. Vienīgi pieradu pie cilvēkiem un vairs neklīdu pa ielām, kad mājās sanāca ciemiņi. Mūsu mājas durvis vienmēr bija atvērtas ciemiņiem. Ritēja rosīga garīgā dzīve. Valērijs pulcināja ap sevi muzikantus, Viktorina – akadēmijas studentus. Viņa mācījās Mākslas akadēmijā, Keramikas nodaļā. Tā, man pašai neapzinoties, manu dzīvi ieskāva mākslas pasaule. Apziņa, ka vienīgi es nekas neesmu, ka nav pat darba, mani noveda līdz pašnāvības domām. Te arī meklējami pesimisma dīgļi manā psihē, kas nav zuduši līdz šim brīdim.

Arī jūtu dzīvē nācās daudz ciest. Ar tuberkulozi saslima mans jaunības draugs un pēc 3 gadu ciešanām nomira. Tā gadi, kurus visi atceras savā dzīvē kā skaistākos, manā dzīvē tīti asaru plīvurā.

Pagrieziens notika, kad Viktorina mani aizveda uz mākslas amatniecības skolu, kur iestājos rokdarbu nodaļā. Mana māte bija liela rokdarbniece un tēva māte – audēja. Nevaru lepoties ar lielu pacietību, bet pie izšuvumiem man tās nepietrūkst.

Mākslas amatniecības skolā iestājos 1932. gadā. Tajā laikā tie bija kursi, kas sagatavoja rokdarbu skolotājus. Rokdarbu skolotājam bija jāzina ne tikai sieviešu rokdarbi, bet jāprot apstrādāt arī koku un metālu. Vispārīzglītojoša nozīme bija tieši tam, ka varēja apmeklēt nodarbības vairākās nodaļās. Tā arī es mācījos ādas plastikas (kuru vadīja Viktorina) un aušanas nodaļā. Te arī meklējami pamati ar visām

daiļamata specifikām.

Skolā mācības ritēja raiti. Praktiskie darbi, zīmēšana, gleznošana, kompozīcija. Kompozīciju pasniedza skolas direktors Arvīds Dzērvīts – gudrs un prasīgs pedagogs.

Nopietns darbs bez steigas, iejušanās materiālā, tehnikā, krāsās un formās ir veidojuši mana darba radošo seju. Darba pamatā bija latviešu tautas māksla. Bija arī speciāls priekšmets – etnogrāfija, kas padziļināja zināšanas senā mantojuma izpētē. Tanī laikā Arvīds Dzērvīts sāka attīrīt tautas tērpus no modernisma piesārņojumiem, ko sevišķi popularizēja Nacionālā līga. Īsie brunči, izrakstītie priekšauti, plānās, krāsainiem diegiem izrakstītās blūzes, prievītes ap galvu – to visu Dzērvīts izskauda. Mēs skolā darinājām pareizus tautas tērpus. Arī pasūtījumu bija daudz, bija iespēja nopelnīt.

Toreiz aktīvi strādāja Ansis Cīrulis. Viņš, manuprāt, ir pats spēcīgākais latviešu lietišķās mākslas meistars, kura darbi ir izturējuši laika griežus. Viņš veidoja sava latviskā stila īpatnību, neietekmējoties ārzemju modes dotajos paraugos.

Arī es neesmu nekad sajūsminājusies par modes rokdarbiem, kurus popularizēja “Sievietes Pasaule” un “Mājas Draugs”. Šodien pārbrīnos pati par sevi, ka neizjutu ne mazāko vēlmi sekot šāda veida darbiem. Te varbūt pamats meklējams ģimenes tradīcijās. Mana vecāmāte bija liela audēja. Viņai viss bija pašas austs – kā valkājama, tā sedzama. Te tad arī sākusies mīlestība uz tautas mākslu.

Pēc pirmā kursa beigšanas direktors mani spaidu kārtā nosūtīja uz Krimuldas tuberkulozes sanatoriju, kur vajadzēja slimniekiem mācīt rokdarbus. Tajā laikā darba terapija tika uzskatīta par nozīmīgu faktoru ārstēšanā. Tā kā slimnieki gadiem gulēja uz gultas, tad bija nepieciešams viņus nodarbināt. Man tā bija īsta darba skola. Apzinājos, ka no savas profesijas nezinu tikpat kā neko. Tādēļ šo sākuma periodu pārdzīvoju ļoti smagi. Direktors Arvīds Dzērvīts iesvieda mani kā kaķēnu ūdenī. Vajadzēja mācīties peldēt. Tagadējā vērtējumā tas nācis manām zināšanām tikai par labu, jo visu, ko esmu iemācījusies, to

esmu paveikusi saviem spēkiem. Tādēļ arī nejūtu nekādu nicinājumu pret vārdu – pašdarbnieks. Gluži otrādi – šis vārds ir cienījams un norāda uz cilvēka personīgo spēku pārbaudi.

Pirmajā gadā skolotājs Dzērvīts mācīšanas darbā bija iepotējis savu nostāju: nevienu darbu nedrīkst atkārtot.

Slimnieču, kas vēlējās strādāt, bija daudz. Un tā es vārda vistiešākajā nozīmē ēdos cauri tehnikām, krāsām un kompozīcijai, tā apgūstot savu mākslas amatu. Rezultāti neizpalika – 1936. gadā pirmajā daiļamatniecības izstādē ieguvu zelta medaļu.

Šie gadi strādājot, pavadot stundas un dienas kopā ar slimniekiem ir bijuši manas dzīves vērtīgākie gadi. Pirmo reizi pelnīju patstāvīgi iztiku, apgērbu vecākus un pati sevi. Atbrīvojos no inteligentā bezdarbnieka lāsta. Slimodama un pārdzīvodama personīgajā dzīvē traģiskus gadus, spēju iejusties šo dzīves pabērnu lomās. Par spīti skumju plīvuram, kas klājas pār šiem gadiem, tie atmirdz kādā skaistā cilvēcības gaismā, ko vēlākos gados bija grūti atrast.

Tieši šeit, sanatorijā, arī izveidojās noteikts uzskats, ka cilvēka dzīvei ir tik vērtības, cik pats cilvēks spēj dot otram cilvēkam pašreizējai dzīvei un ar prieku savas zināšanas un līdzjutību.

Otra mana skolotāja, kas veidoja manu skaistuma izjūtu, bija daba. Man ir bijusi tā laime strādāt vienā no mūsu mazās dzimtenes skaistākajām vietām – Gaujas lejā. Tā kā brīvā laika bija daudz, tad to pavadīju, staigājot, kāpelējot pa Gaujas krastiem.

Brīnišķīgi bija pavasari, kad viss rūga, paloja, burbuļoja. Ik uz soļa sprāga vaļā pumpuri. Blakus baltajam sniega laukumam uzziedēja vizbuli. Un pirmie ziedu čemuri ar savu brīnumaino plaukšanu vel dzēja dvēseli.

Grāmata bijusi visu mūžu mans labākais, uzticamākais draugs. Lasīšanas kāri biju pārantojusi no manas mātes, mīlestību uz mūziku – no tēva. Tēvs bija pagasta muzikants.

1945. gads – karš sagriezis pasauli vērpetēs. Jāsāk jauns dzīves posms. Sāku strādāt Rīgas daiļamatniecības skolā par rokdarbu skolo-

tāju. Vajadzēja atjaunot skolas darbu. Grūtības bija lielas, jo nebija materiālu, nebija darbarīku, audzēkņu skaits niecīgs. Visgrūtāk bija paņemt aukstumu, jo apkure nedarbojās. Taupības krāsniņām trūka malkas.

Visi pedagogi apbrīnojami izprata darba grūtības, saliedējoties draudzīgā kolektīvā. Darbaprieka dzirksts neizdzisa.

Ar gaišām domām atceros visus trīs skolas direktorus. Tie bija cilvēki ar dziļu interesi par skolas darbu. Vienmēr pretim nākoši, bez savas "es" uzsvēruma, bez jebkādas diktēt kāres.

Tad par skolas direktoru tika iecelts M. Fūrmanis. Cilvēks ar mazākām zināšanām pedagoģiskajā darbā, bet, būdams pārliecināts komunisti, bija ļoti darbīgs un rosīgs. Lai tikai skolas darbs ietu straujāk uz augšu.

Skolas darbs bija sarežģīts – jāzagādā materiāli, mašīnas, darbarīki un viss pārējais inventārs. Skola iekārtojās 6 stāvos, 9 nodaļās – keramikas, ādas, metāla, stikla, koka apdares, rokdarbu, modes, aušanas un dekoratoru nodaļās. Tika izstrādātas un apspriestas mācību programmas. Mācīšanas pamatā lika klasiskās tautas mākslas kompozīcijas likumības. Praktiskos darbos bija jāizstrādā paraugi dažādās izšūšanas tehnikās. Šī darba nobeigumā pēc paša audzēkņa kompozīcijas izstrādāts priekšmets. Kompozīcijas pamatā latvju rakstu elementi, pēc kuriem katrs audzēknis veidoja savu kompozīciju. Mans mācīšanas process aprakstīts grāmatā "Kompozīcijas pamati". Diplomdarbā izgatavoja samērā lielus priekšmetus: galdsegas, aizkarus, adījumu komplektus, izšūtus tērpus u. c.

Pedagogi ļāva brīvi attīstīties katra audzēkņa individuālajām dotībām. Ne viens vien audzēknis izveidojies par atzīstamu darbinieku lietīšķās mākslas laukā.

Darbs bagātīgi sazarojās manā personīgajā dzīvē. Vispirms rokdarbu nodaļas vadība. Kā viena no mazākajām nodaļām audzēkņu skaita ziņā tā izvietojās 6 stāvā. Audzināšanas darbā daudz palīdzēja Jelgavas skolotāju institūtā pavadītais gads. Audzināšanas pamats: darba audzināšana. Institūtā strādājot, pārliecinājos, cik liela nozīme skolas

darbā ir prasīgai disciplīnai. Ar prieku atceros kā meitenes veica samērā lielo darba slodzi kompozīcijā un praktiskajos darbos. Uz skolo-tājām A. Petriku, M. Zapši un E. Skujiņu varēja pilnā mērā paļauties. Daudz ieguvām darba posma noslēgumā, izstaigājot un kopīgi apspriežot nodaļās paveiktos darba uzdevumus. Tas reizē stimulēja pašu darbu un lika arvien padomāt par jauniem paņēmieniem un interesantākiem risinājumiem. Šajās skatēs aktivizējās radošā doma.

Man direktors uzticēja praktisko darbu un kompozīcijas kabineta darba vadību. Kabinetam atlasīja gada labākos darbus. Veidojās skolas metodiskais kabinets, kas kalpoja speciālo priekšmetu skolotājiem par uzskates līdzekli kārtējā darbā. Skolēniem ir svētīgi redzēt labākos darbus, tā ierosinot savām iecerēm veiksmīgākus rezultātus. Kabinets ļoti vajadzīgs arī skolas darba popularizēšanai, ierodoties viesiem. Tā veidojās skolas vēsture. Ceru, ka muzejs saglabāts!

Man personīgi tas deva iespēju iepazīt visu nodaļu darbu un to specifiku, tā bagātināt zināšanas daiļamatniecībā kopumā.

Mācību gadu noslēdzot, tika izkārtota skolēnu darbu skate. Te sākums manām izstāžu noformētājas gaitām. Izstādes bija plašas un kuplas, jo, audzēkņu skaitam pieaugot, vairojās arī darbu klāsts. Izstādi iekārtojot, respektēju katra audzēkņa darbu, kaut arī reizēm tas nenāca par labu izstādes kopskatam.

Kādā sarunā ar direktoru Fūrmani vienojāmies, ka skola nevar iztikt bez arhitekta, un tā mūsu vidū ienāca arhitekte Marta Staņa!

... Šobrīd, pārskatot darbu skolā, saskatu tur daudz laba un pareiza, bet arī savu daļu nepilnību. Pieturoties pie izstrādātām programmām, galvenais uzsvars tika likts uz atsevišķu priekšmetu darināšanu un to rotāšanu. Līdz ar to panācām rotājuma pārblīvētību, protams, lai pilnībā iemācītu audzēkņiem materiālu izjūtu un no tā izejošo formu skaidrību, stundu skaits bija daudz par mazu. Un, lūk, tieši te arī pietrūka laika vispusīgākam gaumes audzināšanas darbam.

Kādā dienā pie direktora Fūrmaņa griezās Kultūras ministrija un pieprasīja palīdzību tautas mākslas pašdarbības dalībniecēm. Tā sākās

manā dzīvē viens no tiem virzieniem, kas galu galā aizveda mani ciešā saskarē ar tautas meistariem, viņu darbu priekiem un bēdām.

1960. gads. Manā dzīvē sākās jauns periods. Ar infarktu nomira mans audžubrālis Valērijs Zosts. Sabruka mājas dzīve. Nokļuvu Talsu ielā – slimnīcā. Domāju, ka mani apciemojis tik populārais viesis – vēzis. Laimīgā kārtā tā nebija. Aizgāju no darba skolā. Esmu centusies vienmēr būt principiāla. Skolas vadības stils man nebija pieņemams. Domāju tā: ja cilvēks sit otru cilvēku par viņa kļūdām, tad pats viņš nedrīkst pielaist tādas pašas kļūdas. Tagad, pārdomājot šo nožēlojamo, pazemojumu pilno valdīšanas posmu, vaicāju sev, kas man lika izlēkt un runāt direktoram pretī? Kolēģiem taču vajadzēja būt vienprātis ar mani. Un tomēr – klusums!

Kādā dienā pie manis ieradās Cēsu muzeja darbiniece Lilija Bērziņa, mana bijusī audzēkne. Viņu pulciņa vadītāja Milda Aizderdze bija no vadītājas posteņa aizgājusi. Vajadzēja jaunu vadītāju, un Lilija Bērziņa tikmēr runāja, kamēr piekritu vienreiz mēnesī braukt uz Cēsīm vadīt pulciņu. Tā mēs ar Gaidu Vecvagari, kura bija spēcīga aušanas teorijā, sākām braukt. Vienmēr biju vēlējiesies, kaut man būtu kolektīvs, ar kura palīdzību varētu īstenot savas ieceres. Sāku strādāt Cēsu muzejā. Kolektīvs bija samērā liels un rosīgs. Izstādēm bija laba skaņa. Un tad pulciņam piešķīra studijas nosaukumu. Pienākuma apziņa vairs neļāva man braukt tikai dažas reizes uz Cēsīm. Tā, pateicoties Martas Staņas projektam, tapa "Piesaules" Cēsīs, Bērzaines ielā 1.

Ko man iemācīja darbs ar studijas "Madara" kolektīvu? Bija interesanti strādāt lielākā mērogā, ne tikai atsevišķu priekšmetu jomā, bet ar ansambļiem. Ļoti svarīgi ir izjust priekšmetu saskaņu, to harmonisko vienību. Par nožēlošanu kolektīva locekļi ļoti lēnām iekļaujas šādā darbā. Studijai "Madara" bija vairākas personālās izstādes ne tikai Cēsīs, bet arī citās Latvijas pilsētās.

Mūžs tautas mākslā

Par skolotājas – mākslinieces dzīves un darba centru sešdesmitajos gados kļuva Cēsis. Te tālāk raisījās arvien plašāks darba lauks tautas mākslas izkopšanā un daiļamatu meistarų izglītošanā. Mērķtiecīgi ar funkcionāli lietderīgiem, glītiem darinājumiem tiecoties bagātināt cilvēka apkārtni, skolotājas darbs veidojās radošs un darbietilpīgs. Lielā pieredze un zināšanas ļāva Ernai Rubenei sniegt Tautas daiļamata meistariem, pašdarbniekiem, kā arī skolēniem nepieciešamos padomus saskanīgu ansambļu, sadzīves un daiļamatniecības priekšmetu, mājas kultūras, labas gaumes izveidošanā. Skolotājas – mākslinieces radošais darbs palīdzēja iet vairumā latviešu lietišķās mākslas izstādēm, kas notika ne tikai Latvijā, bet arī daudzās citās valstīs. Šis darbs bija ļoti auglīgs un bagāts.

Erna Rubene bija tā, kas pievērsa tautas daiļamata meistarų interjera mākslinieciskajam iekārtojuma, lielākām vai mazākām atsevišķu ansambļu grupām. Risinātos iekštelpu projektus papildināja pītās mēbeles, skaisti, gaumīgi priekšmeti, kas atrada vietu skaistā modernā interjerā. Mākslinieces darinātajos vai pēc viņas metiem veidotajos darbos vērojama vidzemnieciski mierīga, harmoniska krāsu saskaņa, lai gan dažkārt parādās košo Kurzemes segu vai Alsungas vilaines rūtojuma variācijas, kas interjerā veido atbilstoši dekoratīvus akcentus. Skolotāja mēdza teikt, ka likšot arī iemīlēt zilo krāsu, tā dabā ir sastopama tikpat bieži kā zaļā. Kāpēc neiemīlēt arī citas krāsas? Tieši šīs domas daudzos meistarų darbos nesa gandarījumu un prieku.

Erna Rubene savā mākslinieciskajā darbībā neaizmirsā arī kokgriezējus, metālkalējus, pinējus, ādas apstrādes meistarų, keramiķus u. c.

“Piesaules” – Ernas Rubenes māja Cēsīs – bija izveidojusies kā sava veida kultūras centrs, no pamatiem līdz jumtam tā bija skaistuma pilna, kur pludoja rudenīgās saules un draugu siržu siltums, kur labprāt iegriezās dažādu profesiju pārstāvji – rakstnieki, aktieri, vienkārši lauku ļaudis... Visus skolotāja laipni sagaidīja, katram tika pa mīļam vār-

dam, bet katrs arī tika pamācīts apgērba kultūras un gaumes jautājumos.

Skolotāja aktīvi piedalījās Tautas daiļamatā meistarū, pašdarbnieku semināros, lasīja lekcijas un rakstīja publikācijas.

Atmiņu dzirkstis

(Ilga Madre, 2000)

Erna Rubene manā dzīvē vispirms ienāk 1938. gadā ar diplomdarbu – galdsegas – publikāciju žurnālā “Zeltene”. Esmu vēl vidusskolniece Talsos, bet, šo darbu ieraudzījusi, zinu, arī mana dzīve būs veltīta rokdarbiem (kaut kas ievadam jau veikts skolas gados). Nākamā saskare 1950. gadu vidū – klausos un skatos Rubenītes vērtējumu par adījumu izstādi Valsts Vēstures muzejā. Trešā un tad arī līdz Rubenītes mūža saulrietam – Republikānisko tautas mākslas izstāžu noformēšana: saklausu viņas doto radošā darba vērtējumu un krāju padomu arī no mākslinieces – skolotājas lekcijām un pārrunām, kas notiek Jelgavas muzejā kopā ar Tautas studiju “Atspole”, sākot jau ar 1960. gada sākumu. Paldies skolotājai par to!

Erna Rubene – Cilvēks – saprotošs darba rūķis, pienākuma pildītājs. Skolotāja savā iemīļotajā darbā (rokdarbi, ansamblis telpā, savā mājā, savs es), atklāta, brīžiem varbūt paskarba, ja otra cilvēka izdarības un sasniegtais neatbilst tautas mākslas patiesīgumam, atklāts un patiesi vērtējums, nenotiek runas “aiz muguras”, katra cilvēka dzīvē galvenam jābūt ģimenei un savam mājoklim, dziļam un tīram savas tautas tradīcijās.

Tam visam veltīts mākslinieces un skolotājas mūžs: darbs skolā, mācības tautas daiļamatniekiem, raksti žurnālos, radio pārraides, telefona sarunas, sarakste. Nežēlo sevi, lai veiktu iesākto, apsolīto.

Visa skaistuma pamatu dod daba. Un šo skaistumu māksliniece redz, prot izmantot un dot citiem.

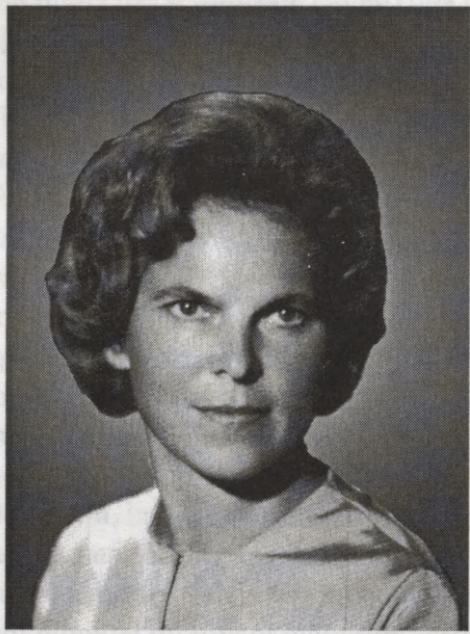
Māksliniece – skolotāja – personība, kuras devums saņemts un turpinās dzīvot mūsu valsts daiļamatnieku darbā, atmiņās!

Paldies!

Avoti un literatūra

1. Alsupe A. Ernās Rubenes piemiņai/ Latviešu lietišķā māksla. Rakstu un attēlu krāj. Latviešu daiļamatnieku apvienības Austrālijā izdevums. – Melburna, 1991. – Nr. 18 – 9. – 11. lpp.
2. Rubene E., Ivanova G. Adījumu raksti un adīšanas tehnika. 2. izd. – R.: LVI, 1957. – 135 lpp.
3. Rubene E. Kompozīcijas pamati tekstilijām. – R.: Em. Melngaiļa tautas mākslas nams, 1964. – 40 lpp.
4. Rubene E. Rokdarbi. – R.: LVI, 1958. – 80 lpp.
5. Rubenes E. personīgais arhīvs.

komitatuos remuot un w...
 Skolotaja aktivi pindalaja...
 1. Alape A. Erna...
 Rakaru un arstu kaja...
 Austru idovime...
 2. Rabene E. Ivanova...

J. Laurs

Tam visam veiti...
 raitu tautu daijst...
 fura raturis, sarakste...
 Vija skaiturina pamatu...
 reda, pree imaruot un dot...
 Malesintere - skolotaja...
 turpina daijst...
 Taidist

ANNAS LAURES DZĪVES AICINĀJUMS (1923 – 1981)

Latviešu valodas metodiķes Annas Laures pedagoģiskā darbība risinās no 1944. gada līdz 1981. gadam un iekļauj pedagoģijas zinātņu sistēmas 3 līmeņus: pedagoģisko praktisko izziņu, pedagoģijas studijas un pedagoģijas zinātnisko pētniecību. Visi šie līmeņi pedagoģes darbībā ir cieši savijušies un atklājušies daudzveidīgās pedagoģiskās darbības jomās, kuras viņa izvēlējusies un radījusi atbilstoši savai vērtīborientācijai, kas saistīta ar mīlestību pret valodu, literatūru un pedagoģa profesiju.

Uzsākot pētījumu, noskaidrots, ka A. Laures pedagoģiskā darbība nav izziņāta ne Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātē, kas bija pedagoģes pamatdarbavieta, ne Rīgas 1. ģimnāzijā, kur viņa ilgu laiku strādāja par skolotāju. Lakonisks A. Laures pedagoģiskās darbības ieskicējums dots grāmatā "Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsdienām" (1998). [21, 151 – 156]

Šis pētījums ir pirmais plašāka apjoma darbs, kas veltīts A. Laures pedagoģiskajam mantojumam, viņas pedagoģiskās darbības praktiskās un zinātniskās darbības jomām, kurās radītas saglabājamās un pārmantojamās vērtības. Apraksts veidots, balstoties uz A. Laures darbu publikāciju izpēti, arhīva materiālu analīzi, dzīves līdzgaitnieku atmiņu piekristiem, autore personīgiem vērojumiem sadarbībā ar A. Lauri studiju laikā Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē (1974 – 1979).

Annas Laures dzīves ceļš

Anna Laure dzimusi 1923. gada 3. jūlijā Madonas apriņķī, Bērzaunes pagastā sīktirgotāju Kārļa un Olgas Lauru ģimenē. Vecāki nesapratās un izšķīrās. Meitenes audzināšanas un skološanas rūpes uzņēmās tēva vecāki, kas dzīvoja kaimiņu pagastā – Grostonā, sākumā Ķipos, tad Kauliņkalna mājās. Vectēvam piederēja 2,5 ha zemes, pēc nodarbošanās viņš bija kurpnieks, vēlāk iekārtoja sīktirgotavu. Skolas gaitas A. Laure uzsāka Grostonas-Kaileņu sešgadīgajā pamatskolā. Kad 1934. gadā nomira ģimenes apgādnieks vectēvs, meitene 11–12 gadu vecumā strādāja pie kaimiņiem dažādus lauku darbus, lai sagādātu uzturu un apģērbu sev un slimajai vecmāmiņai. 1937. gadā pēc sešgadīgās pamatskolas beigšanas Anna mācības turpināt nevarēja, kaut gan skolas liecībā bija tikai teicamas atzīmes. No tēva nebija nekāda atbalsta, tāpēc, vēloties turpināt izglītību, A. Laure sazinājās ar savu māti, kas dzīvoja Rīgā un bija nodibinājusi jaunu ģimeni. Ar mātes atbalstu pēc viena gada pārtraukuma meitene turpināja izglītību, no 1938. gada līdz 1942. gadam mācoties Jaungulbenes mājturības vidusskolā, ko 1940. gadā pārcēla uz Mālpili.

Sarežģītā ģimenes situācija un materiālās grūtības ietekmējušas A. Laures personības virzību. Dzejnieks Andris Vējāns (A. Laures studiju biedrs) raksta: “A. Laures dzīves aicinājums – būt skolotājai. Tas atmodās jau agrā bērnībā, kura bija mezglu mezglos sametusies. Un, šķetinot, raisot šos samezglījumus, varbūt meitenē arī radās pirmās alkas kļūt par pedagoģi, audzinātāju, lai zēniem un meitenēm gaišāku pašķirtu mūža ceļu. Katrā ziņā nekādu ilgu un domu par citu profesiju viņai nav bijis.” [19, 186]

Par sava aicinājuma piepildījuma pirmajiem soļiem A. Laure autobiogrāfijā rakstījusi: “1942. gada rudenī iestājos Jelgavas skolotāju institūta 4. klasē, (saīsinātā matemātikas kursa dēļ vidusskolā 5. klasē netiku), jo mani par visu vairāk interesēja jau vidusskolā paši skolotāji, viņu rīcība un darbs.”

Kara gadi samezgloja A. Laure izglītības ceļu uz skolotājas profesiju un šķīra no mātes, kas 1944. gadā devās emigrācijā. Pēc Jelgavas skolotāju institūta 5. klases beigšanas 1944. gada pavasarī sekoja mācības Rīgas skolotāju institūtā, kuru absolvēja 1946. gada vasarā. Līdztekus studijām A. Laure uzsāka skolotājas darba gaitas: no 1944. gada 6. novembra līdz 1948. gada 1. septembrim – Rīgas 54. pamatskolā, no 1946. gada līdz 1954. gadam – Rīgas pirmsskolas darbinieku pedagoģiskajā skolā.

A. Laure turpināja savu izglītību, neklātienē studējot Latvijas Valsts Pedagoģiskajā institūtā Latviešu valodas un literatūras fakultātē. Bijusī studiju biedrene **Jevgenija Lauriņa** atceras: “Viss mūsu kurss uzskatīja Anneli par zinošu, izcilu un pārāku par mums, jo viņa bija mācījusies Skolotāju institūtā un spīdēja ar savām zināšanām jau tolaik.” 1950. gada 3. jūlijā A. Laure ieguva latviešu valodas un literatūras vidusskolas skolotājas kvalifikāciju. Diplomam pievienotajā atzīmju izrakstā ir galvenokārt vērtējums “teicami”, tikai daži vērtējumi “labi”, piemēram, marksisma-ļeņinisma pamatu, politekonomijas un dialektiskā un vēsturiskā materiālismaursos.

Šajā laikā A. Laure kļuva par Annu Greitjāni, jo nodibināja ģimeni ar Igoru Greitjāni. Šī laulība ilga no 1950. līdz 1963. gadam, kad Anna atkal atgriezās pie uzvārda Laure.

Pēc studiju beigšanas A. Laure uzsāka pedagoģijas zinātnieces karjeru: pedagoga darbs Rīgas Pedagoģiskajā institūtā (1950 – 1958), kur lasīja lekcijas latviešu valodas metodikā, vadīja studentu prakses; mācības šā institūta aspirantūrā (1955 – 1957); disertācijas izstrāde un pedagoģijas zinātņu kandidātes grāda iegūšana (1957); darbs Latvijas Valsts universitātē (1958 – 1981) un pedagoģijas zinātņu doktores disertācijas izstrāde.

Latvijas Valsts universitātes Latviešu valodas katedrā A. Laure sākotnēji strādāja par asistenti. No 1962. gada – par docenti. Paralēli darbam augstskolā A. Laure strādāja skolā par latviešu valodas un literatūras skolotāju jau iepriekš minētajās Rīgas skolās un kopš 1955.

gada – Leona Paegles Rīgas 1. vidusskolā. Strādājot skolā, A. Laure veica plašu eksperimentālu darbu ar skolēniem, lai pētījumu rezultātus izmantotu latviešu valodas mācīšanas metodikas pilnīgošanā.

Sešdesmitajos gados A. Laure aizsāka darbu pie pedagogijas zinātņu doktores disertācijas “Radošie rakstu darbi latviešu valodā (4. – 8. kl.)”, ko pabeidza, studējama doktorantūrā (1974 – 1976). Tomēr darba aizstāvēšana un līdz ar to zinātniskā grāda iegūšana dažādu ieceru pilnajā dzīves ritmā tika atlikta uz vēlāku laiku, kas liktenīga nelaiemes gadījuma dēļ tā arī nepienāca.

A. Laures dzīves ritms pulsēja strauji, daudzskanīgi un mērķtiecīgi. Tie, kas pazina pedagogi, bija pieraduši pie viņas radošās izdomas, aizvien jaunām un jaunām pedagogiskās darbības aktivitātēm, tomēr apbrīnoja viņas darba spējas.

“Lasījusi lekcijas un referātus skolotājuursos un semināros, piedalījies rajona skolotāju konferencēs, vadījusi atklātās stundas, seminārus, konsultācijas, organizējusi radio un televīzijas raidījumus, konkursus un viktorīnas republikas skolēniem. A. Laure ir daudzu skolas mācību grāmatu autore un līdzautore, pedagogiskajā presē publicējusi rakstus par aktuāliem metodikas jautājumiem [15],” tā ir tikai daļa no Filoloģijas fakultātes dekāna G. Bībera uzskaitītajām A. Laures pedagogiskās darbības jomām. Visas šīs aktivitātes saistāmas ar A. Laures personības spilgtumu, kas atbalsi radis viņas laikabiedru atmiņās.

Tiešo darba pienākumu un sabiedriskās rošības ieceru pārņemta, A. Laure traģiski aiziet mūžībā 1981. gada 23. janvāra agrā rītā. Bijusi darba kolēģe Rīgas 1. vidusskolā **Skaidrīte Vanadžina** atceras: “Annas Laures nāve man ir neizprotama, pat mistiska. Bija ziema: slidens, apledojums. Braukusi no rīta uz darbu, uz mūsu skolu, no savas dzīvesvietas Biķernieku ielā. Nezin kāpēc izkāpusi no trolejbusa, lai pārsētos citā. Kāpēc vajadzēja pārsēties? Skrējusi uz trolejbusu, kas atradies priekšā, slīdējusi kāja. Trolejbuss viņai pārbraucis pāri un nāvējoši traumējis galvu. Dažādas amatpersonas ilgi skaidrojušas lietas apstākļus, bet īstas skaidrības nav.”

Annas Laures dzīves beigu posmā un aiziešanā patiešām ir daudz neskaidrību, ko atzīst visi pētījuma gaitā aptaujātie A. Laures līdzgaitnieki. Vieni domā, ka iemesls ir sarežģījumi otrās laulības dzīvē, citi to saista ar emigrācijā dzīvojušo A. Laures māti. Šī noslēpumainība tieši ietekmējusi arī A. Laures pedagoģiskā mantojuma saglabāšanu. A. Laures bijusī studente, vēlāk darba kolēģe universitātē **Dzintra Paegle** atceras: “Ar Laures nāvi saistīti visādi minējumi. Universitātē vairījās atklāti par to runāt, baidījās, jo lietas izmeklēšanā iesaistījās Valsts drošības orgāni. Laures vārdu baidījās minēt, viņas skapim neuzdrošinājās pieskarties. Baidījās arī par to, ka viņas zinātnisko mantojumu kāds var piesavināties. Viņas metodiskie materiāli, kas bija mājās, pilnībā pazuduši, jo dzīvoklis pēc viņas un drīz pēc tam arī viņas vīra Drosmja Upīša traģiskās nāves ticis izlaupīts. Laika gaitā izsijājušās arī viņas lietas katedrā. Vēl ir palikušas kādas 3 – 4 mapes, kurās glabājas atsevišķu darbu manuskripti, taču doktora disertācijas manuskripta nav. Kur tas ir – nav zināms. Fakultātē gribēja organizēt Laures piemiņas klasi, veidot standus, bet iepriekšminēto iemeslu dēļ viss pieklusa.”

Annas Laures bēres rīkoja darba kolēģi Rīgas 1. vidusskolā, kur 1981. gada 31. janvārī notika atvadīšanās no Annas Laures un bērnu mielasts. Uz bērēm bija ieradušies daudzi A. Laures studenti un darba kolēģi, draugi. No Rietumvācijas atbrauca arī viņas māte, kas dziļi pārdzīvoja meitas nāvi. Viņas bija satuvinājušās sešdesmito gadu beigās, kad A. Laure bija noskaidrojusi mātes dzīvesvietu ārzemēs un vairākkārt Hamburgā to apciemojusi. Arī māte septiņdesmitajos gados bija viesojusies pie meitas Latvijā. A. Laures draudzene **Ārija Liepa** atceras: “Pagrieziena Anneles dzīvē bija ziņa par māti un satikšanās pēc daudziem gadiem. Māte viņai bija viss, viņas dēļ arī viss varēja notikt... (..) Tagad māte ir mirusi.”

Anna Laure apglabāta Rīgā, Meža kapos.

Pēc A. Laures nāves daudzos Latvijas preses izdevumos (“Rīgas Balss”, “Skolotāju Avīze”, “Pionieris”, “Literatūra un Māksla”, “Karogs”, rakstu krājumā “Latviešu valodas kultūras jautājumi”) bija lasā-

mi nekrologi. Sirsnīgus vārdus aizgājējai veltījusi laikraksta "Pionieris" redakcija: "Jūs viņu labi pazināt, jo kas tad nepazīst Komatiņu, Esmīli, Modras krustmāti, skolotāju Lauri mūsu laikraksta lappusēs! Aiz šiem vārdiem atradās pedagoģijas zinātņu kandidāte, LVU docente Anna Laure (kas tagad darīs šo darbu?). Radio pionieru raidījumos bija iepazīta balss, kura neapnikusi aicināja un lika kopt un veidot savu mātes valodu, apgūt uzvedības kultūru. .. Par visu vairāk viņai rūpēja, lai cilvēki kulturāli dzīvotu, lai neizniekotu laiku, kas katram atvēlēts. Viņa sēja labā sēklu. .. Viņa dzīvoja ar spārniem un paspēja daudz. .." [18]

Pedagoģiskā darbība

A. Laures pedagoģiskā darbība risinājās padomju okupācijas laikā Latvijā (1944 – 1981), tie bija 37 darba gadi padomju skolas sistēmā. Ir jāapzinās, ka skolotājs un pedagoģijas zinātnieks šajā laikā bija spiests realizēt tā laika izglītības politiku, kas bija Padomju Savienības Komunistiskās partijas politikas virzīta. Arī A. Laures pedagoģiskajai darbībai laikmets nenoliedzami uzspiedis savus vaibstus.

Tomēr padomju politizētā vide dziļi kontrastē ar A. Laures personību, kas ir radoši brīva, novatorisma pārpilna un ir piemērs cilvēka identitātes vienreizībai laikmeta kontekstā. Laikmeta vaibstus A. Laures pedagoģiskajā darbībā palīdz aplūkot O. Zīda ieteiktā pieeja padomju laika pedagoģiskās domas virzības raksturojumam: 1) pedagoģijas zinātnes attīstība jāvērtē kā valsts un noteiktas ideoloģijas pasūtījums; 2) pedagoģijas zinātnieka pētnieciskās intereses, pētījumu problemātika un pati pētnieciskā darbība bija atkarīga no personīgās pozīcijas, attieksmes un atbildības, pakļauties ideoloģiskajām nostādnēm pilnībā un veikt pētniecisko darbu valsts pasūtījumā vai pievērsties problemātikai, kas ne tik tieši saistīti ar ideoloģisko uzslāņojumu; 3) 60. – 70. gadu skolu reformu gaisotnē ienāca pozitīvas vēsmas no krievu pedagoģiskās un psiholoģiskās domas zinātniekiem – novatoriem. [22, 8 – 9]

Būdama latviešu valodas mācīšanas metodiķe, A. Laure vairāk uzmanības velta didaktikas jautājumiem, tomēr savā metodikas grāmatā atzīst, ka "latviešu valodas stundās skolotājam jārealizē komunistiskā audzināšana tāpat, kā tas jādara katra priekšmeta stundā, bet bez tam latviešu valodas stundām ir vairāki specifiski uzdevumi". [3, 9] Šādas neizbēgamas obligātās nodevas tā laika ideoloģijai sastopamas vairākos A. Laures darbos, īpaši 50. – 60. gados, kad bija jāatsaucas uz visām partijas dzīves aktualitātēm. Žurnālā "Padomju Latvijas Skola" 1953. gadā publicēts A. Greitjānes (šāds uzvārds no 1950. līdz 1963. g.) raksts par latviešu valodas un literatūras eksāmena sagatavošanu. Ievaddaļa veltīta ideoloģiskiem norādījumiem: "Tieši šajā mācību gadā mūsu skolotājam bija jāveic sevišķi atbildīgs darbs – organizēt mācīšanas un audzināšanas darbu, vadoties pēc J. V. Staļina ģeniālā darba "Sociālisma ekonomiskās problēmas Padomju Savienībā" un PSKP 14. kongresa lēmumiem." ([1; 36]. Šā raksta turpinājumā autore sniedz rekomendācijas dažādiem metodiskā darba paņēmieniem un ieteic arī šādu formu: "Izgatavot aforismu krājumus ar marksisma-ļeņinisma klasiķu izteicieniem par folkloru, V. I. Ļeņina un J. V. Staļina izteicieniem par mākslu, literatūru, valodu utt." [1, 37]

Šādi tendēti teksti raksturīgi daudzām 50. gadu publikācijām, arī mainoties valsts vadoņiem. Šā pašā žurnāla 1959. gada 6. numurā rakstā par valodas pulciņa darbu ievadā teikts: "Padomju skolas pašreizējā attīstības posmā ārpusklasses darbs kļuvis sevišķi nozīmīgs, jo mums jāizaudzina vispusīgi izglītoti un attīstīti sabiedrības locekļi, kas spējīgi iekļauties praktiskajā darbā. Biedra Hruščova tēzēs par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi uzsvērtā ārpusklasses darba lielā nozīme." [2, 23]

Ne tik ideoloģizētas ir 60. – 70. gadu publikācijas. Laikrakstā "Padomju Jaunatne" 1968. gadā A. Laure raksta par sacerējumu konkursa norisi: "Lasot šos sacerējumus, vērtētāji beidzot atviegloti uzelpo; vairāki darbi izveidoti nevainojami, piesātināti kaujinieciskām, padomju dzīvi apliecinošām domām, uzrakstīti interesantā, skaistā, saprotamā valodā." [6] Arī žurnāla "Karogs" 1977. gada 12. numura publikā-

cijā par lasīšanas nozīmi personības tapšanā ir šādas rindas: “Viena no galvenajām lomām topošā pilsoņa idejiski politiskajā audzināšanā, jūtu kultūras, tikumisko ideālu un komunistiskās morāles iedzīvināšanā ir dzimtajai valodai un literatūrai.” [12, 149]

Ir grūti spriest, vai iepriekš citētie (un, protams, vēl citi) teksti ir A. Laures politiskās pārliecības piemēri. Tāpat diezin vai par viņas ideoloģisko stāju liecina iestāšanās komunistiskajā partijā (1964), jo, veidojot karjeru politizētā sabiedrībā, jāievēro spēles noteikumi. A. Laure draugu pulkā izvairījusies runāt par ideoloģiskām tēmām. Savukārt laikabiedriem privilēģēti šķituši A. Laures ārzemju braucieni (pirmais – 1964. gadā uz Vācijas Demokrātisko Republiku, tam seko daudzu citu valstu apmeklējumi).

Izvairīšanās no politiskām diskusijām bija raksturīga arī viņas docētājas un skolotājas darbā, jo A. Laures izvēlētā pētnieciskās darbības joma – metodika – nav tieši saistīta ar ideoloģisko pasūtījumu. Pētījumi metodikas jomā sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados satuvināja A. Lauri ar daudziem novatoriskiem padomju pedagoģijas un psiholoģijas zinātniekiem, ne tikai neklātienē iepazīstot viņu darbu publikācijas, bet arī tiešajos kontaktos komandējumu laikā uz PSRS augstākajām mācību iestādēm (1962, 1970, 1973, 1975). Disertācijas izstrādes laikā PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas Mācību satura un metožu institūtā A. Laure stažējās tā laika ievērojama krievu valodas metodiķa, pedagoģijas zinātņu doktora, profesora A. Tekučeva vadībā, viņa rakstītā rekomendācija lasāma arhīva materiālos.

Tomēr pētījumi liecina, ka A. Laure savā darbā noteikti izmantojusi arī latviešu valodas mācīšanas metodiķu pieredzi, tajā skaitā Latvijas brīvvalsts laika praktiķu un teorētiķu devumu (K. Dēķens, V. Romāns, J. Broka). Viņas lekcijās ir atsauce uz Ernestu Aistaru, kas bijis ievērojams domrakstu pētnieks, pēc kara dzīvojis emigrācijā ASV un izdevis latviešu valodas mācīšanas metodikas grāmatu 1960. gadā. Šāda atsauce padomju augstskolā uzskatāma par lielu uzdrīkstēšanos un rada arī neizpratni par to, kur docētāja guvusi tik “aizliegtu informāci-

ju" (lekcija LVU Filoloģijas fakultātē 16. 11. 1978.). Uzdrīkstēšanās liecība fiksēta arī A. Laures bijušās studentes un darba kolēģes **Mārites Romānes** atmiņās: "Laure mācīja gramatiku ar labiem tekstiem, izmantoja pat Mauriņu, Eglīti, Virzu."

Ārēji pielāgojoties laikmeta dogmatiskajiem saukļiem, A. Laure savā būtībā bija brīva gara cilvēks, kam svarīgākā bija tautas pamatvērtība – dzimtā valoda un tās kopšana.

Divas galvenās praktiskās pedagoģiskās darbības jomas, kurās atklājas A. Laures vērtīborientācija, ir docentes un skolotājas darbs.

Savā pamatdarbā Anna Laure bija Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes pasniedzēja – docente (atestāts izdots Maskavā 1963. gada 7. janvārī). Pasniedzējas darbu viņa uzsāka 1950. gadā Latvijas Valsts Pedagoģiskajā institūtā (no 1954. gada – Rīgas Pedagoģiskajā institūtā), kurā sagatavoja mācību priekšmetu skolotājus 5. – 11. klasēm. [22; 229] A. Laure lasīja lekcijas latviešu valodas mācīšanas metodikā. Ir daudz spilgtu atmiņu liecību par šo A. Laures darba posmu. Šeit minēšu dažas. **M. Romānei** ir bagāts iespaids klāsts par sadarbību ar A. Lauri, lūk, daži no tiem: "Iepazīnos ar Lauri 1951. gadā, kad sāku mācīties LVPI latviešu valodas nodaļā. Laure pasniedza latviešu valodas mācīšanas metodiku. Mēs bijām smags kurss, bet Lauri visi mīlējām, gaidījām viņas lekcijas. Tieši viņas lekcijas bija tās, kas vēlāk praktiski noderēja skolas darbā. Jāsaka, ka tikai pēc studiju beigšanas apzinājos, kāda vērtība bija viņas dotie metodikas pamati. Laure bija ārkārtīgi spilgta personība. Domājām, ka viņa ir tikai kādus 2 – 3 gadus vecāka par mums, bet izrādījās, ka bija vairāk. Disciplīna pie viņas bija perfekta. Lai arī balsi nepacēla, nekad nevienu neapsauca, mēs visi strādājām. Nebija laika ar citu ko darboties, jo visu laiku risinājās sprais darbs, pati lekcija notika darbībā, viņa nebaidījās no kustības, prata ar humoru, zobgalību iziet no situācijas.(..) A. Laures metodika man noderēja visā manā skolotājas darba mūžā. Kādas tad ir tās metodikas atziņas, ko es izmantoju visvairāk?"

Iemācīt skolēnu nemācot, ar citiem paņēmieniem(..) Izmantot tekstus, kuros ir lielas latviešu valodas bagātības. Nemācīt sausu teoriju, bet nonākt pie vispārinājuma caur praktisko vērojumu(..) Emocionālās atmiņas izmantošana ir svarīga(..) Ir vajadzīgs pārdzīvojums(..) Ne vienmēr stunda jāvada klasē.”

A. Laures bijušais students, vēlāk darba kolēģis Rīgas 1. vidusskolā **Valdis Bērziņš** atzīst: “Es neesmu spējīgs pateikt kaut ko tādu atšķirīgu par Lauri – docenti – un Lauri – skolotāju. Cilvēks ar savu sievišķīgo šarmu, tas ir pirmais vizuālais iespaids. Vai tā ir lekcija, stunda vai mācību ekskursija: simpātiska, neuzbāzīgi prasīga un lietišķa(..) Bērnām jā mācās! Vispirms ir darbs. Darbs ir dzīves pamats. To uztvēru A. Laures metodikas pamatā: paša skolēna darbs vispirms, un to nodrošina skolotājs. Laure rosināja interesanti, bet lietderīgi veidot stundas, izmantot metožu dažādību, lai saistītu skolēnu uzmanību, interesi par mācību darbu. To, ko mēs, studenti, nevarējām pieņemt, to Laure mums izskaidroja un pamācīja, kā izprast un padarīt interesantu.”

1958. gadā Rīgas Pedagoģisko institūtu iekļāva Latvijas Valsts universitātes sastāvā, tādējādi universitātes beidzēji ieguva arī pedagoga kvalifikāciju. A. Laure sāka asistentes, vēlāk docētājas darbu LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedrā, kas no 1970. gada reorganizācijas rezultātā ir Filoloģijas fakultātes pakļautībā. Šajā katedrā A. Laure strādāja līdz mūža beigām. Diemžēl akadēmiski noskaņotajā augstskolā metodikas kursam bija grūti izkarot sev pienācīgu vietu. A. Laures bijusī studente, vēlāk darba kolēģe **Dz. Paegle** atceras: “Katedrā viņa nejutās labi, jo tur metodiku neuzskatīja par zinātni. Laure to ļoti pārdzīvoja un apgalvoja, ka metodika reizē ir gan zinātne, gan māksla.” Savu pārliecību A. Laure demonstrēja daudzajās aktivitātēs, viņa lasīja lekcijas latviešu valodas metodikā, speckursus – “Rakstu darbi vidusskolā”, “Sacerējuma mācīšana 5. – 8. kl.”, “Ārpusklases darbs latviešu valodā”, “Grūtākie jautājumi latviešu valodā skolā”, “Latviešu un krievu valodas salīdzinošais kurss”, – vadīja seminārnodarbības, studentu pedagoģisko praksi, bija studentu grupu

kuratore, kursadarbu un diplomdarbu vadītāja.

Visi A. Laures studentiem piedāvātie kursi bija mērķtiecīgi izplānoti, saturā bagāti un orientēti uz skolotāja sagatavošanu praktiskam darbam. Zināms, ka kursu saturs bija jāpakļauj tā laika izglītības politikas prasībām, bet A. Laure lieliski prata ietvert valodas mācīšanas praktiskos jautājumus audzināšanas un mācīšanas teorētiskajā kontekstā. Septiņdesmito gadu presē lasāms: “Annas Laures lekcijas studenti klausās ar lielu uzmanību, jo tajās zinātniskās atziņas cieši saistītas ar praksi, docētājas pašas pieredzi. Redzēt skolotāja darbu, iejusties viņa lomā, sajust pedagoģisko situāciju būtību – tas ir svarīgi jau studenta gados, lai nebūtu tā, ka jaunais speciālists, gan apbruņots ar teorētisko zināšanu bagātību, bet tieši skolas darbā kļūst it kā nevarīgs, nespēj tik ātri strādāt ar pilnu atdevi. Tāpēc docētājai svarīgi, lai tās teorētiskās atziņas, ko studenti gūst lekcijās, cieši saistās ar praksi, lai krātos viņu pedagoģiskā pieredze.” [16, 24]

Gan teorētiskus, gan praktiskus uzdevumus veica A. Laure vadītā Filoloģijas fakultātes metodikas pulciņa studenti. Sešdesmitajos gados šis pulciņš sāka republikas mēroga konkursu, viktorīnu un olimpiāžu organizēšanu.

Laikā no 1962. līdz 1968. gadam pulciņš (maiņa mēnesī) organizēja klātienē sacerējumu konkursu jauniešiem. 1968. gadā ar laikraksta “Padomju Jaunatne” starpniecību izsludināja jaunu konkursu. A. Laure aicinājumā raksta: “Ielieciet somā papīru, pildspalvu un brauciet uz Rīgu! Gaidīti tur būs ne vien skolēni, bet visi, kas grib pārbaudīt savas spējas un veiksmi sacerējumu rakstīšanā.” [6]

1967. gadā laikrakstā “Padomju Jaunatne” tika izsludināts konkurss “Starts” divās kārtās. Šajā konkursā bija uzdevumi gan literatūrā, gan valodas mācībā. Konkursa nolūks bija fakultātes popularizēšana un vēlme palīdzēt vidusskolu beidzējiem sagatavoties iestājpārbaudījumiem universitātē. Tradicionāli bija arī pulciņa organizētie gramatiskās analīzes konkursi Rīgas un Rīgas rajona 8. klašu audzēkņiem.

1969. gadā A. Laure vadībā aizsākās jauna aktivitāte – Latvijas

TV viktorīna par leksikas, fonētikas, gramatikas, pareizrakstības un stila tematiku. Populārs kļuva konkursa varonis Komatiņš – puisēns, kas dzīvo Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē.

1970. gadā Metodikas pulciņa darbs sasniedza arī Latvijas Radio. A. Laures vadībā tika organizēta radioviktorīna “Ahilleja papēdis” – par latviešu valodas teorijas un prakses jautājumiem. Viktorīna risinājās 6 kārtās no 1970. gada 3. decembra līdz 1971. gada 6. maijam. Šās viktorīnas laikā 1971. gada 24. martā Filoloģijas fakultātē A. Laures vadībā tika dibināta Jauno filologu skola. Sākotnēji bija ieradušies 44 skolēni, bet turpmākajos gados dalībnieku skaits bija 80 – 100 jaunieši ik gadu. A. Laure rakstīja: “Gribētos, lai jaunieši saprastu, ka iemācīties pareizu valodu un nevainojamu stilu nevar dažās dienās, bet ka nepieciešami regulāri un sistemātiski treniņi, kā arī precīzas zināšanas. Lai vidējo mācību iestāžu jauniešiem nedaudz atvieglotu sagatavošanos iestājpārbaudījumiem, parādītu, kā jāanalizē literārs darbs, kā jāstrādā ar savu valodu, kā pareizāk mācīties, P. Stučkas LVU Filoloģijas fakultātē pie Latviešu valodas un literatūras katedras pagājušajā mācību gadā izveidoja Jauno filologu skolu.” [7] Nodarbības klātienē risinājās 4 reizes gadā: tās bija interesantas tikšanās ar zinātniekiem, rakstniekiem, aktieriem, mācību spēkiem un studentiem. Neklātienē skolēniem bija jāveic dažādi uzdevumi. Skola bija iecerēta skolēnu profesionālajai orientācijai, tiem, kuri nākotnes ieceres saistīja ar pedagoga, žurnālista, bibliotekāra, arhīva, muzeja darbinieka profesiju vai arī savas spējas vēlējās atklāt literārajā jaunradē.

A. Laure darbu Jauno filologu skolas organizēšanā veica pašreizējā un aizrautīgi. **Ā. Liepa** atceras: “Kā viņa priecājās par Jauno filologu skolas dalībnieku aktivitāti! Viņai bija pilna istaba ar skolēnu veiktajiem uzdevumiem. Citi to uzskatīja par ākstīšanos, ne zinātnieces darbu. Bet es zinu, ka tieši šī “ākstīšanās” viņai nozīmēja ļoti daudz.”

A. Laures vadībā tika izstrādāts zinātnisks pamatojums olimpiādes nepieciešamībai vidējā posma skolēniem. Laikā no 1966. gada līdz 1970. gadam tika veikts eksperiments: veikti novērojumi, uzkrāta pie-

redze, izstrādāta hipotēze par skolēnu radošās aktivitātes attīstīšanu un audzināšanas iespējām latviešu valodas mācīšanas procesā. Olimpiādei tika izvirzīti vairāki uzdevumi:

1. Pārlicināties, vai jaunākos pusaudžus iespējams ieinteresēt par valodas teorijas jautājumiem, ja ar to apguvi nesaistās obligātie skolas uzdevumi.
2. Pārbaudīt, kā skolēni brīvprātīgi iesaistās olimpiādēs, ja tās neorganizē skola un skolotāji.
3. Novērot, kā veidojas skolēnu attieksme pret latviešu valodu kā mācību priekšmetu un kā uzdevumu risināšana veido viņu izziņas sliekšmes par valodniecības jautājumiem.
4. Attīstīt skolēniem pozitīvas emocijas pret latviešu valodu kā mācību priekšmetu, stimulēt viņu radošo aktivitāti un pilnveidot rakstu valodas prasmes un iemaņas. [14, 370]

Olimpiāde "Vārds un teikums – zobens ass" sākās 1969. gada rudenī ar laikraksta "Pionieris" starpniecību un risinājās ik gadu 3 kārtās. Katrā kārtā varēja piedalīties visi skolēni, kam dotie uzdevumi interesēja. Par organizētāju olimpiādei izvēlējās jau TV viktorinā iepazīto tēlu – Komatiņu, kam pakāpeniski piepulcējās draugi un paziņas – arī simboliski tēli – Ortogrāfija, Interpunkcija, Gramatika, Stils, Sacerējumu zemes valdniece Doma un Poēzijas zemes iemītnieki. Olimpiāde guva milzīgu atsaucību. Ja 1969./70. m. g. dalībnieku skaits bija 398 skolēni, tad 1975./76. m. g. jau 1482 skolēni.

A. Laure ar gandarījumu secināja, ka olimpiādes uzdevumi stimulējuši skolēnus paškritiski novērtēt savas zināšanas un prasmes, veicinājuši dažādu interešu veidošanos, rosinājuši pievērsties filoloģijai [13, 253].

Jauno filologu skola un olimpiāde "Vārds un teikums – zobens ass" bija nozīmīgākās A. Laures un viņas studentu aktivitātes skolēnu darbības stimulēšanai republikas mērogā, par tām atrodamas arī dokumentālas liecības preses izdevumos.

No laika distances grūtāk atskatīties uz darbību Latvijas Radio un TV raidījumos. **M. Romāne** stāsta: "Kad es pēc darba skolā aizgā-

ju strādāt uz radio, satikos ar Lauri 1.vidusskolā, kur biju ieradies kā korespondente, lai veidotu raidījumu. Pēc darba aizgājām ar viņu uz kafejnīcu. Aprunājāmies, radās ierosmes, jo Laure bez ierosmēm nebija Laure. Un tā sākās viņas sadarbība ar Latvijas Radio, kas ilga vairākus gadus. Viņa piedalījās dažādu raidījumu veidošanā. Bērnu raidījumā Laurei bija savs kadrs, ko pati izdomāja. Tā kā viņai bija radoša izdoma, tad viegli izdevās iejusties dažādās lomās. Vadīja viktorīnas, humora raidījumu, kur darbojās Džudīte un Fredis, izmantoja fragmentus no skolēnu darbiņiem. Gatavoja arī vecākiem raidījumu, kurā runāja par to, kā bērni valodas kultūras jautājumus apgūst jau ģimenē, par rotaļām, bērnu vakariem, uzvedības kultūru. Interesanti, ka Laurei pašai bija runas defekts, kā pati teica – mēle par garu. Viņa iemācījās mēli turēt tā, lai nešļupstētu, un teica, ka visu var panākt, ja grib. 1980. gadā es no radio aizgāju uz darbu izdevniecībā “Liesma”, laikam tad arī pārtrūka Laures saikne ar radio, un drīz jau sekoja arī viņas traģiskā nāve.”

Pēc A. Laures nāves Filoloģijas fakultātes studentu metodikas pulciņa organizētās republikas mēroga aktivitātes apsīka. Tā bija joma, kurā A. Laurei aizstājēju nebija. **Dz. Paegle** stāsta: “Pēc Laures nāves es kādu laiku mēģināju vadīt metodikas pulciņu fakultātē, bet tas atmira pats no sevis. Arī Jauno filologu skola pamazām pārvērtās par Skolēnu zinātnisko biedrību.”

Metodikas zinības A. Laure nodevusi ne tikai saviem studentiem, bet arī praktizējošiem pedagogiem: bijusi Skolotāju kvalifikācijas celšanas kursu lektore, vadījusi seminārus, piedalījusies rajonu skolotāju konferencēs. A. Laures bijusī studente, vēlāk Pedagoģijas zinātnes pētniecības institūta darbiniece **Dzidra Cīrule** atceras: “Uzskatu, ka A. Laure bija viena no spēcīgākajām, varētu pat teikt – pati spēcīgākā latviešu valodas mācīšanas metodiķe. ..Viņa izaudzināja spēcīgu skolotāju – metodiķu paaudzi un dalījās savā pieredzē ar praktizējošiem pedagogiem. Uz savām lekcijām (gan augstskolā, gan kvalifikācijas celšanasursos) viņa allaž nāca ar ko jaunu un spēja auditoriju iedves-

mot darbībai; ja kāds cits praktiķis bija ko atradis, labprāt pati to pārņēma un deva tālāk savu un citu pieredzi. (..) A. Laure vienmēr prata rosināt citus. Arī lekcijās deva ierosmi, kas prasīja pašam meklēt savu risinājumu metodiskā paņēmiena veiksmīgai lietošanai. Viņa “deva grūdienu”. Nekad neuztiepa savu viedokli, bet aicināja uz radošu darbu.”

Pieredzes nodošana saistīta ar vēl kādu A. Laures sabiedrisko aktivitāti. Vairākus gadus viņa vadīja Kirova rajona Kultūras universitātes Literatūras un mākslas fakultāti, bija tās sabiedriskā dekāne. Šī fakultāte pulcināja klausītājus vienu reizi nedēļā Poligrāfiķu centrālajā klubā uz lekcijām par literatūru, tēlotājmākslu, kino, teātri, mūziku utt. Par šo darbības jomu A. Laure rakstīja: “Literatūras un mākslas fakultātes galvenais uzdevums: darīt cilvēku garīgi bagātāku, iemācīt viņam ne tikai klausīties mūziku un izprast mākslas darbu, bet ievest viņu arī šo darbu radītāju individuālajā pasaulē.” [9] Fakultāte nav bijusi formāla iestāde, tā pulcinājusi dažāda vecuma, dažādu profesiju cilvēkus ar atšķirīgu izglītības līmeni. 1972. gadā šajā fakultātē bija ap 350 klausītāju.

A. Laure veica daudz citu sabiedrisku pienākumu gan pamatdarbavietā, gan ārpus tās. Viņa bija Filoloģijas fakultātes padomes sekretāre, Starpaugstskolu metodiskās komisijas priekšsēdētāja, Latvijas PSR IM Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta zinātniskās padomes locekle, Viļņas Valsts universitātes Pedagoģijas zinātniskās padomes locekle, laikraksta “Pionieris” redkolēģijas locekle utt.

Tātad A. Laures izglītojošā darbība bija ne tikai skolēnu, topošo un praktizējošo pedagogu, bet daudz plašāk virzīta. Studiju biedrs un darba kolēģis Jānis Rozenbergs raksta: “Viņa bija tautas skolotāja vārda viscildenākajā nozīmē. Zināšanas un pieredzi viņa neturēja savā kabinetā, bet dāsni sniedza gan skolotājiem, gan studentiem, gan darbabiedriem un skolēniem – ikvienam, kurš gribēja mācīties un augt.” [17]

No 1944. gada līdz pat savai nāves dienai, kad aprāvās ceļš uz kārtējo stundu Rīgas 1. vidusskolā, A. Laure strādāja skolā. Sākotnēji darbs skolā bija arī studiju nodrošināšanas avots, vēlāk – galveno-

kārt teorētisko pedagoģisko nostādņu pārbaudes un pētījumu vieta. A. Laure mācījusi skolēniem latviešu valodu un literatūru Rīgas 54. pamatskolā (1944 – 1948), Rīgas pirmsskolas darbinieku pedagoģiskajā skolā (1946 – 1954) un L. Paegles Rīgas 1. vidusskolā (1955 – 1981).

A. Laures darba vērtējums tā laika presē: “Katra A. Laures vadītā stunda ir rūpīgi pārdomāta, precīza, mērķtiecīga, paraugs, kā vienoti veikt mācīšanu un audzināšanu, izraisīt skolēnu interesi par dzimto valodu un literatūru. Un, kad vēro A. Laures stundas, rodas prieks par audzēkņu labajām zināšanām, spējām loģiski domāt.” [16,24]

Arturs Damlics – Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas direktors (no 1974. gada) atceras, ka mācīties latviešu valodu pie A. Laures bijis liels gods un garants labām valodas zināšanām un prasmēm. Taču skolēni ne vienmēr pratuši novērtēt viņiem doto iespēju. Dz. Paegle atceras, ka katra A. Laures stunda bijusi zināms iestudējums, par ko vieni skolēni sajūsminājušies, citi izturējušies rezervēti, pat “lēkuši acīs”. Šādai lēkšanai acīs lieciniece biju arī es – pētījuma autore, kad 1979. gada pavasarī apmeklēju Lauri 1. vidusskolā saistībā ar diplomdarba jautājumiem. Zinātniskā vadītāja aicināja piedalīties stundā, kurā daži skolēni (varbūt pateicoties studentes klātbūtnei) izturējās klaji izaicinoši. Neilgi pirms zvana A. Laure neizturēja un izgāja no klases. Es sagaidīju zvanu un devos uz skolotāju istabu, kur A. Laure mierīgi sēdēja, tērzēja un pateica man visam darba mūžam ielāgojamu atziņu: “Es parādīju, kā skolotājam nekad nevajag rīkoties. No klases izskriet viegli, bet kā ieiet atpakaļ?”

A. Laure gatavošanos mācību stundām uzskatīja par nopietnu un atbildīgu darbu. Viņas stundās valdīja īpaši darbīga un emocionāli pozitīva noskaņa. Veiksmīgu stundas norisi nodrošināja ne tikai pedagoģiskais talants, bet arī pamatīgs sagatavošanās darbs, ik stundai izvēloties mērķtiecīgākos darba paņēmienus un līdzekļus. Rūpīgu sagatavošanos stundām A. Laure prasīja arī studentiem prakses laikā. A. Laures bijusī studente **Ināra Jankovska** atceras: “Biju noskatījusies, ka Laure savās stundās izmanto ar rakstāmmašīnu sagatavotus izdales materiālus. Es nolēmu, ka man arī ieskaites stundai jāsgatavo

šāda izdale. Tā kā mana ieskaite stunda bija paredzēta plkst. 12, tad no rīta astoņos ierados skolā pie darbvedes un ar vienu pirkstu sāku drukāt. Ienāca Laure un, uzziņājusi, ka es gatavojos stundai, saniknojās: “Marš, nost no rakstāmmašīnas! Atceries, ka visam jābūt kārtībā iepriekšējā vakarā!” Beigās viņa man tomēr palīdzēja uzrakstīt izdales materiālu, un tā man bija laba mācība, kā organizēt savu darbu.”

A. Laure bija prasīga skolotāja, kas neatlaidīgi strādāja pati un tādu pašu atdevi centās panākt no saviem skolēniem. “Skolotāja uzdevums taču nav organizēt klasē saistošas atrakcijas, lai skolēnus izklaidējot iepriecinātu, bet gan viņam jāorganizē sprais un reizēm grūts garīgs darbs. Taču ne vienmēr tas iespējams. Daudzu skolēnu stājā vērojama ierasta dīkdienība, nevērība pret skolas kārtību, augstprātība un pašpārliecinātība (sak’, ko gan man padarīs), klaji izteikta nevēlēšanās mācīties.” [11; 155]

Gan kolēģi, gan skolēni Rīgas 1. vidusskolā bija pieraduši, ka A. Laures stundās allāž bija ciemiņi, īpaši tajos mēnešos, kad risinājās LVU Filoloģijas fakultātes studentu prakse. Tomēr docente vadīja studentu praksi arī citās skolās un par šo savu darbības jomu daudz rakstīja preses izdevumos. Tā 1962. gadā laikrakstā “Rīgas Balss” stāstīts par studentu praksi laikā no 3. septembra līdz 6. oktobrim Baldones, Cēsu, Jelgavas, Siguldas vidusskolās un Kandavas internātskolā. Vadītāja analizē studentu darba veiksmes un neveiksmes un atzīmē, ka bijušas problēmas ar jaunā pedagoga runas kultūru un mākslu: “Tomēr pats galvenais valodas un literatūras skolotāja darbā ir un paliek dzīvais vārds. Skolotājam jāprot runāt – droši, brīvi, pārliecināti, tēlaini, izteiksmīgi, literāri pareizi. Šo skolotāja prasmi nevar aizstāt ne veiksmīgi sameklēta glezna, ne skaņu plate. Tas pagaidām vēl ir ciets rieksts daudziem topošajiem skolotājiem. Valodas un literatūras skolotājam jābūt lielā mērā vārda meistaram.” [4]

Lai rosinātu topošos skolotājus kopt savu valodu, A. Laure kā prakses vadītāja izmantoja dažādus paņēmienus. Lūk, pētījuma autoras pieredze 1. prakses laikā 1976. gada janvārī – februārī Rīgas 1. vi-

dusskolā: “Laure hospitēja manā ieskaites stundā 5. klasē, un man šķita, ka viss izdodas lieliski – vadītāja būs sajūsmā. Bet 10 minūtes pirms stundas beigām viņa pēkšņi piecēlās un, neko nepaskaidrojusi, izgāja no klases. Novadīju stundu līdz galam un ar bailēm devos meklēt prakses vadītāju. Viņa sacīja: “Studente Briģe, kamēr jūs neiemācīsities pareizi izrunāt a, ā darbības vārdu tagadnes formās, es jūsu stundās neiešu.” Tā bija skaudra, bet laba mācība visam mūžam.”

Mācīties pedagoga meistarību pie A. Laures bija lieliska iespēja. A. Laures bijusī studente un darba kolēģe **Vija Piese** atzīst: “A. Laures ieliktie pamati – zelta pamati metodikā. Viņa bija līdzās saviem studentiem ne tikai ar padomu, bet arī ar skolotāja darba paraugu.”

Dzintras Paegles atmiņas: “Laure bija kategoriska prakses vadītāja. Pie viņas gāja galvenokārt tie studenti, kas vairāk vai mazāk bija pārliecināti skolotāji un pakļāvās viņas prasībām. Pedantiski prasīja konspektus, vēlējās, lai students tos zinātu no galvas. Visu stundas gaitu iepriekš izrunāja. Pati nāca uz visām atklātajām stundām. “Dresēja”, lai labi izprastu stundas gaitu: kā ienāk klasē, kā sasveicinās, kā uzsāk stundu, kādai jābūt stājai klases priekšā. Viens no viņas striktākajiem noteikumiem – nedrīkst iemācīt kaut ko aplam. Ļāva pašam studentam ķepuroties, ja radās problēmsituācijas stundu laikā.(..) Laure lielāku vērību pievērsa pirmajai praksei. Otrajā praksē viņa prasīja no studentiem lielāku patstāvību.”

Katra studenta stunda prakses grupā tika rūpīgi izanalizēta, lūk, raksturīgākās vadītājas piezīmes topošajiem skolotājiem (no prakses pierakstiem):

- Valodas kļūdas skolotāja runā nepiedodamas!
- Mācieties skaļi runāt, modulējiet balsi, mainiet tempu!
- Elastīgāku izteiksmi!
- Vairāk sekojiet skolēnu darbam, aktivizējiet klasi!
- Nevajag bezmērķīgi staigāt pa klasi!
- Vairāk temperamenta!
- Strādājiet ar skolēnu atbildēm: vērtējiet, labojiet!

- Izvairieties no galējiem noliegumiem!
- Pārlieciniet katru, kas ir stundā!
- Neatkārtojiet skolēnu atbildes!
- Precīzi formulējiet jautājumus!
- Neekspluatējiet vārdu “domāt”!

Prakses laikā studentiem bija iespēja hospitēt A. Laures stundas, to apmeklējumam nebija nekādu ierobežojumu. Dz. Paegle stāsta: “Prakses laikā Laure arī pati mums rādīja atklātās stundas. Paraugstundās atceros viņu vienmēr smaidīgu, baltā blūzītē, zilā vai citas krāsas kostīmā. Viņas stundās bija ļoti emocionāla gaisotne. (..) Stundas sākumā Laure izvēlējās intrigējošu momentu, ar ko pievērst uzmanību. Tas varēja būt kāds raksts no “Literatūras un Mākslas” vai kāda cita aktualitāte, jauna grāmata vai teātra izrāde. Atceros, ka viņa studentiem mācīja īpašu cieņu pret grāmatu. Šī cieņa un bijība bija jāatklāj, demonstrējot grāmatu klases priekšā. Bija jāzina, kā turēt grāmatu, kā to atšķirt, pārlapot. Tā bija bijība pret iespiesto vārdu. Arī uz tāfeles rokrakstā viņa prasīja rakstīt salasāmi, skaidri, glīti. Visam, kas bija paredzēts uzskatei, bija jābūt labi noformētam. Viņa pati stundās izmantoja zīmējumus, izgriezumus, dažādus radošus uzdevumus. Viņai piemita īpašs skolotājas talants.”

V. Pieses atmiņas: “A. Laure sevi uzskatīja par pedagoģi un ar savu misiju – būt skolotājai – lepojās. Ar ko sākās viņas stunda? Labdien – jau pie durvīm, sliekšnim pārkāpjot, un klase uzsāk darbu. Visas stundas kā viena spēle, tai pašā laikā ārkārtīgi liela intelektuālā un emocionālā slodze. Stundās bērni spēlēja paslēpes, minēja krustvārdu mīklas utt. Citi metodiķi uzskatīja Laures stundas par ārišķīgām, ka stunda jāvada lietišķi, akadēmiski. Taču Laure oponenta akadēmisko zināšanu piekritējiem un neatzina zinātnes pārņemšanu uz skolu. Viņa mācīja to, kas dzīvē nepieciešams – praktisko valodniecību, valodas kultūras jautājumus. Laure aicināja republikas skolotājus rakstīt vēstules, ka nedrīkst likt klaju zinātni pamatskolas grāmatās.”

M. Romānes atmiņas: “Esmu, protams, redzējusi arī pašas Lau-

res vadītās stundas. Viņa jau pie durvīm sāka stundu. Nenokavēja ne mirkli.(..) Viņa prata cilvēkā atklāt labo. Stundās tie bija skolēni, kas varēja celt pašapziņu, jo skolotāja izdomāja, kā rast cilvēkam izcelties citu vidū un būt kādā jomā pirmajam. Tā varēja būt tīra burtnīca vai rūpīgi uzrakstīts mājas darbs, kaut kas, labāk paveikts par citiem.”

I. Jankovska atceras: “Savā būtībā Laure bija aktrise. Viņa uzsvēra, ka skolotājam jāpiemīt trīs talantiem: aktiera, režisora un psihologa talantam. Pašai šo talantu netrūka. Laimīgi bija tie bērni, kas mācījās pie viņas. Likās, ka stundas ritēja tik viegli, kā rotaļājoties, bet apakšā tam bija ieguldīts milzīgs darbs.”

J. Lauriņa atceras: “A. Laure strādāja vidējo klašu posmā – pusaudžu vecums, tas nav viegli. Viņa bija tāda sīka, trausla, bet vienmēr eleganta, ar apbrīnojamu pedagoga stāju. A. Laurei piemita neatvairāma pievilcība. Viņa klasē gāja ar īpašu starojumu. Valodas mācība reti kuram patīk, bet viņas stundas bija tik interesantas, ka neviens skolēns nepalika vienaldzīgs. Stundās bija arī savs humors, gramatika tika apgūta spēlējoties, rotaļājoties. A. Laurei bija daudz atklāto stundu. Viņa bija vienmēr atsaucīga dalīties savā pieredzē.”

Tāpat kā savas teorētiskās atziņas, arī praktiskā darba iemaņas A. Laure labprāt popularizēja. Viņa uzskatīja, ka atklātās stundas ir lielisks pieredzes nodošanas un uzkrāšanas veids. 1966. gadā “Skolotāju Avīzē” publicēta radošo personību saruna par latviešu valodas un literatūras mācīšanas problēmām. Dzejnieks I. Ziedonis jautā: “Ko darīt ar skolotājiem, kuriem nav pedagoģiskās meistarības?” A. Laure atbild: “Manuprāt, tos vajadzētu piespiest mācīties. Vispirms plašāk un mērķtiecīgāk jāpopularizē labākā pieredze. Spilgtas stundas būtu jāparāda pa televīziju, laba pieredze jāpopularizē presē.” [5]

Darbība zinātniskajā pētniecībā

Disertācijas pedagoģijas zinātnē

A. Laures zinātniskā darba joma bija latviešu valodas mācīšanas metodika – pedagoģijas nozare, kas pētī latviešu valodas mācīšanas metodes un paņēmienus. Augstākās virsotnes A. Laures zinātniskajā darbā ir viņas pedagoģijas zinātņu kandidātes disertācija un pedagoģijas zinātņu doktores disertācija.

Mācoties Rīgas Pedagoģiskā institūta aspirantūrā (1955 – 1957), A. Laure apkopoja pētījumu par skolēnu valodas kultūru un 1957. gadā ieguva pedagoģijas zinātņu kandidātes grādu, aizstāvot disertāciju “Rakstu darbi skolēnu valodas kultūras celšanai vidusskolā (8 – 11. kl.)”, kas bija pirmā disertācija par latviešu valodas mācīšanas metodiku. [20, 159]

Disertācija ir publicēta atsevišķā izdevumā, par to liecina atsauce grāmatā “P. Stučkas LVU mācību spēku publikācijas 1945. – 1965.”, tomēr publikācija nav pieejama ne LU bibliotēkā, ne Latvijas Nacionālās bibliotēkas, ne Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas fondos. Universitātes arhīvā lasāms disertācijas zinātniskā vadītāja Artūra Ozola rakstītais Rīgas Pedagoģiskā institūta aspirantes A. Greitjānes raksturojums (datēts 1956. gada 5. jūnijā).

Šajā raksturojumā gūstama informācija par disertācijas saturu un struktūru. Kopumā tā aptvērusi pāri par 300 lappušu. Ievads (25 lpp.), pirmajā daļā aplūkoti rakstu darbi latviešu valodas mācīšanā vēsturiskās attīstības gaitā (73 lpp.), otrajā daļā izvirzīta rakstu darbu sistēma un sniegta rakstu darbu analīze (171 lpp.), pielikums ar rakstu darbu paraugiem (50 lpp.). A. Ozols atzīst: “Centrālā disertācijas darba daļa sniedz vērtīgu ieguldījumu mūsu metodiskajā literatūrā ne tikai teorētiskā plāksnē, bet tā var noderēt vidusskolu skolotājiem praktiskā darba uzlabošanai, mācot dzimtās valodas rakstu darbus.”

Bez plašāka komentāra (diemžēl) paliek arī A. Laures doktora disertācija, kuras manuskripts liktenīgajā 1981. gada 23. janvāra rītā atrodās autores portfelī un pazudis bez pēdām. Tā laika Pedagoģijas zinātnes pētniecības institūta darbiniece **Dz. Cīrule** atceras: “1981. gada 22. janvārī tikāties ar A. Lauri un precizējām viņas stažēšanās norises jautājumus. Viņa bija nokārtojusi visus dokumentus, nākamajā dienā pēc mācību stundām Rīgas 1. vidusskolā viņa solīja atvest doktora disertācijas un mācību grāmatas manuskriptus. Tad bija paredzēta arī zinātniskās padomes sēde, kurā A. Laurei vajadzēja piedalīties. Kad 23. janvārī Laure neieradās ne uz norunāto tikšanos, ne padomes sēdi, tad, zinot viņas punktualitāti, noraižējusies zvanīju uz mājām. Klausuli pacēla A. Laures vīrs un pēc mana jautājuma, kāpēc Laure nav atbraukusi, saņēmu šokējošu atbildi: “Viņa nekad vairs pie jums neaizbrauks, jo ir gājusi bojā pie trolejbusa pieturas.” Pēc tam interesējot par manuskriptu, lūdzu 1. vidusskolas skolotāju E. Lauriņu noskaidrot tā likteni, bet manuskripts dīvainā kārtā bija pazudis un nav arī nekur uzradies.”

Latvijas Universitātes arhīvā un Zinātņu daļā noskaidrota disertācijas izstrādes gaita, kas bijusi sarežģīta. Pirmā liecība par zinātniskā darba norisi ir 1962. gada 13. janvāra pavēle, ar kuru A. Laure tiek komandēta uz Maskavu (no 15. janvāra līdz 3. februārim) zinātniskā darba koordinācijai. Seko pētījuma izstrādes laiks un atkārtoti stažēšanās braucieni. 1970. gada 10. jūnijā LVU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras sēdē notiek A. Laures disertācijas apspriešana un tiek pieņemts lēmums disertāciju “Radošie rakstu darbi latviešu valodā 4. – 8. klasei” izvirzīt pedagoģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai. Tomēr ērkšķains ir tālākais disertācijas liktenis. Sēžu protokoli liecina, ka viens otram seko lēmumi dažādās LVU instancēs. Pēdējā oficiālā informācija par disertācijas gaitu ir A. Laures ziņojums LVU Zinātņu daļai 1976. gada 13. septembrī: “Ziņoju, ka doktora disertācija “Radošie rakstu darbi latviešu valodā 4. – 8. klasē” ir pabeigta un apspriesta LVU Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā 1976. gada 10. jūnijā. Lū-

dzu Zinātņu daļu noskaidrot aizstāvēšanas iespējas, kā arī ar to saistītās formalitātes.”

Disertācijas saturs un struktūra aprakstīti dokumentā, kas atrodas LU Zinātņu daļā, bet dokumentam nav datējuma, tāpēc grūti spriest, vai tas ir galīgais variants. Šajā variantā ir uzskaitītas 5 darba daļas (1974. g. – 4 daļas):

1. Skolēnu rakstu valodas izkopšanas problēma un uzdevumi dzimtās valodas mācīšanas metodikā.
2. Vidējo pusaudžu grūtības rakstu valodas apguvē.
3. Skolēnu domāšanas un valodas kultūras izkopšanas paņēmieni latviešu valodas stundās.
4. Sacerējumu kā plašākā un pilnīgākā skolēnu rakstu darba mācīšanas grūtības un sistēma.
5. Ārpusklases darba loma skolēnu valodas kultūras celšanā.

Pielikums. Mācību līdzekļu un rakstu darbu paraugi. (Stundu konспекти un plāni, izdales materiāli, rakstu darbu paraugi, sacerējumu un stāstījumu temati, skolēnu rakstu darbu albumi utt.)

Par disertācijas likteni A. Laures dzīves laikā no 1976. gada līdz 1981. gadam un pēc viņas nāves ir dažādi minējumi un varbūtēji skaidrojumi. **Dz. Paegle:** “Laures zinātniskais darbs tā arī netika aizstāvēts. Tas nebija līdz galam sakārtots. Atceros, ka man reiz vajadzēja recenzēt kādu viņas zinātnisko rakstu un, manuprāt, tam nebija kopīgas teorētiskās domas. Domāju, ka viņas zinātniskā darba daļas varētu būt bijušas arī viņas lekciju pamatā.”

Dz. Cīrule: “Ne zinātniskā darbiniece, bet metodiķe, kas visu pārbauda praksē Rīgas 1. vidusskolā un pēc tam ar skolotājiem, kas viņai uzticējās, izmēģināja savus pētījumus. Praktiskā darba laboratorija aizkavēja pašas zinātnisko darbu, pietrūka pamatīga zinātniska pamatojuma viņas pētījumam.”

V. Piese: “Dīvains ir Laures zinātnisko darbu liktenis. Viņai nepietika laika aizstāvēt savu būtībā jau sen veikto pētījumu, kurš tika izstrādāts un papildināts vairāku gadu garumā. Tāpat nav zināms, kāds

liktenis piemeklējis viņas slavenās kurpju kastes, kurās glabājās metodiskie materiāli: izdale, rotaļas utt. Vesela bagātība! Laure vienmēr dalījās savā pieredzē, tāpēc viņas zinātniskie pētījumi nestāvēja atvilktnēs, bet tika publicēti atsevišķos rakstos, būtībā viņa dalījās ar savas zinātniskās disertācijas daļām.”

Grāmatas un zinātniskie raksti par latviešu valodas mācīšanas metodikas jautājumiem

1960. gadā tika izdota A. Greitjānes, I. Barisa, M. Briģes, M. Grauzes, L. Milleres “Latviešu valodas mācīšanas metodika 5. – 7. klasei” [3], kas iezīmē piecdesmitajos gados iesākto latviešu valodas skolotāju metodiķu cīņu pret formālismu gramatikas mācīšanā. Grāmatas pirmās divas nodaļas (apjomā nelielas) ir veltītas teorētiskajām nostādnēm par latviešu valodas mācīšanas metodikas priekšmetu, saturu, apjomu, uzdevumiem (1. nod.), kā arī valodas mācīšanas vispārīgiem jautājumiem (2. nod.). Praktiskajā daļā (3. – 6. nod.) pirmo reizi latviešu valodas mācīšanas metodikas zinātnē aplūkotas atsevišķu valodas mācības daļu mācīšanas teorētiskās un praktiskās problēmas: fonētikas, morfoloģijas, sintakses, kā arī rakstu darbu metodika. Pēdējā [7.] nodaļa veltīta ārpusklases darbam latviešu valodā.

A. Laures pētījumu joma saistīta ar skolēnu valodas kultūras, galvenokārt rakstu valodas, izkopšanu. Šai jomai veltīta arī 1975. gadā publicētā grāmata “Radošie rakstu darbi latviešu valodā 4. – 8. klasei” [10], kas ir daudzu gadu pētījumu rezultāts. Grāmatas ievadā autore pamato sava darba mērķus un uzdevumus: 1) noskaidrot radošo rakstu darbu lomu vispusīgas personības audzināšanā, 2) izstrādāt radošo rakstu darbu veidus un to mācīšanas paņēmienus. [10, 7] A. Laure šajā darbā neaplūko visus radošo rakstu darbu veidus, bet pievēršas tikai tiem, kas metodiskajā literatūrā maz apcerēti: 1) leksiski stilistiskiem, ortogrāfiski stilistiskiem un gramatiski stilistiskiem vingrinājumiem, 2) stāstījumiem, 3) sacerējumiem. Visplašāk izstrādāta nodaļa

par sacerējumu mācīšanas teorētiskajiem un praktiskajiem aspektiem. Grāmatas pēdējā nodaļā skaidrots stila kļūdu jēdziens un dota kļūdu klasifikācija.

Metodikas attīstības vēsturiskajā aspektā šī grāmata atzinīgi novērtēta, akcentēta autore dedzīgā vēlēšanās izkopt pareizu un izteiksmīgu skolēnu rakstu valodu un veidot loģiski skaidru, sakarīgu tekstu sacerējumos. [20; 179]

A. Laures zinātniskās atziņas publicētas arī dažādos rakstu krājumos (bibliogrāfiskais saraksts aplūkojams pētījumā), turpmāk minēts šo darbu problemātikas grupējums:

1. Rakstu darbu mācīšanas vēsturiskās attīstības jautājumi.
2. Skolēnu patstāvīgā darba organizēšana.
3. Frazeoloģijas mācīšanas jautājumi.
4. Problēmiskā mācīšana.
5. Skolēnu zināšanu kvalitātes jautājumi.
6. Uzskates līdzekļi valodas stundām: tabulas un shēmas.
7. Tipiskās kļūdas un trūkumi skolēnu rakstu valodā.

Latviešu valodas mācību grāmatas

Jaunas mācību grāmatas latviešu valodā (un arī citos mācību priekšmetos) tika veidotas septiņdesmitajos gados pēc eksperimenta, ko vadīja Izglītības ministrijas Skolu zinātniskais pētniecības institūts. Latviešu valodas mācību grāmatām ieteiktās rekomendācijas bija šādas: ievērot caurviju paņēmieni valodas mācības izkārtojumā, nodrošināt bērna vispusīgu audzināšanu un veicināt skolēnu domāšanas spēju attīstību. [20, 162]

A. Laure bijusi līdzautore septiņdesmitajos gados izdotajām latviešu valodas mācību grāmatām: 4. klasei (1971), 5. klasei (1973), 6. klasei (1973). Šīs grāmatas atkārtoti izdotas skolu vajadzībām līdz astoņdesmito gadu vidum. Autoru kolektīvā ietilpst tajā laikā populāras personības metodikas jomā: Z. Freidenfelde un L. Jansone.

A. Laure 4. klases grāmatā veidojusi sintakses daļu, 5. klasē – tēmu par darbības vārdu, 6. klasē – darbības vārda tēmas turpinājumu. Pedagoģijas zinātņu doktora V. Veica rakstītajā rekomendācijā (06. 12. 1973.) par A. Laures darbu pie mācību grāmatu izveides teikts, ka autore mērķtiecīgi izkārtojusi mācību materiālu, ievērojot skolēnu vecuma īpatnības un nodrošinot valodas teorijas minimuma un praktisko valodas iemaņu izkopšanu. Teorētiskā materiāla izklāsts atzīts par metodiski pārdomātu, pat interesantu, nozīmīga vieta izstrādātajās nodaļās ierādīta radošajiem rakstu darbiem.

Iepriekš minētais autoru kolektīvs (piepulcinājis vēl I. Martinsoni) 1976. gadā publicēja vingrinājumu krājumu 4. – 6. klasei, kas atviegloja mācību procesu. Kopdarba autore **Zaiga Freidenfelde** atceras: “Mēs izstrādājām mācību grāmatas latviešu valodas mācībā. Bijām kopā apspriešanas reizēs institūtā un izdevniecībā “Zvaigzne” radošās darba sarunās, tomēr es īpaši atceros mūsu autorkolektīva sanāksšanas neoficiālā gaisotnē mājās pie Annas Laures. Viņas padoms vingrinājumu izvēlē un mācību vielas metodiskā izkārtojumā mums lieti noderēja. A. Laure lieliski iztēlojās, kā “celt priekšā” valodas teorētisko materiālu skolēniem saprotami un saistoši, kā mērķtiecīgi izvēlēties mācību līdzekļus. Viņa bija pret valodas mācības pārlikto zinātniskumu skolas mācību procesā un akcentēja valodas praktiskās lietošanas un valodas kultūras jautājumus. Viņas mājās bija plašs metodisko uzskates līdzekļu materiāls, kas diemžēl nav radis publikāciju iespēju. Kopdarba tikšanās reizēs kļuvām arī personīgi tuvākas: pārrunājām sievietēm raksturīgās problēmas. Apbrīnoju viņas prasmi dzīvot smaidošai, priecīgai, laipnai pret apkārtējiem. Jāsaka, ka nav daudz tādu cilvēku kā Anna Laure – tik vitāla un dzīves pilna viņa bija.”

Kad jaunās grāmatas ieviestas skolā, A. Laure sniedz skolotājiem rekomendācijas darbam:

1. Neuzskatīt mācību grāmatu par metodisku apdari, tā ir skolēna, ne skolotāja mācību līdzeklis.

2. Rosināt un vadīt skolēnu izziņas darbību no dzīvā vērojuma uz abstrakto domāšanu.
3. Ievērot vielas caurslāņošanas principu.
4. Dažādot vingrinājumus.
5. Iesaistīt literāros darbus stundās. [8]

Publikācijas preses izdevumos

A. Laures pedagoģiskās darbības neatņemama sastāvdaļa bija pedagoģijas zinātnes popularizēšana preses izdevumos. Kopumā apzināti 99 raksti 14 dažādos Latvijas preses izdevumos (1952 – 1982): “Skolotāju Avīzē” (44 publikācijas), “Padomju Jaunatnē” [10], “Rīgas Balss” [10], “Draugā” [8], “Padomju Latvijas Skolā” [7], “Pionierī” [4], “Skolā un Ģimenē” [4], “Karogā” [2], “Literatūrā un Mākslā” [1], “Vefietī” [1], kā arī kalendārā “Divpadsmit mēneši” [3], “Tautas kalendārā” [1], izdevumā “Latviešu valodas kultūras jautājumi” [1]. Šajā uzskaitījumā nav iekļauti presē izsludinātie konkursi par latviešu valodas un literatūras jautājumiem skolēniem. Pētījumā ir apkopota visu rakstu bibliogrāfija, šeit dots tikai A. Laures rakstu tematisks grupējums:

1. Metodiskas rekomendācijas [17].
2. Sacerējumu mācības jautājumi [15].
3. Valodas kultūras jautājumi [14].
4. Augstskolas iestājeksmēnu analīze [12].
5. Viktorīnu, konkursu, Jauno filologu skolas izvērtējums [10].
6. Dažādi audzināšanas jautājumi [10].
7. Skolēnu lasītprasme, interese par literatūru [6].
8. Studentu pedagoģiskā prakse [5].
9. Informācija par aktualitātēm fakultātē un citur [4].
10. Mācību literatūras jautājumi [3].
11. Ārpusklases darbs latviešu valodā [3].

Annas Laures personības valdzinājums

Nenoliedzami, ka Annas Laures pedagoģiskās darbības panākumus veicināja viņas spilgtā personība. Vislabāk par to liecina atmiņas.

V. Piese: “Domāju, ka Laure bija spilgtā personība ne tikai savam laikam. Viņas šarms uzmundrināja cilvēkus. Ancīte – tā viņu sauca šaurā lokā.(..) Atceros viņas slaveno piezīmju grāmatiņu, kurā viņas diena bija sarakstīta pa minūtēm. Nekad neaizmirsu aiziet pie friziera, masiera, apmeklēt kosmētisko kabinetu. Viss saplānots. Bija ļoti precīza un nenokavēja ne mirkli, neaizmirsu cilvēkus. Un tomēr pāri visam šim pedantiskumam viņa bija šarmanta sieviete, sieviete ar savu dvēseles dzīvi.”

M. Romāne: “Laikā, kad Laure nāca uz radio, mēs it kā no jauna sadraudzējāmies. Mājās Laure organizēja atpūtas vakarus, saietus.(..) Saietu nagla bija rotaļa. Vienmēr sapirktas balvas uzvarētājiem. Te, lūk, vāzīte, ko saņēmu kādā saietā kā balvu. Vakaros valdīja milzīga jautrība, tika baudīta Laures kulinārija. Es uz viņas visuvarēšanu skatījos ar lielu skaudību: uz palodzes auga dilles, selerijas, viss samarinēts, sarūpēts. Bieži vien viņa ēdiena gatavošanu pārvērta par spēli, kurā katram bija jāveic kāds uzdevums. Šiem saietiem kāda konkrēta iemesla nemaz nebija. Laure bija ļoti sabiedriska, labi jutās vīriešu kompānijā. Vīrieši viņu vienkārši dievināja, bet viņa to dēļ nekad nezauģēja galvu. Laure uzskatīja, ka cilvēks nedrīkst iegrimt ikdienā, jāprot izrauties.”

Dz. Cīrulle: “A. Laure bija strikta prasībās, bet ne ļauna. Pedantiska, strauja, tieša, konkrēta, lietišķa, punktuāla. Pievērsa uzmanību savai ārienei, pati sev šuva. Viņas bauslis – jāiet līdzī modei. Viņas ārējo eleganci vienmēr papildināja frizūra. Taču iekšēji viņa bija ļoti saplosīta. Tas ārēji nekad nevienam neatklājās, jo viņa gāja “galvu augšā”.”

Dz. Paegle: “Atceros, ka bieži vien stundu konspekti mums bija jānes viņai uz mājām. Tas nebija tālu no kopsmītnēm, taču mums vajadzēja ierasties norunātajā laikā. Viņai viss laiks bija saplānots pa mi-

nūtēm. Ja nokavēja, varēja gadīties, ka viņa jau darīja nākamo iepļānoto darbu, piemēram, nesa kādai slimai tantiņai mannas putru (bija tāds gadījums). Kad bijām mājās pie Laures, viņa mācīja mums, kā uzvesties pie galda. Pašām bija jācep pankūkas, jāklāj galds. Norādīja, cik pankūku drīkst likt uz šķīvja, kā turēt kafijas krūzīti, kā cukurtrauku. Tik daudz to nosacījumu, ka mūs pārņēma sastingums. Viss krita no rokām ārā.(..) Laure vispār centās akcentēt uzvedības jautājumus, ne tikai galda kultūru mācīt.(..)

Kādu laiku pirms savas nāves Laure bija ļoti satraukta. Viņa radāja, pētīja horoskopus, lika kārtis, nodarbojās ar nākotnes paredzēšanu. Viņai bija nākotnes vīzija. Kādu nedēļu pirms 23. janvāra kārtis rādījušas, ka viņai jāiet bojā tumšā naktī uz ielas. Tāpēc Laure baidījās vakaros iet ārā. Negadījums notika agrā ziemas rītā ap plkst. 8, kad ārā vēl valda tumsa, uz Rīgas galvenās ielas.”

Z. Freidenfelde: “Zīmīgi, ka Laure nesmējās par citiem, bet prata pasmieties par sevi. Tā viņa aiztaisīja mutes citiem, kas varbūt gribēja pazobot viņu par jaunāku vīru. Biju lieciniece viņas teiktajam (savam vīram): “Tikai tev, Drosmi, pietika dūšas veco Annu apprecēt.” Tā tika aiztaupīta mēļu trīšana. Viņa prata iziet no jebkuras situācijas.”

S. Vanadziņa: “Mani fascinēja A. Laures ārkārtīgi tīrā, skaistā, pareizā valoda. Kaut gan beidzot es kolēģēm teicu: “Nē, es to nevaru izturēt! Tas ir tikpat kā destilēts ūdens.” Emocijas viņas runā bija, bet vajadzīga arī kāda rozīnīte. No viņas nekad neko tādu nedzirdēja, viss bija perfekti. Viņa pati no galvas līdz kājām, no iekšpuses un ārpuses bija perfekta. Ne par vienu viņa sliktu vārdu neteica, labi atsaucās par savu vīru.(..) Lai arī Laure bieži brauca uz Rietumvāciju un citos ārzemju braucienos, mēs viņas braucienus nesaistījām ar ideoloģiskām lietām. Lai viņa teiktu kādu vārdu pa labi vai pa kreisi? Nē! Nekādā gadījumā! Cik valoda bija tīra un pareiza savā noformējumā, tāda tā bija arī savā saturā.”

V. Bērziņš: “Mums bija koleģiālas attiecības. Runājām par pa-

domiskām muļķībām pedagoģijā, bet atklātas politiskas runas nerisnājām.(..) Latviešu viņa bija, par latviešu tautu viņa bija, par patiesību viņa bija. "Es negribu aiziet tā, es gribu palikt jūsu atmiņā," A. Laures mūžs atbilst šiem Aspazijas vārdiem."

Ā. Liepa: "Nebija tādas dienas, kad nesatikāmies vai nesazvanījāmies. Vairāk kā sievietes par saviem personīgajiem pārdzīvojumiem. A. Laurei bija 2 laulības, visbrīnīgākā bija laulība ar Igoru Greitjāni. Viņi saprata, ka nevar būt kopā, un skaisti izšķīrās, saglabāja draudzību. Viņa bieži savā dzīvē prasīja padomu Igoram, savukārt Igors ļoti pārdzīvoja viņas traģisko nāvi. Annele bija tikai sieviete ar savu iekšējo pasauli. Kaut kā trūka, meklēja līdzsvaru, sirdsmieru, bet tā nebija. Mīlestība viņai nozīmēja ļoti daudz."

Laure bija ļoti sievišķīga, gudra, gaiša, loģiska. Optimiste, kas necieta gaušanos. Lai arī izskatījās trausla, tomēr savā būtībā viņa bija fiziski stipra. Neslimoja, par slimībām pat runāt negribēja. Viņai bija plašas intereses: apmeklēja teātrus, koncertus, daudz lasīja. Patika mūzika, deja, viņai piemita ceļotprieks. Prata strādāt un prata priecāties.

Viņa katros apstākļos prata iejusties. To var saukt par spēli, bet, manuprāt, tas ir personības lielums. Liela ir tā personība, kas var tēlot vairākas lomas. Un Annelei šādu lomu bija daudz."

A. Laures pedagoģiskās darbības jomu aprakstā daudz atmiņu citējumu, tāpēc ka nav iespējams ar zinātniskiem terminiem runāt par personību, kas vēl tik spilgti saglabājusies daudzu līdzgaitnieku atmiņās. Pedagoģiskās vērtības izsijās laiks, bet laiks var atņemt arī daudz saglabājamu liecību.

Veicot pētījumu par A. Laures pedagoģisko mantojumu, apkopots atmiņu pielikums, kas izveidots pēc 1999. gada vasarā diktofonā ierakstītām intervijām ar 10 A. Laures dzīves līdzgaitniekiem. Tā kā visi sarunu dalībnieki bija ieinteresēti A. Laures piemiņas saglabāšanā un intervijas izvērtās par atmiņu sarunām, tad to pierakstam izvēlēja stāstījuma formu. Atmiņu pierakstos ir saglabāts sarunu dalībnie-

ku runas stils, nav fiksēti teksti, kas neattiecas uz A. Lauri, un fakti, kurus nevēlējās publiskot paši runātāji. Šajā aprakstā izmantoti tikai fragmenti.

Paldies visiem, kas veicināja atmiņu liecību saglabāšanu.

Pētījuma autore cer, ka šis raksts ir piemiņas mājiens Annai Laurei, tāpat kā viņai veltītās Andra Vējāna dzejas rindas:

“Laiks apstājas. Un nāve visu aiznes.

Vai tiešām visu? Darbs tak paliek pāri.

Un Mūžs, kas iedod citiem spēka lāsi.

Caur gadu desmitiem tu mums vēl māsi... “ [19, 186]

Literatūra

Annas Laures darbi

1. Greitjāne A. Par literatūras un latviešu valodas eksāmena sagatavošanu un vadīšanu vidusskolā// Padomju Latvijas Skola. – 1953. – Nr. 5 – 36. – 40. lpp.
2. Greitjāne A. Dažas ārpusklases darba formas latviešu valodā// Padomju Latvijas Skola. – 1959. – Nr. 6 – 23. – 29. lpp.
3. Latviešu valodas mācīšanas metodika 5. – 7. klasei// A. Greitjāne, A. Bariss, M. Briģe, M. Grauze, L. Millere. – R.: LVI, 1960. – 296 lpp.
4. Greitjāne A. Pie jaunajiem skolotājiem// Rīgas Balss.– 1962. – 26. oktobris.
5. Skola, literatūra un dzīve: Pedagoģiskā kluba diskusija// Skolotāju Avīze. – 1966. – 1. jūnijs.
6. Laure A. Par konkursa sacerējuma lappusēm...// Padomju Jaunatne.– 1968.–17. maijs.
7. Laure A. Aicina Jauno filologu skola// Rīgas Balss. – 1971. – 6. oktobris.

8. Laure A. Radošu darbu!// Skolotāju Avīze. – 1972. – 29. novembris.
9. Laure A. Kad ielās iedegas spuldzes// Rīgas Balss. – 1972. – 9. decembris.
10. Laure A. Radošie rakstu darbi latviešu valodā 4. – 8. klasei: Palīglīdzeklis latviešu valodas skolotājiem. – R.: Zvaigzne, 1975. – 128 lpp.
11. Laure A. Audzināt cilvēku – visas sabiedrības uzdevums// Karogs. 1975. – Nr. 3 – 152. – 156. lpp.
12. Laure A. Kā aug un veidojas lasītājs// Karogs. – 1977. – Nr. 12 – 149. – 153. lpp.
13. Laure A. Draugos ar Komatiņu – skolēnu valodas kopēju// Latviešu valodas kultūras jautājumi: Rakstu krājums, 14. laidieni. – R.: Liesma, 1978. – 249. – 253. lpp.
14. Laure A. Olimpiāde “Vārds un teikums – zobens ass”. – Manuskripts LU Filoloģijas fak. Baltu val. katedrā. – 365. – 378 a. lpp.

Raksti par Annu Lauri

15. Bībers G. Atvadoties no A. Laures: Nekrologs// Manuskripts LU Filoloģijas fak. Baltu val. katedrā.
16. Gžibovska E. Vairāk gūstot, vairāk atdod!// Skola un Ģimene. – Nr. 2 – 24. lpp.
17. Rozenbergs J. Vairs steigas nav...: Nekrologs// Skolotāju Avīze. – 1981. – 28. janvāris.
18. Tie ar spārniem, tie dzīvo ātri: Nekrologs// Pionieris. – 1981. – 30. janvāris.
19. Vējāns A. Annas Laures piemiņai: Nekrologs// Karogs. – 1881. – Nr. 4 – 186. lpp.

Citu autoru darbi

20. Nesterovs O. Latviešu valodas un literatūras mācīšanas metodikas attīstība. – R.: Zvaigzne, 1983. – 192 lpp.
21. Rudzīte V. Anna Laure// Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsdienām. – R.: Puse, 1998. – 151. – 156. lpp.
22. Zīds O. Ievads// Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsdienām. – R.: Puse, 1998. – 7. – 21. lpp.
23. Žukovs L. Ievads pedagoģijā. – R.: RaKa, 1997. – 234 lpp.

ZINĀTNIIEKS AIVARS LORENCIS

(dz. 1933)

Uzticība sev. Ikdienā ne vienmēr domājam par to, ko īsti nozīmē šie vārdi. Vienkārši dzīvojam. Bet dažkārt cilvēka mūžā rodas tādi samezglojumi, dzīve kļūst tik smaga, ka šī uzticība sev, kas mājo katrā no mums, ļauj saglabāt cilvēcisko pašcieņu, savu vietu sabiedrībā, rast jaunus atbalsta punktus tālākai pilnvērtīgai dzīvei.

Mūsu zemē nav sociālo apstākļu radītu nelaimju un traģēdiju, taču cilvēks nav pasargāts no slimību un negadījumu izraisītām traģēdijām. Redzes zaudēšana... Tā cilvēka dzīvē ir robežšķirtne, no kuras dzīve jāsāk no jauna, kad viss šķiet nepārvarams un neiespējams. Palīdz doma, ka neesi viens. Tomēr galvenais ir paša nelaimē nonākušā cilvēka gribasspēks, ticība sev un dzīvei.

Uzlūkoju Aivaru Lorencu, jūtot sevī nemieru un satraukumu, jo lieku atsaukt atmiņā nepavisam ne patīkamus mirkļus, taču profesora gaišais un dzīvespriecīgais skatiens mani nomierina. Tas it kā saka, ka dzīve visu nolikusi savās vietās un atmiņas ir tikai atmiņas. Cilvēks pierod pie visa, pielāgojas un dzīvo, un cīnās, un strādā. Aivara Lorenca dzīve ir apliecinājums tam, ka slimība nav šķērslis pilnvērtīgai dzīvei, ja vien tai nepadodas.

Aivars Lorencis, savu dzīvi papildījis ar patiesām vērtībām, var justies gandarīts, var būt tautas kopības daļa. Ir radītas un uzturētas garīgās vērtības, kurām veltīts mūžs, kas tālāk ieausts bērnu un mazbērnu dzīves kamos. A. Lorenkam ir brīnišķīga ģimene, interesants darbs, kuram viņš sevi atdod pilnīgi. Visa viņa dzīve un darbība virzīta zinātnes attīstībai.

Aivara Lorenca dzīves gājums ir savdabīgs, interesants un ļoti saistošs. Tas liek domāt, spriest, analizēt. Var tikai apbrīnot šo cilvēku, kuram ir tik fenomenāla atmiņa, vispusīgi spriedumi par literatūru, kultūru, politiku, ir fantastiskas darbaspējas. Neredzīgs zinātnieks – matemātiķis, pārvarot neskaitāmus šķēršļus un grūtības, ir saņēmis visus spēkus, dubultojis savu centību un gājis cīņā ar stipru apņemšanos realizēt savu mērķi. Visa zinātnieka dzīve ir apliecinājums nemitīgai sevis izglītošanai, tieksmei pēc zināšanām.

Bērnība un pirmie skolas gadi Kolkā

Aivars Lorencs dzimis 1933. gada 7. decembrī Ventspils apriņķa Dundagas pagasta Ušu ciemā zvejnieku ģimenē. Tēvs, kad vien apstākļi ļāva, brauca jūrā zvejot. Saimniecībā bija govīs, zirgs, aitas, cūka, vistas, kā jau lauku sētā. Mātei darba bija pietiekami. Visa saimniecība, bērni, kā arī zivju apstrādāšana. Bieži vasaras rītos abi puikas – Aivars un vecākais brālis Haralds – skrēja pāri kāpai, kur māte ar tēvu lasīja no tikliem zivis. Citreiz jūrmalā salasījās daudz bērnu, starp tiem arī Aivars, nākamais zinātnieks. Toreiz viņam zinātne un jo īpaši kibernetika un matemātika pat sapņos nerādījās. Viņš labi pazina zivis un zvejnieku skarbo lietišķo ikdienu.

Zvejošana notika arī lielajā jūrā, Kolkas raga rietumu pusē. Uz turieni bija jābrauc ar zirgu pāri zemes šaurumam. Māte salika ratos zivju kastes, ēdienu un arī samiegojušos puikas. Tā viņi dzīvoja.

Būdam septiņus gadus vecs, Aivars zaudēja māti. No mātes viņam mīlestība uz literatūru, mūziku, no tēva – sīkstums, spītība, gribaspēks, noteiktība rīcībā, atbildība par dotajiem solījumiem. Tēvs necieta paviršību darbā, necieta mīkstčaulību.

1941. gada rudenī Aivars sāka mācīties Kolkas pamatskolā, kura atradās piecus kilometrus no mājām. Katru dienu šo ceļu Aivars mēroja kājām.

Skolas pārzine Marija Neilande uzklusīja zēnu un atzina, ka puikam galva viegla. Šis pareģojums izrādījās pareizs, skolotāji ar Aivaru

bija apmierināti. Bija tikai viena vaina, zēns izrādījās liels negantnieks. Te bija par augstu uzkāpis, te par ātru skrējis, un mācību pārzine laiku pa laikam aicināja Aivaru pie sevis, lai nopietni parunātos. Viņa nebāra zēnu, bet skaidroja, ka bez mātes dzīvē būs grūti, vajadzēs vairāk uzņēmības un izturības, lai kaut ko labu sasniegtu. Marija Neilande ticēja Aivaram, juta, ka viņš dzīvē tālu tiks. Viņa priecājās, ka zēnam ir dzīva, spilgta iztēle ar raksturīgām šī vecuma bērniem neapvaldītas fantāzijas iezīmēm. Līdzīgi citiem bērniem Aivars bija impulsīvs, kaprīzs, stūrģalvīgs. Bet tajā pašā laikā viņš bija ļoti atsaucīgs, zinātkārs, tiešs savu jūtu izpausmēs. Klausoties Aivara Lorenca stāstījumā, nākas secināt, ka nākamā zinātnieka personības attīstības gaitā ļoti svarīga nozīme bijusi bērnības gadiem, šai laikā gūtajiem iespaidiem, novērojumiem, pārdzīvojumiem, kuri vēlāk ietekmējuši savdabīgo pasaules skatījumu. Ģimene, skola, skaistā un skarbā piejūras daba ir tas pamats, uz kura veidojās Aivara Lorenca raksturs, viņa pasaules uzskats.

Tā pagāja pirmie skolas gadi.

1944. gada rudenī, kad sarkanās armijas triecienu rezultātā vācu armija strauji atkāpās, visi jūrmalnieki no krasta tika padzīti. Lorenci pārcēlās uz Dundagas pusi pie attāliem paziņām.

Pagāja ziema. Beidzās karš. Ģimene varēja atgriezties mājās. Tur tagad izskatījās pavisam savādi. Kāpās stāvēja vācu krasta baterijas, slējās šāviņu grēdas. Puikas dedzīgi noņēmas ar kara trofeju izpēti un izmantošanu savās bērnu interesēs. Viņi padarīja nesprāgstošas bīstamas granātas, savāca detonatorus, izjauca tos, atbrīvodami dinamītu no čaulas. Tik aizraujoši bija redzēt sprādziena ārdošo spēku.

Tēvs no rīta izbrauca jūrā, vecāmāte taisījās braukt uz Dundagu, lai tirgotu zivis. Vienam puikam vajadzēja braukt līdz, otram palikt mājās. Šoreiz pēc taisnības kārtā braukt bija Aivaram, bet vecāmāte pierunāja viņu palikt mājās, jo tirgū vairāk noderēja vecākais brālis Haralds. Tā Aivars palika mājās.

Jau iepriekšējā dienā viņš no jūrmalas bija pārnesis vērtīgu lietu – granātas detonatoru, ko līdz tēva pārnākšanai vajadzēja izjaukt. Tas

bija darīts jau vairākkārt, tikai šoreiz traucēja steiga, drīz varēja pārnākt tēvs, kas par tādiem darbiem dēlu neglaudītu. Aivars steidzīgi darbojās ap detonatoru. Šoreiz kaut kā neveicās, un Aivars paņēma āmuru un nedaudz uzsita pa kapsulu... Vienu vienīgu reizi... Aizritēja tikai kāda tūkstošdaļa sekundes, līdz liesma un šķembas sasniedza acis un ķermeņi.

Tas notika 1945. gada augustā. Sāpju mocīts Aivars izgāja no virtuves, aizmaldījās līdz pauguram un apsēdās. Sēdēja apjucis un nomākts. No rokas, brūcēm sejā un ķermeņi tecēja asinis. Pienāca sieviete, kas todien bija palikusi ciematā, aizveda Aivaru uz mājām, apmazgāja ievainojumus. Pēc pusstundas atbrauca tēvs. Dabūja no kaimiņa ratus, aizveda dēlu uz Dundagu. Pa ceļam satika vecmāti un brāli, kuri atgriezās mājās no tirgus. Naktī vilciens no Dundagas brauca uz Talsiem. Tur slimnīcas operāciju zālē ārsts izlasīja šķembas. Tās bija sakapājušas drēbes, viena izgājusi cauri lūpai un nocirtusi zobu. Acis bija cietušas galvenokārt no liesmas. Talsos nebija acu speciālista. Pēc iznākšanas no slimnīcas roka vēl strutoja, no plaukstas izvēlās paliela šķemba. Ar kreiso aci vēl varēja izlasīt avižu virsrakstus. Cerībā atgriezt redzi, tēvs aizveda Aivaru uz Roju pie kādas acu ārstētājas. Viņas ziedes neko neuzlaboja, bet gan atņēma acu gaismu pilnīgi.

1945./46. mācību gads pagāja bez skolas.

Skolas gadi Rīgas vājredzīgo un neredzīgo bērnu internātskolā

1946. gada rudenī Aivaram sākās jauna dzīve – mācības Rīgas vājredzīgo un neredzīgo bērnu internātskolā. Gāja gadi. Aivars mācījās labi. Bet attiecībā uz palaidnībām maz kas mainījās. Aivars bija un palika delveris. Viņš pamanījās pat noorganizēt skolēnu streiku, paņēma bez atļaujas no fizikas kabineta transformatoru un veica eksperimentus. Bija nepatīkšanas, samazināta uzvedība, bet galvenais bija pānākts. Puišiem jāva iekārtot fizikas kabinetu pēc saviem ieskatiem, lai tajā varētu darboties. Tas bija vareni!

Skolā mācību slodze bija pamatīga. Mācības ilga no rīta līdz pieciem pēcpusdienā. Labā līmenī bija mākslinieciskā pašdarbība: muzikālie un dramatiskie pulciņi, savi pianisti, vijolnieki, pūtēji, solisti. Aivars iemācījās spēlēt vijoli, bija skolas labākais šahists un dambretists, daudz lasīja. Sāka ar grāmatām par indiāņiem, Žila Verna fantastiku, vēlāk Dž. Londona darbiem, franču literatūru, pateicoties atsaucīgajām priekšā lasītājām skolas medmāsai un audzinātājai Kažokai. Lorencs atceras, ka toreiz skolā bijusi laba tradīcija – cītīgi mācīties. Gadu gaitā šī tradīcija ir apstākusi. Vajadzētu to atjaunot, bet kā?

Jaunība

1952./53. mācību gadā, būdams 10. klases skolēns, Aivars Lorencs lūdza skolas vadību ļaut kā eksternam kārtot eksāmenus par 11. klasi. Tā 1953. gadā viņš beidza Rīgas 2. neklāties vidusskolu. Šajā laikā Aivara dzīvē notiek negaidīts pavērsiens. Līdz šim tuvinieki nenovērtēja Aivara intelektuālās spējas, uzskatīja viņu par nepilnvērtīgu darba darītāju. Un te no mājas uz māju ceļo avīze "Padomju Jaunatne" ar Ē. Vilka rakstu "Lielums" par Aivaru Lorencu. No šī brīža attieksme pret nākamo zinātnieku mainījās, tuvinieki sāka saprast un ticēt, ka arī neredzīgs cilvēks spēj attīstīties, veidoties un darboties, lai atrastu savu vietu dzīvē. Aivars ticēja sev, ticēja augstākajām gara vērtībām, bija pārliecināts, ka var darīt kaut ko labu. Aivaru ļoti interesēja fizika. Un tomēr viņš nolēma studēt matemātiku. Bija sāpīgi un grūti pieņemt šo lēmumu, taču jauniešis saprata, ka būs neiespējami veikt neskaitāmos praktiskos eksperimentus fizikā. Arī matemātikā būs zināmi šķēršļi un grūtības, bet Aivars bija pārliecināts par savu gribu, izturību, pacietību to pārvarēšanā. Viņam bija mērķis studēt, vēlme uzticīgi un neatlaidīgi darboties, tiekties arvien uz augšu un uz priekšu. Viņš apzinājās savas spējas.

1953. gada rudenī Aivars Lorencs iestājās Latvijas Valsts universitātes Fizikas un matemātikas fakultātes Matemātikas nodaļā.

Mācoties universitātē, bija jāpārvar neskaitāmas grūtības. Panākumi mijās ar šaubām un izmisumu par izvēlēta ceļa pareizību, jo pašam ar visu tikt galā bija tik bezgala grūti. Izmisumā dzina pastāvīgā atkarība no citiem. Bezgala grūti bija atrast cilvēku, kurš spētu lasīt priekšā specifisko un sarežģīto zinātnisko literatūru. Par samaksu apmēram desmit gadus, kaut arī neregulāri, lasītāja bija Berta Smiļģe. Nebija viegli sakrāt šo summu, taču bez atlīdzības neviens to nedarīja. Šī pastāvīgā atkarība dažreiz neļāva nokārtot eksāmenus laikā, jo nebija cilvēka, kurš palīdzētu sagatavoties pietiekami labi. Ja Lorencs nebija eksāmenam sagatavojies labi, viņš vienkārši negāja to kārtot. Ja bija iespēja sagatavoties, kārtoja eksāmenus pirms termiņa. Tā 2. kursā, ejot uz eksāmenu, Aivars iekrita lūkā – pagrabā, stipri savainoja kāju un ieradās uz eksāmenu, kad tas jau bija beidzies. Saticis pasniedzēju, viņš lūdza pieņemt eksāmenu, noklusējot īsto nosebojuma iemeslu. Kāpēc? Lorencs negribēja, lai viņu žēlo. Pēc šī negadījuma Aivara dzīvē iestājās zināma krīze. Viņš sāka apšaubīt savu izvēli, nebija īstas pārliecības, vai pietiks izturības sekmīgi pabeigt studijas. Viņš apzinājās, ka nav neviena, uz ko varētu atbalstīties un kas varētu parādīt ceļu. Taču arī pats Lorencs bija ļoti noslēgts, atturīgs, slēpa no apkārtējiem savā dvēselē notiekošo. Viņa iekšpasaulē mitinājās stūrgalvīga patstāvība, kuru Lorencs ir attīstījis un izkojis visu mūžu. Personīgā drosme, griba palīdzēja atbildēt uz lielāko dzīves jautājumu: "Vai tu izturēsi? Vai tu vari palikt uzticīgs savam mērķim?" Bez izturības, šīs vissvarīgākās īpašības, arī izcilas spējas, laba izglītība, pat ģēnija spējas var būt veltīgas. Jā, Lorencam bija stiprs un noteikts raksturs, arī šai neveiksmei bija jātiek pāri.

Lekcijas Lorencs pierakstīja speciālajā – Braila rakstā, kura pieraksta ātrums ir četras reizes lēnāks. Tā kā matemātikā studenti iztiek ar piezīmēm, tad Lorencam bija krietni daudz jāpaļaujas uz atmiņu.

Trešajā kursā Lorencs izstrādāja kursa darbu par struktūru teoriju. Tā ir specifiska matemātikas disciplīna, kas pieder pie abstraktās algebras, bet vienlaikus ir tuva matemātiskajai loģikai. Uz šīs robežas atrodas arī problēma par vārdu vienādojumiem, ar ko Lorencs nodarbojās vē-

lāk savā kandidāta disertācijā.

Pēc augstskolas beigšanas Aivars Lorencs nolēma specializēties abstraktajā algebrā, kas viņu ļoti interesēja. Abstraktā algebra saistīta ar elementārajām daļiņām, tai ir plašs pielietojums modernajā fizikā.

Lorencs rokās nonāca holandiešu zinātnieka Van der Vardena darbs "Mūsdienu algebra" – klasiska abstraktās algebras monogrāfija. Lorencam ieteica kandidāta disertācijas vadītāju meklēt Maskavā un, protams, tur arī to aizstāvēt. Latvijā vēl tikko sākās kibernetisko ideju sensāciju laiks.

Lorencs zināja, ka, iestājoties aspirantūrā Maskavā, vajag kaut ko zināt no šīs Van der Vardena grāmatas. Bet laika bija maz, problēmas ar lasīšanu, un grāmata netika pietiekami izpētīta. Diplomdarbu komisija novērtēja ļoti augstu, bet abstraktajā algebrā viņš saņēma neapmierinošu atzīmi tieši par tiem jautājumiem, kas bija izklāstīti Van der Vardena grāmatā.

Lorencs atgriezās Rīgā. Kā viņš jutās? Protams, "draņķīgi". Bet satriekts nebija. Visu labi pārdomājis, apzinājās, ka ne jau matemātiku viņš nepārzina. Vienkārši viņš neizprata pastāvošo konjunktūru. Tomēr viņš bija pārliecināts, ka tā šo lietu neatstās.

Un Lorencs studēja Van der Vardenu, risināja uzdevumus no Bula algebras par monotonu funkciju īpašībām un citiem abstraktās algebras jautājumiem.

Tā pagāja rudens. Pienāca jaunais 1959. gads. Janvārī Lorencs saņēma uzaicinājumu no LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta darbinieka docenta E. Āriņa strādāt viņa vadītajā matemātiķu grupā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku. Šī grupa strādāja pie programēšanas un citiem kibernetikas jautājumiem. Noformējot dokumentus, Lorencs sastapās ar neizpratni un neuzticību. Kā gan neredzīgs cilvēks var šeit strādāt? Lorencs pierādīja, ka spēj tikt galā ar saviem pienākumiem, strādājot pie problēmas: kā mašīna modelēs jēdzienu veidošanās procesu. Tajā pašā laikā viņš turpināja abstraktās algebras studijas, lai iestātos aspirantūrā.

1959. gada rudenī Maskavā notika konference par skaitļošanas metodēm. Zinātnieku grupai no Latvijas bija ļoti labi panākumi. Šo braucienu Lorencs izmantoja, lai iestātos aspirantūrā. Šoreiz eksāmeni tika veiksmīgi nokārtoti. Trīs gadu laikā bija jāuzraksta disertācija profesora A. Markova vadībā. Ar profesoru Markovu, izcilu krievu zinātnieku pēcteci, Lorencam nodibinājās ļoti labs kontakts.

Lai sagatavotos eksāmeniem, apgūtu complicētās teorijas, piemēram, izlasītu S. Klīnija grāmatu "Ievads matemātikā", kas būtībā ir ievads matemātiskajā loģikā, bija vajadzīga kvalificēta palīdzība. Nācās pašam algot sekretāru.

Pilnīgi patstāvīgi 1964. gadā tika pabeigta kandidāta disertācija – "Vienādojumu sistēmu ar vienu nezināmo atrisināšana brīvās grupās". Pārvarot milzīgas grūtības (gan braucieni vienam uz Maskavu, gan Rīgā bieži bija jāiztiek bez kvalificētas palīdzības), Lorencs aizstāvēja disertāciju.

1969. gadā Lorencs tika ievēlēts par institūta Diskrētās matemātikas laboratorijas vadītāju. Pēc dažiem gadiem Lorencs pats uzrakstīja iesniegumu atbrīvot viņu no laboratorijas vadītāja pienākumiem, jo uzskatīja, ka viņam nepietiek organizatorisko dotību, lai vadītu laboratoriju tādā līmenī, kādā pats bija iecerējis.

Viņš sāka strādāt par vecāko zinātnisko līdzstrādnieku institūta Galīgo automātu nodaļas Automātu analīzes laboratorijā un turpināja darbu pie doktora disertācijas, piedalījās arī dažādos konkursos. Īpaši nozīmīgs konkursa darbs bija "Varbūtisko automātu konstruktīvās teorijas daži jātājumi", kas vēlāk kļuva par atbalsta centru doktora disertācijas izstrādāšanai.

Brieduma gadi

Lorencs aizrautīgi strādāja pie doktora disertācijas. Tās tēma: "Varbūtisko automātu strukturālā sintēze". Šis bija intensīvs, radošs un ļoti sarežģīts laiks Lorenca dzīvē. Var tikai apbrīnot Lorenca fantastisko

uzņēmību un enerģiju. Lai brauktu uz konferencēm Maskavā, Kijevā, Viļņā, allaž vajadzīgs enerģisks, zinošs un iejūtīgs pavadonis, ko dažkārt ļoti grūti atrast, turklāt tas prasa papildu līdzekļus. Problēmu, kuras rodas līdz ar neredzīga cilvēka izešanu plašajā zinātnes pasaulē, ir tik daudz, ka visas tās nav iespējams ne iedomāties, ne aprakstīt. Katrā ziņā nepieciešama īpaša pašdisciplīna un atmiņas piepūle, kas, manuprāt, prasa vairāk darba nekā pašas zinātniskās problēmas izstrāde.

A. Lorencs strādāja Latvijas Valsts universitātes Fizikas un matemātikas fakultātes Matemātiskās analīzes katedrā. Viņš ar prieku darbojās ar jauniešiem, taču kaitināja pārlieku nevajadzīgā ideoloģiskā kontrole, jebkuru lēmumu sīkumaina saskaņošana.

Jaunas idejas dažkārt grūti ieviest ražošanā, notiek asi strīdi par vienu vai otru problēmu risināšanu, kuros nereti tiek aizskartas vienas vai otras cilvēku grupas intereses. Arī zinātne ir cīņas lauks. No nezināmības dzilēm nāk neatzītais, lai stātos blakus atzītajam, dažkārt tieši nesen atzītā vietā. Disertācijas aizstāvēšanā bija sarežģījumi. Zinātnisko darbu novērtēšanā aizvien grūtāk bija atrast cilvēku, kurš spētu iedziļināties un visā pilnībā saprast oriģinālo jaunumu. Pirmajā variantā disertācija sastāvēja no divām daļām: tehniskā risinājuma un matemātiskā nopamatojuma. Tehnisko risinājumu saprata inženieris, toties nesaprata matemātisko pusi. Savukārt matemātisko pusi saprata vērtētājs matemātiķis, bet viņš nespēja iedziļināties tehniskajā risinājumā. Disertācija netika pieļauta aizstāvēšanai. Šādā situācijā var viegli zaudēt pamatu dzīvē, izmisumā nolaižot rokas. Pārvaramā barjera bija pārlieku nopietna kaut vai tāpēc, ka šajos divos dažādajos virzienos ir atšķirīgi matemātikas loģiskie pamati, kas parasti izraisa gluži emocionālas dabas sadursmes un pretestību. Lorencs centās mierīgi izvērtēt radušos situāciju, izanalizēt savu pieredzi. Šķēršļi, kuri jāpārvar, bija ļoti grūti, bet arī mērķis bija augsts. Izmisuma cīņa, lai izlauztu ceļu uz augšu, ir tā, kas dažkārt palīdz atraisīt sevī dziļākos spēkus. Lorencs pieņēma lēmumu nopietni un centīgi strādāt tālāk, jo uz spēles bija likta visa viņa nākotne.

Nepilnu četrus gadus laikā Lorencs uzrakstīja otru doktora disertāciju, kurā risināts cits jautājums, šoreiz klasiskās matemātikas valodā izteikti citi konstruktīvi risinājumi. Šī disertācija ir tulkota daudzās valodās un atzinīgi novērtēta zinātnieku aprindās.

Aivars Lorencs – fizikas un matemātikas zinātni doktors – ar apskaužamu enerģiju turpina strādāt un iekarot arvien jaunas virsotnes matemātikā.

Ar stabilu dzīves skatījumu un neizsīkstošu optimismu Lorenca visnotaļ apbrīnojamo personību, manuprāt, ideāli papildina viņa dzīvesbiedre Valija, kas strādā Strazdumuižas internātskolā vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem par vēstures skolotāju, ilgus gadus bijusi mācību pārzine. Savu mūžu viņa ir veltījusi ģimenei un skolai, mācot un palīdzot vājredzīgiem un neredzīgiem bērniem atrast savu ceļu dzīvē, nepagurt un nežēlot sevi, pārvarot daudzas neveiksmes. Viņas pedagoga darbs ir novērtēts ar Triju Zvaigžņu ordeni.

Tiekoties ar zinātnieku, sarunājos arī ar viņa dēlu Kamilu. Dēls kā galveno atzīmē tēva mērķtiecību, salīdzinot viņu ar vikingiem, viņu neatkarīgo dabu un vēlmi tiekties uz jaunām uzvarām. Kamils ir jūrnieks, un, pārbraucis mājās, viņš gaidīt gaida tēva izsmēlošo stāstījumu par Latvijā notikušo viņa prombūtnes laikā. Ar tēvu varot runāt par jebkuru tēmu. Kamils apbrīno tēva enciklopēdiskās zināšanas, fenomenālo atmiņu. Tagad viņš vairāk ieklausās tēva padomos, viņa pamatotajos spriedumos. Vasarās tēvs vēlas darboties praktiski, bieži strādā kopā ar dēlu, pat jumtu labo. Tas, ka tēvs ir nedaudz konservatīvs, piemēram, attiecībā uz jauniešu mūziku, Kamilam liekas normāli. Bet spītība, precizitāte Kamilam noteikti esot no tēva.

Klausoties zinātnieka mierīgajā un rāmajā stāstījumā, liekas, ka viņa dzīve arī pašreizējā brīdī ir sevis meklēšana un kopšana, nemitīga izaugsme, attīstība.

Aivars Lorencs – zinātnieks ar pasaules vārdu

Aivars Lorencs ir zinātnieks – matemātiķis, kura pētījumi ir guvuši ievēriību un atzinību tālu aiz Latvijas robežām. Viņš ir vienīgais šāda mēroga neredzīgs zinātnieks visā Latvijas vēsturē. Lai to panāktu, vajag izcilu prātu, izgudrotāja talantu un sūru, smagu darbu. Aivars Lorencs ir habilitētais matemātikas zinātņu doktors, Latvijas Universitātes profesors. A. Lorencam ir ap 80 zinātnisko darbu publikāciju. Par viņa publikācijām interesējas starptautiskie zinātniskie žurnāli. Viņš ir sarakstījis sešas zinātniskas grāmatas. Grāmata “Konstruktīvās varbūtisko automātu teorijas elementi” tulkota angļu valodā. Par to Latvijā un ārzemēs interesējas teorētiķi un praktiķi. Profesors Lorencs domā arī par studentiem, 1993. gadā izdota mācību grāmata “Automātu kontrole un diagnostika”. Zinātnieka A. Lorenca vārds ir iekļauts LPE 6. sējumā. Viņa – latviešu zinātnieka – biogrāfija ir izlasāma arī Starptautiskā biogrāfiju centra enciklopēdijas 8. sējumā [6]. Amerikas Savienoto Valstu biogrāfiju institūts katru gadu izcilām personībām piešķir goda nosaukumu “Gada cilvēks” par sevišķiem nopelniem profesionālajā un sabiedriskajā darbā. Šo goda nosaukumu un Zelta medaļu 1995. gadā saņēma arī Aivars Lorencs.

Tas ir milzīgs gods mūsu mazajai Latvijai, ka mums ir tik izcils un slavens zinātnieks, profesors matemātiķis Aivars Lorencs.

Zinātnes pamatuzdevums ir pasaules izzināšana un jaunu patiesību atklāšana par parādībām un procesiem. Zinātniskās izziņas process balstās uz pētnieciskās ētikas normām un diskusiju principiem.

Zinātne ir viens no cilvēces sevis izteikšanas un apzināšanas formām. Tā aptver veselu zināšanu sistēmu par dabas un sabiedrības attīstību.

Vispārpieņemts ir dalījums: dabas zinātnes (fizika, matemātika, ķīmija, ģeoloģija utt.), humanitārās zinātnes (vēsture, filozofija, tiesības, valodas utt.) un tehniskās zinātnes (celtniecība, mašīnbūve utt.).

Viens no objektīvās patiesības izzināšanas veidiem ir abstrahēšana (izslēdzot mazāk būtisko), bet pēc tam likumsakarību atklāšana

starp galvenajiem faktoriem. Tam visbiežāk izmanto matemātikas aparātu, varbūtību teoriju, matemātisko statistiku. Aivars Lorencs savā zinātniskajā darbā izmanto tieši šo abstrahēšanas metodi.

Visus zinātniskās pētniecības darbus var iedalīt trijās grupās:

1. Nozares attīstības nozīmes zinātniski tehniskās izstrādnes.
2. Kompleksas programmas kādas nozares vajadzību nodrošināšanai.
3. Samērā šaurs, bet pilnīgi konkrēta uzdevuma risinājums.

Savā praktiskajā zinātniskajā darbībā A. Lorencs cenšas īstenot zinātnieku ētikas kodeksa pamatatzīņas:

- zinātnieka galvenā motivācija ir iekšējs aicinājums izprast un izziņāt dabas un sabiedrības likumsakarības, vēlme bagātināt savas zinātnes nozares sasniegumus;
- zinātnieks vienmēr ievēro starptautiskos un nacionālos autoritātes likumus;
- zinātnieks pulcē ap sevi skolēnus, ņemot vērā viņu intelektuālos un morālos raksturojumus;
- ar savām zināšanām, prasmi un morālajiem principiem zinātniekam jābūt par piemēru saviem studentiem un līdzstrādniekiem;
- zinātnieks praktiski izmanto savas zināšanas, intelektu un autoritāti sabiedrības labā;
- zinātnieks nepārtraukti paplašina un padziļina savas zināšanas un ceļ savu profesionālo kvalifikāciju;
- zinātnieks ir godīgs un neslēpj savu pētījumu rezultātus.

Zinātnieka veidošanās process pamatā ir reducējams uz patstāvīgu domāšanu un darbību. Bet, tā kā zinātnē ne vienmēr ar pirmo piegājieni izdodas sasniegt vajadzīgos rezultātus un meklējuma ceļus nākas atkārtot, svarīgi ir sevī ieaudzināt izturību un savaldību. Lai šis meklējumu process būtu pēc iespējas īsāks un rezultatīvāks, jāstrādā pēc zināma plāna, sistēmas. A.Lorencs atzīst vispārpieņemto sistēmu un cenšas pēc tās strādāt:

1. Pētāmās problēmas formulēšana, sagaidāmā rezultāta prognozēšana.
2. Literatūras datu savākšana un apstrādāšana.
3. Teorētisku un eksperimentālu pētījumu veikšana.
4. Iegūto rezultātu apstrāde un analīze, secinājumu noformulēšana.
5. Publikāciju noformēšana.
6. Uzstāšanās konferencēs un semināros.
7. Iegūto rezultātu ieviešana.

Viens no vissarežģītākajiem jautājumiem jaunu veiksmīgu tehnisku risinājumu un atklājumu meklējumu teorijā ir jautājums par nepieciešamības un nejaušības attiecībām. Tas ir jautājums par to, vai radošais process un tā gala rezultāts – atklājums vai izgudrojums – ir loģiskās darbības rezultāts vai tur savu zināmu lomu spēlē arī nejaušas sakritība – laimes gadījumi.

Interesanti, ka zinātniekiem par šo jautājumu ir pretēji uzskati. Vieni uzsver, ka radošajam aktam nav nekāda sakara ar loģiku, saprātu. Pār izgudrotāju vienkārši nāk apskaidrība. Jaunā dzimšana nav pakļauta nekādām likumsakarībām. Turpretī citi pētāmās problēmas atrisinājuma meklējumu procesu saista ar pakāpeniskām, nepārtrauktām loģiskām operācijām, kad katrs jaunais solis veidojas no iepriekšējā.

Zinātnieks A. Lorencs uzskata, ka mūsdienās pirms atklājuma vienmēr ir neatlaidīgi jauna zinātniska vai tehniska risinājuma meklējumi. Ir brīži, kad domas iegūst sevišķu asumu un aktivitāti, tiek pārskatīts ievērojams daudzums kombināciju, bet nav rezultāta. Ideja var atnākt negaidot, tad jāturpina risināt uzdevumus, kamēr savāc vajadzīgos elementus un veidojas noteikta sistēma. Aivars Lorencs cenšas aprakstīt radošā procesa galvenos posmus, bet aprakstīt atklājuma procesa cēloņus viņš nevar. Ir jāprot apjaust atsevišķu faktu kopējo nozīmi un izdarīt atbilstošus secinājumus. Zinātnē, protams, vienmēr ir negaidītā, veiksmes elementa klātbūtne, taču pamatā tam ir neatlaidīgs, cītīgs darbs. Ļoti svarīgi ir būt pietiekami zinošam un sagatavotam izgudrojuma un

atklājuma uztveršanai.

Aivars Lorencs – LU profesors – Fizikas un matemātikas fakultātē studentiem lasa lekcijas:

- dispersiju analīze;
- automātu kontrole;
- daudzdimensionālā statistiskā analīze;
- statistiskā analīze.

Profesors A. Lorencs vada studentiem arī kriptogrāfijas seminārus. Ar profesora piekrišanu piedalījos vienā no kriptogrāfijas semināriem. Interesanti bija uzzināt, ka kriptogrāfijas sākumi meklējami jau p. m. ē. Senajos Austrumos, Senajā Grieķijā un Romā. Kriptogrāfija – tā ir kodēšanas teorijas nozare, kas pētī informācijas kodēšanas un dekodēšanas īpašās metodes, ar kurām panāk raidāmo ziņojumu aizsardzību pret nevēlamu nolasīšanu. Vienkāršajās kriptosistēmās izmanto šifrus – kodus, kuru pamatā ir burtu vai to grupu aizstāšana pēc dotā matemātiskā paņēmiena – šifra atslēgas. Slepēnrakstu lieto, lai šifrēti pierakstītu militāra, diplomātiska, reliģiska satura tekstu. Slepēnraksta veids ir arī rēbusi, šarādes.

Tikos ar studentiem Ievu Leistmani, Kristīni Leci un Kristīni Lomanovsku. Viņas apbrīno sava pasniedzēja Lorenca erudīciju, fenomenālo atmiņu, vispusīgās zināšanas. Mācību metodes, protams, ir citādas, bet tas netraucē, jo profesors to kompensē ar dziļajām zināšanām savā priekšmetā un personīgajām īpašībām. Profesors ir stingrs un prasīgs, par to liecinot eksāmeni, kuri turpinās stundām ilgi. Studentiem tiek dota iespēja apliecināt savas zināšanas mierīgā un savstarpējas uzticības gaisotnē. Savstarpējas izpratnes rezultātā izziņas process ir pilnvērtīgs un abpusēji lietderīgs. Profesors Lorencs labi pazīst savus studentus, ir informēts par viņu panākumiem darbā. Interesanti, ka studenti augstu vērtē profesora nosvērto raksturu, viņa vēlmi redzēt latviešu jauniešus kā izglītotus un godprātīgus darba darītājus. Par Aivaru Lorencu vēl dzirdēju: “Viņa galvenā īpašība ir cieša neatlaidība, viņš ir gudrs, neatkarīgs cilvēks.” “Lorencs, kā daudzi talantīgi cilvēki, ir indi-

viduālists, un šis individuālists dažkārt viņam ir traucējošs.” “Ar darba biedriem viņam vienmēr bijušas labas un korektas attiecības.”

Aivaram Lorencam darba pilnas rokas. Viņš par to tikai priecājas. Svarīgi esot izplānot katru dienu, tad var izdarīt ļoti daudz. Un Lorencs arī paspēj paveikt daudz, talkā ņemot savu precizitāti un apbrīnojamās darba spējas. Viņš

- ir promocijas padomes loceklis;
- strādā LU Fizikas un matemātikas fakultātes Domē;
- darbojas programmu vērtēšanas padomē;
- ir LU Ekonomikas un datorzinātņu institūta Domes loceklis.

LU Elektronikas un datorzinātņu institūtā A. Lorencs ir vadošais zinātniskais pētnieks. Profesors labi pazīst savu institūtu un labprāt par to stāsta.

Institūts dibināts 1960. gadā kā LZA Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūts. 1992.gadā institūts reorganizēts par LZA valsts bezpeļņas organizāciju – Elektronikas un datorzinātņu institūtu. Vienlaikus ar pētījumiem diskrētās signālu un datu apstrādes jomā institūtā veikti organizatoriski pasākumi, kas saistīti ar integrāciju LR augstākās izglītības sistēmā, kuru rezultātā 1996.gada beigās institūts iekļauts LU sastāvā. Attīstoties institūta starptautiskajai sadarbībai, 1996.gada sākumā kopā ar Vestminsteras universitāti (Lielbritānija) nodibināta un uzsākusi aktīvu pētniecisko darbību starptautiska laboratorija “*International Digital Alias – Free Signal Processing Laboratory*”.

1997. gadā institūta darbinieki veica pētījumus, kas saistīti ar zinātniskās pētniecības programmu “Latvijas informācijas tehnoloģijas attīstīšana konkurētspējīgas produkcijas ražošanai tirgus specifiskos sektoros”, divu starptautisku projektu, kā arī piecu pētnieciska rakstura līgumdarbu ar Latvijas organizācijām izpildi.

Galvenie pētījumu virzieni bija šādi:

- diskrētā signālapstrāde,
- datu apstrādes un pārraides sistēmas.

Uzsākta to objektu, kuru drošums atkarīgs no apkārtējās vides iedarbības, interaktīvās monitoringa sistēmas koncepcijas izstrāde. Instītūtā tiek veikti kriptosistēmu efektivitātes novērtēšanas kritēriju pētījumi. Ar šo problēmu pašlaik nodarbojas Aivars Lorencs.

Galvenās vērtības zinātnieka dzīvē

Sava pētījuma gaitā es bieži tikos ar ievērojamo latviešu zinātnieku, fizikas un matemātikas zinātņu doktoru, profesoru Aivaru Lorencu. Viņš ir vienīgais neredzīgais šāda mēroga zinātnieks visā Latvijas vēsturē.

Soli pa solim centos atklāt zinātnieka biogrāfijas nozīmīgākos faktus, mēģināju tos analizēt.

Izzinošā interese ir tā, kas mudinājusi A. Lorencu meklējumdarbībai, tā savukārt ietekmējusi viņa rakstura veidošanos.

Bērnība ir laiks, kad topoša personība apgūst pieaugušo dzīves pieredzi un uzkrāj paši savu pieredzi turpmākai dzīvei. Zinātnieka A. Lorenca bērnība bija skarba, jau agri viņš iemācījās saprast, ka katrs darbs ir jāpadara kārtīgi un savlaicīgi. Taču jau bērnībā A. Lorencs apjauta arī lietu un parādību garīgo pusi.

Abu vecāku dzīves veids, uzskati, attieksmes, intereses ietekmēja Aivara attīstību. Mātes mīlestība, pacietība, darbīgums atstāja iespaidu uz A. Lorenca dzīvi, īpaši mātes mīlestība uz literatūru. Māte bija dzīves gudrības un morālo vērtību dēstītāja topošās personības dvēselē. Dēlu ar māti saistīja sirsnīgs emocionāls kontakts, atstājot neizdzēšamas pēdas Lorenca attieksmē pret cilvēkiem. Viņš vērtēja dzīvi ar dziļāku skatienu. Iespējams, tāpēc Lorenkam arī patika Č. Dikensa, T. Manna, F. Dostojevskas darbi. Tagad profesoram Lorenkam tuva un nozīmīga ir R. Tagores dzeja, K. Skalbes literārie darbi, H. Sinkēviča vēsturiskās sērijas darbi, zinātniskā fantastika.

Tēva prasība pret sevi un citiem, atbildība, pieņemot un pildot lēmumus, reizēm arī skarbums lika topošajam zinātniekam ievērot un izpildīt tēva prasības, trenējot un norūdot šīs nepieciešamās rakstura īpašības.

Kā roku muskuļi kļūst brīvi un spēcīgi, kad tie veic tiem paredzēto darbu, kā smadzenes un pārējie cilvēka ķermeņa orgāni attīstās adekvāti, ja tie no savas apkārtnes saņem pareizos iespaidus, Lorenca bērnības apkārtnē bija tāda, kas ļāva viņam apliecināt sevi gan fiziski, gan garīgi.

Arī fantāzija ir tā, kas attīsta smadzeņu darbību. Lorencam patika gan fantazēt, gan indiāņus spēlēt, visu gribējās uzzināt un noskaidrot. Zinātkāre, tieksme pēc nezināmā ir veidojusies bērnības gados, un vēlāk Lorencs to ir bagātinājis un attīstījis. Tieši zinātkāre bija tā, kas lika izjaukt granātu. Aivars nebija klausījies tēva aizliegumā, izzināšanas spēks bija pārāks.

Bērnībā Lorencs guva milzīgu daudzumu dažādu iespaidu, kuri attīstīja atmiņu, deva bagātīgu materiālu domāšanai, salīdzināšanai un radošās fantāzijas attīstībai. Viņš nekad negarlaikojās, gluži otrādi, laika pietrūka, jo ģimenē, arī mazam, Aivaram bija savi pienākumi.

Šis laiks bija pamats ētikas priekšstatu attīstībai, tas bija arī sevis vērtēšanas laiks, kas vēlākos – skolas laikos – nostiprinājās.

Pašnovērtējums un pašapliecinājums noteikti palīdzēja Lorencam saprast un lika domāt par savu vietu un uzdevumu dzīvē. 11 gadu vecumā, zaudējot acu gaismu, Lorenca dzīve krasi izmainījās, viņam bija jādodas uz Rīgu, lai mācītos, apliecinātu sevi un pierādītu citiem, ka ir pilnvērtīgs sabiedrības loceklis. Ir taču vieglāk palikt mājās, nevis doties pretī nezināmajam un dzīvot vienam. Varbūt tieši tas, ka tuvinieki nenovērtēja Aivara intelektuālās spējas, mudināja viņu braukt uz Rīgu, lai apliecinātu sevi. Dažkārt tieši neveiksmes un grūtības pamudina kaut ko darīt. Iespējams, ka Lorencs bieži ir izcīnījis smagas iekšējās cīņas, bieži ir šaubījies, vai pietiks ticības un pacietības, lai realizētu savus nodomus, vai spēs reālajā dzīvē pielāgoties apstākļiem un kompensēt redzi, attīstot dzirdi un citus maņu orgānus.

Dzīvojot un mācoties Rīgā, nostiprinājās bērnībā gūtā **vērtību orientācija**, veidojās Lorenca **pasaules uzskats**. Viņš apliecināja sevi profesionālajā un personīgajā dzīvē.

Lorenca studenti un kolēģi akcentēja viņa fenomenālo atmiņu

un enciklopēdiskās zināšanas. Uzsvēra to, ka Lorenca atmiņā un domāšanā ir īpaša kārtība. Neredzības dēļ viņš bija spiests visu informāciju saglabāt atmiņā. Viņš spēj, nedaudz padomājot, atcerēties vajadzīgo materiālu, kuru ir dzirdējis vai lasījis pirms daudziem gadiem.

Var droši apgalvot, ka Lorenca dzīves darbība ir piemērs tam, ko var sasniegt neredzīgs cilvēks. Mums apkārt ir daudz fiziski veselu cilvēku, kuri, alkohola un narkotiku apreibināti, vienkārši eksistē, vainojot valdību, radus, draugus savās neveiksmēs. Viņi nenovērtē savus fiziskos un garīgos dotumus, nespēj pārvarēt dzīves grūtības.

Neapšaubāmi, Lorencs ir cilvēks ar milzīgu **gribaspēku**, kas liecina par personības briedumu. Gribu Lorencs ir veidojis un attīstījis visu mūžu, jo gribas īpašības ir tās, kuras veido cilvēka rakstura pamatu. Par Lorencu var teikt, ka viņš ir mērķtiecīgs, neatlaidīgs, apzināti izvirzot mērķi, regulējot savu rīcību un uzvedību, pārvarot grūtības mērķa sasniegšanai.

Prasme un spējas izvirzīt mērķi, pieņemt pareizos lēmumus un tos noteikti izpildīt ir Lorenca zināšanu, pieredzes, audzināšanas un pašaudzināšanas rezultāts.

Svarīgi ir pieminēt viņa **attiecības ar cilvēkiem**. Lorencs ir pieņēmis sevi tādu, kāds viņš ir. Tā ir atslēga citu cilvēku pieņemšanai un vienlaicīgi izjūta, ka citi pieņem tevi tādu, kāds esi.

Lorencs ar savu dzīvi un darbu ir pierādījis, ka arī cilvēks bez acugaismas var sekmīgi atrisināt svarīgākās dzīves problēmas:

1. Profesionālo problēmu – atradis nodarbošanos, kura nodrošinājusi izdzīvošanu par spīti daudzajiem ierobežojumiem.
2. Sadarbības un draudzības problēmu – atradis tādu vietu un stāvokli sabiedrībā, lai varētu sadarboties ar cilvēkiem.
3. Mīlestības, laulības un ģimenes problēmu. Lorenca ģimenē valda savstarpēja cieņa un saprašanās ar dzīvesbiedri Valiju, dēlu un mazbērniem.

Katrs cilvēks iziet cauri noteiktām attīstības krīžu stadijām, un šo krīžu sekmīgs atrisinājums stiprina indivīdu un virza to uz psiholoģisku

un normālu mijiedarbību ar vidi. A. Lorenca dzīve ir veidojusies, veiksmīgi pārvarot krīzes, kā vienots, saskaņots, daudzējādā ziņā pamatojams gājums. Lorencs izjūt gandarījumu, atskatoties uz savu dzīvi un padarītajiem darbiem. Visa viņa būtība pauž optimismu, apmierinājumu par izpildītu pienākumu, par savas vietas apzināšanos vēsturiskajā laikā.

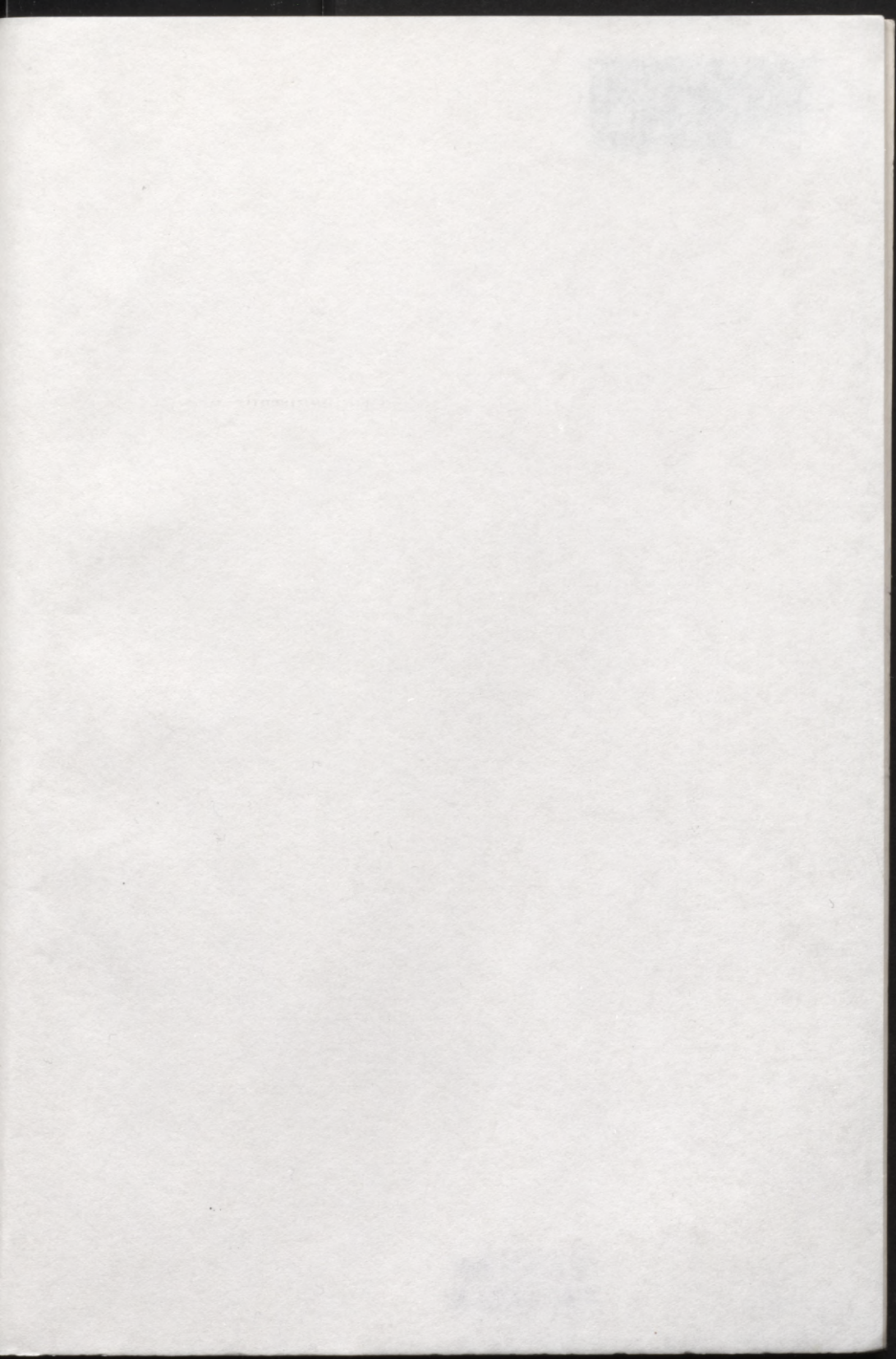
Literatūra

1. Latvijas padomju enciklopēdija. – R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1985. – 6. sēj.
2. Latvijas Zinātņu akadēmijas gadagrāmata// LZA Vēstis – 1998. – 202 lpp.
3. Mauliņš J. Uz iespēju robežas...// Rosme – 1978. – Nr. 11. – 10. – 13. lpp.
4. Micelfelta M. Dzīvot un mācīties. – Patmas, 1993. – 186 lpp.
5. Reņģe V. Personības psihiskā struktūra. – R.: Zinātne, 1998. – 82 lpp.
6. International Who's Who of Intellectuals.– Cambridge England: International Biographical Centre, 1990. – Eight Edition.
7. Intervijas ar A. Lorencu un viņa ģimeni, kolēģiem un studentiem.
8. Базилевская К. Незрячие деятели науки и культуры, том 4 – Москва, 1986.
9. Эриксон Э. Детство и общество.– Сантк – Петербург, 1996 – 589 стр.
10. Ливерчуд Б. Кризисы жизни – шансы жизни. – Калуга: Духовное познание, 1994 – 217 стр.

A. Lorenca darbi

1. Lorencs A. Automātu kontrole un diagnostika. – R.: Pētergailis, 1993. – 106. lpp.
2. Lorencs A. Eksperimentu plānošanas teorija. – R.: Universitātes prese, 1980. – 53. lpp.

3. Lorencs A. Tēlu teorijas pamatjēdzieni. – R.: Universitātes prese, 1980. – 53.lpp.
4. Lorencs A. Vai uzticēties elektroniskajam parakstam?// Sakaru Pasaule. – 2000. –Nr. 3 – 40. – 41. lpp.
5. A. Lorenz. Stochastic automata sonstutive theory. – John Wiley & sons, 1974. – 174 p.
6. Лоренцс А. Элементы конструктивной теории вероятностных автоматов. – Рига: Зинатне, 1972 – 235 стр.
7. Лоренцс А. Надежность и бистродействие вероятностных автоматов. – Рига: Зинатне, 1976 – 122 стр.
8. Лоренцс А. Синтез надежных вероятностных автоматов. – Рига: Зинатне, 1975 – 168 стр.
9. Лоренцс А. Криптосистема на базе перестановочных автоматов// АВТ – 1999 – Nr. 4, 3 –11 стр.
10. Лоренцс А. Криптоанализ перестановочных криптосистем. [А, В] третьего уровня// АВТ – 2000 – Nr. 4, 3 – 14 стр.
11. Лоренцс А. Криптоанализ перестановочных криптосистем [А, В] четвертого уровня// АВТ – 2000 (pieņemts publicēšanai).

3. Lorenz A. Tolu teorijas pamatjēdzieni. – R.: Universitātes prese, 1980. – 53.lpp.
4. Lorenz A. Vai ūrtiessies elektroniskajam parakstam?//Sakarā Po-
saule. – 2000. – Nr. 3/–40. – 41. lpp.
5. A. Lorenz. Stochastic automata sensitive theory. – John Wiley &
sons, 1974. – 174 p.
6. Лоренц А. Элементы неструктурной теории вероятност-
ных автоматов. – Рига: Зинатне, 1977. – 235 стр.
7. Лоренц А. Параллельные и быстродействующие вероятностных
автоматов. – Рига: Зинатне, 1976. – 122 стр.
8. Лоренц А. Синтез сложеньек вероятностных автоматов. –
Рига: Зинатне, 1975. – 168 стр.
9. Лоренц А. Криптоанализ на базе перестановочных авто-
матов// АВТ – 1989. – Nr. 4. 3–11 стр.
10. Лоренц А. Криптоанализ перестановочных криптосистем
(А, В) третьего уровня// АВТ – 2000. – Nr. 4. 3–14 стр.
11. Лоренц А. Криптоанализ перестановочных криптосистем
(А, В) четвертого уровня// АВТ – 2000 (riedoms publicēsanā).

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302009160

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

2. 30

2002-4

L 6 II

Sērijveida izdevums "Laikmets un personība" par ievērojamām personībām Latvijas vēsturē akcentē viņu devumu pedagoģijas vēsturē – pedagoģiskās domas attīstībā, mācību priekšmetu metodiku izstrādē, teorētisko atziņu ieviešanā skolas un augstskolas darba praksē.

Personību daudzveidīgās un radošās darbības atspoguļojumam ir pedagoģiska un kultūrvēsturiska vērtība.

SAGATAVOŠANĀ:

3. rakstu krājums "Laikmets un personība" par izcilām personībām pedagoģijas vēsturē dažādos laikmetos